Ron Haviv, Bijeljina, april, 1992.

JUSUF TRBIĆ

GLUHO DOBA

BIBLIOTEKA
SVJEDOK

nik
Kujundžić

Biblioteka:

BIBLIOTEKA SVJEDOK

Knjiga: 02

Urednik:
Atif Kujundžić

Recenzije:
Prof dr. Šaćir Filandra
Sinan Alić

Korice i titularne strane:
Željko Kujundžić

Grafičko oblikovanje teksta:
Kade A. Zonić

Fotografija na naslovnoj strani:
Ron Haviv

Druge fotografije na koricama:
Iz zbirke "STARA BIJELJINA"
dr-a Adija Rifatbegovića

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

323(497.6Bijeljina)"1990/1995"
341.485:355.012](497.6Bijeljina)"1992/1995"

TRBIĆ, Jusuf
Gluho doba / Jusuf Trbić. - Tuzla : Kujundžić,
2006. - 244 str. : ilustr. ; 21 cm. - (#Biblioteka
#Svjedok ; #knj. #2)
Bilješka o autoru: str. 237-238
ISBN 9958-512-37-8
COBISS.BH-ID 14736134

JUSUF TRBIĆ

GLUHO DOBA

KOLUMNE, REMINISCENCIJE, ANALIZE I RASPRAVE

DRUGO, NEPROMIJENJENO IZDANJE

PRVO IZDANJE:
BZK PREPOROD BiH, BZK PREPOROD BIJELJINA

nik Kujundžić
LUKAVAC
2006.

UVOD 5
PRVI DIO: NIZVODNO OD RAZUMA 9
U prolazu 10
Čija je Bosna? 12
Kuda ide politika? 14
Čude se Istok i Zapad 16
Nagradno pitanje 18
Ljudi koji pobjeđuju život 20
Vlasnici istine 23
Druga strana tunela 25
Upalite svjetlo 27
Nije patka labud 30
Koliko košta sloboda? 32
Gdje su jeretici? 34
Anđeli uništenja 37
Mala priča o umiranju 40
Sam sebi gost 44
Kako pojesti državu? 47
Ko vara na kartama? 50
Zini da ti kažem 52
Umiranje grada 55
San majstora Hazima 58
Noć nad Bosnom 61
Četnici opet jašu 62
Mrak na Balkanu 65
Zbogom Bosno 67
Radi malo glavom 69
Šubara i cvijeće 71
Zbogom pameti 74
Idi budi lud 79
Pare ili život 82
Kad opanci marširaju 84
U ime smrti 87
Sve sam to ja 88
Upotreba naroda 91
Potegni prvi 95
Zini i gledaj 97
Sam protiv svih 100

Mrak u glavi 103
Bosna, zemlja koje nema 105
Sam sa sobom 110
Pomračenje pameti 113
Bosna više ne stanuje ovdje 118
DRUGI DIO: UBIJ BLIŽNJEG SVOG 123
Smrt je stigla u Bijeljinu 124
Četiri godine užasa 152
Pakao na zemlji 163
Slučaj Sarajlić 168
Lanac zločina 174
Zločin uoči Dejtona 180
Dodajte svoju priču 182
TREĆI DIO: NOVI RAM ZA STARU SLIKU 185
Abeceda zla 186
Ubijanje istine 192
Gebels iz našeg sokaka 200
Raspadanje morala 208
Vježbanje ludila 215
Strategija zaborava 222
ČETVRTI DIO: UMJESTO POGOVORA 231
Pismo Husein-efendije Užičanina upućeno hafizu Ibrahimu u Bijeljinu, godine 1887-me 232
BILJEŠKA O AUTORU 237
IZVODI IZ RECENZIJA 239
Sinan Alić 241
Prof. dr. Šaćir Filandra 242
Atif Kujundžić 243
FOTOGRAFIJE 245
SADRŽAJ 247

UVOD

Teče 2005. godina. Deseta je godina od kako govore da je u Bosni mir. A mirno nije ni u nama, ni oko nas. Minulo je vrijeme, nestali životi, i ništa nije kao što je bilo.

Kad pogledamo iza sebe, čini nam se kao da je sve to bio ružan san. I taj užas, i te smrti, i taj mrak koji nas je gutao, sve to. Ali, sna nije bilo. I kucnuo je čas da se sjetimo svega, i da zapišemo, kako možemo i kako umijemo, da ne zaboravimo ni mi, ni oni koji će doći poslije nas. Preče zadaće nema za nas.

1. *Zgrada Skupštine opštine Bijeljina*

Jer, tutnjali su i prije vjetrovi nad Bosnom i Hercegovinom i ljude odnosili, ali nikad ovako masovno i ovako krvavo. Nikad u Bijeljini nije komšija progonio komšiju, nikad ovoliko dženaza nije prošlo čaršijom, nikad ovoliko suza nije proliveno, nikad ovoliko užasa nije viđeno. Nikad nismo toliko umirali daleko, a željni svoga neba. I danas, mi, koji se smatramo preživjelima, pitamo se bez prestanka: zašto? Pitamo se kao što su se pitali naši preci, a odgovora, kao ni oni, nikako ne nalazimo. Pa polako, kao i oni, počinjemo zaboravljati. A znamo: ako opet zaboravimo naše mučene i naše mrtve, naše progonjene i silovane, biće to kao da ih, mi sami, još jednom ubijamo.

Mir je u Bosni i Hercegovini, kažu, a u mojoj Bijeljini malo šta nam potvrđuje da je tako. Samo se trećina protjeranih vratila, a i oni žive kao sjenke. O strahotama koje su se ovdje dogodile niko ne smije da priča.

Ne zna se ništa o ubijenima i nestalima, kao da ih je mrak progutao, niko ne govori o strahu i o patnji, niko o zločinima, suze su presahle, jauci ušutkani, bol sakriven pod zemlju. Srca su zaključana, duše otrovane. U Bijeljini, u kojoj je sve i počelo prvih dana aprila 1992. godine, danas, u ljeto 2005. godine, još je ona ista vlast koja je lavinu zločina i pokrenula. Još srećemo one koji su nas progonili, i one koji su to naređivali, i one koji su sve to šutnjom ispraćali. Srećemo i one koji su nam ruku pružili, a i oni danas šute, kao i mi. Hodamo ulicama koje nose imena naših krvnika, sjedimo pod zastavama i grbovima koji zločin nad nama potvrđuju, nema nas nigdje u opštinskim i državnim službama, nema nas u kulturi i medijima, nema nas u firmama koje smo mi gradili, nema nas među normalnim građanima, ni nas ni Bosne nema, kao da ne postojimo. Uprkos Ustavu, zakonima, pritiscima međunarodne zajednice, uprkos obećanjima i planovima, normalizacija života odvija se vrlo sporo, prije svega zbog ponašanja vlasti. Ona i danas, skoro deset godina nakon Dejtona, otima našu zemlju, ruši naše kuće, pravi se kao da nikada nismo ni postojali, ni mi, ni naša istorija i običaji, ni naše džamije, ništa naše kao da nikada ovdje bilo nije.

Mir je u Bosni, kažu, a za nas mira još nema. I neće ga ni biti dok ne shvatimo da samo mi možemo sebi pomoći, da samo mi možemo svoju državu i svoj grad ponovo zadobiti, da se samo mi sami našim mrtvima i našim nerođenima možemo odužiti. I zato, moramo pamtiti, da ne bi i nas i naše živote odnio vihor vremena

U ovoj sam knjizi sabrao neke od tekstova objavljenih, uglavnom, u ***Semberskim*** novinama, u godini koja je prethodila velikom zločinu. ***Semberske*** novine su počele izlaziti 1979. godine, u okviru iste firme kojoj je pripadala i ***Radio-Bijeljina*** (u godinama pred rat ta se firma zvala ***Radio-novinska i uzdavačka radna organizacija «Bijeljina»***) i to su bila dva jedina medija u bijeljinskoj opštini sve do ratnih godina. U ***Semberskim novinama*** ja sam od samog početka radio kao novinar, a zatim godinama i kao urednik i te su novine, godinu-dvije prije početka rata, smatrane najboljim lokalnim novinama u Jugoslaviji, kako je to 1991. godine istaknuto na Novinarskom parlamentu beogradske ***Borbe***. Pisao sam u to vrijeme političke tekstove, imao stalnu kolumnu pod nazivom ***Pogled iskosa*** i to je, na svoj način, predstavljalo pregled tadašnjih događaja koji su se polako «zahuktavali». Bilo je to vrijeme u kojem smo, uprkos svemu što se oko nas događalo, još gledali svijet nevinim očima. Imao sam još volje da ispratim u penziju moje gimnazijske profesorice, da napišem riječ-dvije o mojim komšijama, o

majstoru Hazimu, o posmrtnicama na tarabama. Da pišem i upozoravam na ono što bi moglo da se desi, na veliko zlo koje se iza brda valjalo, da iznosim ono u šta sam vjerovao. To što sam tad napisao i potpisao, iznosim sad na uvid, kao sliku vremena i događaja, onako kako sam ih ja vidio. Priznajem da ni sam nisam vjerovao da će biti toliko strahota, nisam čak vjerovao da će biti rata, mada sam na to upozoravao. U meni je još živjela vjera u ljude, u sve ljude, u ljudski razum, u moral. Danas shvatam koliko sam se prevario. Danas se, kao Adorno, pitam da li je moguće pisati poeziju nakon Aušvica. Da li je moguće živjeti normalno danas, nakon tolikog zla? Mora biti moguće, jer da nije, ni nas ne bi bilo. Ali, jedini način jeste – da zapamtimo i zabilježimo sve, da shvatimo i prenesemo drugima, da nam se ovako nešto nikad više ne ponovi.

Iznosim pred sud javnosti ove tekstove i zbog još jednog razloga. Danas se sa svih strana javljaju nove «demokrate». Namnožili su se preko svake mjere ljudi koji su preko noći zaboravili šta su juče radili i govorili, pa danas iz različitih busija sipaju novo opojno piće koje nas mami zaboravom. Po njima su krive žrtve, a ne krvnici, po njima su agresija i rat bili elementarna nepogoda koju je pokrenuo neko iz svijeta, neko nepoznat, po njima su majstori genocida, zapravo, heroji, a ubijeni ljudi odgovorni za vlastitu smrt, po njima - treba da odgovaraju svi, osim njih i «njihovih», oni smatraju da su bili u pravu i juče, kad su činili i podržavali zločine, a u pravu su i danas, kad glume demokrate. U Bijeljini su i danas, u ljeto 2005. godine, prava tabu tema događaji s početka aprila 1992. godine, kad su arkanovci napravili pokolj civila. O tome se ne smije govoriti, kao što se ne smije govoriti o bezbrojnim zločinima nad bespomoćnim ljudima u Bijeljini i Janji od aprila 1992. do kraja 1995. godine. Ispada, tako, da su ubijeni (a među njima i mnogo žena i djece) sami krivi za vlastitu smrt, da je više od 35 hiljada Bošnjaka Bijeljine i Janje (od ukupno 37.000) otišlo iz turističkih razloga, da su džamije same pale, da nije bilo ni logora, ni prinudnog rada, ni progona i deportacija, ni pljačke, ni silovanja, i da su progonjeni i ubijani sami odredili svoju sudbinu, u opštini koja je bila daleko od linije fronta i u kojoj nije bilo rata. Početkom 2005. godine i ja sam, ohrabren ustavnim amandmanima o ravnopravnosti naroda i Zakonom o lokalnoj samoupravi, koji je usvojen krajem 2004. godine, konkurisao za mjesto direktora ***Semberskih novina***, mjesto sa kojeg sam brutalno istjeran 1. februara 1992. godine. Odbornici Skupštine opštine odbili su moju kandidaturu, uprkos činjenici da sam imao najbolje uslove od svih

prijavljenih, a, uz to, zakon nalaže povratak pripadnika manjinskih naroda na posao. Obrazloženje navedeno u skupštinskom materijalu glasi: «Želi da nastavi ono što je započeo 1992. godine...»

Dakle, jasno je – i ja i drugi progonjeni i ubijani izazvali smo i rat, i ubijanja, i mi treba da odgovaramo za sve. Uzalud svijet optužuje Radovana Karadžića, Ratka Mladića, Slobodana Miloševića i sudi im za genocid, krivci su ubijeni, a ne ubice! I zato ja iznosim na svjetlo dana ono što sam napisao i potpisao u predvečerje rata, i pozivam i druge učesnike tih burnih previranja da učine to isto, posebno one koji su ratu dali svoj doprinos. Da se konačno vidi šta je ko radio u ta teška i mutna vremena.

Pokušao sam uz to, u drugom i trećem dijelu knjige, da ispričam bar nešto od onoga što se ovdje događalo, u nadi da će mi se nakon toga pridružiti i ostali koji pamte i hoće da se sjete. Pozivam vas da se, dok čitate ove redove, prisjetite, da pretresete sve sehare pamćenja, da se raspitate i da zapišete. Jer, ako ne bude toga, ako nas prekrije prašina vremena, to će biti kao da nikada nismo ni živjeli.

A toliko toga smo prepustili rijeci zaborava. Istorija Balkana je istorija ratova, progona, krvi i patnji. Bošnjaci su posebno bili na udaru. Od pokolja na Badnje veče 1711. godine u Crnoj Gori (takozvana «istraga poturica» koju je i Njegoš opjevao), do masovnih progona muslimana iz Srbije između 1804. i 1820. godine, nakon Prvog i Drugog srpskog ustanka, pa progona u vremenu od 1830. do 1867. godine (kao posljedice Hati-šerifa iz 1830. godine), nakon kojih su muslimani napustili mnoge srbijanske gradove za sva vremena. Između 1876. i 1878. godine, nakon teritorijalnog proširenja Srbije i Crne Gore, sve se to ponovilo, a nakon austrougarske okupacije mnogo Bošnjaka iselilo se u Tursku. Ne treba zaboraviti ni pokolje muslimana u Sandžaku nakon oba balkanska rata, niti masovna ubijanja u Sandžaku i istočnoj Hercegovini između 1918. i 1941. godine. U Drugom svjetskom ratu, prema istraživanjima Kočovića, Žerjavića, Dedijera i Miletića ubijeno je više od 103 hiljada muslimana, odnosno 8,1 odsto od čitave populacije, što znači da su muslimani najveće žrtve toga rata, nakon jevrejskog naroda. Preko svega toga bačen je teški veo. O tome se nije govorilo, o tome se nije učilo u školama, o tome roditelji nisu pričali svojoj djeci.

I onda je došla 1992. godina. Nova, velika tragedija, nove rijeke krvi i patnji. Hoćemo li i to zaboraviti, i krenuti kao slijepci u vrijeme koje čeka na nas?

PRVI DIO

NIZVODNO OD RAZUMA

februar 1990 – februar 1992. godine

«Ono što je jednom bilo stvarno,
to uvijek ostaje moguće.»

- rabin iz 17. vijeka
MANASA BEN IZRAEL

U PROLAZU

Bon jour. O,ca va?

Prolazi moja gimnazijska profesorica tiho, ravnodušnom ulicom. Bože, koliko je vremena prošlo! Pada snijeg na daleke dane, i pomalo se pitam: je li sve to zaista bilo tako?

A bilo je. Gimnazija – to je bila škola. U to vrijeme se govorilo: ko završi bijeljinsku gimnaziju, taj zna znanje. Još ako je bio dobar đak – više škole mu i ne treba. Zaista, fakultet mi je, nakon gimnazije, izgledao kao gubljenje vremena – uglavnom mi je pomagao da pozaboravljam ono što sam naučio u staroj zgradi preko puta crkve.

S tom školom nije bilo šale. Kaže jedan moj stari drug: ko je tad sa mnom bio u školi, ko se ogledao u svemu, kao i ja, a nigdje nije bogzna šta pokazao, taj više nikad ne može da mi pametuje i priča priče. Gimnazija je to!

Bon jour.

Ulica ne zna da upravo prolazi prava dama, koja je po nama nemilice prosipala erudiciju posve neprimjerenu jednom memljivom provincijskom gradu kakav je Bijeljina. O,ca va? Imala je otmenost kakvu smo zamišljali u sjaju pariskih salona. Znala se naljutiti, pa raznježiti za minut ili dva. Zasuziti nad dobro pročitanom pjesmom. A cio razred se tad utapao u tišinu, bez treptaja.

Au revoir, mademoiselle Mršić!

Mada se ovo vrijeme ljulja, ni osloviti se više ne znamo kako treba, i snijeg lagano pokriva ostatke zlata u dušama, ipak je dobro. Imamo se čega sjećati.

....

Ulice su zato da se ljudi sreću na njima.

Kad hoda, kao da lebdi iznad zemlje poput lakog, bijelog oblaka moja razrednica Angela. Voljela nas je i kružila oko nas kao anđeo-čuvar, laka i elegantna, a tako željezno uporna da ugura u naše uske glave sve one teške jednačine i formule.

Kad god je sretnem, mala ptica osmijeha izleti, sama od sebe, kroz moje oči. Ostala je naša dobra razrednica u svima nama, kao sigurni temelj našeg lijepog sjećanja.

Dugogodišnje profesorice bijeljinske gimnazije Dušanka Mršić i Angela Avakumović sad su u penziji. Koračaju neosvijetljenom ulicom, u njima ćuti neprocjenjivo blago, ne rasipa se više na generacije i generacije đaka.

Bože moj, koliko li su ovi, što su od juče mladi, izgubili zbog toga?

01. 02. 1990.

ČIJA JE BOSNA?

Mi smo zaista sportska nacija. A naš novi, masovno prihvaćeni sport je - politika. Potisnut je fudbal, bačena je u zapećak košarka, narod se iz sve snage bacio u svakodnevno upražnjavanje politike.

Pošto su nas raniji upravljači decenijama navikavali da ne radimo i ne razmišljamo (to pogotovo) lako smo prihvatili novo vrijeme. Ko god neće da radi, ili ne zna, ko god ni o čemu ozbiljnom progovoriti ne umije - počeo je da se bavi politikom. Svaka čistačica, svaki portir, svaki agrarni trudbenik, o NK i ostalim majstorima da i ne govorimo (a tek poštena i ona druga inteligencija, tek ona!), svi se savršeno razumiju u politiku. U istoriju takođe. I svi znaju ko je koga, kad, kako, čime, ko je koga prije, a ko kasnije, svi znaju ko je oštećen i ko kome duguje. I što je dotični veća neznalica, to jest što mu je obraz tanji – više se poziva na narod. Cio narod se poziva na narod! A kad se pozoveš na narod, onda si u pravu trista odsto i tu više dilema nema. Komunistički režim kritikujemo zato što je potirao individualnost. A sad? Ko god progovori, prvo mu je: mi i oni, oni nas, mi njih!

I što imaju manje pameti i manje posla, sve više se bave politikom. Oni najbesposleniji - osnivaju stranke. U nazadnom kapitalizmu, za kojim toliko žudimo, politikom se bave profesionalni (i obrazovani) političari, a narod - svojim poslom. A mi smo opet originalni. Kod nas se narod bavi politikom, a sposobni i pametni šute. Ili traže posla u bijelom svijetu.

Komunistički režim donio je šutnju. Ovo pluralističko vrijeme – galamu. Čujete je na svakom koraku. Viču mržnju, viču podjelu, viču strah, viču užas klanja. Od njih pamet ponovo ne može da se čuje

U čuvenoj ***Pobuni masa*** (Gradac 1988) Hose Ortega i Gaset kaže: "Gomila je zauzela najbolja mjesta u društvu. Ako je prije i postojala, bila je nezapažena, na dnu društvene ljestvice. Danas se pomjerila naviše i postala glavni lik. Nema više pravih protagonista, ostao je samo hor."

Tablica dijeljenja

Ali, u svemu ovome jadu i čemeru ipak ima i nešto dobro: pokazalo se da su mnogi, za koje se činilo da su duboki kao Sava, zapravo – plitki kao bijeljinski kanal Dašnica. Vidim i čujem ljude, za koje sam bio siguran da su pametni, kako se sad s uživanjem svrstavaju

u plemena, valjaju se po prašini, mažu jezike ratničkim bojama i arlaučući kreću za poglavicom koji jezdi pred njima na bijelom konju.

Pljuju na sve što je ostalo iza njih, a zatim skidaju sa zida sliku starog Boga i stavljaju sliku novog. Kao kad skinu jednu, pa obuku drugu košulju. Za sebe govore: MI. Počinju da pjevaju svoje pjesme, slave svoje slave, da se ograđuju, da se zbijaju u krdo i mašu barjacima iznenada probuđene nacionalne samosvijesti.

Da, da, glupost je jako napredovala. Ali, to za nas nije ništa novo, zar ne ?

Čija je Bosna (i Hercegovina, naravno)? Ovo pitanje postavljaju čak i ljudi čija se pamet mjeri akademskim parametrima. I odgovaraju: Bosna i Hercegovina je ovdje srpska, tamo hrvatska, a po sredini muslimanska. Prošarana, takoreći. Svakome njegov komad, mada ga nije platio, pa nek ide kud mu je volja. To zvuči tako svojinski.

A pokušajmo to primijeniti na nekom drugom primjeru. Švajcarska je, po nacionalnoj raznolikosti, slična našoj Republici. Kad biste nekog Švajcarca pitali čija je Švajcarska, on bi vas samo "bijelo" pogledao. A kad biste mu vi razjasnili da je Švajcarska istovremeno i njemačka, i francuska, i italijanska, Švajcarac bi vam rekao da ste vi lud čovjek. Jer, to bi značilo da svi vlasnici mogu da uzmu svoju svojinu, a tamo nema ni Nijemaca, ni Francuza, ni Italijana, svi su Švajcarci. Po nacionalnosti i opredjeljenju.

Zamislite sad da to isto pokušamo primijeniti na Sjedinjene Američke Države!

Umjesto svih tih budalastih bravura možda bismo mogli reći da Bosna i Hercegovina pripada njenim građanima, svima, bez izuzetka - i onima od prije hiljadu godina, i svima koji su došli nakon njih, da pripada i onima koji će se tek roditi, i onima koji će otići i onima koji će doći. Kao što svima pripada duboko nebo iznad Bosne. I da ni zemlju ni nebo nema pravo niko rezati krvavim makazama!

01. 08. 1990.

KUDA IDE POLITIKA ?

Dodjem s odmora, a Bijeljina mi se proljepšala. Okićena politikom i političarima. Oni razdragani, narod zabrinut. Kao što je oduvijek i bilo. A novinari – ponovo na crnim listama. Mene u beogradskoj *Politici* proglasili "islamskim fundamentalistom", moje kolege "četnicima" i "ustašama", sve nas zajedno "komunjarama". Nisam ni znao da su novinari tako kompleksne ličnosti.

Šovinizam i renesansa

Ne mogu da vjerujem - toliki ljudi koji su do juče bili pretežno normalni, odjednom se ponašaju kao pacijenti. Zaraženi nacijom. Postali su preko noći Srbi, Muslimani, Hrvati – po ZANIMANJU. Samo to rade, samo na to misle. Postali su MI.

Na sve strane pričaju kako je njihov narod vijekovima, ako ne i duže, bio potlačen, obespravljen, tužan i jadan, a sad su došli oni lično da sve to isprave i povedu svoj narod, htio on to ili ne, u pravednu i svijetlu budućnost. Ubjeđuju nas da su nacionalne stranke vrhunac demokratije.

Nije valjda?

Gospodo, povjerovaću vam ako mi pokažete bar jednu civilizovanu zemlju, bar jednu jedinu, u kojoj se makar jedna stranka formira isključivo od ljudi jednog etničkog porijekla i jedne religije koji ne žele da žive ni s kim ko nije kao oni. Znate li neku takvu zemlju? Da to nije Švajcarska, da nije Amerika ili neka druga višenacionalna država? Znate li da takvo žestoko propagiranje nacija na ovim našim prostorima može sve nas dovesti samo do jednog – do krvavog rata u kome se više neće znati ko je ko? Svi ćemo tada biti topovsko meso, i ništa više. Znate li čemu su u prošlosti ovdje vodili takvi pozivi na nacionalno okupljanje pod jedan barjak?

Od stare Grčke do danas politički angažman je stvar slobodnog opredjeljenja slobodnih i svjesnih ljudi, a vi tvrdite da je moje političko biće određeno isključivo činom mog rođenja, na što, naravno, nikako nisam mogao uticati. A na to da moje ime i porijeklo mojih roditelja sve to određuje – ne želim pristati.

I znate li da je vaša nacionalna podjela zapravo slika srednjevjekovnog društva (i svijesti)? Jeste li se zapitali šta će biti u našoj Bosni i Hercegovini ako pobijedi bilo koja nacionalna stranka?

Kako će se osjećati i šta će misliti ljudi koji se, porijeklom i vjerom, ne uklapaju u takav sistem? Vidite li čemu to vodi u Hrvatskoj?

Znate li da su u normalnom svijetu države – zajednice suverenih građana koje niko ne pita ni za porijeklo ni za vjeru? I šta ćemo s djecom iz mješovitih brakova, s ateistima, s ljudima drugih vjerovanja, šta ćemo s Jugoslovenima?

A vi, dragi čitaoci, vidite li vi da oni najviše mrze one koji se u njihov koncept ne uklapaju, koji ne mogu ili ne žele da budu još jedna ovca u jednom, drugom ili trećem krdu? Međusobno – oni će se već nekako dogovoriti i na komade izdijeliti "carstvo". Znate li vi kuda će nas to odvesti?

15. 08. 1990.

ČUDE SE ISTOK I ZAPAD

Eh,vlast, vlast... Na ovim našim prostorima čežnja za vlašću je vazda bujala žešće od korova. Sad, kad je proglašena opšta trka bez ikakvih pravila (mi to zovemo demokratijom, drugi anarhijom) ne žale se ni laktovi ni glave (naročito tuđe), ne preza se ni od čega da se narod dovede do ivice gladi i do oštrice noža, ne gleda se ni na obraz, ni na istinu, ni na zakone. Sve zbog vlasti. Jer vlast je ovdje uvijek shvatana kao VLADAVINA nad ljudima, a to tako gordo zvuči!

U civilizovanom svijetu ljudi misle da je posao političara kao i svaki drugi posao, možda nešto teži i odgovorniji. Pitao sam lani jednog Švajcarca, *imućnog preduzetnika (njemačkog porijekla)* kako se on odlučuje za koga će glasati na izborima.

-«Ne interesuje mene politika, to nije moj posao. Ne interesuju me ni političari, ni ko su, ni kakvi su. Ja se pred izbore preračunam, ne *slušajući šta ko govori: da li sam za ove četiri godine* živio bolje, jesam li imao više para, kakvi su bili porezi, je li se država brinula za mene? Pa, ako su odgovori potvrdni, ja opet glasam za one iste. Ako nisu, glasam za druge. I to je sve.»

Eh, Švajcarci...Njima je važan dobar život, zamislite! To kod nas niko i ne spominje. Možda će jednom i kod naših političara to doći na red kad ostanemo i bez gaća na štapu. Mi, a ne oni.

Za nas će tad biti kasno. Ako nam sveti Ante ne pomogne.

Da nam živi, živi jad

O politici se danas toliko priča, da, izgleda, nikom više ništa nije jasno! Pa onda ljudi *počinju postavljati razna pitanja*.

Recimo, ako u Bosni i Hercegovini na izborima pobijedi bilo koja nacionalna stranka, hoće li pripadnici drugih naroda pitati: zašto da nama vladaju Srbi, Muslimani, Hrvati samo zato što su Srbi, Muslimani, Hrvati? I šta će onda iz te *vladavine jedne nacije nad drugima* proizaći?

Pa dalje. Zašto gospoda Muslimani i Stranka demokratske akcije (SDA) nastupaju sa parolama o dominantnoj naciji, kao da su izbore već dobili, i kao da ne znaju čemu to vodi?

Zašto gospoda *Srbi iz Srpske* demokratske stranke (SDS) i Hrvati iz Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) formiraju ogranke stranaka čije je sjedište izvan Bosne i Hercegovine? Zašto nisu formirali stranke BOSANSKIH Srba i Hrvata, ako su već htjeli nacionalno

okupljanje? I još važnije: šta ako SDS ili HDZ pobijede na izborima u Bosni i Hercegovini? Ko će u tom slučaju vladati u našoj Republici, kad vođe tih stranaka ne žive u Bosni i Hercegovini i nisu njeni državljani? Može li državljanin jedne države biti šef druge države, pogotovo ako je već – šef one prve države? I nije li to nedvosmislen atak na suverenitet Bosne i Hercegovine? Pitanje organima vlasti: zašto se na stranačkim skupovima ne ističu jugoslovenske zastave i druga obilježja, kad to zakon izričito nalaže? Hoće li iko biti kažnjen zbog toga ili skup zabranjen?

Farbanje prošlosti

Mnogi se javljaju, kažu: ustaše i četnici nisu bili loši momci, samo su ih komunisti opanjkali pred Čerčilom i drugim neobaviještenim strancima. A oni su, zapravo, bili antifašisti u duši, samo su bili suviše skromni da to javno pokažu.

Ali, činjenice su tvrdoglave. Samo za nekoliko sedmica krajem 1941. i početkom 1942. godine četnici su u Foči zaklali 280 djece mlađe od deset godina (uz ostale). I sve to – po direktnim instrukcijama Draže Mihajlovića koji je, u pismu komandantu Drinskog korpusa, naredio da se otpočne sa "čišćenjem" tog dijela Bosne i Hercegovine od muslimanskog stanovništva. Za takve i slične stvari je 1944. godine četnički komandant Pavle Đurišić dobio od Hitlera ***Gvozdeni krst***!

Slušao sam jednom zagrebačku glumicu Božidarku Frajt. Ona je jedno od preživjele djece s Kozare. Uz sva druga zvjerstva, ustaše su, pijane, tjerale djecu da trče, a oni su ih, kao na strelištu, gadjali iz puške. Takmičili se.

«Ostala sam živa, pričala je Božidarka Frajt, jer sam bila rahitična, pa nisam mogla da trčim.»

01.09.1990.

NAGRADNO PITANJE

Svako ko se, makar jednom u životu napio, reći će vam da pijanstvo donosi uzbuđenje, strast, počesto i ludilo, a ujutro dođe otrežnjenje, pa se čovjek ponekad i zastidi onoga što je činio. Zar vam čitava ova nacionalistička euforija ne liči na veliko, ludo pijanstvo koje potpaljuje čula, razbuktava agresivnost, navodi na bezumne postupke kojih bi se stidio svaki normalan čovjek? Sa mnogih političkih skupova stižu zapjenušane poruke, pozivi na mržnju, na krv, na osvetu, na plemensko okupljanje oko raspojasanog poglavice, ističu se gromoglasno besmislene istorijske pouke i nanovo skrojene istine, maše se ustaškim i četničkim znamenjima, priziva ono najmračnije i najluđe u ljudima. Plemenske prvake opio je san o vlasti, a za njima su se pijanstvu odali njihovi sljedbenici. I sve više, svi zajedno, ličimo na pijanu balkansku krčmu.

Hoćemo li se konačno otrijezniti i opametiti se?

Strategija hajke

Nagradno pitanje za male i velike političare: šta je to demokratija? Da li je demokratija kad ispljujete nekoga od glave do pete samo zato što drugačije misli? Ili kad dijalog vodite toljagom? Kad prijetite, pozivate na krv i nož, kad bez kolebanja prekrajate ovu jadnu zemlju kako vama odgovara, kad zahtijevate nacionalna okupljanja, kad gladni narod uvjeravate da nije važan ni hljeb, ni rad, ni bolji život, nego politika kojom dozivate mračni srednji vijek?

Da li je demokratija nešto od toga?

Da li je demokratski kad na skupu SDA uvaženi gost, Muhamed Čengić, nazove predsjednika bosanskohercegovačkih komunista Nijaza Durakovića "izrodom svog naroda", jer nije član SDA? Hoće li i drugi pripadnici tog naroda, koji ne budu glasali za "svoju" stranku biti izrodi?

Je li demokratija nošenje kokardi i pjevanje četničkih pjesama od kojih se normalnom čovjeku ledi krv u žilama? Spadaju li u demokratiju prijetnje u stilu: sve ćemo vas posmjenjivati kad mi dođemo na vlast?

Je li demokratija zloupotreba religije u političke ciljeve? Ili su to možda nonšalantna "preskakanja" svih zakona koji ne odgovaraju "našoj" stvari, uz istovremeno zaklinjanje u pravnu državu?

Umjesto odgovora, predlažem: neka se svi naši političari, svi funkcioneri i oni bez funkcije, svi mali i veliki lideri skupe negdje na

nekom širokom polju. I neka svako uzme po jednu toljagu, pa neka demokratski, kako i propovijedaju, sve što žele raščiste među sobom. A nas neka ostave na miru.

Možemo mi i bez njih.

Taoci nacije

Kako je to dirljivo! Ozbiljni i, po svemu, pametni ljudi, odjednom, kao da su vođeni Božjim proviđenjem, otkrivaju da su Muslimani, Srbi, Hrvati. To divno osjećanje potpuno ih obuzima. Kako je divno biti Musliman, Srbin, Hrvat! I kako li je teško onim milijardama ljudi koji to nisu i neće nikad ni postati! I onda, isto tako iznenadno, otkriju u sebi mesijansku ulogu - oni su pozvani da isprave sve beskonačne nepravde koje su drugi podmuklo vijekovima činili njihovim narodima.

Zanimljivo je, pri tome, da niko od njih, lično, nikad nije bio, niti je mogao biti oštećen samo zato što je bio Musliman, Srbin, Hrvat. Ja već skoro četiri decenije živim u Bijeljini, u svom rodnom gradu, i znam to iz sopstvenog iskustva. Oni koji jesu bili progonjeni i zatvarani zbog toga – nekako se ne javljaju. I ne žale se. Izgleda da su najviše oštećeni bili upravo oni koji su najbolje prošli, oni koji su bili generali, ljekari, funkcioneri, profesori, direktori. Šta onda da kažu rudari, radnici za mašinom, seljaci i mnogobrojna sirotinja? Šta da kažu oni koje je pamet koštala glave?

Gospodo i drugovi, oštećeni smo svi zajedno, jer smo zaostali za civilizovanim svijetom stotinu godina. Srećom, sad imamo vas, pa uskoro nećemo biti u zaostatku stotinu, već dvije stotine godina.

A moguće je da i u tome prevaziđemo sebe.

24. 09. 1990.

LJUDI KOJI POBJEĐUJU ŽIVOT

Zora tek što se zabijelila. Silazim niz stepenice, bunovan, proklinjući posao koji me tjera da svakih petnaest dana ustajem ovako rano, za mene prerano, zbog odlaska u štampariju u Sarajevo. Tamo, naime, štampamo naše ***Semberske novine*** dva puta mjesečno, pa malo-malo, valja ići na put. Izađem iz zgrade, a napolju, ljudi prolaze. Moje komšije iz Karanfil- mahale, stenjući, vuku velike torbe, nose robu ili je voze u kolicima, i odlaze na svoja radna mjesta. Idu na pijacu da zauzmu mjesta, dok je još rano.

U torbama svega i svačega: odjeća, obuća, sve uvoz, pa kafa i farmerke, sapuni, pomade, video-kasete, donje rublje, čokolade punjene i one "nako", tranzistori za svaku muziku, alat raznih vrsta, samo što sam ne radi, igračke za male i velike, majice ispod ruke, šmekerske cipele, satovi bjelosvjetske klase, noževi za žene i karmini za ljubavnice, štranjge za vješanje i krpe za domaćice, cvijeće i svijeće, sokovi u konzervama i božanski mirisi u flašicama, nema šta nema u tim torbama bez dna.

Oni su čarobnjaci. Od ničega prave nešto. Od sirotinje – raskoš, od patnje – radost, od napora – uživanje. U druga ovakva jutra oni ustaju još ranije, pa putuju u daleke krajeve, u Tursku, u Italiju, u Austriju, i još dalje, kupuju sve i svašta, noseći se, uporno i lukavo, s prodavačima premazanim svim bojama, čiji jezik ne znaju. Jedu suh hljeb, piju vodu iz slučajnih fontana, ne spavaju noćima, sjede pospani u prljavim čekaonicama. Pa se onda bore na granici s tvrdim carinicima koji im traže dlaku u jajetu. Koliko su puta ostali bez polovine prtljaga, ili bez ičega...Ili im uzme carinik, ili ih sačeka milicija koja strogo kaže: po tom i tom članu tog i tog zakona ne smijete kupovati i prodavati bez muhura i potpisa ovlaštenog činovnika, jer to nije u skladu s tim i tim... Pa im uzmu sve. A oni se, tužni i umorni, s praznim torbama i praznim srcima, vraćaju kući, djeca s vrata traže, a oni nemaju. Ne znaju djeca za član taj i taj... Hoće da jedu. Onda oni idu u komšiluk da pozajme malo para, tvrdeći da će idućeg puta biti mnogo, mnogo bolje.

A ako prođu sve i donesu robu kući, nastaje veselje! Soba je zatrpana, čudesna gomila u njoj dopire do neba! Ali, nema se vremena za gubljenje. Treba sve složiti, upakovati, ustati rano i odvući na pijacu, pa poredati po stolu i zazivati mušterije. Kad zora zabijeli, već su na

svojim radnim mjestima Oni nemaju ni knjižice ni radnog vremena, ni direktora ni radničkog savjeta, nemaju ni godišnjeg odmora, čak ni bolovanja. Pa ako se razbole, čista šteta! Njih ne čeka penzija, pa kad ih godine stignu, žive kako znaju i kako mogu. Prodaju robu, pa kupe marke. I opet se spremaju na put.

Kraja nema.

Samo uveče, ponekad, ako sve prođe dobro, odvrnu zvučnike do daske, naspu ljuta pića, puste da teku pjesma i suze, pa onda lupaju čaše, bude komšiluk i bihuzure ženu i djecu. Padnu ponekad i teške riječi i ostanu medju polupanom staklarijom, bukne ponekad i bijes, zaplamti strast, pa zora sve to ugasi svilenom rukom. A sutradan – kao da ničega nije bilo.

2. *Muzika u Gradskom parku*

Na njihovim stolovima možete uvijek naći ono čega nema u prodavnicama. Kod njih nikad nije bilo nestašice. Ako se useljavate u kuću, a nemate dovoljno para, kod njih ćete naći jeftin, a očuvan namještaj, zadnji krik mode Marije Terezije, staru odjeću, skoro novu, a budzašto, jeftinu radost za djecu. Oni su odvajkada znali samo za tržište i konkurenciju, za uspjeh hrabrih i sposobnih, za borbu koja život znači,

za znoj i muku, za njih mjere Markovićeve vlade nisu ništa novo. Oni su otporni na sve nevolje, jer život ih je tako naučio. Da nema problema, oni bi ih izmislili! Kad nemaju – ne kukaju, kad imaju – njihov je čitav svijet!

I zato, nemojte ih zvati švercerima, šverceri su oni s mercedesima i kućernama, nemojte ih gledati poprijeko iz udobnosti svojih plaćenih fotelja, nemojte ih hapsiti, kažnjavati, prozivati, nemojte im se podsmijevati, nemojte im smetati. Nemojte okretati glavu od mojih komšija iz Karanfil - mahale. Ustanite jednom i vi u neko prerano jutro, uradite to što oni rade, otmite od života svoj komad hljeba, utješite djecu kad vam traže, a vi nemate, pustite i vi jednom gorku suzu uz preglasnu muziku i ljutu rakiju, pa ćete znati.

Znaćete da je život velika i teška avantura koja vam melje meso i kosti. Pa ćete onda moći da se obradujete i najsitnijoj stvari. I da ujutro, rano, kad prođete pored pijace, pozdravite s poštovanjem moje komšije dok vuku svoje teške torbe.

Oni su ljudi koji pobjeđuju život.

24.09.1990.

VLASNICI ISTINE

Istina je, napredujemo. Nekad smo imali jedno jednoumlje, sad ih je više. I svako od njih je isto tako isključivo kao i ono jedno prije.

Taj stari, kruti model autoritarnog mišljenja smatrao je sebe najboljim, najistinitijim, tačnije - jedino ispravnim. Sve drugo i drugačije – trebalo je satrti u korijenu, po modelu: ko drukčije kaže – kleveće i laže!

Tad se znalo: ko misli svojom glavom, ne misli joj dobro.

A kad se danas okrenete oko sebe, vidjećete da od starog modela nismo makli ni milimetra. Svako ima svoju istinu – svi ostali kleveću i lažu.

Prošli put sam, ako se sjećate, zamjerio gostu na osnivačkom skupu SDA *(Muhamedu Čengiću) koji* je lidera bosanskohercegovačkih komunista Nijaza Durakovića nazvao "izrodom" svog, muslimanskog naroda. Izrodima su nazvani i mnogi drugi, jer ne pristaju uz "svoju" stranku. I taman sam ja to napisao, a Nijaz Duraković je na konvenciji SKBiH-SDP nazvao javno one koji su napustili redove Saveza komunista smutljivcima i prevrtljivcima, pa još i kukoljem. "Na naše zadovoljstvo, naš partijski kukolj otpada sam", rekao je profesor i doktor Duraković.

Šta čovjek da kaže na ovo? Zar Duraković ne zna da je godinama izlazak iz Saveza komunista, pogotovo ako se radilo o javnim ličnostima, bio autentični znak hrabrosti? Da su zbog naših partijskih feudalaca iz Partije izlazili upravo oni koji nisu bili smutljivci i prevrtljivci (ili su istjerivani zato što to nisu bili). Šta reći za nikad okončanu aferu Neum, za progone intelektualaca, za teror nad mišljenjem kojeg su provodili naši junaci socijalističkog lova i jagnjećeg pečenja?

Pa, to je prošlo, reći će neko. Ali, Duraković zna za elementarno, modernim jezikom rečeno, SVETO pravo građanina da slobodno, po svojoj volji, bira pripadnost političkoj organizaciji i sam određuje svoj politički angažman, dakle – da se učlani gdje hoće i da izađe kad hoće, a da zbog toga niko ne smije da ga vrijeđa. Uostalom, u dugom vremenu koje je ostalo iza nas, Partija je tražila, forsirala i formirala upravo onaj tip ljudi koje Duraković pominje. A takvim načinom razmišljanja ne može se graditi nova stranka, demokratija još manje.

Da li su moje želje pretjerane, ako tražim da, kao slobodan građanin (pa, ako hoćete, i po novinarskoj dužnosti) kritički mislim o svemu i da se ne slažem ni s jednim političarem, pogotovo sa onima na vlasti, a da mi niko zbog toga ne skida glavu? U svom, ne tako dugom novinarskom vijeku, nakupio sam veliku i lijepu kolekciju etiketa, od anarholiberala, predstavnika građanske desnice i antikomuniste, do komunjare, islamskog *fundamentaliste*, antimiloševićevca, o onim sitnijim da i ne govorim. Danas, ako mogu da biram, ja zadržavam sve svoje etikete. Opredjeljujem se za status izroda i kukolja, a ne za mirno mjesto u stadu, ma kako se to stado *zvalo i ma* kako meketalo.

Dosta mi je vlasnika istine!

Daleko je svijet

Da, lijepo je biti optimista, ali pogledajmo malo oko sebe. Zar je čudno što nam je Evropa blizu, a opet tako daleko? Nedavno je jedna romska porodica, čeprkajući po đubrištu, pronašla – leš tek rođenog djeteta! Majka je poslala djecu po milicionere, a sama je, pošto je sipila kišica, položila maleno tijelo na papir i zaštitila ga kišobranom. Na ruci djeteta nađen je privezan kartončić sa brojem, pa nije bilo teško zaključiti (što se i potvrdilo) da su radnici mrtvačnice bijeljinskog Medicinskog centra tijelo jednostavno bacili u đubre!

O, Bože, zar je i to moguće?

Još veći šok doživio je potpisnik ovih redova kad je u SUP-u saznao da se to dogodilo već treći put! Kažu, desi se da roditelji mrtvorođenog djeteta ili djeteta koje je umrlo ubrzo nakon rođenja ne preuzmu tijelo, pa Medicinski centar (odnosno odjeljenje koje sam pomenuo) mora da obavi sahranu, po dužnosti. Uzgred – nigdje ne postoji groblje za takve namjene, pa se tijela sahranjuju, praktično, na livadi pored bolnice. Ovoga puta nekome je bilo teško da sahrani tijelo djeteta koje je umrlo ubrzo nakon rođenja, pa mu se kontejner za smeće učinio sasvim pristojnim rješenjem.

Zaista, tužno i sramno!

Evropa je tako daleko, ali nam je i Afrika sve dalja.

15. 10.1990.

DRUGA STRANA TUNELA

Izbori su na pragu. Samo se o tome govori, samo se to čeka. Vazduh oko nas prepun je užarene politike. Da li će se svijet okretati naopako, da li će išta biti kao što je bilo?

Ipak, neće to biti smak svijeta, pa čak ni osrednji zemljotres. Jednostavno – narod će izaći da glasa, sve se presabirajući putem do glasačkog mjesta, pa će glasati, kako za koga, a onda se vratiti kući da završi što je započeto. Neko će na njive, neko nazad u fabriku, neko u dućan, domaćice će se vratiti da dovrše ručak, a nezaposleni da i dalje čekaju posao.

Oni koji pobijede na izborima ili ostvare svoje planove reći će da je to istorijska prekretnica, prvi korak u obećanu budućnost. Poraženi će se malo ljutiti, pa će početi sa planiranjem strategije za naredne izbore, za koje se nadaju da će ubrzo doći. I, naravno, sa radom u opoziciji, kao dijelu piramide vlasti.

Sa završetkom izbora i za jedne i za druge počinju veliki problemi - kako sa velikih riječi preći na (makar mala) djela? Sukobiće se tako riječi i djela. Oni koji su svoj stranački kapital sticali na listanju prošlosti, moraće se, ne bez čuđenja, okrenuti ka budućnosti i, što je još gore, ka teškoj sadašnjosti. Oni koji su žučno napadali druge i na tome kupili poene, moraće se navikavati na to da i drugi, sad sasvim legalno, napadaju njih. Oni koji nisu u školi odslušali predavanja iz ekonomije, moraće da uče ponovo.

Jer, sve njih, i novu vlast i opoziciju, cijelu tu panoramu novog, višepartijskog sistema (a pogotovo srećnike u čije naručje padne vlast) čekaju ljudi koji su siromašeni i udarani po glavi skoro pola vijeka. Čekaju ih redovi za posao, propala privreda i jaka birokratija, čeka ih strašna nestašica radnih i kulturnih navika, čekaju ih svađe i podjele koje su i sami sijali, čekaju ih gladna djeca i nezadovoljni roditelji. Čekaju ih prazni džepovi i još praznije glave, čekaju ih nenaučeni đaci i nedoučeni profesori, sumnjičavi i ljutiti seljaci, ogorčeni radnici, nezadovoljni privatnici, ozlojeđeni mladi ljudi bez posla, gladna sirotinja. I, naravno, čekaju ih veliki lideri naših malih država koji bi, preko njihovih leđa, u svoj tor unijeli i malo naše zemlje zvane Bosna i pomalo Hercegovina.

Svi čekaju na njih.

Ko li će pobijediti? To se ne može unaprijed znati. Ali, jedno je sigurno - dobićemo onakvu vlast kakvu zaslužujemo. Naravno, izbori, ma kakvi bili, ne mogu, sami po sebi, donijeti demokratiju, slobodu,

Stadttheil Lediska.
Gruss aus Bjelina

UPALITE SVJETLO!

Toliko napetosti, žestine, opijenosti, toliko plamenih strasti, to ni pokojni Hičkok nije mogao izrežirati! Živci naroda bili su zategnuti kao strune, i sad se može reći: dobro je što se sve ovako završilo. Svi ti lomovi u ljudima i oko njih zaprijetili su neviđenom eksplozijom, kakve su u prošlosti već viđane na ovom tlu. Neosporno je da je komunistička utopija već odavno istrošena i da su promjene morale stići i ranije. Sad, kad su prvi višepartijski izbori jednostavno izazvali masovni skok temperature u ljudima, sigurno je - da se sve završilo drugačije, vjerovatno bi i ovo moje malo, uzgredno razmišljanje, postavljeno iskosa, bilo isprekidano pucnjevima. I krvlju. A sve je, naravno, bolje od toga.

Narod izgubio izbore

Narod je, jednostavno, zahtijevao promjenu, i dobio je to što je tražio. Ali, ako je komunistički san, pretvoren počesto u pravu noćnu moru, već odselio u mračne pustinje prošlosti, treba reći i to da su nacionalne homogenizacije, na čijim su talasima isplivali i ovi naši prvi višeglasni izbori, zapravo fenomen 17. vijeka. To, dalje, znači da se pobjednici moraju u najskorije vrijeme prestrojavati na socijaldemokratski ili neki drugi kolosijek, jer civilizacija ne trpi dugo koračanje unazad. Kad prođe opijenost pobjedom, ostaje, kao i kod svakog drugog slatkog pijanstva, otrežnjenje. Kako ono izgleda, možemo vidjeti tu blizu, preko Save. Nacionalna stranka koja je pobijedila u Hrvatskoj uspjela je na brzinu izmijeniti samo imena trgova, himnu i spomenike. U privredi i društvenom životu nije učinjen ni milimetarski korak naprijed.

To, opet, znači da se na leđima nacionalnog zanosa može jahati čvrsto samo do prve oštrije krivine - dok se ne uvidi da pare ne padaju s neba i da se riječima ne mogu pomjerati planine. Imali smo mi vijekovima jedan tip političke mitologije koja je politiku i narodne vođe izdizala u božanske visine. A i danas imamo ideološku kulturu, sa svim njenim isključivostima i vlasnicima istine, sa iracionalnom i nedodirljivom vlašću, koja se mora prihvatati zatvorenih očiju i bespogovorno.

Fetišiziranje ideologije je, inače, srž religije komunizma, koja, pogotovo u našim uslovima, nije bila ništa drugo nego prihvatanje

duboko usađenih mitskih obrazaca koji vođe (političare) situiraju u naš svijesti kao bogove na zemlji. Kad je pala gusta zavjesa sa božansko lika politike, istina nas je udarila kao kamen u lice. Otkrili smo da na bogovi, zapravo, liče na nas, i to često na ono najgore u nam Odjednom je buknula glad za stvarnošću. Ali, nenaviknuti na gledanj širom otvorenih očiju, mi još ne znamo šta to, zapravo, želimo.

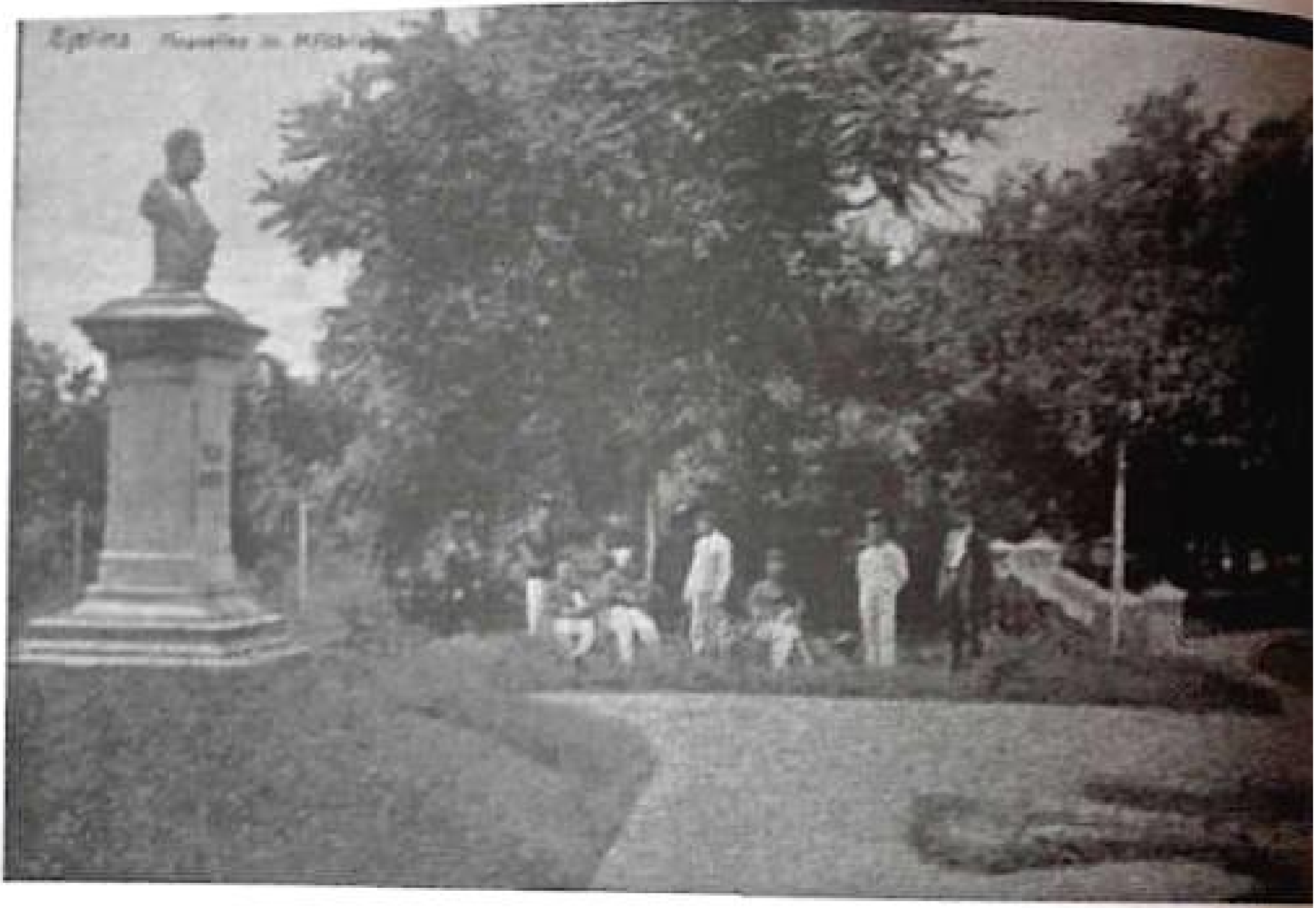

4. *Bijeljinska kasarna u doba Austro-Ugarske*

Logika mita, krvi i tla ne može nam mnogo pomoći u svijetu koji strogim kantarom mjeri šta ko radi i koliko korisnih stvari proizvodi. U svijetu kompjutera nema mjesta za plač nad nestvarnim, nad prošlim. Današnji svijet priznaje samo rad, red, razum i osvajanje novog. Svemu ostalom mjesto je – u muzeju. Ako se i mi ne budemo tako ponašali, shvatićemo vrlo brzo da su političari dobili, a narod izgubio izbore.

Mrak za svaki film

Da nas vidi stari majstor Hičkok, pomenut na početku ovog teksta, vjerovatno bi odmah digao ruke od filma. Jer, ovo što se nama dešava prevazilazi sve mogućnosti celuloidne fabrike snova. Svaki naš lokalni političar novijeg pakovanja može, kao od šale, privući neuporedivo više gledalaca i obožavatelja nego Dik Trejsi, Betmen i Indijana Džons zajedno. Svaki planetarni arhetip povlači se pred novom novcatom rekonstrukcijom prošlosti u glavama novih vođa koji bi i pejzaž budućnosti rado izjednačili sa idiličnom slikom njihove rodne njive i livade na kojoj bleji pobožno stado. U strahu od svijeta i svega novog oni bi da nam svima navuku staru odoru, skupa s opancima i gunjevima, pa da razmahnu topuzinom! Tako se vodi politika.

I nema veće jeze od one naše, predizborne, i nema takvih humorističkih pasaža na filmu kao u našoj spoljnoj politici, niti horora kao u našim takozvanim unutrašnjim poslovima. Fali nam samo ratna tematika, pa da u naš svakodnevni život preslikamo kompletan žanrovski arsenal sedme umjetnosti. Jer, i drame i melodrame imamo napretek, istorijski spektakli su redovno jelo na svakoj, iole bogatijoj političkoj trpezi, imamo i dvoboje raznih vrsta, na stravu i užas smo već oguglali, na kriminalne storije pogotovo. A ni komedije ne manjka. Samo nam još jedna stvar nedostaje. Da gledaoci, to jest narod, (koji, kao i u bioskopu, ima varljivi utisak da učestvuje) dočeka napokon hepiend, nakon kojeg se pali svjetlo u sali, i svi odlaze zadovoljni kućama.

Ostaje, dakle, pitanje: hoće li neko, i kad će, konačno upaliti svjetlo u sali?

29.11.1990.

NIJE PATKA LABUD

Izbori su bili i prošli, a svijet se nije okrenuo naopako. Idemo dalje kroz ovaj naš tmurni, namršteni i klecavi život. Idemo, a na leđima nam golemi teret prošlog vremena, od čije težine noge otkazuju. S tim teretom, bojim se, ne možemo doći ni do susjedne Mađarske, a kamoli do predaleke, gizdave i uobražene gospođe Evrope.

Ali, šta ćemo mi Evropi, i šta će ona nama? Kako da ta nježna, čista i uredna stara dama uđe u moju prljavu, zapuštenu i razlupanu stambenu zgradu, kako da prošeta našim ulicama punim blata i otpadaka, šta da priča s našim polupismenim ljudima koji sebe nazivaju intelektualcima, kome da se žali ako bude trebalo, na koji zakon da se poziva, na koja moralna pravila? Od čega ovdje da živi stara gospođa, navikla na bogatstvo, ali i na rad i red, kome da priča o tom svom radu i redu kad to nikoga ne interesuje, kad su sistem i istorija napravili od nas blažene parazite? Hoće li je iko shvatiti, hoće li joj pružiti ruku kad njena ulaganja propadnu, kad se njene nade izjalove, kad se njeno povjerenje ugasi u vrtlogu primitivne balkanske bahatosti? I koga da pozove da je zaštiti, kad su od nas napravili stado zaplašenih ovaca koje, oborenih glava, slijepo prate svoje čobane?

Real-socijalizam, koji se kod nas direktno nadovezao na feudalizam, ostavio je pustoš u zemlji koja je pobjedonosno završila prošli rat, pa sad čeka milostinju od onih koje je pobijedila. Sistem koji je ostao iza nas bio je završna faza feudalizma, a feudalizam se, kao što znamo iz istorije, završava bujanjem nacionalizma i stvaranjem nacionalnih država. Dakle, mi u ovom trenutku preživljavamo ono što smo propustili. I komunistički nacionalizam u jednom dijelu zemlje, i antikomunistički nacionalizam u drugom, potvrđuju da mi, jednostavno, iz svoje kože ne možemo (ili nećemo, svejedno) da se ne umijemo preko noći preobratiti iz patke u labuda, da se ne da gumicom prebrisati taj mrak, to ništavilo toliko dugo uzgajano u ljudima.

I zato, novoj vlasti zaista neće biti lako, i ne treba joj zavidjeti. Čitav jedan sistem mišljenja i vladanja doživljava krah, ali ostaju ljudi formirani u tom miljeu i na takav način.

Kako ćemo mi, s nama takvima, dalje?

Sad pred jazavcem

Ipak, moramo priznati da se dosta toga kreće naprijed. Recimo, nema više tabu-tema, mada se još svuda proganjaju neistomišljenici. I neće više nikome biti lako, kao nekad, da svoju istinu proglasi za jedinu, i da je beskonačno nameće drugima. Učimo se polako kritičkom mišljenju, kao djeca azbuci.

A i šefovi bosanskohercegovačkih pobjedničkih stranaka iskazali su, od izbora do danas, zavidnu dozu razuma i tolerancije. Bar na riječima. Kako će biti na djelu, vidjećemo. Oni obećavaju da neće gledati ko je ko, već kakav je ko, to jest da će umjesto nacionalnog, uvažavati profesionalni kriterij, odnosno stručnost, kod biranja kadrova. Pomoći ćemo im time što ćemo podsjetiti na Krivični zakon Bosne i Hercegovine koji, kao i savezni, kaže da se krivičnim djelom protiv slobode i prava građana smatra: "Ko na osnovu razlike u nacionalnosti, rasi, vjeroispovijesti, etničkoj pripadnosti, polu, jeziku, obrazovanju ili društvenom položaju uskrati ili ograniči prava građana utvrđena Ustavom, zakonom ili drugim propisom ili opštim aktom, ili ko na osnovu ove razlike daje građanima povlastice ili pogodnosti." (čl.29) Pa vi sad vidite kako ćete.

Šminkanje mrtvaca

Demokratija stiže polako, ali sigurno. Dokaz je, valjda, i to što su se u Bijeljini, prvi put nakon davnih ratnih godina, slobodno pojavili četnici, doduše ovi novi. Stigao je čuveni vojvoda Vojislav Šešelj, bio malo u gostima i otišao, a niko se zbog toga nije uzbunio. Doduše, neki još ne mogu da prihvate uvjeravanja da su četnici (oni iz rata) bili dobroćudno i veselo društvo, takoreći organizacija za sakupljanje krvi od dobrovoljnih davalaca, ali su ih partizani, na pravdi boga, ocrnili pred Nijemcima i drugim saveznicima, o Vizentalu da i ne govorimo.

Nešto se bojim da su se naši trgovci osramotili, jer nisu nabavili nove modele kama, noževa, nožića, peroreza i ostalih sredstava za transfuziju, da bi ih domaćini uručili kao poklon cijenjenim gostima.

Ali, vrijeme promjena je pred nama, pa ako gospođa Evropa, glavna ličnost prvog dijela ove priče, odbije naša udvaranja, ostaje nam još nekoliko kontinenata.

Samo moramo požuriti, da se i oni ne uobraze.

15. 12. 1990.

KOLIKO KOŠTA SLOBODA?

Jeste li čuli šta nam predvidjaju stranci? Skori raspad Jugoslavije. Američka CIA je čak bila vrlo precizna. Jugoslavija će se, kažu njeni eksperti, raspasti za 18 mjeseci.

Čuj, 18 mjeseci! Zaista su pretjerali.

Možemo mi to i brže.

Istočno od kraja

Da li je ovo naša posljednja zajednička "jugoslovenska" Nova godina? Odgovor je, nažalost, težak kao olovo. Po svemu sudeći – jeste. Nova republička rukovodstva mogu se složiti samo u jednom - podjeli zemlje. Pitanje je samo kako će se ta podjela izvršiti.

Ostaje, naravno, još jedna mogućnost: održavanje jedinstva vojnom silom, pa koliko potraje, i ta je opcija, čini se, takođe moguća. Jer, nakon pobjede Miloševićeve linije u Srbiji, i uz Tuđmanovu politiku separacije, zatvorena su vrata dogovorima. Tačnije - sad će svako pristati samo na onakvu Jugoslaviju (radije u komadima nego cijelu) koja im garantuje njihove ciljeve. Pošto je jasno da je u jednoj istoj formi nemoguće pomiriti sve tako oprečne težnje, rezultat može biti samo jedan. Neće biti Jugoslavije.

Pri tome je glavna smetnja Bosna i Hercegovina. Zašto? Jer ona kazuje: ako može postojati višenacionalna Bosna, može i višenacionalna Jugoslavija. Zato je najvažnije pitanje: kako će se bosanskohercegovačke vladajuće partije, koje su na izborima bile tako složne, izjasniti kad (uskoro) dođe na red formulisanje državnog ustrojstva Bosne i Hercegovine? Hoće li slijediti stavove svojih matica i svoj nacionalni CREDO, što se može očekivati, jer je zakonito ishodište svakog nacionalizma – formiranje nacionalne države. Zato niko i ne spominje savezne izbore, već svi polako ograđuju svoje avlije. Hoće li bosanskohercegovačke stranke uspjeti da na temeljima nacionalističkih populizama izađu iz svoje kože?

Teško. Jer, teren za ono što će nam se desiti pripreman je dugo i temeljito, u decenijama koje su za nama.

Dok čitav svijet, neko brže, neko sporije, uporno ide u novo i nepoznato, u nama odjekuje naš veliki strah: NAZAD U POZNATO. Vijekovi vladavine nad ljudima ostavili su u našim genima duboku iracionalnost koja nas svodi na usamljenu gomilu. Okovi ideologije

dovode nas do još jedne pobjede iracionalnog nad razumom, pri čemu više nije važno koji predznak nova ideologija nosi. Zato mi radije živimo u prostorima mita i prošlosti, ne vodeći računa o tome da se sa šajkačom i opancima, sa fesom i sa feredžom, ne može stići u daleki svijet.

Oni koji olako obećavaju demokratiju treba da znaju da se demokratija osvaja, dugo i teško, a *ne dobija se na poklon*. Deni de Ružmon je davno napisao da moderni čovjek traži disciplinu (diktaturu, totalitarizam, partiju, vođu) jer ga ona izbavlja od slobode.

I zato se taj čovjek tako udobno osjeća u masi, u krdu, u zaklonu ideologije, vjere, nacije, u sigurnosti prošlog. Da bi bio slobodan, čovjek mora da bude individua. Civilno društvo je sazdano na kultu građanina, pojedinca, i od njega nema ništa važnije. U knjizi razgovora sa Ričardom Berginom, na pitanje šta ga je odbilo od komunizma, Horhe Luis Borhes kaže: "Pa to što sam vaspitan da mislim kako pojedinac mora biti jak, a država slaba. Ne bih mogao da budem entuzijast kad su u pitanju teorije po kojima je država važnija od pojedinca."

Naše nacionalne vođe su, poput njihovih prethodnika, na svoj način ostvarile ovu Borhesovu misao. Oni važnijima od države smatraju sebe same, ali ne i ostale. Uz geslo: neka sve propadne, samo ja da ostanem na vrhu.

Peglanje morala

Moram priznati, dirljiv je napor naših čaršijskih filozofa i seoskih mudraca da prekroje svjetsku istoriju. Dok je Drugi svjetski rat davno završen za čitav svijet, za istorijsku nauku, za međunarodne sudove i javno mnjenje, i tačno se zna ko je na kojoj strani bio i šta je radio, oni počinju da smišljaju neke nove istine. Zločinci koji su služili Nijemcima i skidali glave raznim oštrim i tupim oružjem – u njihovim malim mozgovima izrastaju u borce za slobodu.

Uz svu morbidnost opravdavanja ratnih zločina i zločinaca, ovaj njihov kopernikanski obrat ima jednu dobru stranu. Pokazuje nam jasno da i od jednoumne svijesti – ima gora.

31. 12. 1990

GDJE SU JERETICI ?

Dragi gledaoci, vi upravo gledate film strave i užasa pod naslovom *Sudbina Jugoslavije*. Dotična Jugoslavija, glavni lik filma, napadnuta je i sprijeda, i otpozadi, i sa svih strana od šest krupnih i mnoštva sitnijih negativaca, koji bi da je, na razne načine, iskoriste i raskomadaju. A neki se, bogami, ne libe ni silovanja! Za sad je sirotica Jugoslavija ostala gola i bosa, satjerali su je u ćošak i isukali oružje, a šta će dalje biti – pogledajte u nastavku filma. Ako cenzura ne izbaci te scene, zbog pornografije.

A meni se čini da je taj film, zapravo, završen. Da se Jugoslavija već raspala, a s njom i Bosna i Hercegovina, samo to još neće da nam saopšte.

Zarobljeni um

Sjećate li se kako su se doskora svi zaklinjali u tržište? A dobili *smo – buvlju pijacu.* Istina, srušen je totalitarizam, tako kažu, ali je mnogo toga još ostalo, u nama i oko nas. Ostao je etatizam na kojem je čitav taj sistem postojao, samo sad izdijeljen na manje komade. Vidite i sami koliko se nove republičke oligarhije svim silama trude da sačuvaju društvenu (ili državnu, svejedno) privredu, jer je i njihov politički koncept, kao i onaj prethodni, bez toga osuđen na propast. Jedan etatizam - komunistički, zamijenjen je drugim – nacionalističkim, a da se u suštini, u funkcionisanju privrede i društva, ništa bitno nije izmijenilo. Osnovni pojam naših društvenih odnosa ostaje kolektivitet – narod, odnosno nacija, definisana na srednjevjekovni način - kao etnička tj. religijska zajednica. U svijetu odavno važi pravilo "političkog naroda": narod - to su svi državljani jedne zemlje, što je omogućilo stvaranje švajcarske ili američke nacije. Pozovimo se ponovo na Deni de Ružmona: "Naciju ne čine zajednička prošlost ili jezik, naciju čini zajedničko planiranje budućnosti." Na pojmu građanina podignuta je čitava politička građevina civilizovanog svijeta. Bojeći se oslobođenog pojedinca, takmičenja, konkurencije, znanja i sposobnosti, i nove političke elite, kao i one stare, drže se društvene (odnosno državne svojine), čuvajući čak i loša preduzeća, čak i fenomen vječitih gubitaša, i to po svaku cijenu, pa čak i državnim falsifikovanjem novca, samo da ne bude socijalnih nemira, jer bi to značilo i njihov pad.

Tako imamo ponovo etatistički sistem i privredu koja se polako rasparčava i zatvara u torove uskih, nacionalnih privreda, imamo opet gvozdenu vladavinu politike nad svim sferama društva, samo je to ovoga *puta nacional-antikomunizam, sem Srbije i Crne Gore*, u kojima vlada nacional-komunizam ili, tačnije, nacional-socijalizam.

Hoćemo li dočekati prave promjene?

Preprodane duše

Izbori su davno završeni, a njihovi rezultati sve su bolji. Dobili smo i nove prvoborce nacionalnih revolucija, zaslužne građane, a isto tako i domaće izdajnike. Oni mi se čine posebno važnima. Kako reče dr Žarko Puhovski, mi se još nalazimo u pretpolitičkom stanju, "pa imamo parlament u kojem se odvijaju plemenski sukobi u najdoslovnijem smislu riječi." U funkcionisanju parlamenata imamo i novu/staru partijsku disciplinu, pa su odbornici i poslanici, po svemu sudeći, nepotrebni. To jest, oni su samo dekor za političku predstavu koja se režira na drugim mjestima. Dovoljno je da se usaglase stranačke vođe, i sve je riješeno.

S druge strane, u toku je veliko takmičenje: ko je bolji Srbin, Hrvat, Musliman? Zna se – dobri su oni koji su s nama, loši su oni koji nisu. Zatim slijedi novo pitanje: ko su najbolji od dobrih?

Takmiče se oni koji su prekjuče postali Srbi, Hrvati, Muslimani. Oni koji su to bili i ranije, ovoga puta su – van konkurencije. A traženi kvalitet se najlakše dokazuje novoprobuđenom vjerom u Boga. Nema veze što je normalan svijet davno odvojio religiju od države i što je i kod nas, koliko znam, sveštenicima svih vjera zabranjeno aktivno bavljenje politikom. Od dojučerašnjih vatrenih komunista ne može se ući u bogomolje! Oni svoje nacionalne (narodne) stranke polako pretvaraju u vjerske.

Davno je rečeno: najbolje što je religija stvorila – jesu jeretici. Razvoj su uvijek nosili oni koji drugačije misle. Prvi majmun koji je odlučio da bude drugačiji od ostalih i da siđe s drveta, utro je put čovječanstvu. Da se on nije odvažio na taj korak, koji su, siguran sam, osudili svi ostali majmuni, danas bismo i mi sretno skakali s grane na granu i upražnjavali kolektivne majmunske obrede.

Dakle, ovoga puta naša šansa su domaći, nacionalni, ideološki i politički izdajnici, ti naši jeretici koji misle svojom glavom, daleko od

svih starih i novih velikih ideja, daleko od svakog stada, daleko o razuzdane gomile...

Autogol iz ofsajda

Kažu: ONI će da se dogovore treba li NAMA Jugoslavija, prije toga će da objave otcjepljenje i borbu za željene teritorije, d opljačkaju državnu blagajnu, da naoružaju koga treba, da otpuste zatvore koga treba, pokazujući uporno svijetu svoju glupost kao naš pamet.

Da, oni prije *odveli su nas daleko*, predaleko.
Ovi sad – odvešće nas još dalje.
Tamo odakle nema povratka.

15. 01.1991

ANĐELI UNIŠTENJA

Šta reći nakon svega?

Da nas je pobijedio strah, da nas je savladao užas? Da nam je još jednom pala koprena s očiju, pa smo vidjeli jasno sami sebe – smiješne i bespomoćne, u rukama moćnih manipulatora?

"Pobiti sve na ulici, bacati bombe u stanove, nisu važni žene i djeca, ubiti bez milosti, iskasapiti..." Spiskovi onih koji ne smiju preživjeti. Imena triput podvučena. Nekada po zlu čuveni ***Maleus Maleticarum***, priručnik za lovce na vještice, napisan u osvit renesanse (1486) izgleda kao dječija priča u odnosu na mržnju, smrt i krv koje sipaju na nas.

I ko su ti ljudi koji vladaju našim životima? Ti koji nam obećavaju sreću i slobodu, koji nacionalno okupljanje i međunacionalnu mržnju proglašavaju vrhuncem demokratije, koji za naše pare kupuju bombe i automate i spremaju se da ih bacaju u naše stanove? Ništa nije važno, samo nek je boljševizam pao, on nam je obećavao bolji život u nekoj predalekoj budućoj zemlji Utopiji. Stigao je Bog, a on je konkretniji. *Obećava nam bolji život* na nebu. Da, oni su iznenada otkrili Boga u sebi (nekad su ga ubijali u drugima) i sad nas vode u krstaške ratove i džihade.

Ko su, uopšte, ti ljudi, ta naša nova božanstva? Ko su ti naši novi kraljevi?

Biblija kaže:

"I za kralja imadoše Anđela ponora čije ime je na hebrejskom Abadon, što znači Anđeo uništenja.» (***Otkrovenje po svetom Jovanu***).

Veliki majstor *Luis Bunjuel* znao je da ime Anđela uništenja podari svom veličanstvenom filmu, pravoj himni stvaralaštva. Naši anđeli vlasti spremaju nam uništenje, krvavo i teško, daruju nam laži, okreću nam svoje umiveno, maskirano lice. Slušamo i gledamo na televiziji kako govore: "Bombe u stanove... Rat bez milosti..."

Da li se to zaista događa nama?

Mrak, sve gušći

Kako da im kažem da me vrijeđa kad me svode na ime, koje čak nisam ja birao, da me ponižava kad me trpaju u svoja stada, u svoje torove, kad ne traže od mene ni moje, kakvo – takvo, znanje i obrazovanje, ni ovo malo moje pameti, ni umiješće bilo koje vrste, ne traže ni dušu, ni mozak, ništa što čovjeka čini čovjekom, već me

određuju, od glave do pete, mojim tobožnjim nacionalnim bićem. Pa, ništa lakše nego biti Musliman, Srbin, Hrvat! Za to ne treba nikakav kriterij, ništa, samo činjenica rođenja i, eventualno, rodni list.

Šta ćemo s onima iz mješovitih brakova? Šta s onima koji žele da imaju svoje mišljenje, svoj stav, svoju glavu? To su, dabome, jeretici. Dr Ljubomir Tadić pominje italijanskog kardinala Bosica koji kaže: "Jeretik je onaj koji ima lično mišljenje." A s jereticima, zna se - metak u stomak, bomba u stan, ubiti bez milosti, iskasapiti...

Čovjek treba da zna gledati u svoje istorijsko i nacionalno biće, jer čovjeka od životinje ne razlikuje ni inteligencija, ni nekakva sposobnost za rad, već pamćenje. Ono mu omogućava da nastavlja put čovječanstva, da pamti i služi se tuđim iskustvima i rezultatima, dok mlada životinja uči svaki put od početka. Ali treba onda da pamtimo i ono što čine bezumlje i mržnja, da nam se [illegible] ne bi opet dogodile.

Pogotovo treba da pamtimo vrijeme u kojem je mišljenje bilo unijeto u spisak krivičnih djela. Mišljenje, a ono, zna se, mora biti samosvojno, drugačije, da bi bilo mišljenje, kod nas je uvijek bilo rijetka biljka koju treba njegovati. I slavni Tacit je znao da uzvikne: "O rijetka srećo vremena u kojima smiješ misliti šta hoćeš, a reći što misliš!"

Ali, kad gledamo nas, Tacitu moramo pridodati Froma: "Međutim, pravo na izražavanje mišljenja značajno je jedino ako smo u stanju da imamo vlastito mišljenje!"

I ako nastavimo da, kao i svih ovih godina i decenija, mislimo isključivo glavama naših vlasnika države i istine, to će nam se ubrzo razbiti o glavu!

Do stida i nazad

U noći otrežnjenja mnogi nisu spavali, sjedili su ispred malih ekrana i čekali kad će svanuti sudnji dan. Bili smo nepodnošljivo budni. "Smrt je ono što gledamo budni, a san ono što gledamo spavajući", napisao je Heraklit Mračni.

Sad nam kažu: sve je u redu. Kažu: dogovorili smo se. Kažu: samo vi radite što vam mi kažemo, i biće sve u redu. Kažu: samo vi spavajte mirno, mi smo tu.

Ali, kako zaspati kad njihova nerazumnost, njihovo vlastoljublje, njjhova tiranska priroda zatežu pod prozorima bubnjeve straha? I mi samo sjedimo, i čekamo kad će teški zvuk odjeknuti?

A ovako budni, gledajući dugo lice smrti, mi se bojimo...

Hoćemo li jednom, svi zajedno, ustati i ogledati se na svakodnevnom staklu života. Zagledati se u sebe.

I zastidjeti se.

01. 02. 1991.

5. *Janjica – čaršija koje više nema*

MALA PRIČA O UMIRANJU

Otkuda moje reči
Na licu tvome
Anđele brate

V. Popa

Neka počivaju u miru

Sa stabala nas gledaju likovi sa crnih i zelenih posmrtnica. Gleda nas sa bandera, sa ograda, sa zidova, sa oglasnih tabli, sa stakla izloga. Gledaju nas sjetno, posljednji put nas gledaju svojim dalekim, prazni očima.

I mada se posmrtnice nalaze svuda, izlijepljene i prikucane be ikakvog reda, one odražavaju jednu duboku, istinitu asimetričnost naš života, naš unutrašnji haotični svemir, svu slučajnost naših blijedi sudbina. Srećemo ih i pozdravljamo, u sebi. One su dio velike duš malog grada.

Zastajemo u prolazu. Ko li je umro? Zagledamo ih. Iznenadimo se Rastužimo, čak i kad lik ne prepoznamo. Jer nas dodirne nježno i hlad krilo smrti, a ta je smrt odnijela nekog bliskog, nekog tu, pored na nekog komšiju, danas, kad komšije postaju najveća dragocijenost ovo olovnog vremena. Osjetimo, na trenutak, kao da je otišao jedan djeli nas samih.

Sa drveća, sa bandera, sa zidova, pozdravlja nas vječita majka – smr podsjeća nas na sebe, nas lakomislene i tako zaboravne, podsjeća nas n dugu tišinu koja čeka svakoga. Pred svakom posmrtnicom shvatimo, trenu, koliko je besmisleno sve ovo ružno i tužno što radimo jedn drugima, koliko su besmislene sve male i velike gluposti, sve borbe, sv davanja i uzimanja, sve pobjede i porazi, svi usponi i padovi, sv brodolomi i trijumfi, sve.

Svakoga dana sve smo dalje.

Likovi s posmrtnica govore: živite koliko možete, u sebi i oko seb živite život, branite dobrotu u sebi kao mali cvijet od kojeg sve zavis pazite to sićušno sunce. Jer nije daleko dan kada ćete i vi pogledati svij nepokretnim očima, prikucani nepovratno na neko ravnodušno stablo, n banderu, na zid.

Kad prođete pored posmrtnica, budite tihi. Ne remetite njihov vječ san. Pozdravite ih u sebi.

Neka počivaju u miru.

Zna grad ko je ko

U malom gradu kakav je Bijeljina, ljudi su uvijek blizu jedni drugima. Valjda zbog tjeskobe, zbog kratkih ulica a dugog pamćenja, zbog komšiluka koji se svega sjeća, i zna. Tu vam se, jednostavno, ne može dogoditi da padnete na ulici, a da vam niko ne priskoči u pomoć, kao u velikim gradovima. Niti se može dogoditi da vas pogodi kakav belaj, a da se ne jave familija, komšiluk i prijatelji da vas pitaju kako vam je.

6. *Ulica Trešćec ne postoji više*

U velikom gradu idete na koncerte, u šetnju, u kafanu, sa mnoštvom nepoznatih, hladnih lica. Ovdje ne idete nigdje bez nekog svog. U velikom gradu ne poznaju se ljudi koji u soliteru žive vrata do vrata. Ovdje, kad domaćici dobro ispadnu kolači, nose se u komšiluk, da svi probaju. Tamo, kad odete na utakmicu, samo gledate da vas masa ne pregazi, ovdje ljudi idu na utakmicu da se sretnu s prijateljima.

Lice velikog grada – to su njegove kuće, rijeke, šetališta, robne kuće, neonske reklame. Lice malog grada – to su njegovi ljudi. Grad, to čudno stoglavo i storuko biće, u svojim nedokučivim moždanim vijugama čuva

uspomene na pokojnike. I smrću ispravlja ono što se za života ispraviti ne da.

Na njegovom dubokom licu smrt svakog dobrog čovjeka ostavlja po jednu boru.

Lako grad stari.

Jer grad zna ko je ko.

I nije se jednom desilo da nekoga, ko je u životu bio mnogo, mnogo važan, grad isprati na [illegible] uljudno, ali nekako, kako da kažem, suzdržano. Džaba [illegible] titule, džaba mu partijske i državne i počasti [illegible] grad mu je mahnuo rukom i okrenuo se svom poslu.

A uzdisao je grad kad je umro stari majstor kafanskih noći, svirač Jovo Violina. I kad je [illegible] stari Dikan, čija kućica nije bila veća od kutije šibica, ali mu je [illegible] duša bila veća od solitera. I ljutio se grad kad je čuo da nije na pravi način sahranjen ubogi Salko Okan, već nekako na brzinu i krišom. [illegible] moler Huso Imamović, što bi se reklo – samoinicijativno podigao spomenik.

Zna grad ko je ko.

Plakao je grad kad su odlazili ugledni čaršijski ljudi. Dobri i vrijedni ljudi. Kad su odlazili Ljubo Petrović, Vojo Đukić, Vojko Popović, Salihbeg Salihbegović. Kad su odlazili Pero Simić, Miko Ješurić, Osman Dervišević, braća Šimon. Kad je odlazio Hazim Hanušić, pa Blago Đukanović, Meho Đuraković Nalbanta, pa doktor Pejčić, Imšir Kalajić, stari pop Boriša, doktor Šendrađski, pa Mustafa Dizdarević, Franjo Berđica i mnogi, mnogi drugi.

Zna grad ko je ko.

Sjecam se jedne takve smrti. Nijaz Rifatbegović je bio pametan, vrijedan i, prije svega, pošten čovjek. Iz stare bijeljinske porodice. Omiljen i cijenjen. A vlast je vlast, ne da vlast da neko bude toliko bolji od nje. Zaskočili su ga, smontirali su mu pravi pravcati sudski proces na sjednici Skupštine opštine, da se ni Višinski ne bi toga zastidio. I još im bilo malo, pa su nevjerovatnim lažima, koje su u narodu izazivale podsmijeh, spremili Nijaza Rifatbegovića i na robiju. Kratku, ali dovoljnu da i svi ostali nauče lekciju. Njega, koji je u svemu bio toliko iznad njih. Pucali su mu u leđa, grupno, iz zasjede. Pucali su prljavo, kako im i dolikuje.

Ali, zna grad ko je ko.

Na đenazu se zgrnuo čitav grad, da isprati Nijaza Rifatbegovića do mezara. Nikada toliko svijeta nije bilo na bijeljinskim ulicama. Dženaza

je prošla ispred skupštinske zgrade, ispred koje je stajao glavni inkvizitor, Veljo Antić, predsjednik opštine. Stajao je sam. I niko se, od toliko ljudi, nije okrenuo prema njemu. Ni jedan jedini čovjek. Čitav grad je od njega okrenuo glavu.

Jer zna grad ko je ko.

I kako Bog i sudbina daju, vlast ode u zaborav, Nijaz ostade u sjećanju. Vlast se uprlja, Nijaz ostade čist.

Kao veliki sudija, smrt ispravlja ono što život iskrivi.

Ljudi budu, žive kako mogu i kako znaju, i odu. I onda se, iz nepojmljive daljine, vraćaju, u mislima, dolje, i vide sebe onakve kakvi su zaista bili.

Dobri ljudi se tad osjete ljepšim i lakšim. Oni loši se postide.

Kako li ćemo mi?

01.02.1991.

7. *Vilmastrasse (Gospodska, Titova, Karađorđeva ulica)*

SAM SEBI GOST

I zato nikoga ne šalji da pita
Kome zvono zvoni; zvoni tebi.

Džon Don

Hoće li biti Bosne?

Ovo teško pitanje kuca danas na naša vrata. Kuca sve glasnije. A mi, uplašeni, šćućureni u uglu, bojimo se da otvorimo oči. Šta to bi od naših nada i želja? Šta bi od sna o životu?

Kažu: ne može biti suverena. Sve ostale republike mogu, ona ne može. Kažu: ne može Bosna imati granice. Svi mogu, ona ne. Kažu: ne može Bosna imati svoje građane. Ne može imati ništa svoje. Bosna je, po njima, maloljetno i maloumno dijete koje će oni uzeti za ruku, malo je izgrditi i odvesti je kući. Svojoj, dakako.

Ali, to dijete je, o čuda, starije od njih! Današnje granice Bosne i Hercegovine su najstarije na Balkanu. Bosna je takva bila i u srednjem vijeku, samo malo veća. Još u desetom vijeku je istoričar i vladar Vizantije Konstantin Porfirogenet pisao o Bosni kao o samostalnoj državi. Takva je ona ušla u sastav Turske carevine, kao samostalni ejalet, a njene današnje granice odredjene su na Berlinskom kongresu 1878. godine (što nije slučaj s ostalim našim republikama). U tim granicama Bosna i Hercegovina je ušla u sastav prve Jugoslavije, s tim što je tad imala i uski pojas mora kod Sutorine, koji je kasnije pripa(zapravo je ustupljen) Crnoj Gori. Kad svojataju Bosnu i Hercegovinu, s namjerom da stvore nekakvu Veliku Hrvatsku, koju istorija ne poznaje, gospoda iz Hrvatske bi se morala sjetiti da se ideja Velike Hrvatske može temeljiti samo na kratkoj i krvavoj istoriji *fašističke NDH* (koja nije imala dobar dio obale, jer je to Pavelić predao Italiji). Gospoda i drugovi iz Srbije, kad planiraju veliku Srbiju pozivajući se na Dušanovo carstvo, treba da se sjete da nikada, ni u to doba, a ni kasnije, ni jedan dio Bosne i Hercegovine na duži rok nije pripadao Srbiji, a da Dušanovom carstvu nisu pripadali ni Beograd, ni Vojvodina. Naprotiv Bosna je i u srednjem vijeku i u doba Turske, dakle vijekovima zauzimala i dio današnje Hrvatske i dio Srbije. Kako god se pogleda, ni Hrvatska ni Srbija ne samo da ne bi mogle pretendovati ni na jedan djelić Bosne i Hercegovine na osnovu "istorijskog prava", već bi jo neka područja morale i vratiti!

Pucanje na mjesec

Kako god da se pogleda, niko nema prava na Bosnu i Hercegovinu, sem ljudi koji žive u njoj. Ali, ni oni nisu vlasnici države, jer država pripada nebrojenim prošlim i budućim generacijama, koliko i njima. Pogotovo nemaju prava da Bosnu dijele kapom i šakom oni koje je bujica vremena izbacila na čelo danas vladajućih političkih stranaka i koji otvoreno zastupaju interese centara moći izvan Bosne i Hercegovine. Oni iz Zagreba kažu: kad se budemo dijelili mi i oni, vi ćete pripasti nama (čuj, njima!). Oni iz Beograda poručuju: Srbi će živjeti svi u jednoj državi, i ta će se država prostirati preko vas, pa ako budete dobri i poslušni, primićemo i vas, dobro došli (čuj, dobro došli!). Gdje ću doći, kad sam ja već tu? I otac mi je ovdje rođen, i đedovi, i svi moji. Kako ću doći tamo gdje već jesam? Samo su gosti dobro došli! Ja bih mogao primiti goste i iz Beograda i iz Zagreba i počastiti ih kako dolikuje. A poslije tri dana, otprilike, neka svako ide svojoj kući. Ja sam već kod kuće.

Možda bih tim gostima, na rastanku, rekao i ovo: «Znate šta, dosta ste se vi brinuli o meni, i hvala vam, ali sad se vi malo brinite za sebe. I kod vas ima svakakvih problema, nije ni vama do razbacivanja, zabavite se malo o sebi.»

A građani Bosne i Hercegovine, koji bi da pripoje dijelove svoje države susjedima, neka lijepo sjednu u auto ili u voz, pa neka se pripoje sami.

A nas neka ostave nama.

Porazna pobjeda

Jeste, htjeli smo slobodu, i dobili smo je. I to po glavi. Demokratija o kojoj smo sanjali, u koju su nas bacili kao u topli ogrtač, sad nas steže oko vrata. Još malo, pa će nas udaviti! «Strah je vrtoglavica slobode», pisao je Kjerkegor. Ali, ko još čita Kjerkegora? I ko još uopšte čita? Izgleda, što ljudi imaju manje pameti, više se bave politikom.

Oni bez pameti kod nas ništa drugo i ne rade.

A na vrata prastare i duboke zemlje Bosne kucaju grabežljive ruke, kucaju sve jače, sve nervoznije. Dok mi tonemo u živo blato nacionalističkog kiča, naše pobjedničke stranke dovršavaju veliki posao

ubijanja zemlje Jugoslavije, i u njoj zemljice Bosne, posao davn
započet. Dok hrvatski prvaci u Bosni gledaju u Tuđmana kao u Boga
Srbi se pobožno klanjaju svom novom zemaljskom Bogu – Miloševiću
a Muslimani u bosanskohercegovačkom parlamentu mole se Alahu, i t
za vrijeme sjednice.

Neki kažu da svega toga nema u normalnom svijetu. Drugi, opet, vel
da narod ne plaća političare da se mole Bogu.

Ja ipak mislim da to nije loše.

Jer, ako nam Bog ne pomogne, ja ne vidim ko će!

I zato pitam političare:

Gospodo, recite nam šta bi s vašim obećanjima? S vašim
zakletvama? Sa vašom urođenom demokratičnošću, sa morem slobode
mira koje ste nam obećali, sa bogatstvom koje nam donosite, sa srećom
za sve? Niko nije u ono vrijeme spominjao mržnju, strah i rat, glupost
glad. Ni stid koji nas obuzima. Ni smrt male velike zemlje Bosne.

Dok vi slavite, odnekud mi u ušima odjekuje pitanje Rastk
Petrovića:

«Bože moj, javu znam, ali ne znam šta bi s onim što se snivalo?»

01.03.1991

KAKO POJESTI DRŽAVU ?

Da li će Jugoslavija biti prva zemlja koja je pojela samu sebe, a ostala gladna?

Pitanje je samo na prvi pogled neobično. Jer, ako znamo da smo na ivici bijede, da nam standard i dalje vrtoglavo pada, da se smanjuje proizvodnja a dugovi rastu, i da, uz to, svaki preostali dinar trošimo na političke čarke na raznim nivoima, na oružje i gorivo za avione naših vladara – šta nam onda ostaje? Jasno – da jedemo sami sebe.

A mi i to, takve nas je Bog dao, radimo neorganizovano, neplanski, pa svako otkida i štrpka kako mu drago. Trebalo bi u to uvesti malo reda. Recimo, mogli bismo da slijedimo jedan zanimljiv običaj primitivinih afričkih plemena, što bi nam, vjerujem, pomoglo da brže riješimo ovu krizu i halabuku. Taj običaj nalaže članovima plemena iz srca džungle da nakon godinu dana (što bi se reklo - po isteku mandata) svog poglavicu jednostavno – pojedu. Ali, što reče pjesnik Goran Babić: «Ko bi ove naše sažvakao...»

Usvajanje afričkih običaja pomoglo bi nam da, u dogledno vrijeme, ako se budemo trudili i radili, dostignemo standard ovog bogatog kontinenta i nivo poštovanja ljudskih prava koji tamo postoji. Recimo, ljudožderi gledaju isključivo na jestivi kvalitet osobe planirane da bude oglodana do kosti, a nimalo im ne smeta nacionalna, vjerska ili politička pripadnost, i u tome su za njih svi ravnopravni. Za razliku od njih, mi jedni druge nikako ne možemo da svarimo.

Sad neko može pitati: zašto da se približavamo Africi, kad nam je Evropa prvi komšija? Da, ali to je samo fatamorgana. Jer, Evropa koja je nama bliska – to je srednjevjekovna Evropa, a nema smisla ići u nju, tj. takvu Evropu, kad mi srednji vijek imamo kod kuće. A ovu današnju Evropu ionako ne možemo stići ni za sto narednih godina.

Vozanje u mjestu

Pripadanje Evropi, kao korpusu civilizacijskih vrijednosti, nije određeno samo geografskim uslovima, jer ni Rumunija ili Albanija, koje se nalaze na našem kontinentu, ne spadaju u Evropu. To ne određuje ni nivo ekonomske razvijenosti, pa čak ni pripadnost evropskim asocijacijama poput Evropske zajednice, jer tamo nisu Švajcarska ili Švedska, a u Evropi – jesu. Nije to ni pitanje kulture, jer Evropi, praktično, pripada (ili je na tom putu) i Turska, vjekovni neprijatelj

evropske kulture i religije. A pogotovo u svemu tome nije važna istorij[a] i ko je koga napadao i oslobađao prije pet ili šest vijekova.

Pa, kako onda ući u Evropu?

To se može samo na jedan način. Prihvatanjem i poštovanjem ključnih, temeljnih civilizacijskih vrijednosti koje pripadaju svima i koje su obavezujuće za sve. Evo nekih od njih.

Najprije, središnja, univerzalna vrijednost čitave civilizacije jeste građanin, pojedinac, a ne etnička skupina ili klasa. Jer, kako se mnogo puta potvrdilo, ako štitite prava i slobode građanina (što je na Zapadu svetinja) vi štitite i njegova nacionalna, socijalna i sva druga prava. Ako sve radite u ime klase ili nacije – građanin je obavezno na gubitku, što dovoljno rječito potvrđuje praksa dva velika totalitarizma ovoga vijeka – fašizma i komunizma. Ta prava i slobode građana zaštićeni su čitavim sistemom pravila, a njihovo poštovanje je obavezno i jednako za sve. I niko ne može biti diskriminisan zbog svoje nacionalne, religijske ili političke pripadnosti, zbog rase, boje kože... To je temelj savremene civilizacije.

Dalje – u demokratskom svijetu osigurana je potpuna sloboda izražavanja političkih uvjerenja uz uslov da ta sloboda nikoga ne ugrožava i ne vrijeđa i nikakvo mišljenje ili pripadnost nekoj političkoj organizaciji ne mogu nikoga dovesti u podređen položaj. I zato, ni iznošenje stavova ili zahtjeva koji se ne sviđaju većini ne može biti sporno, niti se to smije kažnjavati samo zato što se to nekome ne sviđa. Recimo, zahtjev za Kosovo – republiku ili bilo šta drugo. Sloboda da se misli drugačije zagarantovana je sve dok se ne upotrijebe nasilna ili nezakonita sredstva. Isto tako, evropska svijest ne dozvoljava ideološku diskriminaciju, a mi i danas imamo verbalni delikt koji je godinama bio kažnjavan kao i pljačka ili ubistvo, pa i više od toga.

Posebno je uočljivo strogo poštovanje ustava i zakona, i to bez izuzetaka. Koliko se to kod nas poštuje – znate i sami. Najzad, treba reći i ovo. U normalnom svijetu narod nije etnička skupina, već su to svi građani jedne države, bez obzira na njihovo porijeklo, rasu, religiju itd. I u tom svijetu ne odlučuje volja naroda, već volja građana kao biračkog tijela, i ta je volja – neprikosnovena. Dakle, suveren može biti samo građanin, a ne narod, odnosno nacija u etničkom smislu, pa je jasno koliko nam prašine u oči bacaju naši lideri koji ni ručati ne mogu, a da se ne pozovu na narod i njegove interese.

Upotreba naroda

Sistem koji smo mi godinama imali uništio je individualnost, uništio i sam pojam građanina, pojam slobodnog mišljenja, jednakih prava, slobode da se bude drugačiji, sve ono što čini temelj demokratije. Tu vrstu upotrebe naroda u cilju neograničene vladavine imamo i danas, nakon uvođenja višepartijskog sistema. Zamjena klase nacijom, ideološko – političke podobnosti nacionalnom i stranačkom podobnošću, njegovanje populizma i suspendovanje zakona, uz jednaku težnju za potpunom kontrolom nad privredom i kompletnim društvenim životom – to znači samo prelazak sa konja na magarca. Dakle, obećane promjene nabolje nisu ni počele i mi još čekamo na njih. A kad će početi, niko ne zna. Nadajmo se samo da nećemo morati sasvim da propadnemo da bismo shvatili ono što cio svijet već odavno zna. I da nećemo morati sebe do kraja da pojedemo da bismo shvatili da više nemamo šta da jedemo.

Jer, kad stomak poludi, džaba nam je i najpametnija glava.

15. 03. 1991.

KO VARA NA KARTAMA ?

Rulet se okreće. Karte su na stolu. Otvorena igra omogućava brojnim kibicerima da prate šta se radi, pa čak i da šapatom sve to prokomentarišu. A partija je žestoka.

Na jednoj strani su tri najjača igrača, nove gazde kasina, koji vode igru i određuju pravila. Oni dijele karte, čak i ne krijući da za sebe ostavljaju najjače adute. I mada se brojni kockarski narod buni zato što nema posluženja, to jest – nema šta da se jede, krupijei sporo ili nikako ne isplaćuju igrače. Pod njihovim rukama ruše se kule od karata, raste strah od jutra koje dolazi i koje će svesti račune, nervoza puni kockarnicu. Ali, gazde ne posustaju. Prvi ulog za njih nije ni besparica i ekonomski krah kockarnice, ni pomenuta glad, ni strah, ništa od toga. U ovoj partiji ulog je – glava četvrtog igrača. Taj igrač je novinar. Blijed i neuhranjen, jedva drži karte u rukama. A gazde kasina već su, sigurni u svoje moći, odustali i od blefiranja. Otvoreno varaju, uzimajući za sebe sve kečeve, sa stola i iz rukava. Za pojasom im pištolji, čuvari prijeteći stoje iza njih, sve govori da je novinar u ovoj partiji izgubljen.

Pa ipak, on igra dalje. Kako je to moguće? Igra, jer zna - ako partija potraje, on mora biti na dobitku. Jer će i publici dosaditi varanje, dosadiće im muzika praznih stomaka, udariće im u glavu piće kojim kuća nemilice časti, a onda – počeće da se ljuljaju i igrači i igra.

A u ljuljanju se lako i brzo pada.

Navodnjavanje mora

Zbog čega li su gazde kasina toliko ljute na novinara, pa hoće da ga opelješe do gole kože? Ljuti su, jer je on tražio da mu se omogući objektivno i pošteno informisanje, nezavisno od vlasti, ma kakva ona bila, a bilo je tu i drugih neprijateljskih akata na našu mladu i vrlo ranjivu demokratiju. Zato su oni odlučili da takozvana sredstva informisanja budu upravo to – sredstva pomoću kojih će tri vladajuće stranke saopštavati narodu šta treba da radi i kako da se ponaša, da bi zaslužio njihovu podršku. Da bi neko bio dobar novinar, kažu oni, mora da piše ne onako kako govori, već onako kako mu se govori. Tek tada će procvjetati sloboda, demokratija i pluralizam (ma šta to ovdje značilo), te divne biljke koje oni gaje tako da liče na njih. A ako liče na njih, onda će i narod da ih voli i, takoreći, obožava, to je jasno kao dan. I mora da ih voli. Jer, ako oni ne bi bili zadovoljni narodom, ko zna šta bi se

desilo? Možda bi otpustili ovaj, a uzeli drugi, bolji narod. I sve tako, dok se ne bi konačno namirili na narod koji više vjeruje njima, nego svojim očima. Ko zna, možda i uspiju u tome.

Piši kao što oreš

Zapamtio sam ja vremena u kojima nama, novinarima, nije bilo ni malo lako. I taman se mi nekako ispetljasmo iz ideoloških stega onog starog režima, taman dođosmo do daha i počesmo, slovo po slovo, da sričemo abecedu novog vremena, kad se na nas svali teška nova demokratija! Disati se pod njom ne može! Stupaju u kaljavim čizmama novi vladari, motikama i vilama krče put u novo doba. Ne prođe dan, a da neko ne isplјuje nekog novinara, došlo takvo vrijeme, može mu se.

Nedavno se na međustranačkom sastanku u Bijeljini angažovao tako i Savo Kojić, sekretar Regionalnog odbora SDS. On je odlučno izjavio: «Što se tiče informisanja, mi nismo izvršili dovoljan uticaj na ***Radio-Bijeljinu i Semberske novine***, jer da smo taj uticaj izvršili, ne bi Jusuf Trbić radio onako kako radi!» Uz sve to je Savo Kojić ustvrdio da je pomenuta individua član (kasnije se ispravio i rekao: simpatizer) Muslimanske bošnjačke organizacije. I da kao takav, to jest kao simpatizer te, ili bilo koje druge stranke koja se ne zove SDS, ne može, je li, biti nezavisan, nepristrasan i tome slično.

Šta ću sad, Bogo dragi? Ako budem zatražio od Save Kojića da dokaže tvrdnju o mojim stranačkim simpatijama (što će biti vrlo teško, jer te stranke, praktično, i nema u našoj opštini) može se vrli Savo naljutiti. Ako budem iskren, pa mu kažem da su moje simpatije na sasvim drugoj strani, ali da nisam dozvolio da se to u mojim tekstovima primijeti (da sam u tome uspio, dokaz mi je umni Savo), ko zna kako će slobodoljubivi sekretar reagovati. A jasno mi je – da bih, po demokrati Savi Kojiću, bio nezavisan i nepristrasan novinar, ne smijem simpatisati ni jednu drugu stranku sem njegove. I da su oni izvršili dovoljan uticaj (recimo - motikom po glavi) ja bih radio kako mi oni kažu, ili ne bih radio uopšte.

Prosto mi dođe da zavapim do neba: «Izvršite već jednom taj uticaj na mene i na sve nas, pa da živimo srećno i složno do neke druge bajke.»

Ako za bajke već nije kasno.

01.04.1991.

ZINI DA TI KAŽEM

Nije bilo davno kad su nove stranke, tadašnji pretendenti vlast, obećavale demokratiju u kojoj će strogo voditi računa sposobnostima ljudi. Dosta nam je podobnih, a nesposobnih, govorili na svakom koraku. Pa smo i mi novinari zapeli da rušimo jednouml Tako su, recimo, ***Radio Bijeljina i Semberske novine***, među prvima Bosni i Hercegovini predstavili nove stranke i njihove programe, a da tome nismo ništa pitali one koji su tad bili na vlasti. Nove stranke n imale nikakvih primjedbi. Naprotiv.

Ali, čim su se dokopali vlasti, počeli su s napadima na te i novinare. Kažu da ne mogu novinari pisati kako hoće, jer nem nezavisnog novinarstva bez ekonomske nezavisnosti. A oni su, k vlasnici države i naroda, ti koji plaćaju novinare, pa će oni odrediti ko i kako raditi. Kako to izgleda u Bijeljini?

Ovako. U izvornim prihodima budžeta Skupštine opštine u sto poreza od 1,5 odsto informisanje učestvuje sa minimalnih 0,2 odsto. te pare izdvaju samo radnici zaposleni u privredi. Ni dinara ne da zaposleni u društvenim djelatnostima i poljoprivredi, pogotovo n privatnici. A to što moja firma dobije iz budžeta (dakle, to što radnici, ne političari, daju za informisanje) čini samo 37 odsto od naših ukupni prihoda. Sve ostalo mi zaradimo na tržištu. To znači – 37 odsto da građani, bez obzira na njihovu političku pripadnost, ostalo zaradim sami.

A od čijih para žive političari? Od poreza i doprinosa koj plaćaju svi (pa i novinari). Ispada da mi, novinari, plaćamo političare bar malim dijelom, a oni nas – nikako. Pa se opet ne upinjemo da i smjenjujemo.

Pošto mi težimo demokratskom društvu, nije naodmet prisjeti se kako to drugi rade. U američkom ustavu postoji odredba neprikosnovenosti slobode štampe. U tom istom ustavu napisano je da j ta odredba nepromjenljiva - čak i u slučaju promjene ustava!

Uostalom, treba razgovarati o tome kako ko radi, dakle sposobnosti a ne podobnosti, kako su donedavno govorili ovi nov političari. Pa ću ja svoje radno mjesto (i platu) rado ustupiti prvom k pokaže da ovaj posao zna raditi bolje od mene. Nek vidi i on kako će m biti!

Samo ću ga upozoriti da ni u kakvom poslu, pa ni u ovome njemu ne može ni za mrvicu pomoći to što je dobar (ili loš) Srbin, Hrvat

Musliman, dobar ili loš pristalica ove ili one stranke. Posao, na žalost, od toga ni malo ne zavisi. Ko zna – zna. Ko ne zna – džaba mu je da mu je Borisav Jović ujak.

Šampon za pranje mozga

Kad god zinem da kažem kako mi ne valja ovo ili ono, oni podviknu: «Šuti, šta se buniš! Dali smo ti demokratiju» Kad ja primijetim da mi je plata mala, ovolicna, oni kažu: «Nema veze, zato imaš demokratije u izobilju!» Penzioneri se jave, traže penzije, oni ništa. Kažu: «Manite se penzija, došla demokratija.» Fabrike nam propadaju, svijet nas je dibidus otpisao (ne znam što nam onda i dugove ne otpišu), ljudi ostaju bez posla, oni tamo razmjenjuju zarobljenike (istina, demokratski), ovi ovamo hoće da se otcijepe i budu sami sa sobom, ali sve to nije ništa u odnosu na veličanstvenu istinu - došla demokratija, hej! Što god nam zafali, tu je svemoguća đemokratija da to namiri. Gdje god se kakva rupa otvori, u džepu ili u životu, đemokratija je tu da je začepi. Istina, ona ne može da se maže po hljebu, provjerio sam, ali i šta će mi, kad sam sit svega!

Pa mi dođe, ovako nezahvalnom i nedemokratski nastrojenom (šta ću, takvog me Bog dao) da se okupim, makar i sam, pa da demonstriram i postavim zahtjev:

Smanjite malo tu đemokratiju, a zauzvrat mi povećajte platu! Ako ikako može. Čak, ako treba, uzmite sebi više demokratije, evo vam i moje parče dotične gospođice, a vi meni prebacite koji dinar na knjižicu.

Ono, nije da prodajem demokratiju, bože sačuvaj, ali, pravo da vam kažem, nje imam viška, a svega ostalog – manjka. Pa bih da se to nekako izravna. Ako može.

Revolveri bez granica

Oni se još dogovaraju, hvala na pitanju. I nije im lako. Valja se voziti onim avionima, lomatati se po kojekakvim vilama, jesti i piti, i još pričati s tako punim ustima. Izdali su oni, izdali, mislim - saopštenje, i kažu da smo blizu građanskog rata. Ne znam šta je onda sa seljacima. Hoću reći: ako građani ratuju, hoće li seljaci sjediti s mirom?

Zamislite dokle smo došli! Ali, toj gospodi moramo vjerovati. Ako iko to zna, znaju oni. Pa, oni su nas dovde i doveli. A kako vidim, odvešće nas još dalje.

[illegible] napisale su za pregovore [illegible] kaubojski pregovori. Pa dobro, šta [illegible] i tjerali goveda pred sobom [illegible] mukajet. Znaju da ih [illegible] kaubojske veličine.

[illegible] piju viski i zavade se s [illegible] a drugovi po oružju čuvaju je[illegible] Dok Holidej. Kao sad Franj[illegible] drugom najpreći. I ako uspiju [illegible] istjeraju iz grada sve dušman[illegible] samo njih dvojica. Da [illegible]

Dok [illegible]

Sam protiv sebe

[illegible] tražimo neprijatelje svih b[illegible] Plaćanje po dogovoru. Za[illegible] opet je [illegible] neprijatelje. Oni su uvijek traženi. O[illegible] što spoljnih, što unutrašnjih. N[illegible] znam samo kako [illegible] ni kako smo ostali živ[illegible] [illegible] neprijatelja i Amerika bi davno pal[illegible] A mi [illegible] neprijatelji i oni bivši, ali su se [illegible] [illegible] Prosto više ne znam ko je ko. N[illegible] može čovjek više ni neprijatelja da [illegible], pa to ti je.

Inače, [illegible] neprijatelji, cijena im porasla, j[illegible] su spoljašnji [illegible] Vidjeli ljudi da u tome ne mog[illegible] biti ravni s nama [illegible] nama niko biti neprijatelj kolik[illegible] možemo mi sami sebi. Ali, [illegible] svijet, moramo i da radim[illegible] pa nemamo mnogo vremena da gajimo te neprijateljske aktivnosti, m[illegible] smo to ostavili našim najistaknutijim gospodskim drugovima, ili kako s[illegible] već zovu, da i taj posao urade umjesto nas. I, mogu vam reći da s[illegible] svojski trude, prosto ne znam kako ćemo im se odužiti. Toliko s[illegible] uspješni, da sam već počeo i sam sebe da mrzim i da zazirem od sebe.

Ako to nije put u bolje sutra, ja ne znam šta je!

15. 04. 1991

UMIRANJE GRADA

Odlazi Gradska kafana. Odlazi tiho, skoro kradom. Po kratkom postupku, da ustupi mjesto kancelarijama. Odlazi još jedna u nizu gradskih relikvija, pada još jednom Vječni Grad pred naletima Vječnih Varvara. Uzmiče još jednom red pred haosom, povlači se asfalt pred oranicom, krši se zid smisla pred slijepom silom entropije, pred silom primitivizma.

8. *Ulaz u Gradsku kafanu, desno krilo zgrade opštinske uprave*

Od grčkog polisa grad je centar svijeta, čvrsti lavirint svijesti koji gradi sebe i čovjeka gradeći svoje rituale, svoje obrasce ponašanja, svoj sistem pravila koji varvare uvijek ostavlja izvan zidina harmonije. I to je za njih vječiti izazov, vječiti poziv da unište ono što ne razumiju.

Kad su krenuli da osvoje Rim, uspaljeni pripadnici raščupanih plemena jurišali su na taj red, na ono za njih nedokučivo, na bedem civilizacije, na svjetlost. I prvo što su zapalili i srušili bili su spomenici,

veleljepni hramovi, mostovi, mozaici i kipovi, sve ono što je izmical njihovoj divljoj gladi. Varvari su srušili Rim, a onda se vratili u pra zaborava. Rim je ostao. Kao simbol i kao opomena, kao poziv na otpo bezbrojnim talasima varvarstva, koji tako silno zapljuskuju svijet.

Nakon svih tiranija, početkom vijeka stigla je ona najdublja najrazornija – tiranija većine, kako je to napisao Džon Stjuart Mil. Mas je stupila na istorijsku pozornicu, nerazumna masa koja gazi sve pre sobom i koju je tako sjajno analizirao Hose Ortega i Gaset u ***Pobun masa***, najčitanijoj knjizi na španskom jeziku nakon ***Don Kihota*** Vladavina masovnog čovjeka, oličena danas u industriji svijesti, melj ljude i vrijeme, pretvarajući sve u bezličnu masu, u mljeveno meso kome se topi svaka individualnost.

Kad je otišao na Zapad Andrej Tarkovski je s rezignacijom primijetio kako je svijet, zapravo, jedan ogromni hor u kojem se gub svi pojedinačni glasovi. I razumnom čovjeku ne ostaje drugo već d nijemo otvara usta, jer ga niko čuti ne može.

Odlazi Gradska kafana, odlazi još jedan spomenik gradu, još jedn sjećanje na urbanu harmoniju. Skorojevići stupaju žestokim korakom rušeći svaki trag onoga što im liči na nedokučivi red, jer misle da će brisanjem svega, stvoriti utisak da je istorija, zapravo, počela od njih Srušili su sve što se u Bijeljini srušiti moglo. Staru čaršiju su zamijenil bezlični soliteri, i to u srcu ravnice, ružne pravolinijske zgrade nikle su na mjestu starih, lijepih građevina, srušeno je sve što je ličilo na prošlost, pogotovo na prošlost jednog naroda, sravnjena je sa zemljom čak i kapela (zajedno s malim grobljem) podignuta u čast srpskih vojnika koje je austrougarska vojska streljala 1914. godine, nestao je jevrejski hram, groblja su preorana, a protestantska crkva u Novom Selu odavno pretvorena u magacin. Zločinački je bačena u prah i pepeo zgrada hotela Drina, kakvom bi se i Pariz ponosio, da bi ustupila mjesto autobuskoj stanici seoskog tipa. Otišla je, bez pozdrava, stara zgrada pozorišta. Otišle su sve gradske svetinje. Varvari sad dovršavaju posao koji su davno započeli.

Nevjerovatno danas zvuče priče o redu i međusobnom poštovanju u gradu, u čaršiji, u ono staro doba između dva rata. I Nijemci, i Jevreji, i Srbi, i Muslimani, i svi ostali, svi ti čaršijski ljudi, imali su sistem nepisanih, moralnih pravila koja su se strogo poštovala. Nije komšija smetao komšiji, nije ugledni građanin mogao proći čaršijom a da ga svi ne pozdrave, niko nije smio prljati i rušiti ono što nije njegovo i ono što nije sam podigao. Novi varvari su blatnjavim čizmama i opancima

izgazili dušu grada, zlato tolerancije, travu razumijevanja, za njih je riječ **građanin** pogrdna, za njih je pamet strana sila, za njih je kultura prijeteće zlo.

I ostavili su duboke tragove ti varvari, na svakom koraku. Iznad moje glave, u zgradi, komšinica istresa stolnjake kroz prozor. Hodnici su prljaviji od javnih WC-a, papiri svud oko zgrade, zapišane tarabe, smrad i jad na ulicama. Ni pristojnog pozdrava više ne možete čuti. Niko više ne govori "Molim", i "Hvala". Sve su to, sav život, pokrili snjegovi i šaš jednog novog prostakluka.

Ipak, ostali su i neki tragovi reda. Tihi i mali, ali su tu. Šta mislite, zbog čega samo skorojevići urlaju da su ugroženi, i zbog čega pravog gradskog svijeta gotovo da i nema u nacionalnim strankama? Jer, čaršijski red nalaže: ne smije se učiniti ništa što može zasmetati komšiji, drugu, poznaniku, pa i nepoznatom prolazniku. Ispred kuće valja ukloniti snijeg, da ljudima ne smeta. Ne galamiti, ne puštati preglasne divljačke pjesme, da nekoga ne probudimo. Ukloniti se s puta starijem, ustupiti mjesto u autobusu ženi, pomoći nejakom, poštovati vjekovna pravila koja čine da skup toliko različitih ljudi živi i traje, poput velike muzike u kojoj se svi zvuci na kraju slože u jednu melodiju. To je grad kojeg oni ne razumiju. I kako onda vikati na sav glas svoju nacionalnu pripadnost koja nas, nužno, odvaja od drugih, kad moja nacija prestaje tamo gdje tvoja počinje?

Grad ućuti i sklanja se pred najezdom novih, agresivnih varvara koji radije ruše nego da se prilagode. I radije se grčevito drže mitova i gusala nego da pogledaju u oči ljudima i vremenu. Uništiti sjećanje grada tako da na kraju ostane samo gola ledina zasijana besmislenim zgradama i bezličnim ljudima – to je njihova misija.

Odlazi tako i Gradska kafana koja je na tom mjestu, u zgradi Skupštine opštine, bila od prvog dana. Odlazi još jedan oslonac grada, odlazi još jedno dugo pamćenje, odlazi u prah i pepeo vremena. A nama valja dalje.

Znamo li kuda ćemo?

15.04. 1991.

SAN MAJSTORA HAZIMA

U snu majstora Hazima ničega čudnog nema. Zapravo, kad malo bolje zagledate u taj san, sve je u njemu obično. Kao život, recim Ali, ne ovaj sadašnji, već onaj prije, onaj s mnogo više reda, onaj mlad ljepši život koji je kao tiha svila, prošao kroz prste. Kao najbo engleski štof.

A pravi štof se prilagođava tijelu. Sklapa se oko njega kao vod miluje ga, ispravlja, čini ga uvijek ljepšim. I samo takve štofove može naći u snu majstora Hazima.

On zna s njima. On s njima priča, miluje ih, laska im, on ih mjeri siječe, pa sklapa i ušiva, pa opet mjeri, i na kraju, kad to obučete, nik više ne može reći da odijelo ne čini čovjeka. Dobro, ne čini ga sasvim ali da ga pravi skroz drugačijim, to se ne može poreći. Šta je čovjek be odijela, molim fino?

San majstor Hazima klizi nečujno starom bijeljinskom čaršijom Nekako, kao po ulju, bez zvuka. Svuda svjetlost. Otvoreni dućan Pozdrav lijevo, pozdrav desno, dobar dan, kako ste? Vraća se san n sami početak. Godina 1938. Prilično davno, da. Učenje zanata. Majst Gotfrid Kitlberger. Strog i namršten. Jutarnje sunce nad starim krovovima. Svjetlost, kao laki konjanik, uskače kroz otvorena vrata.

Smiješi se u snu majstor Hazim. Vidi sebe, davnašnjeg, kako sto na vratima dućana, s osmijehom na usnama. I ne zna više da li to san on, ili neko drugi sanja i njega, i čaršiju, i svjetlost, i sve. I ne da mu d se odvoji od uspomena.

—«Znaš kako se tada išlo na zanat? Otac je mor`o dobro da pla majstoru da te uči, jer se zanat poštov`o, a ti si mor`o da slušaš i da rad k`o mrav, il` ima da te nema! To je bilo strogo – da ne povjeruje Majstor radi, a ti stojiš i gledaš. On ti stavi kalem ispod brade. Ako sam malo digneš glavu, pa kalem spadne, puče šamar, k`o grom! Ili, recim ako ne pozdraviš mušteriju kako treba, ili nekog ko prođe pore radnje...A kad otac čuje da te majstor udario, bolje ti je da ne ideš kuć Ubi Boga u tebi! Morali smo znati za red, tako ti je to bilo.

A u to je vrijeme zanat bio klasiran. Bili su porudžbinari konfekcioneri. I abadžije su bile. Porudžbinari su radili samo p porudžbini. Doneseš štof da ti se sašije, po mjeri. A konfekcioner recimo Dušan Stjepanović i Stjepan Bačaj, oni su radili od svo

materijala, i to prodavali. A abadžije su radile od sukna, odjeću za seljake, i tako. Samo pravi majstori su radili po porudžbinama, oni su morali imati najmanje tri godine kao kalfe, pa majstorski ispit, a tek šest godina nakon toga mog`o je da polaže za državnog majstora! Na čitavoj teritoriji bivšeg tuzlanskog sreza samo je jedan bio takav majstor, Galib Ilijazović. Jeste.

A znaš pošto je bilo odijelo? Moj majstor je naplaćiv`o dvjesta pedeset dinara šivenje, a sa štofom – hiljadu, hiljadu dvjesta. A toliko je košt`o luksuzni bicikl, zvao se *Vesta*, to je malo ko mog`o kupiti. Štofovi su bili uvozni, uvozili su Jevreji, a znaš kakvi su ti oni bili - prodavali su kuću da kupe radnju. A kako se tad poštovala mušterija! Radnici u trgovini su morali imati odijela od tog štofa što se prodaje, da vide kupci! Nijemci su bili krojači, a kod njih se pos`o mor`o znati, kod njih i kod Jevreja. Pa su onda takvi morali biti i naši majstori, konkurencija, šta ćeš. Tako je to bilo.

A nas su tjerali – nema tu! Svako jutro, prije posla, mor`o si otići u Novo Selo, očistiti svinjac kod majstorove kuće, pomesti avliju, nacijepati drva, i tako, pa trk nazad. Majstor je tako pratio svoju mušteriju, da smo mi, recimo, nosili obavezno svima čestitke za svaki vjerski praznik. Svakog si mor`o poštovati i pozdraviti. A u radnji smo bili cijeli dan do četiri sata, a od četiri – u školi. Četiri godine sam bio na zanatu. Prvu svoju radnju otvorio sam poslije rata, pedeset treće, preko puta Doma omladine. U staroj čaršiji. I tako je to išlo.

Znaš šta ću ti reći. Morala je ostati stara čaršija, kao spomenik bijeljinskom zanatstvu, jer je to zanatstvo, u ono vrijeme, bilo četvrto u Bosni i Hercegovini po broju radnji, a po majstorima – malo nam je ko bio ravan. Zanatlija je bio pojam! To je bio takav red, da ne povjeruješ! Prevariti mušteriju, zakinuti, to se nije moglo ni zamisliti! Ili da ja, recimo, prođem ujutro pored kakvog majstora il trgovca, a da ih ne pozdravim! Hej! To nije nikako moglo biti. U radnji ti je mušterija bila – svetinja, kalfa – Bog, a majstor – da ne govorim. Ako otac čuje šta bilo da nisam posluš`o – to je bila katastrofa.

Hajd` ti danas objasni nekome da nikad nije zapamćena u čaršiji, nikad, kak`a nesloga nacionalna, il` to. Nikad! To se strogo poštovalo, cijenio se samo zanat, dobar majstor, dobar čovjek, poštenje. Niko te nije pit`o koje si nacije. Svi su poštovali tuđe praznike, to se cijenilo, to su bila čaršijska pravila, tu nije moglo biti izuzetaka. Il ti nema mjesta u čaršiji!

A gdje je danas to poštovanje, gdje je ta sloga, gdje je zanat? Uči još iko zanat kako treba, traži li još ko znanje? I treba li to kom Čaršija je kovala ljude, vaspitavala ih, učila ih redu, poštenju, radu. Z ćemo sve to zaboraviti?

Znaš, kad mislim danas o svemu tome, sve mi se čini k`o da je bio san. K`o da je neko odsanjao sve to, i mene, i čaršiju, pa se taj nek probudio, i ja više ne znam gdje sve to nestade. Hoće li, na kraju, osta iko da se sjeća?»

Dok napolju kiša počne da miluje krovove, sjedimo i šutimo, ja majstor Hazim Gamić, stari bjeljinski krojač. Moj komšija majsto Hazim.
Pomalo mu zavidim. Ako ovo ružno i burno doba potraje, on će otići svoj san, u svoje uspomene. I smiješiće se.

A meni valja napolje, u nevrijeme.

15. 04. 199

9. *Bjeljinsko staro korzo*

NOĆ NAD BOSNOM

Da li se još jednom spušta noć nad Bosnom? Duga, teška noć kojoj nema zore. Dok čekamo šta će se vladari naših republika dogovoriti, jedno već znamo. Ako uopšte i postignu kakav dogovor, on će ići preko leđa male zemlje Bosne i Hercegovine.

I šta uopšte rade ti naši vlasnici istine, ti naši obožavani plemenski lideri? Na komade su već izdijelili carstvo, pa sad svako svakog gađa iz svoje busije. Mi smo za njih samo roba za trgovinu, samo masa brojki u bezumnoj matematici propadanja. Ako su se i o čemu dogovorili - to je da Jugoslavije nema. Ostaje da se novi Cvetković i Maček dogovore kako da između sebe podijele Bosnu. Što reče, gorkohumorno, Aleksandar Baljak : "Jebeš zemlju koja bar deo Bosne nema."

Rasparčavanje Bosne i Hercegovine je već počelo famoznom srpskom regionalizacijom. Ruke pružene prema Bosni neće se, naravno, na tome zaustaviti, a krajnji ciljevi nacionalističkih politika sudariće se uskoro na nebu iznad Bosne, sudariće se gromko i krvavo. Naravno, ako mi prije toga me ustanemo i ne kažemo : NE!

NE – za gramzivost i glupost, NE – za osvajačke apetite, NE – za sve čega se danas stidimo, NE – za rat i krv, NE – za ovo pijano ludilo u koje nas guraju.

Valja nam jednog dana pogledati u oči onima koji dolaze. A moramo znati : nismo mi državu naslijedili od svojih očeva, mi smo je pozajmili od svoje djece. I pred njima smo odgovorni.

P.S.

U čitavoj ovoj halabuci oko nas i u nama stiže nam, eto, i 1.maj, stari, dobri praznik rada. Hoće li nas bar on podsjetiti na to da treba raditi, a ne baviti se šupljom politikom koja nam svima kopa plitki grob?

01. 05. 1991

ČETNICI OPET JAŠU

Bijeljinski četnici [illegible] i van granica bijeljinske opštine oglasili su se [illegible] listova, stičući tako medijsku pažnju [illegible] njihovoj brojnosti i uticaju. Bizarna ideja obnavljanja četništva [illegible] njegove potpune kompromitacije u Drugom svjetskom ratu [illegible] dugo kao ekscentrična aktivnost [illegible] kojima je to bila, kako se činilo, [illegible] prezentaciju. Vuk Drašković, koji je [illegible] promijenio smjer, a na djelu je ostao [illegible] svojevremeno doktorirao u Sarajevu na [illegible] odbrane, a titulu četničkog vojvode [illegible]

Kako u [illegible] na našim prostorima obogaćen [illegible] danas u Evropi, svijetu, pa i [illegible] takođe formirali svoj pokret u Hrvatskoj [illegible] o jednima i o drugima [illegible] i jedni i drugi, a posebno ustaše, upisali su se [illegible] u istoriju izdajstva. Njihovo služenje fašizmu [illegible] na njihovu žalost, nepromjenljiva istorijska [illegible]

I to se [illegible] ne može. Njihovo djelovanje prije može [illegible] demokratije. Jer, demokratija podrazumijeva [illegible] želi, izrazi stav ili ideju, da svako može [illegible] po svojoj volji, a da za to ne trpi posljedice. [illegible] ima u Evropi, i to više nije nikakvo čudo. Ipak, mi smo [illegible] od Evrope, i to se, u ovakvim slučajevima, [illegible]

Renoviranje istorije

U Semberiji tokom i nakon Drugog svjetskog rata nije bilo međunacionalnih sukoba kakvih je bilo u drugim krajevima. Ali, četnici su i ovdje ostavili stravični i krvavi trag. Živi ovdje mnogo ljudi čiji su najbliži stradali od četničke kame, a među njima je većina ljudi srpske nacionalnosti. Kokarda se ovdje doživljava kao inkarnacija zla, kao simbol najnižih i najstrašnijih ljudskih pojava, kao znak služenja fašizmu. Oživljavati je – to znači dirati u mnoge žive i nikad zaliječene rane. Njena pojava na svjetlu dana može značiti samo jedno – poziv na

međunacionalni sukob, na incident, na mržnju i krv. Zato se i malobrojna i (u bijeljinskoj opštini) još neregistrovana Srpska radikalna stranka polako odriče četničke ikonografije, zadržavajući, ipak, u svom krilu (kao sekcije) četnički pokret i, gle čuda, i omladinski pokret ***Ravna Gora***.

Ravna Gora u Bijeljini? O kakvoj to politici misle djeca od 17 ili 18 godina, ti četnici – početnici koji se ushićeno fotografišu s Vojislavom Šešeljem? Znaju li da su četnici u prošlom ratu imali pomoć tada najjače armije na svijetu – Hitlerove, pa su rat ipak izgubili? Kako li bi prošli danas, kad nema Hitlera?

Da nema sjećanja, istorije i dokumenata, izgledalo bi to, možda, kao politička igra maloljetnih i nedoučenih. I da nema teških opomena. Jer, kad plane sukob, dovoljno je, kao što se već mnogo puta dogodilo, da trojica mahnitih iz sela jedne nacionalnosti, ubiju trojicu uglednih u selu druge nacionalnosti – i eto pokolja bez kraja. Zato podaci o malobrojnosti toga pokreta mogu, u drugačijim okolnostima, da budu varka.

10. *Četnici, otac i sin, u Vukovaru, jesen 1991.*

Zanimljivo je, međutim, nešto drugo. Da i Šešelj i njegovi četn gromoglasno podržavaju – i komunistu Miloševića i ideje o stvaran Velike Srbije. Socijalizam i nacionalizam još jednom se opas približavaju u spoj poznat kao nacional-socijalizam. Opravdan šešeljevaca glasi: Srbi su, pošto su bili najbrojniji u oslobodilač armiji, najzaslužniji za oslobađanje krajeva u kojima danas žive, pa i sve to pripada – po istorijskim zaslugama. Ali, Srbi u toj arm oslobodili su zemlju upravo od Nijemaca i četnika (i ustaša, naravno). su se Srbi, dakle, borili protiv četnika, pa kad danas četnici prisvaja upravo njihove zasluge, to izgleda prilično neobično.

I još nešto: Srbi se u jugoslovenskoj oslobodilačkoj vojsci ni borili ni za kakvu Veliku Srbiju, već upravo protiv nje. Borili su se z JUGOSLAVIJU.

I to se ne smije zaboraviti.

01. 05. 199

MRAK NA BALKANU

Šta ostade od onog lijepog sna? Umjesto sutrašnjih, nama dolaze jučerašnji, prekjučerašnji, davnašnji dani, crni poput more. A u nama i oko nas spušta se duga i teška, tavna noć koja sve pokriva. Od nje se pobjeći ne može.

Raste u nama ta noć, raste strah u noći, a svuda okolo – ludi ples spodoba koje nas vuku u nemir, u krv, u haos. Hoćemo li znati da se odupremo?

Hoćemo li konačno otvoriti oči i vidjeti šta nam rade ti naši prozvođači ludila? Je li nam sad jasno, gledajući njih, šta znači ta smrtna noć na Balkanu, koju nam oni pripremaju?

Obmana i zaštita

Pedantni ekonomisti su izračunali da nas je miniranje reforme Saveznog izvršnog vijeća već koštalo 15 milijardi dolara. A koliko koštaju uništeni životi, razorena privreda, pocijepana zemlja, koliko košta definitivno srozavanje našeg ugleda u svijetu, koliko košta čitav *ovaj haos u kojem se nalazimo? I koliko će još koštati?*

Našim političarima više niko ne dolazi, niti ih iko važan zove u goste. Sa izuzetkom Kurta Valdhajma. Zatvorili su nam sve slavine, a iz svijeta nam, u sve oštrijoj formi, stižu upozorenja i apeli. Nedavno je i Miteran, sasvim otvoreno, izjavio da će raspad Jugoslavije biti spriječen ekonomskim, a ako treba, i drugim sredstvima. Avaj, ova glasna muzika ne ulazi u debele uši! Naše poglavice igraju uporno svoj ratnički ples, sanjajući svoje besmislene snove. Je li uopšte neko izračunao šta bi donio raspad zemlje, ili izdvajanje samo jedne republike, recimo Slovenije? Svjetski ekonomisti, među njima i dr Branko Horvat, imaju samo jedan odgovor - to bi bilo kopanje sopstvenog groba.

Umjesto da pokušaju uspraviti državu i njenu privredu, oni nam i dalje nameću politiku kao mjeru svega, kao sveopšteg vladara i sudiju. Njima smeta sve što je razumno, njima je pamet najveći neprijatelj. Oni svim silama nastoje da sruše Antu Markovića, danas jedinog relevantnog jugoslovenskog političara, jedinu ličnost koju danas svijet podržava, zove i prima, jedinog čovjeka koji nam može ponuditi rad i red i dobiti konkretnu podršku sa Zapada, koju svi tako željno čekamo. On je za njih neprijatelj broj jedan, jer nudi bolju Jugoslaviju, jer umije ono što sav civilizovani svijet želi i traži. Ako bi prekinuli plašiti svoja

stada jedne drugima, ako bi se, nekim čudom, okrenuli radu i pameti, propali bi za jedan dan. Na tom polju Marković bi ih, sve zajedno, što reče Mirko Kovač, smazao za doručak.

Zato, dolje razum! Dok vlada mrak na Balkanu, naši poglavari su u sedlu. Ako nama svane, njima će se smrknuti. I obratno.

Duga njiva, kukuruzi mali

Ja mislim: lako bi se oni dogovorili, ali im smetaju naši narodi i narodnosti. Te: ovi su ugroženi, a ovi nisu, te: sve što mi hoćemo, to hoće narod, ali ne može obrnuto, i sve tako. Apelujem na naše narode, sve od reda, da se, brate, ne miješaju u politiku i u državne poslove, da se ne miješaju u svoju sudbinu i u svoje živote. Samo tako će naši uvaženi velikaši konačno postići svoj cilj. Do kraja XXI vijeka, ako ovako nastave, sigurno će se dogovoriti o svemu. Ko preživi dotle, vidjeće.

A ko kaže da naše republičke oligarhije nemaju svoje ekonomske programe? Zar vam nisu ponudili nove zastave, himne, nazive ulica, nove istine o Drugom svjetskom ratu, pa nove rezolucije, deklaracije, dogovore i pregovore, regionalizacije i nove granice, a baška trgovina oružjem i razmjena zarobljenika? Plus pljuvanje u dalj i teški problemi ćirilice i latinice, kojim se, začudo, najviše bave nepismeni. Kud ćete više? Ako vam sve ovo nije dovoljno, onda zaista ne znam šta više da vam se ponudi.

A izgleda da ni oni ne znaju.

15. 05. 1991.

ZBOGOM BOSNO

Moramo voljeti jedni druge, ili umrijeti.

Vistan Hju Odn

Ima, evo, neko doba kako za njih nema Bosne i Hercegovine. Jednostavno – nema. Ne vide je, ne primjećuju ni traga od nje, nema je na geografskim kartama, nema je u planovima, čak ni u sjećanjima. Džaba što Bosna čuva sebe i drži do sebe već hiljadu godina. Što je za Konstantina Porfirogeneta to bila daleka, ali cjelovita i samostalna zemlja koja sama sobom upravlja i koju je i on zvao njenim sadašnjim imenom. Što je za Kulina bana i bogumile to bila oaza slobodne misli u religijom okovanoj Evropi. U to je doba, kako se govorilo, svjetski duhovni vođa protestantizma boravio upravo u toj dalekoj i neobičnoj zemlji koju je teško dozvati pameti, i još teže pokoriti. Ni sultan iz Stambola njene granice nije mogao pomjeriti. Ni kasnije Austro-Ugarska.

I sve je trajalo, tako, do ovih naših dana. Sad te hiljadugodišnje zemlje Bosne, čiji je srednjovjekovni kralj vladao i dobrim dijelom Srbije i Hrvatske, za njih jednostavno – nema. Kako je to moguće?

Moguće je, jer oni ne vide dalje od obrva. Jer misle da je svijet njihov. Pa prave planove, dijele Bosnu kako im drago, prave regije, pripremaju ostvarenje svojih pregolemih snova. Ovo tebi, ovo meni. I u našem kraju, u Semberiji, dovršava se sličan plan. Opštine Bijeljina, Ugljevik i, vjerovatno, Lopare, biće jedna cjelina sa opštinama Šabac, Sremska Mitrovica, Prnjavor i, možda, Loznica. Planirana Pavlovića ćuprija tu treba da odigra ulogu političkog veziva.

Šta kaže narod o toj cjelini kakve nije bilo u pomenutih hiljadu godina? Šta ima da kaže? Ima da misli kako mu se kaže! Zaboga, regije su evropski izum! I mi ih svesrdno prihvatamo. Od tolikih evropskih izuma – upravo to. Pod uslovom, naravno, da se to događa u Bosni. Ako su u Srbiji ili Hrvatskoj – to je protiv zakona, ustava, Boga i naroda. U Bosni – može.

Jer, Bosne ionako nema. Zbogom Bosno. I laku noć. Laku ti, dugu i tešku noć.

Hokej na vodi

Čudo Božije. Čim se oni sastanu, pa se, kao, dogovore o miru i saradnji, glave počnu da padaju kao kruške. Dobro kaže Zoran Kurtović u *Oslobođenju*:

«Narod po selima gine, dok građani, predvođeni svojim liderima, mitinguju po gradskim ulicama, trgovima i parkovima. Da lideri bar jednom okuse barut, da im jednom zazviždi metak iznad glave, da se jednom uplaše za sigurnost djeteta, da im jednom neko presretne kćerku, ženu ili majku, vjerovatno bi drugačije razgovarali jedan s drugim. Ko ne osjeti strah, može biti jako hrabar!»

A pošto naši republički lideri toliko vole Titove vile, predlažem da se svakome pokloni po jedna. Pa neka tamo sjede koliko ih volja. A nas neka ostave nama.

Da, ali šta ćemo s Markovićem? Gledam na TV : prima ga francuski predsjednik Miteran, telefonom s njim ćaska američki predsjednikBuš, svoju mu podršku šalje šef engleske vlade Mejdžor. Poruke mu upućuje njemački kancelar Kol. A oni? Njih, uvrh glave, primi predsjednik opštine Krf, ili, da izvinite na izrazu, Kurt Valdhajm. I niko drugi neće. Ruski ministar inostranih poslova Besmertnih dođe službeno u Beograd, i primi Duška Tomića i delegaciju ***Društva prijatelja djece Mir*** (adresa: Međaši). A nikog od njih i ne pogleda. Znaju li oni kolika je to sramota za njih i (još više) za nas? Kad bi to Besmertnih napravio u Americi ili Italiji, to bi bio diplomatski skandal bez presedana. Vide li oni da ih niko ne zarezuje, da ih niko ne smatra vrijednim? Nikoga od njih, bez izuzetka.

Oslobađanje od domovine

A kad je već riječ o odvajanju i regionalizaciji, ja mislim sljedeće: da se mi pripojimo Švajcarskoj ili Švedskoj, ili makar Francuskoj. Ako već moramo nekome. Oni bar imaju šta da nam daju. Ovako će biti: od sirotinje – sirotinji. Bolje da ovo ludilo ostavimo ludacima. A mi – pravac Evropa. Ako mogu, nek nas stignu!

Ili – da mi ostanemo, a da pošaljemo njih. Ima ih podosta, svih tih malih i velikih poglavica, i neka svi idu. Bilo gdje.

Ako iko bude htio da ih primi.

01. 06. 1991.

RADI MALO GLAVOM

Baš me interesuje - ako ubiju Jugoslaviju, da li će se na posmrtnici potpisati kao ožalošćena porodica?

Da će biti ožalošćeni, nešto sumnjam. Eno ih malo – malo na televiziji, smješkaju se jedan na drugog, lijepo obučeni i ugojeni, fala Bogu, oko njih cvijeće i luksuz, ne računajući čuvare u obliku ormara, ne izgledaju ni malo žalosno. Samo smo žalosni mi, koji ih gledamo.

Ali, imaju i oni svojih muka, što jest – jest. Moraju, recimo, izračunati kako da na jednoj istoj površini smjeste Veliku Srbiju i Veliku Hrvatsku, a da ostali ostanu na svom mjestu. Dobro, možda će da manjka zemljice zvane Bosna i Hercegovina, ali ona je i ionako sve manje zvana. Niko je više ne zove. Zato su oni riješili da problem te daleke i nepoznate zemlje riješe – komemorativnom sjednicom. Otmeno i evropski, nema šta. Poslaće i vijence. Da sve bude kako treba.

Za sebe kažu da su oni, zapravo, ljudi koji svoje ne daju, a tuđe neće. Ali, šta će kad su širokogrudi, pa im ništa nije tuđe. Kod nas svi danas hoće da budu svoj na svome. I tu nema pogađanja. Ali, što baš hoće da budu na Bosancu, nije mi jasno? Dobro, znam da Rumuni, ili Bugari, ili Talijani nisu njihovi, pa na njima ne mogu biti svoj na svom. Ali se bojim da se u dotičnom slučaju ne nažuljaju. Žao mi ljudi...

Kaj, bolan, bre ?

Kakav smo mi narod (pardon - narodi), to nigdje nema. Kod nas i nepismeni mogu slobodno da se opredijele da li će da pišu ćirilicom ili latinicom, i da govore jednim ili drugim jezikom. Pod uslovom da ne budu prinuđeni da postupe po naređenju.

To oni nedotupavni Evropljani nikako da razumiju. Navalili - demokratija, pa demokratija. K'o da mi ne znamo šta je demokratija! Pa, mi smo dotičnu imali još prije nekoliko stotina, ako nema i tisuću godina. Svako je svakoga, recimo, mogao demokratski skratiti za glavu, nabiti na kolac, nježno mu odrati kožu ili ga proburaziti hladnim ili toplim oružjem. Kako je to bio bogat demokratski izbor! Mogli su naši preci na hiljadu načina nekoga učiniti istorijskom, to jest neživom ličnošću, i to za sva vremena. Tu našu demokratsku tradiciju mi i danas s ponosom nastavljamo.

Srećan je narod koji drži do svoje tradicije!

More naše atlantsko

Bože, kako smo mi godinama, ako ne i duže, čeznuli da odemo u inostranstvo! To nam je bio san, mnogima tako dalek. Ali, glavu gore, uskoro će to biti sasvim drugačije. Imamo istorijsku šansu. Ako već mi ne možemo u inostranstvo, može ono u nas. Da. Sad kad sve republike uvedu svoje stroge granice i carine, a Bosnu i Hercegovinu izdijele na regije i kantone, imaćemo svi inostranstva koliko nam volja. Krenete, recimo, iz Bijeljine, a već na ulazu u brčansku opštinu – inostranstvo, istina manje. Drugi kanton. Pa još malo idete, kad ono - drugo inostranstvo. Susjedna regija. Opet pasoš, pregled, rampa. Hoćete preko Save? E, tu vam je nešto veće inostranstvo, zavisno od toga jeste li kod Vukovara ili malo više ulijevo. I dok dođete do Austrije ili Italije, skoče vam na nos sve te silne granice. Ali ste, mora se priznati, ponosni na svoju domovinu. Ako uopšte znate šta vam je domovina. Čija to još domovina, moliću fino, ima toliko granica i toliko različitih inostranstava? Od one bivše državne granice pa nadalje – nema granica. A kakvo je to, molim vas, putovanje? Ni pečata u pasošu! Kako ćete dokazati komšijama da ste bili i u Italiji, i u Francuskoj, i u Njemačkoj, kad vam niko pečate ne mariše u pasoš? Nikako.

Izem ti tak`o putovanje....

S kim si – i gori si

Lijepo vidim - narod poludio. Pardon, pojedinci i manje mase – skoro ludi. Nit ko šta radi, nit ko šta misli, samo reže jedni na druge. Šta god pokušaš da im objasniš, oni arlauknu: mi smo ugroženi! Pitaš: kako, oni škripnu zubima: znamo mi kome je Musa prod`o jarca. Pitaš: šta ćemo jesti, oni kliknu: ´vamo oružje! I hoće budale, Boga mi moga, zapucati jedni na druge. Pa da hoće samo između sebe, već najebasmo i mi normalni, šta zna budala u koga puca i ko je ko.

A nije ni čudo. Kad su svi psihijatri o`šli u politiku, pa unišli u one poslanike i samo rade glavom. A za pacijente – ni briga ih! I oni, naravno, dokopali se slobode, pa rade šta hoće. Nisam ni znao da ih ima toliko... A ja sve mislim, da pozovem preko novina, je l` ost`o i jedan taj psihijatar na svom radnom mjestu, da me hitno uputi u ludnicu, preko veze. Tamo je sad najnormalnije. Pored ove ludnice koju nam prave, jedino još tamo možeš biti pametan.

01.07. 1991.

ŠUBARA I CVIJEĆE

Nacionalizam je savremeno varvarstvo

Hajnrih Man

Fridrih Niče je tvrdio da je u svakom čovjeku dijete. A dijete voli da se igra.

Da, ali otkud nama sve sama luda djeca, okrutna i divlja? Pa su naše igre pune mraka, krvi, mržnje i zlobe, pune dalekog zova naših kosmatih predaka koji u nama, ovakvima, još ne mogu da se smire.

Ko zna. Oni koji ostanu živi i čitavi možda će znati šta se s nama dešavalo i zbog čega ćemo se, uskoro, ako Bog da, osvetiti onim drugima.

I tako unedogled, sve do sudnjeg dana kad iz zemlje ustanu mrtvi i pogledaju nas svojim strašnim očima.

Iz prošlosti nikako da izađemo, kao iz živog blata. Dok drugi raspravljaju o tome kako da uvedu nove tehnologije, da načine nove tipove aviona i vasionskih brodova, kako da budu još bogatiji i još mirniji i kako ove godine da krenu put egzotičnih mora, mi se iskrvismo svađajući se o tome ko je koga porazio prije šeststo godina i da li je duža i vrednija hiljadugodišnja ili tisućgodišnja demokratija i demokracija. To što ćemo uskoro zbilja da jedemo korijenje, kako je to prognozirao jedan od naših voljenih novih vođa, to malo koga uzbuđuje. Valjda su čuli da je korijenje bogato vitaminima. Mada se meni nešto ne jede...

Smrt žrtvama fašizma!

Od sad pa nadalje – ne volim cvijeće! Da se zna. I nemoj ko da mi ga spomene! Ni samo, ni u kombinaciji sa šubarom. Kad se sjetim hrvatskog cvijeća iz Drugog svjetskog rata i šubare (s cvijećem, naravno) koja se drma, da izvinite na izrazu, dođe mi da prekoljem sam sebe, da to kogod drugi ne bi učinio.

Nedavno je i visokopoštovani vladika zvorničko-tuzlanski Vasilije govorio na pomenu Srbima – žrtvama rata (a i vremena nakon rata), i to baš u crkvi u Janji. Uz poziv na praštanje, slogu i ljubav, vladika je pomenuo, na specifičan način, i četnike:

-"Da nije u to vrijeme rata zlokobnoga bilo te naše braće i sestara, u ono vrijeme teritorijalne odbrane koja se zvala četnici, ne bi

bilo ni jednoga srpskoga uveta", rekao je vladika. I pozvao da se gradi spomenik svim poginulim Srbima kod manastira Tavna, bez obzira na to da li su bili u četnicima ili partizanima, da li su klali ili bili zaklani.

Četnici – teritorijalna odbrana? K`o da je to diktirao četnički vojvoda Vojislav Šešelj, doktor za Titovu koncepciju opštenarodne odbrane. Ali, ako to kaže takva ličnost, možda se može povjerovati da su istoriju falsifikovali pobjednici. Pa bih ja molio njega ili nekog drugog znalca istorije da isprave te greške. Recimo, da kažu ko je, zapravo, bio u pravu - četnici ili partizani kojih je, kako se zna, bilo 800.000 u posljednjoj godini rata? Jer, ne mogu biti u pravu i jedni i drugi. Koliko su ofanziva Nijemci organizovali protiv četnika, koje su to bitke vodili četnici protiv Nijemaca i Italijana (a i ustaša), otkud oni s fašistima, zajedno, na Sutjesci i Neretvi, kako to da su se povlačili s Nijemcima 1945. godine, otkud jednodušni stavovi o Titovoj vojsci u Evropi i svijetu, kao značajnom dijelu antifašističke koalicije? Kako objasniti (zapisana i objavljena) sjećanja Vinstona Čerčila, Harolda Aleksandera, Hajnriha Himlera, Henrija Valasa i ostalih o partizanima i Titu? Zar oni nisu znali s kim ili protiv koga su ratovali? Je li i njih neko prevario?

I je li sav svijet u zabludi, samo smo mi (tačnije: neki od nas) u pravu? Hoće li neko progovoriti činjenicama, pa da konačno i to završimo?

I još nešto. Razumijem gnjev, svačiji, prema vremenu komunizma. Ali, ako vladika kaže: "Narodi nikad nisu bili tako zavađeni kao za vrijeme ovog titoističkog perioda", meni ostaje - ili da vjerujem njemu, ili svojim sopstvenim očima, ušima i mozgu. Jer, dobro se sjećam vremena od prije, recimo, 15 – 20 godina, kad si mogao leći na bilo koju livadu u Jugoslaviji, a da te niko ni mrko ne pogleda.Takve međunacionalne sloge i sigurnosti za građane nije bilo u svijetu. Pa, ako su to bile svađe među narodima, šta je onda ovo danas?

Da se vladika tu nije malo preračunao?

Juriš nizbrdo

A što se tiče demokratije, ona je kod nas dobro i zdravo. Na našu veliku žalost. Ovakvu demokratiju nema niko. Nadam se da će tako i ostati, u interesu mira u svijetu.

A naši zavađeni tabori? E, i tu je, kako se čini, taktika vrlo jednostavna i efikasna. Ginuće do posljednjeg člana nacionalnog čopora

(a manjkaće i ostali, naravno). To je siguran način da se dođe do trajnog rješenja.

Kad više nikog ne bude. I ostanu samo gola balkanska brda, da dugo i tužno odjekuju.

15. 06. 1991.

11. *Gradski trg u Bijeljini, početkom dvadesetog vijeka*

Jugoslavija je konačno mrtva. Ubijena, naočigled dvadeset i pet miliona svjedoka. Ali ni to nije dovoljno da ubice budu privedene strogom licu pravde. Jer ni svjedoci nisu sasvim nevini, a ubice se sve glasnije hvale svojim djelom, oštreći noževe za komadanje leša.

Mi ćutimo. Jer, umire i veliki vjekovni san generacija ljudi pod ovim okomitim balkanskim nebom. Za taj su san mnogi živjeli i umirali. I umiru, zbunjeni, i danas kad počinje teško i mučno buđenje.

U kakav li ćemo novi dan zagaziti?

Sami sebi neprijatelji

U ovom trenutku mnogo je važnije odgonetnuti kuda ćemo i kako ćemo dalje, nego tražiti krivce za ovo što nam se desilo. Ipak, moraćemo pogledati sebi u oči, jer mi lekcije nikad ne naučimo do kraja. Pa nam se sve ponavlja, još teže i krvavije.

Da li smo sad na pragu 1941. ili 1914. godine? Ni jedno ni drugo, rekao bih, jer smo i u jednoj i u drugoj kataklizmi imali pred sobom spoljnu silu koja nas je napadala. Sad smo lišeni neposredne strane opasnosti, pa smo došli na svoje: nama ne može biti tako veliki i strašan neprijatelj kao mi sami sebi.

Što bi rekao Branko Ćopić: "Znam ja nas, jeb'o ti nas"...

Erozija je počela odavno, a ubrzana je od 1974. godine. Ipak, držali smo se još nekako pred svijetom. Živjelo se još nekako, što na kredit, što za gotovinu, dok konačno otrovni korov nacionalizma nije sve savladao i preplavio. Nošen memorandumskim planom, uzdignut na talasu novog populizma, Miloševićev komunistički nacionalizam stvorio je dvojnika u Hrvatskoj, samo sa antikomunističkim predznakom. Nakon velikih pečurki nikle su male, a trovanje je masovno.

Na scenu je stupila gomila jahača Apokalipse. Isplivali su smutljivci željni vlasti, primitivni preprodavci iluzija, umišljeni spasioci naroda, kriminalni, bezobzirni prevaranti, preglasni praznoglavci, čitava bulumenta opasnih ludaka od kojih se ne čuje glas razuma. Svima su usta puna, a džepovi prazni, a prilika za veliku i brzu zaradu suviše je blizu.

Naši čobani koji, uz glasne povike, vode i tjeraju razdvojena jugoslovenska stada, doveli su ovu zemlju do najnižeg civilizacijskog nivoa (u poređenju s drugima) od doseljavanja Slovena na Balkan, pa do

danas. I u 9. vijeku bili smo ravni Evropi, u tursko doba bar nismo zaostajali za ostalim dijelovima carstva, a u doba Austro-Ugarske i mi smo bili Evropa. Između dva svjetska rata još smo se držali, a u komunističkom vremenu naš je predsjednik stajao rame uz rame s najvećim svjetskim državnicima. Bili smo svuda poštovani i bilo je lijepo tada biti Jugosloven u svijetu, ma gdje na planeti.

Naravno, komunizam je eliminisao građansku opciju koja je Zapadu donijela prosperitet, uništio je individualnost i zaoštrio nacionalno pitanje. I nije znao da se prilagođava. Ali, nisu sve nevolje počele s komunizmom, da bi nam to vrijeme služilo kao vječito opravdanje. Uostalom, drugi su imali mnogo rigidniji komunizam, pa nisu došli dovde. Nas su, čudeći nam se, za tili čas, na putu za budućnost prošli i oni koje smo do juče gledali s visine - Mađari, Rumuni, Bugari, o Česima da i ne govorimo. A upravo nas prestiže i naš južni susjed – Albanija, koja je do juče bila hiljadu godina iza nas.

Možemo li još niže od evropskog dna?

Ko je na dobitku?

Rat, mrtvi mladići koji su smrt susreli ne znajući ni zašto, ni za koga se bore. Suze, strah, kolone izbjeglica... I ako se ovo ludilo uopšte može racionalizovati, hajde, zapitajmo se: zašto se ratovalo u Sloveniji? I zašto se očekuje rat u Hrvatskoj ?

Pođimo najprije od posljedica. Ko je na dobitku, a ko na gubitku? Dobitnici su, najprije, naše republičke i nacionalne oligarhije. Položaj naših velikih poglavica, umnogome poljuljan prije ove tragedije, sad je čvršći nego ikad prije. Plemena se zbijaju oko njih čekajući ostvarenje obećanja o nacionalnim državama u kojima neće biti "onih drugih". Znalo se da se Slovenija neće moći otcijepiti ako ne bude intervencije JNA, jer je to jedino pravo opravdanje i za Slovence koji žele izaći, i za one koji ih guraju napolje. Zato je JNA krenula, sve se predomišljajući hoće li ili neće. Kako je sve prošlo – bolje da i ne govorimo. (Šta bi se dogodilo da se morala susresti s nekim pravim neprijateljem? Da li bi nas branila i kako bi to izvela?) Na gubitku su Jugoslavija, Marković, reforme, svi koji su tražili jedinstvenu zemlju, svi koji su željeli miran razlaz, svi koji nisu htjeli krv i rat. Jednim potezom, smišljenim u preciznim političkim mozgovima, jugoslovenstvo je prebrisano, kao gumicom. Ostale su nacije i nacionalne vođe, ostali su opasni snovi o tobožnjim istorijskim državicama, o Velikoj Srbiji i Velikoj Hrvatskoj,

koje nikada nisu postojale i koje se samo zločinom mogu napraviti. Vidjeli smo to 1941. godine.

Vodeći dvojac je došao na svoje. Milošević i Tuđman sad se mirno mogu dogovarati. Slovenija je izbačena iz igre. Pitanje je: da li trampa (Knin za dio Hercegovine, Slavonija za Posavinu, šta s Kosovom, koliko kome Bosne) ili međusobni rat. To su jedina dva načina da se ostvare snovi o novom Dušanovom carstvu i Nezavisnoj Velikoj Hrvatskoj. Uvjeren sam da će se ova dvojica ipak dogovoriti. Što im neće biti teško. Uzeće svaki svoje, podijeliće tuđe. Podijeliće Bosnu i Hercegovinu. Pr... šta košta, nek košta. Kad tuđe rane nimalo ne bole, što bi rekao Dis. Oni su sad gospodari sudbine, svi ostali su samo statisti u ovoj igri. Pr... tome kao da nikome nije važno što se zapadno od nas restaurira nacionalsocijalizam, a da se istočno od nas vraća diktatura u sprezi s najcrnjim snagama prošlosti. Nisu važni ni životi koji su ugašeni, ni oni koji će to tek biti, nije važno što su nas gurnuli u ambis.

Njihovi snovi su jači od svega.

Organizovani haos

Da li iko normalan može to da shvati: dok svi mi toliko želimo da prestane prolivanje krvi, da dođe mir, da počnemo raditi i živjeti kao ljudi, i dok svijet nastoji da nam u tome pomogne (izuzetaka, naravno ima) nudeći nam čak i pare samo da ne ratujemo (kažu: daju nam više nego što je Evropa ukupno dobila od Maršalovog plana!) – tipovi koji ovdje kolo vode kažu: ne! Jer, njima odgovara samo haos, oni žive na našem strahu, na našoj bijedi, na svađi, na mržnji. A džepove će svakako napuniti. U nekom normalnom vremenu među slobodnim građanima – oni ne bi imali šta da rade. To bi za njih bila propast!

Njima trebaju NEPRIJATELJI, jer fabrikovanje neprijatelja je temelj svakog totalitarnog sistema. Slobi treba Franjo, Franjo ne bi mogao bez Slobe. Oni mogu da opstanu samo ako se RAZLIKUJU. I ako nas razvrstaju u proklete avlije od kojih samo oni imaju ključeve.

Nove vođe, izabrane na slobodnim izborima, voljom svojih naroda, upropastile su nas sve zajedno (uključujući i svoje narode) za tako kratko vrijeme, da to ulazi u red nevjerovatnih svjetskih rekorda. Niko u novijoj istoriji nije učinio toliko za tako malo vremena. I to im nije dosta, već traže da im budemo zahvalni! Da ih obožavamo zato što su nam, umjesto obećane demokratije i evropskih vidika donijeli svoj nasilnički šovinizam, što su oživjeli fašističke metode vladavine, vratili

ustaštvo i četništvo, što su ukinuli Ustav i zakone, moral i čast, što su sebe izdigli iznad države i prava, a nama darovali bezakonje i nesigurnost, što su, umjesto oživljavanja privrede, počeli veliku pljačku države, što su svojim sljedbenicima umjesto kompjutera dali kalašnjikove, a nama ostalima strah i bijedu, umjesto slobode štampe cenzuru, umjesto Evrope bez granica – granice bez Evrope. Umjesto zajedničke budućnosti dali su nam svoju prošlost, svježe friziranu i dotjeranu. I svoju mržnju prema svima drugima i drugačijima.

Kakvi će biti rezultati svega toga? Bojim se da mnogi od nas neće doživjeti da to vide.

Logika nacionalizma

Ima li izlaza za nas?

Ako smo mi u Evropi (geografski), a Evropa je naše kućne bolesti odbolovala prije dva vijeka – rješenja ima. Ali se do njega dolazi dugo i mukotrpno.

Pravo pitanje jeste: kako preskočiti naš toliko uvježbani način kolektivnog mišljenja, našu, skoro bi se reklo, "ugrađenost" u grupne, prije svega ideološke modalitete postojanja i mišljenja. Kako, dakle, doći makar do začetaka građanskog života u kojem je (kako je već zaboravljeni Marks govorio) pojedinac - temelj i cilj svekolikog društvenog kretanja?

Da bismo to postigli, morali bismo najprije eliminisati ili bar ublažiti nacionalističku paranoju, jer je identifikacija sa nacionalnim najniži oblik ljudskog potvrđivanja. Za pripadnost stadu nisu potrebni nikakvi kvaliteti, ništa sem imena. I pristajanja, naravno.

Nacionalizam je vraćanje u prošlost. U normalnim okolnostima to je vraćanje tradiciji i kulturi, vraćanje baštini iz koje uvijek može nešto da se nauči. U našem slučaju – to je vraćanje u mutnu i krvavu prošlost, u prošlost ratova i odsječenih glava, u logiku krvi i tla, u carstvo mržnje. Jer, onoga časa kad nacionalizam postane platforma političkih stavova, i to u nacionalno izmiješanoj sredini, tada počinje bujica podjela, kao izraz zakašnjele i neispunjene emancipacije, kao prostor mita, dakle iracionalnog, kao predavanje zovu istorijskog ludila. Nacionalizam je paranoja, individualna i kolektivna, pisao je Danilo Kiš. U njemu se sve stapa, kao u mljevenom mesu. Jer, nacionalista, jednostavno, ne postoji van nacije. A sam nacionalizam, kad postane politička činjenica, ide dalje sam, ima sopstvenu logiku, za koju više nije važno da li su

protagonisti te politike dobri ili loši, pametni ili glupi. Nacionalizam se odmotava po sopstvenim pravilima: on postoji i razvija se samo u razlikama među ljudima, u podjelama, u uniformisanju mozgova u svom krdu; on, najzad, ima samo jedan cilj – stvaranje sopstvene, "čiste" teritorije ili države. Posebno se to mora imati u vidu u slučaju Bosne i Hercegovine, jer je za nju vladavina nacionalizma – smrtna presuda.

Jasno je, dakle, zašto evropske zemlje suzbijaju danas sopstveni nacionalizam i zabranjuju ili potiskuju nacionalističke stranke i pokrete. A nacionalizam kao njegovanje tradicije i kulture – ne.

Laku noć, pameti

"Ovo je tako spora zemlja! Ovdje moraš trčati najviše što možeš, da bi ostala na mjestu", kaže Kraljica Alisi u Kerolovoj *Alisi u zemlji ćuda*.

I u našoj zemlji čuda moramo potrčati ako hoćemo da nas ne prekrije tama. Mora se što prije postići dogovor o statusu sadašnjih naših suverenih republika, pri čemu je samostalnost Bosne i Herecegovine od prvorazredne važnosti. Radikalna privatizacija, evropski standardi rada i proizvodnje, red i zakon. Možda baš Bosna može biti Evropska zajednica u malom.

Moramo shvatiti da nacionalna pripadnost ne može biti isto što i političko opredjeljenje. I da samo građansko društvo slobodnih ljudi može da nas pokrene naprijed. Ako ne možemo sami, zatražimo pomoć, ukoliko naši domaći ludaci ne nametnu svoje ludilo i Evropi i svijetu...

Možemo li mi to? Ili ćemo samo, slegnuvši ramenima, reći: «Zbogom pameti! Mi odosmo dalje...»

15. 07. 1991.

IDI BUDI LUD

Vidite li vi šta znači napredak? Od kako smo dobili našu voljenu demokratiju, sve je drugačije. Dugo smo žudjeli za njom, u potaji, a sad, kad smo je najzad dobili samo za sebe, možemo da joj gradimo ono što smo priželjkivali. I to više puta, naravno.

Sad mogu svi da nam zavide.

Naši ljudi su toliko slobodni, da je to prosto zadivljujuće. Svako može, kad god poželi, da izvuče ormar iz kuće ili odsiječe drvo, pa da zaustavi saobraćaj na cesti. Šta je? Ništa, nisam raspoložen da gledam prolaznost. U redu je. Svako može da jeftino kupi pištolj (automate i [illegible] dobije džabe). Takvih prava nije bilo ni na Divljem Zapadu, o pomenom da se i ne govori. I svako može slobodno da vježba pucanje, i to na žive mete. Ranije se moglo pucati samo u prisustvu mrskog neprijatelja (svi su bili mrski, odreda), ali sad je stigla demokratija.

Zašto robovati zastarjelim klišeima?

Državo naša takozvana

Svi mogu da se ugledaju na nas.

Mi zaista imamo pravnu državu. Svi su u pravu.

A i Evropa, koja se toliko hvali, mogla bi mnogo naučiti od nas. Umjesto što se udružuje, onako prostački, zar ne bi bilo bolje da se prvo razduži i pocijepa (ali ne od smijeha), pa da se tek onda ujedinjuje? Koliko je to zanimljivije! Gdje su njima nacionalne partije i nacionalne vođe? Kakvi su to ljudi ako ne drže do svoje nacije? Kako će znati gdje su im korijeni? I da li njihova demokratija ima 923 ili 894 godine starosti? Kao naša. Koliko bi, recimo, Amerikancima bilo veselije da svaka njihova nacija ima svoju stranku (mislim: američki Englezi, pa Italijani, pa Kinezi, pa... ko će ih sve pobrojati)? Ako nemaju sposobnih ljudi da to urade, poslaćemo im mi naše. Ima da procvjetaju, isto kao mi.

Za početak bi mogla, poput nas, i Francuska da ukine Francuze, Njemačka da zabrani Nijemce, Švajcarska Švajcarce, a za Amerikance je još lakše. Neka se svako slobodno, u prisustvu vlasti, nacionalno izjasni, pa da i njima sine sunce i ogrije ih demokratija. Što da se ljudi pate, zar ne bi mogli biti srećni kao mi?

Naš san – njihova java

Sve se promijenilo nabolje. Što jest – jest. Recimo, nekad u [illegible] dušu prosti, individue sklone [illegible] posla) bile su pozivane na [illegible] otvarali im pisma i [illegible] individue, slali ih besplatno na more [illegible]) sa izvjesnom [illegible] u jednoćelijske organizme [illegible] Danas je to sve drugačije, u duhu prave demokratije. [illegible] pameti onih koji žele [illegible] Recimo, ako nisi [illegible] ostaćeš bez posla! Čime [illegible] samo planduješ. Pa ti [illegible] imati. Da. Može i [illegible] tako lijepe tragove, o kojima [illegible] svojim potomcima. Ili vam kažu da ste [illegible] a onda vam bude krivo, [illegible] kašikom. Što nije [illegible]

A može vam se desiti [illegible] da vam u san dođe blijedi Borislav Jović [illegible] Nikad nećeš biti izabran za predsjednika [illegible] A onim dođe general Blagoje Adžić, [illegible] JNA [illegible] plavat, i samo vam [illegible] Ili vam se [illegible] ukaže Vojislav Šešelj, ne d'o Bog, [illegible] kašikom u zubima! Ili, recimo, da vam Franjo Tuđman [illegible] u ogromnim količinama. Ili da vam na [illegible] Alija Izetbegović, Radovan Karadžić i Stjepan Kljuić [illegible] zagrijeni, pa vam zapjevaju: "Naš [illegible]

Sve gore od goreg. Pa vi sad razmislite [illegible]!

Ludom radovanje

U srednjem vijeku je postojalo vjerovanje da se đavolovi učenici ponekad okupljaju u šumi, na [illegible] To je bio Crni Sabat. Misu je predvodio Đavo lično, ali su molitve izgovarane unatraške, a svuda se orila jezovita vriska. Ma, idi! [illegible] umreš od smijeha! Kakav Đavo. Pa, kod nas je sve unatraške, sve naopako, a đavola ima – koliko

hoćeš! I vriske. Za nas je Had – obdanište. Vječna vatra za nas je – topli povjetarac. Kad bi svijet znao kako je lijepo biti lud, svi bi se ugledali na nas. Možda toliko ludi ne bi mogli biti, ali bolje išta nego ništa.

A ako ne znaju kako da brzo polude, mi ćemo im pomoći. Poslaćemo im naše najsposobnije ludake, pa kad im oni naprave države i stranke, kad ih oni udare mokrom demokratijom po glavi – ima da polude dok udariš dlanom o dlan.

A poslije ćemo svi da živimo u veselju.

15. 07. 1991.

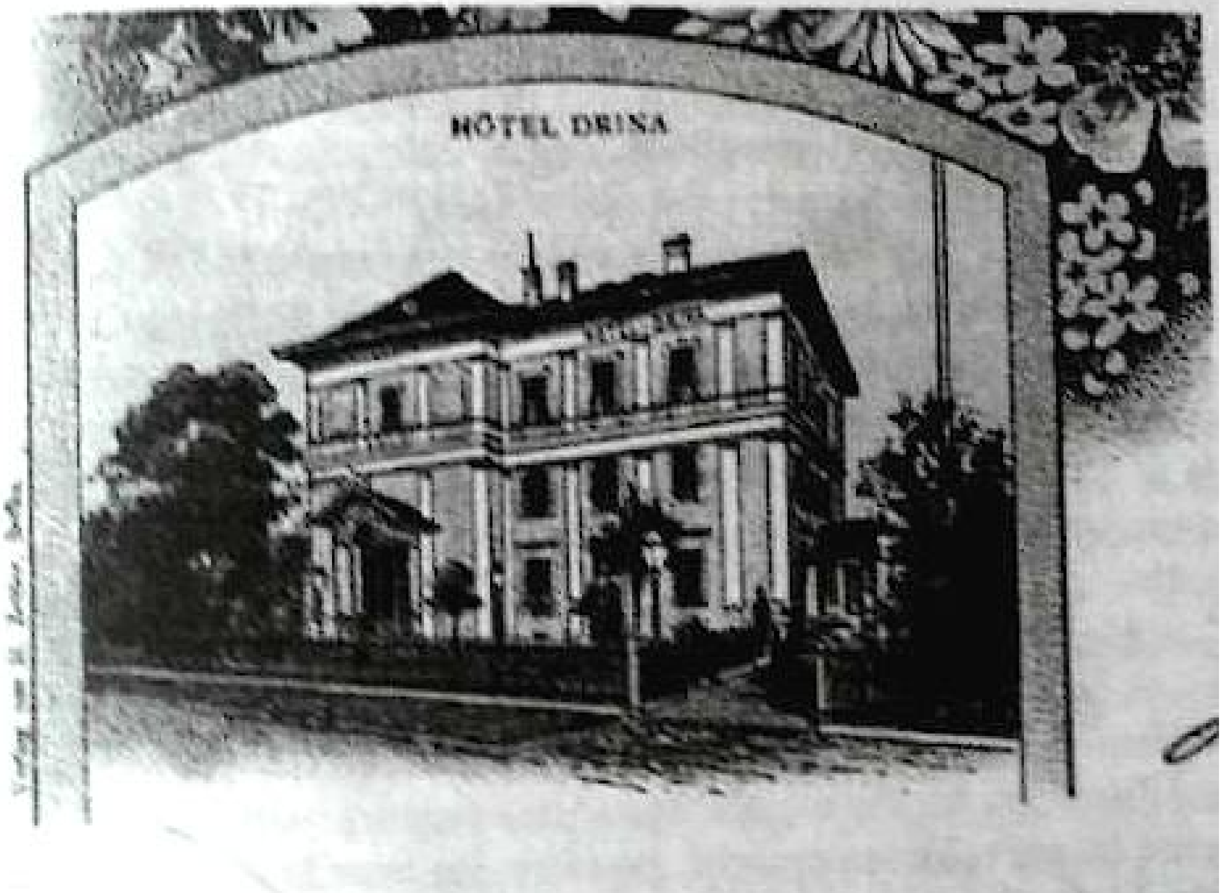

12. *Nekadašnji hotel* ***Drina***

PARE ILI ŽIVOT!

Novine pišu da nam je kriminal, ovaj domaći, u brzom porast
I da smo po tome sve sličniji Americi. Dobro je da ih bar u tom
dostignemo, ostalo će, valjda, doći samo po sebi. Uspjećemo mi u tome
sposobni smo mi. Ako uskoro bude još šta da se krade.

I pored ponosa zbog tog džinovskog koraka kojim se približavamo
kulturnom svijetu, moram priznati da sam ipak zabrinut. Teorija j
teorija, ali ako preda mene usred noći izađe kriminalac s pištoljčinom
podvikne: "Pare ili život!", šta da radim? Para slabo imam, a slabo iman
i života.

Šta god da mu dam, osramotiću se pred čo'jkom, svega mi!

Svoji na tuđem

Mi, Bosanci i Hercegovci, imamo mnogo razloga da budemo
zadovoljni. Jest da nam fali i života, i para, i imanja, i još koješta, ali na
zato svi vole. Bezgranično, pa hoće i granice da nam ukinu. Tolika je t
ljubav. Eno, obožavani Franjo nije to mogao više da taji, pa je konačno
ispričao o čemu se dogovarao sa voljenim Slobom. Obojica toliko vol
Bosnu (a i Hercegovinu, razumije se) da prosto ne mogu da se nagod
čija je ljubav veća i koji bi od njih, iz silne ljubavi, prigrlio veći, a k
manji komad dotične. Obojica su za veći komad. I dobiće ga, to j
sigurno.

Možda i veći nego što im fali.

A i mi u Bosni i Hercegovini zaista smo srećni. I kao narodi,
narodnosti, i grupe, i pojedinci. A i onako. I mi smo dobili naše
genijalne vođe, pa bar u tome ne zaostajemo za ostalima u Jugoslaviji.
Ti naši čobani toliko su pametni, pa i šire, što bi se reklo, da unaprijed, u
svakom momentu znaju tačno šta svaka ovca iz njihovog stada želi.
Znaju u bobu šta svaki čo'jk date nacionalnosti hoće a šta neće, šta bi
mog'o a šta jok, šta ga žulja a šta mu pasuje, s kim se slaže a s kim ne bi
ni slučajno, toliko znaju da to nije normalno! Nema šta mi da se tu
mučimo i da trošimo mozgovne organe! Oni bolje od nas znaju šta nam
treba, ko smo i šta smo, đe smo bili i đe ćemo još biti. Tak ih sveznalica,
glavitana i mudronja nit je kad bilo, niti će biti. Na svu sreću. Šta li smo
se mi toliko Bogu omiljeli, pa ih sve dade baš nama, a ostalom svijetu
uskrati toliku radost? Oni su nam obećali da ćemo biti srećni, pa makar

svi morali izginuti zbog toga. Mašala. Samo nek nam požive naši vrli čobani. A mi ćemo i dalje zadovoljno blejati.

Doviđenja u sljedećem miru

Jest da smo malo okasnili, ali smo ipak pokazali koliko nam je demokratija za srce prirasla. K'o da smo se rodili s njom! Prosto ne znam kako smo do sad uspjeli da preživimo bez nje. Sad se tako demokratski upucavamo, koljemo, marišemo, psujemo i mrzimo, da je cio svijet prosto zadivljen. Svima smo pokazali svoj nivo. A pokazali smo ga i jedni drugima.

Pa sad niko nikom ne smije da okrene leđa. Da ga ne bi unazadili.

A i zbog bolesti.

Da, u našem kupleraju pojavila se zaraza koja je strahovito brzo napredovala. Počeli su je širiti oni što su jahali na nama, oni što su bili odozgo, pa su za čas zarazili narod. Jer je narod oduvijek bio donja stranka.

A u skladu s našim višestranačkim sistemom, svako se udubljuje na sve strane. Srbi u Muslimane, Muslimani u Srbe, Hrvati i u jedne i u druge, i obrnuto, svako u svakog, to je prosto jedno prožimanje, ne zna se ko ide dublje u koga. Ali, ljubav traži žrtve, pa zaraza udara u glavu, i mahnitamo sve više. Pjena nam izbija, više ne znamo ni ko smo, ni ko nas vodi, ni koga slušamo. Oni pred nama, a mi za njima, pravac – kijametski dan!

A pošto smo mi poznati po tome da sa svoga puta ne skrećemo pojedinačno, skrenuli smo svi zajedno, tako je lakše. I idemo sve brže. Skoro smo na samom cilju.

Sad tek vidimo koliko nam naše vođe znače. Da nije njih, nikad ovu ljepotu, ovaj mir i uživanciju ne bismo upoznali. Nikad ´vakog života bez njih! Za sve to bićemo im zahvalni vječito, do pakla i natrag (ako povratka bude).

Pošto život

Jeste, al šta ako pred mene opet izađe onaj mafijaš s pištoljem, pa vikne k'o sa skupštinske govornice: "Pare ili život?"

Znam, čujem šta govorite, i ja tako mislim. Reći ću mu: "Nemoj mi ovo malo para dirati, svega ti, uzmi život. Evo ti ga. Jebeš ´vaki život!"

01.08.1991.

KAD OPANCI MARŠIRAJU

Bijeljina je na dobrom putu da izbjegne građanski rat.

U to se svako može uvjeriti ako makar letimično pogleda naše ulice, travnjake, zgrade. A naši odbornici, svaka im čast, ulažu velike napore u tom smislu. Na julskoj sjednici opštinskog parlamenta učinili su nešto vrlo lukavo: nisu usvojili Odluku o komunalnom redu i čistoći, što je direktan doprinos izbjegavanju građanskog rata.

Kako to, pitaćete?

Ovako: Odluka nije prihvaćena zbog jednog stava u kojem piše da narod u manjim grupama ne smije piti pivo ispred prodavnica i bacati oko sebe čepove i flaše. «A demokratija» - pitali su odbornici - «gdje je tu demokratija? Mi smo se borili za demokratsko pravo da pijemo pivo gdje god hoćemo, a kud ćete bolje nego pred prodavnicom? Ambalažu, naravno, moramo bacati, nećemo je nositi kući, taman posla, to je društvena imovina!»

U skladu s ovim i ovakvim pozitivnim promjenama očekujem da će odbornici uskoro donijeti i druge slične odluke od životne važnosti. Recimo, da se postave grede za koje će se vezati konji pred prodavnicama, zgradama i samom Skupštinom opštine. I da se, naravno, dozvoli prolazak zapregama, traktorima, kamiončićima, kombajnima i manjima stadima domaćih papkara, o živim da se i ne govori, i to kroz cijeli grad, a naročito kroz centar, i ulazak motorizovanih manjih masa i pojedinaca, zajedno s vozilima, u hol Suda, Skupštine opštine i sličnih neophodnih objekata. Tako se ljudi neće umarati, a neće ni derati obuću, koja je danas skupa, kao što se zna.

Dalje: da se u centru Bijeljine, na Trgu oslobođenja, postavi stočna pijaca (a i na drugim sličnim mjestima), neka ljudi trguju. A u gradu da se dozvoli nesmetano držanje živine, veće i manje, i druge stoke, i da se svi travnjaci ograde i pretvore u pašnjake. Džaba nam trava propada! Pogotovo u Gradskom parku. Uz to, neće se plaćati ni košenje iste, to jest trave, što je opet značajna ušteda. Pa da se zaštite psi lutalice, valjda možemo demokratski proširiti našu ljubav prema životinjama, a ne , kao do sad, da volimo samo one životinje što se jedu. Donijeti odluku da svi mogu da bacaju smeće gdje god hoće (toga nije manjkalo ni prije, ali nije bilo zvanične odluke), pa bi se moglo organizovati i takmičenje u toj disciplini. Nešto kao bacanje đubreta s ramena, s prozora, s balkona, slobodno bacanje i slično. Odziv bi sigurno bio ogroman. A kad je zabava u pitanju, trebalo bi u sve pogodne prostorije, na primjer u

Biblioteku, Muzej, bioskop, Omladinski dom i slično postaviti tombole (a uz njih obavezno i šank), da se ljudi zabavljaju. Morali bismo se još potruditi, pa pogasiti svjetla i u ono malo ulica sa uličnom rasvjetom. Kad nema svjetla na njivama, što reče jedan odbornik, to jest po seoskim sokacima, što će i po gradu? Zna čovjek šta je demokratija! I to bi bila velika ušteda, a bilo bi i mnogo interesantnije. I kad sve to, i još što-šta drugo, uradimo, grad će nam konačno postati pravo selo. A u selima, se, kao što je svima poznato, ne može voditi građanski rat.

Tako ćemo svi izbjeći tu negativnu pojavu, i onda ćemo dugo i srećno živjeti u nedirnutoj prirodnoj sredini, sred mukanja krava i brektanja traktora.

Pod uslovom da nikom ne padne na pamet da diže seljačku bunu.

Dom za bježanje

U modi su mitinzi mira. I u Bijeljini je održan jedan. Skupi se, tako, narod, pa traži mir iz sveg glasa, što je vrlo neumjesno u ovakvoj situaciji. Pa, zbog njih naši lideri ne mogu na miru da ratuju! Ne mogu da se skoncentrišu. Taman su se udubili u taj odgovorni i teški društveni posao, a narod k`o narod – sad bi nešto drugo! Narodu valjda još nije jasno da on, to jest dotični narod, vodi bitke, gine i bježi iz svojih kuća u svom interesu! Da je to za njegovo dobro. Najljepše je kad poginete za domovinu, makar i da ne znate šta vam je domovina. U tom slučaju ste bar lijepo nacionalno razvrstani, a ne kao na tim mitinzima koji su, da izvinite na izrazu, nekako višenacionalni. Što je, samo po sebi, za najoštriju osudu. Pa, za šta su se naši velikaši borili i svoj znoj proljevali po Titovim vilama? Zar sve to da pogazimo i ponovo budemo višenacionalni? I još i mirni? Bože sačuvaj! Narod se, eto, ponovo bavi nekim antinarodnim rabotama. Naše vođe neće to više tolerisati, tim prije što se radi o usamljenim primjerima od po nekoliko desetina hiljada ljudi.

Zar su nam zato darovali toliko željenu demokratiju?

Ali, neće narod da sluša, pa to ti je. Baš nakon tog mitinga u Bijeljini vidim ja - sastavili ljudi stolove, sjede, piju, ni briga ih, k`o da nije stig`o višepartijski sistem. Pripazim ja malo i ocijenim ubrzo svojim nepogrešivim čulom da je to, o Bože – višenacionalni kafanski skup umjerenih pijanaca. Iznenađen, pitam ih kako to oni tako, zar se ne boje da će to izazvati paniku u čistim i pristojnim jednonacionalnim sredinama.

«Pa, jeste malo čudno», kažu oni, «ali mi smo ti tak'i, zaostali. Živimo mi, eto, skupa, niko nikog i ne pita koje je nacije i vjere, slažemo se, ostalo nam to. Tako je to kod nas, po starinski.»

Slažu se ljudi, šta ćeš

K'o da i nije došla demokratija.

01. 09. 1991.

13. *Bijeljinsko gradsko poglavarstvo*

U IME SMRTI

Šta li smo mi to skrivili nebesima, pa da u vrhovnoj raspodjeli ludila nama pripadne gotovo sve, a drugima jedva dopade po koji komad?

Pa, hajd' što smo mi ludi, već smo toliko ludi da za poglavice izabrasmo najluđe među nama. Pa sad gazimo za njima kroz kalo i močvaru, sve teže. Osjećamo da tonemo, ali se spasiti ne umijemo, niti to želimo. Kao krave kad idu na klanje. Znamo šta radimo, znamo kuda idemo i šta nas čeka, a ne možemo da se zaustavimo. Pognute glave idemo sve dalje.

Ima li kraja toj strašnoj zaljubljenosti u krv, u propast, u smrt? Predajemo se ponoru sladostrasno, kao ljubavnici. Uživamo u umiranju. Okrećemo glavu, i uši, i srce, i um, bježimo od svega živog, normalnog i razumnog kao od kuge. Prebiremo po katalozima mrtvih, vadimo ih iz jama, grlimo njihova izmučena tijela, prerezana grla, izvađene oči. Stajemo s njima u istu kolonu, mi, najmrtviji među živima.

Naše vrijeme je prošlo. Drugujemo s onima kojih nema stotinu, dvije stotine, šest stotina godina. S njima liježemo, s njima ustajemo. Njihovim imenom se zaklinjemo. U njihovo ime pucamo. Krvožednim mačevima mržnje mašemo, sijekući svjetlo na komade.

Dok bijeli svijet, kao Azovska ostrva, prolazi pored nas. I nestaje. Odlazi s plimom vremena.

Ali, mi nismo sami. Pogledajte tu djecu koja, pipajući, tek upoznaju svijet. Oni su daleko ispred nas, tamo, iza sedam brda. Njihova je zemlja, njihovo je nebo, oni neće imati strpljenja da čekaju na nas. Jednog dana, oni će se i bez nas dočepati horizonta.

A mi? Hoćemo li imati snage da se osvijestimo, da zbacimo oklop smrtonosnog sna, da odgurnemo te smiješne i tragične maštarije o čistim etničkim feudima, te besmislene tlapnje o krvi i tlu, te krvave apetite za tuđom zemljom i tuđim nebom, da ih bacimo u prah zaborava? I zgrabimo pune ruke sunca? Hoćemo li moći?

Vremena više nema. Rijeka je nadošla, mutna i krvava.

Valja nama preko rijeke.

15. 09. 1991

SVE SAM TO JA!

Kad god pogledam oko sebe, nameće mi se pitanje: zar baš mi, i u svemu, moramo biti mimo svijeta?

Evo, na primjer, političari. Znam, dobri su, nema šta, mislio sam na nešto drugo. U svijetu je već odavno običaj da u političare idu ljudi koji su već obezbijedili sebi i imetak i društveni ugled. Kad im ništa ne fali, onda idu u političare. To jest, kandiduju se, pa ako ih izaberu. A kud mi vazda imadosmo puku sirotinju, pa kako ko dođe, hoće i da napuni džepove, i da se slika za novine, i da hoda po svijetu, i da namiri familiju i prijatelje, hoće sve. I dok nagrabiše kol'ko im treba, mi ostadosmo bez gaća.

Eto ti sad i ovih novih, i njima sve manjka. Jedni hoće direktorska mjesta, kažu: zadužili smo stranke, moraju nam vratiti dug. Zbog njih izmisliše novu, ovaj put nacionalnu podobnost. I razmjestiše te svoje, kako koga, i još ih razmještaju. Pa lokacije za kojekakve kioske, grilove, kafiće, u Bijeljini je to posebno moderno. Dobija kako kome treba. Pa placevi za kuće. Hoće i to džabe, al ne mogu uvijek da se nagode. Recimo, plac iza Fiskulturnog doma koštao bi nepunih 350 dinara po kvadratu, al ih mnogo bilo zainteresovanih, pa nisu mogli da se usaglase. Ali, snaći će se oni.

Kredite su, inače, već ranije podijelili. I potrošili sve pare, i to povelike, što su im ostale od stare vlasti. Pa se ja sada bojim. Oni hoće još, a mi bez gaća, gologuzi, da gore ne može biti. Da nas, tako jadne, sasvim ne unazade...?

Je li crno zelenije od crvenog?

Izgleda, stiže sudnji dan. Nema nam drugog. Opšte nacionalističko pomračenje pameti gura nas sve bliže tom strašnom danu. Umobolni zarobljenici nacionalnih mitova, čiji koeficijent inteligencije nije makao od prvog podioka na skali, vide sebe kao inkarnaciju naciona. Ja nisam ono što jesam – beznačajni, neobrazovani, primitivni, balkanski dvonožac – već sam ja srpstvo, hrvatstvo, muslimanstvo. U cjelini. Osjećam se važnim samo kad sam narod, kad mi ni čuperak ne viri iznad mase. Ja – to smo mi. Ja razmišljam, naborana čela, o istoriji koja je bila tako nepravedna prema nama (kao što je tačno rekao naš Vođa). Za sve su, naravno, krivi ONI. Oni su izvor naših teškoća, oni su krivi za sve. Mi i oni – dobro i zlo. Sad znam

...svi naši porazi bili su, u stvari, pobjede, ali oni su nas lagali. Ako treba, to ćemo dokazati i referendumom!

Sa odgovarajućim zanosom ja pjevam naše pjesme, oštrim naše noževe i punim naše puške, kličem našim divnim predvodnicima i živim našim životom. Konačno!

A sve ovo lijepo i veliko, sve ovo naše, sve sam to ja.

O, KAKO JE LIJEPO BITI JA!

Glava je okrugla

Pomenuh referendum. Odlična stvar. Pomoću referenduma narod može ispraviti mnoge krive Drine.

Recimo, istorijske nepravde. Možemo odlučiti da je naša nacija stara pet hiljada godina, a da već 4.990 godina ima vlastitu državu i demokratiju. Ko će nas u tome spriječiti? Zlobnici kažu da u svijetu ne postoje referendumi naroda, kako mi to hoćemo, već samo referendumi građana neke države. Gluposti! Pa, mi nemamo ni državu ni građane, sve go seljak.

Vidi dalje! Kako su se završavale velike bitke? Ko je koga porobljavao? Ko je vladao, a ko nije? Čija je zemlja bosanska? Sve mi to začas možemo ponovo utvrditi, ovaj put zauvijek, jer narod tako hoće. Da je Dušan Silni vladao cijelom Evropom, zato je i bio tako silan. Da je Mujo Hrnjica bio čuveni prosvjetitelj. Da je ban Jelačić izabran na višestranačkim demokratskim izborima. Da su Slovenci nastali od Rimljana, a Bosanci... Dobro, ne moram to o Bosancima.

Al referendumu svaka čast! Izađemo, na primjer, svi (po narodima, razumije se, i svako treba da ima svoje kutije) i odlučimo: da su četnici i ustaše, zbratimljeni sa slobodoljubivim nacistima, oslobodili sve nas od okupatorskih partizana. I gotovo! Narod je tako htio, i niko ne smije da se buni. Valjda narod zna šta je šta!

Ili organizujemo referendum i postavimo sebi pitanje : da li dobro, bogato, demokratski i pametno živimo, i to najbolje u Evropi? I odgovorimo: da. Ko onda smije da govori drugačije? Čak ni oni što namjerno ginu, ranjavaju se međusobno, bježe iz svojih kuća, gladuju i kukaju samo da nama napakoste, čak ni oni neće moći pokvariti sliku o našoj srećnoj državi. Jer, narod je rekao svoje!

I to mora da se poštuje.

Jer, ovo je demokratija, ako niste znali. A ko drugačije misli, imu d
ga zatvorimo, streljamo, objesimo i obavimo na njemu još neke
primjerene radnje.

Svi moraju biti demokratski srećni, ili ih neće biti!

15. 9. 1991.

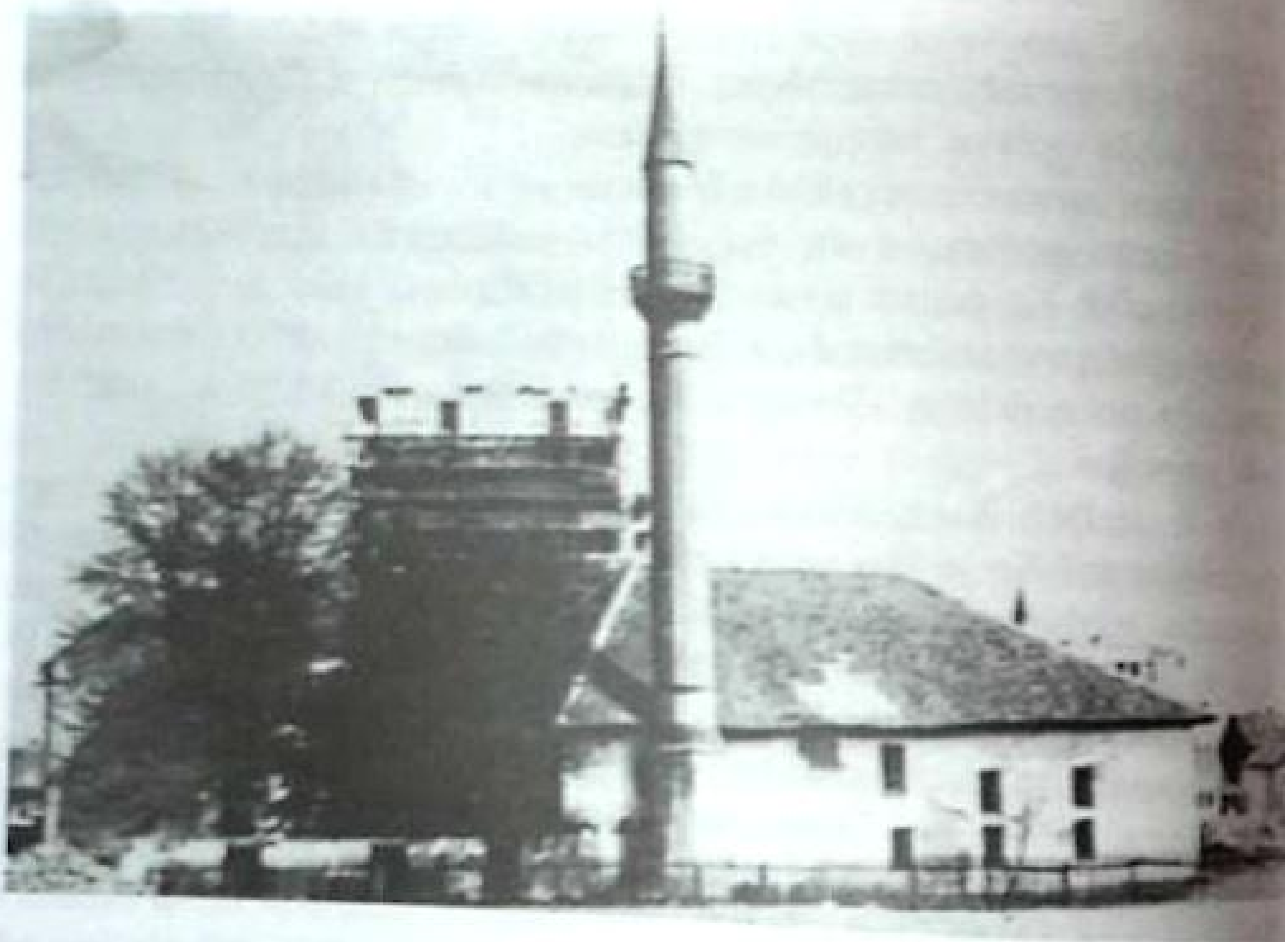

14. *Janjica džamija prije rušenja, prvi gradski neboder se gradi*

UPOTREBA NARODA

O etničkoj izmiješanosti i isprepletenosti u Jugoslaviji, a posebno u Bosni i Hercegovini, mnogo se govori ovih dana, jer se sve većim količinama krvi zalijevaju ideje o podizanju etničkih barijera. A te je barijere teško, ako ne i nemoguće povući na većem dijelu jugoslovenske teritorije.

Prema podacima Saveznog zavoda za statistiku iz Beograda, od 1981. godine do danas čak 13,5 odsto djece u Jugoslaviji rođeno je u mješovitim brakovima. A najviše ih je upravo u kriznim područjima u Hrvatskoj, na kojima se vodi najžešći rat. Recimo, u Pakracu čak 34,9 odsto, u Vukovaru 33,8, u Petrinji 24,9, u Osijeku 29,9 odsto. U vrijeme prošlog popisa to su bila djeca. Danas su ratnici. Kako su se i zašto opredjeljivali – to samo oni znaju.

Regije razdvajanja

U Bosni i Hercegovini ta se izmiješanost i bukvalno odnosi na svaku mjesnu zajednicu, pogotovo u gradovima. Prosjek mješovitih brakova za cijelu Republiku je izuzetno visok – 15,9 odsto (viši je samo u Vojvodini), pri čemu je etnička izmiješanost veća između Srba i Muslimana nego između Srba i Hrvata, odnosno Muslimana i Hrvata. Pripadnici istog naroda sa tri religije, vijekovima su na ovom tlu živjeli zajedno, i da bi se oni razdvojili trebalo bi podijeliti ulice, kuće, sobe i dvorišta. Trebalo bi sjeći ljude na dva ili više dijelova. Zato je našim građanima u inostranstvu teško da odgonetnu ko to, zapravo, s kim ratuje i zašto.

A među stanovništvom Bosne i Hercegovine mnogo kontroverzi, sukoba i nedoumica izazvalo je stvaranje takozvanih srpskih autonomnih oblasti, jer stvaranje etničkih autonomija danas je u cijelom svijetu pravi anahronizam. Kod nas je međunacionalno razdvajanje u čitavoj našoj dugoj istoriji značilo samo jedno - surovi i krvavi rat. Neki barjaktari nacionalizma čak su etničke autonomije proglasili vrhuncem demokratije, što je zbilja nevjerovatno! Zamislite da, recimo, Amerikanci preuzmu taj naš patent!

Sve se to obilato prikriva prekomjernom upotrebom naroda, pa naši nacionalistički lideri, šta god da urade, proglase to voljom naroda. A izdajicama sve koji ne misle kao oni.

Kao što je poznato, i u Bijeljini je nedavno grupa aktivista Srpske demokratske stranke proglasila Autonomnu oblast sjeveroistočne Bosne. (U vrijeme pisanja ovog teksta [illegible] oktobra 1991. godine) nije nam bilo poznato ko je u toj grupi, u kom svojstvu, po kakvom i čijem nalogu; zna se samo da nikakvog referenduma, pa ni testiranja volje članstva nije bilo. I naša redakcija, kao i druge, obavještena je o tome telefaks - porukom bez ikakvog pečata i potpisa. Ubrzo nakon toga Vlada BiH je formiranje i te, kao i ostalih regija u Republici, proglasila neustavnim i nevažećim činom.

Kako to izgleda u Ustavu

Ustav drumom, regije šumom

U statutima svih do sad proglašenih regija, pa i ove naše, rečeno je jedno isto - da su to zasebne autonomne oblasti u sastavu jugoslovenske federacije koje će se, u određenim uslovima, jednostavno izdvojiti iz sastava Bosne i Hercegovine. Radi se,dakle, o klasičnoj promjeni granica. Da li se to može izvesti na taj način?

Ustav kaže - ne može. Poređenja radi, zvanični stav Vlade Srbije (iznio ga je dr Budimir Košutić, potpredsjednik Vlade) o inicijativi za stvaranje Autonomne oblasti Sandžak, jeste - da je ta inicijativa neosnovana, jer je u suprotnosti sa Ustavom. I to je, naravno, tačno. U Ustavu Republike Srbije piše (u članu 73) da Narodna skupština "utvrđuje predlog odluke o promeni granica Republike Srbije", dok je sama odluka, prema članu 81, prepuštena narodu, tj. referendumu svih građana Republike. Slično je i u Ustavu Hrvatske. O tome odlučuje Zastupnički dom Sabora (član 80). I prema Ustavu Bosne i Hercegovine o promjeni granica odlučuje se samo na jedan način - referendumom SVIH građana Bosne i Hercegovine, a to se potvrđuje odlukom republičke Skupštine. Drugog načina - nema. A čitava međunarodna zajednica jasno stoji iza stava da nasilnog mijenjanja unutrašnjih granica ne smije biti.

Dakle, o stvaranju regija, a pogotovo o njihovom izdvajanju iz sastava Biosne i Hercegovine ne može odlučivati nikakva grupa građana, stranka ili opštinska Skupština, jer svaka takva odluka je suprotna Ustavu.

Toliko o zakonitosti u koju su se sve stranke zaklinjale uoči izbora. Zanimljivo je, međutim, još nešto. Srpska demokratska stranka, koja je jedina i proglašavala do sad takve regije, u donošenju odluka služi se

dvostrukom logikom. U republičkoj Skupštini insistira (kao i druge dvije stranke na vlasti) da se ni jedna odluka ne može donijeti bez saglasnosti neke od pobjedničkih stranaka, ili, kako se to ljepše kaže, mimo volje jednog naroda. A u opštinama gdje ima većinu, makar i za jedan jedini odbornički glas, čak i najvažnije odluke ona donosi jednostavnim preglasavanjem. Red bi bio da se konačno odluče za jedno od ta dva pravila, pa da se tako radi i na nivou Republike i na nivou opština. Ovakvim načinom se, jednostavno, blokira pravni i politički sistem u Bosni i Hercegovini.

Regija kao država

Samo saopštenje, pored toga što nije navedeno ni ko to, ni zašto, ni kako, niti na osnovu kog pravila ili propisa proglašava Autonomnu regiju, ima i niz drugih zanimljivosti. Na primjer, u uvodu se zajednica tri opštine – Bijeljine, Ugljevika i Lopara – proglašava sastavnim dijelom federacije, što je suprotno Ustavu SFRJ, u kojem je nabrojano da su sastavni dijelovi federacije samo republike i AP Vojvodina i Kosovo. U tom istom prvom stavu saopštenja njegovi autori sami utvrđuju od čega se sastoji Jugoslavija - od Srbije i Crne Gore, a ostalim federalnim jedinicama velikodušno se ostavlja mogućnost da ostanu u saveznoj državi, ako to žele. Potpisnici i ne pominju Bosnu i Hercegovinu, a Jugoslaviju određuju isključivo kao federaciju, i nikako drugačije. Uz to, uzimaju sebi pravo da sami odrede koje će zakone poštovati, a koje neće (savezne ili republičke).

Čuđenje izaziva i stav da će Skupština Autonomne oblasti sjeveroistočne Bosne donijeti, ni manje ni više, nego svoj Ustav! Odgonetka je u narednom stavu u kojem se kaže da će, u slučaju ustavno-pravnog opstanka Bosne i Hercegovine, ova regija postati zasebna republika u sastavu federativne Jugoslavije. Uz to ide i svojevrsna ucjena: ako republička Skupština ne prihvati odluke ovog neformalnog tijela, predložiće se donošenje odluke o razdruživanju od Bosne i Hercegovine. Ne treba ni govoriti o tome da, čak i kad bi htjela, Skupština Bosne i Hercegovine ne može takvu ili sličnu odluku donijeti bez referenduma svih građana.

U ovakvu nemuštu odluku ubačene su, reda radi, i kulturno-istorijske specifičnosti ovog kraja. Bilo bi zanimljivo čuti kakve su to kulturne i istorijske osobenosti koje odvajaju ovaj kraj od, recimo, Zvornika, Brčkog, Tuzle... Postoje, naravno, ekonomski razlozi za formiranje regija u Evropi i svijetu, i to se čini u skladu sa prirodnim, tržišnim, komunikacijskim i drugim razlozima, ali se nigdje u svijetu regije ne stvaraju iz političkih razloga. U našim uslovima, regije, čak i da ne dovedu do raspada republika i rata za teritorije, mogu samo zakočiti ekonomski razvoj, kao što ga je zakočilo zatvaranje republičkih granica nakon Ustava iz 1974. godine. Podizanje lokalnih zidova, i to onih najniže vrste – etničkih i vjerskih – donijeće još više mržnje, više krvi, više siromaštva, više ludila. A toga ionako imamo već previše.

Ti zidovi smrti znače, praktično, samo jedno - rat zbog stvaranja već najavljene Velike Srbije.

Oni koji nam, kao primjer etničke regionalizacije, podmeću Švajcarsku, trebalo bi da se potrude i da nam omoguće da bar malo živimo kao Švajcarci, pa da tek onda o takvim prijedlozima razgovaramo.

Inače, federalna Jugoslavija bi bila (ili, tačnije, mogla bi biti) optimalno rješenje da sve nije ovako kako jeste. U ovim uslovima jedino rješenje jeste stvaranje saveza demokratskih država koje će, na isti način, priznati prava manjinskim narodima, i kretanje ka građanskom društvu zapadnog tipa. Jugoslavija bi mogla biti Evropska unija u malom i za to nam nije potrebno ni mnogo napora ni mnogo mudrosti.

Treba biti iskren. Sve je bolje od ovoga što imamo i što nam se sprema. Pitanje je samo: želimo li mi to bolje?

Po svemu što sad radimo čini se da je odgovor – ne.

15.10.1991.

POTEGNI PRVI

Legenda kaže da je tih dana čuveni šerif Vajat Erp, strah i trepet svih bandita na Divljem zapadu, konačno smirio uzavreli Dodž Siti. Ali je u zavođenju reda malo pretjerao, blago rečeno. S prvim mrakom svi su nestajali s ulica, saluni su se zatvarali, gosti su sve rjeđe dolazili u doskora bučni grad, prepun stočara, kockara i dama izvjesne vrste. Niko nije smio da progovori ni jednu riječ protiv terora svemoćnog šerifa koga su se svi plašili.

Građani su šutjeli bojeći se za svoje živote, jer je Vajat Erp pucao brzo i tačno. Često i s leđa, kad je trebalo. Ali, nisu baš svi mogli da šute. Urednik lokalnog lista usudio se da napiše djelić istine, a kad je moćni šerif to vidio, krv mu je udarila u glavu. Smjesta je poslao svoje pomoćnike da urednika uhapse, ali, kad su oni stigli u redakciju i ušli s otkočenim revolverima, urednika nije bilo. Radnici su im objasnili da je otišao na odmor, u nepoznatom pravcu.

Kad se čulo za ovaj potez Vajata Erpa, oglasila se i uprava grada, jer i na Divljem zapadu je javna riječ bila neprikosnovena i niko se nije usuđivao da zatvara novinare. To se nije moglo oprostiti čak ni takvoj veličini kakva je bio Vajat Erp, šerif iz Dodž Sitija. Po kratkom postupku izglasali su mu otkaz, i šerif je, uz uzdahe olakšanja cijelog grada, morao da napusti svoje dobro plaćeno mjesto i odjaše u neki drugi grad.

Tako kaže legenda. Hroničari se kunu da je to istina, jer, kažu, i danas je ta tradicija ostala - novinarima nigdje u svijetu, od pećinskih vremena pa do danas, nisu komandovali policajci. Čak su, vele, i u nacističkoj Njemačkoj mediji, inače strogo kontrolisani, bili u nadležnosti ministra propagande Gebelsa, a ne ministra policije. Kao što možemo zaključiti, ni na Divljem zapadu, gdje je vladao zakon jačeg, nije se moglo desiti da šerif uzme novine i novinare pod svoje. Tamo je vladao fer-plej, pa je i u dvobojima brži revolveraš nudio protivniku: "Potegni prvi."

U Bijeljini, na žalost, ni ta pravila ne važe, što znači da u svom razvoju ovaj grad još nije stigao do Divljeg zapada. Bijeljinski šerif, odnosno načelnik Stanice javne bezbjednosti, Predrag Ješurić, napisao je naredbu kojom ***Radio-Bijeljini*** on lično zabranjuje emitovanje svih informacija koje imaju veze s politikom i imenovao je, opet on sam, za nove urednike predsjednika opštine i njegovog zamjenika. Da bi bio siguran u ishod, poslao je trojicu milicionera s mašinkama (kasnije ih je

bilo osam i s namjerom da privedu odgovorno lice, to jest direktora ove ustanove ili nekog drugog, ako se pokaže zgodnim. Bila je subota ujutro, kad sudovi i advokati ne rade, a ko ostane u subotu i nedelju u podrumu zgrade pored Kanala, taj će bolje pogađati promjene vremena nego Meteorološki zavod". Na sreću, naum se nije ostvario. Direktor je bio na odmoru. Već istog dana oglasili su se mnogi, među njima i ministar policije Bosne i Hercegovine Alija Delimustafić, koji je, poslao *Radio-Bijeljini* pismo podrške i napisao da se radi o "nezakonitom i samovoljnom postupku protiv svog radnika Predraga Ješurića." To bi u civilizovanom svijetu, čak i u zabačenim pustinjskim oblastima Sahare, bilo dovoljno za smjenu takvog šefa policije. U Bijeljini – ne! Bijeljinski šerif je još u sedlu.

Dobro, pitaće se neko, šta je sa gradskom upravom, koja je, kao što smo vidjeli, i u [illegible] šta treba uraditi? Na žalost, oni koji upravljaju Bijeljinom i ovom opštinom davno su i sami utrli put ovakvoj nečuvenoj samovolji. Nakon višemjesečne pritiske da im se zaposleni u jedinoj bijeljinskoj informativnoj kući bespogovorno pokore, u čemu još nisu uspjeli, povukli su vrlo efikasnog poteza. Naime, već duže vremena svi zaposleni u ovoj opštini, po sopstvenoj odluci, izdvajaju jedan mali dio svoje zarade u visini cijene jedne kutije cigareta mjesečno, kako bi *Radio-Bijeljini* omogućili nesmetan rad. Te pare, koje se namjenski izdvajaju za informisanje, prema opštinskoj odluci (Skupština opštine je ... takođe izglasala) idu preko budžeta. Ali, već pet mjeseci gradski oci te pare zadržavaju u svojoj kasi, dijele ih sebi, ko zna šta rade s njima. Samo – para novinarima nema. Novinari su tražili da se ta opštinska odluka ukine, da se pare vrate privredi, pa da se oni obrate neposredno radnicima. Ali, to nije prihvaćeno.

Tako je pljačka za sad neometana. Zaposleni u *Radio-Bijeljini* snalaze se kako znaju i umiju, gradonačelnik Cvjetin Simić na sve to samo se smješka, šerif i dalje jaše kroz grad prijeteći podmuklim pucnjem s leđa. Šta ostaje novinarima kad se za njih već podižu vješala, bar u mislima dosjetljivog šerifa i njegovih kompanjona? Ostaje im samo da paze leđa i izbjegavaju pucnje iz zasjede.

I da ušute, nadajući se da će desperadosi jednom ipak odjahati iz ovog grada.

15. 10. 1991.

ZINI I GLEDAJ!

Što mi imamo, to niko nema, blago nama. Ovu krvavu predstavu oko nas niko normalan shvatiti ne može. A šta se sve dešava – samo zini i gledaj!

Lažu nas, farbaju i prefarbavaju, vođaju k'o konje, guraju na klanicu, kradu nam i otimaju, varaju, sramote nas pred svijetom, uvlače nas u svoje primitivne, pećinske snove, krv našu prosipajući nemilice.

A mi sve to gledamo mirno, otvorenih usta. Ćutimo i trpimo. Blago nama kad smo takvi, blago nama s njima.

Blago nama. Budalama.

Ne odlazi cirkus

Cirkus zvani Skupština opštine odigrao je još jednu predstavu. I u Ugljeviku i u Bijeljini. Politička bijeda naših novokomponovanih predstavnika naroda došla je u Ugljeviku do punog izražaja. Oko zahtjeva da se, po svaku cijenu, formira Autonomna regija podijelili su se po nacionalnom ključu čak i odbornici iz opozicionih stranaka. Pa su svi Srbi glasali za jedno, a svi Muslimani za drugo. Tako se potvrdilo da smo mi, u politici i demokratiji, još u praistoriji.

I u bijeljinskoj Skupštini opštine Srpska demokratska stranka je ponovo potvrdila svoje staro pravilo: tamo gdje smo u manjini, zahtijevamo da se ni jedna odluka ne može donijeti preglasavanjem, bez volje jednog (našeg) naroda. A gdje smo u većini – niko drugi nas ne interesuje.

Tako smo opet dobili ravnopravne i one ravnopravnije od ostalih.

A demokratija je, kao u prvim danima Divljeg zapada, pretvorena u pravo jačeg. Pri čemu ustavi, zakoni i slične trice i kučine ne igraju nikakavu ulogu. Napravićemo regije, opštine i atare gdje god nam padne na pamet. Pa ćemo, svako u svojoj avliji, živjeti dugo i tegobno. Na njihovu veliku radost.

Država u čizmama

A kad sam već pomenuo zakone, evo jedne zanimljivosti. Hajka na ***Radio-Bijeljinu***, u kojoj se prljavi udarci smjenjuju jedan za drugim, nastavlja se sve žešće. Opštinski moćnici su najprije, bez ikakvog objašnjenja, prisvojili pare koje privreda daje za informisanje,

da bi natjerali novinare na poslušnost, a zatim su pokušali i policijskom okupacijom. Pošto nije bilo očekivanih rezutata, predali su zahtjev sudu da nas, bez našeg znanja i mišljenja, registruju kao javno preduzeće u vlasništvu opštine. Ali, na njihovu žalost, Ustavni sud je neočekivano oborio zakonsku odredbu po kojoj Skupština može imenovati direktora javnog preduzeća. Pa su se obratili za savjet već čuvenom ministru za informisanje Veliboru Ostojiću.

A on im je, telefaksom Ministarstva, poslao uputstvo (sa ministrovim potpisom, ali bez pečata, za svaki slučaj) da više ne čekaju, već da hitno uvedu privremene mjere, odnosno prinudnu upravu u našu ustanovu. Na kraju je napisao i ovo: "Dakle, ako se ne poštuje Ustav, zar da se vodi računa o nekom sitnom zakonu koji je i donešen s namjerom da se blokira rad."

A taj "sitni" zakon je – Zakon o preduzećima! Tražili smo od Ministarstva (koje, inače, treba da štiti interese javnosti i informativnih ustanova) da se ogradi od ovog uputstva, ali, naravno, odgovora nema. Ministar Ostojić, koji nije našao za shodno da se makar "sitnim" protestom oglasi nakon pokušaja uvođenja policijske cenzure u Radio-Bijeljinu, tako je još jednom potvrdio svoju "krupnu" ljubav prema demokratiji i zakonitosti. Alal vjera, ministre!

Udri, pa reci MUP!

A naš bijeljinski šerif, načelnik Stanice za javnu bezbjednost Predrag Ješurić, na odborničko pitanje kakav je pravni osnov za njegovu naredbu za uvođenje policijske uprave u Radio-Bijeljinu, odgovorio je lakonski. Osnov je: Pravilnik o načinu vršenja poslova Službe javne bezbjednosti. Čuj, pravilnik! Pa, koji to pravilnik dozvoljava nekome da samovoljno, kad mu to padne na pamet, ukine Ustav u kojem je građanima GARANTOVANO pravo na rad? Razlozi i ciljevi su, kaže se dalje, «sprečavanje uznemiravanja građana mogućim emitovanjem saopštenja političkih stranaka koje pozivaju ljude da se ne odazovu mobilizaciji.» Zamislite!

Pri tome se pravdoljubivi šef policije poziva na to da je dozvolio emitovanje informativnog programa *Radio-Sarajeva*, pa, kobajagi, nije povrijeđen *Zakon o informisanju*. A u brojnim informativnim emisijama tog istog *Radio-Sarajeva* najviši organi i funkcioneri SR Bosne i Hercegovine pozivali su na bojkot mobilizacije!

Šta ćemo, uz to, sa zvaničnom potvrdom sa najvišeg mjesta u MUP-u Bosne i Hercegovine da se radi o nezakonitom i samovoljnom postupku Predraga Ješurića? I šta sa činjenicom da je upravo on, tim svojim postupkom, uznemirio javnost? Hoće li zbog toga sam sebe pozvati makar na informativni razgovor? Ili će nastaviti da čuva nas od nas samih?

Šta još reći? Osim: blago nama s nama ovakvima, i s njima još gorima!

01. 11. 1991.

15. *Zgrada* **Konaka**, *danas Muzej Semberije*

Ništa nam ne ide od ruke. Ni pos`o, ni dogovaranje, ni vlast. U tu svrhu, to jest opšte popravke date situacije, iznosim na ovom uvaženom mjestu prijedlog koji će nam mnogo pomoći. Elem, da se u Bijeljini, i to u samom centru grada, u blizini Skupštine opštine, otvore jedan javni WC i jedna javna kuća opšte namjene. Svima će nam dobro doći, a najviše našim odbornicima i našim rukovodiocima.

Da vide gdje se šta radi

Omča oko mozga

A čistoća, Bože sačuvaj! Bijeljina nije ovako izgledala ni u praistoriji. Papiri, otpaci, lišće, sve same sekundarne sirovine, izvrnute kante za smeće, polupane svjetiljke, blato do koljena. Neki uporno rade na tome da Bijeljinu pretvore u selo. I uspijevaju, svaka im čast!

Šta smo sve uradili, teško da ćemo više sresti čistoću. I da uklonimo đubre, da operemo ulice i prefarbamo travnjake, da začepimo auspuhe i izlazne otvore tegleće marve, da očistimo sve što smo zafekalili (što je skoro nemoguće), čistoće nam opet nema.

Ostaju – prljavi obrazi.

Ali, ima još neobičnih pojava. Nikad nisam čuo od nekog siromaha da je ugrožen. Od seljaka bez traktora ili radnika bez plate, od penzionera, sitnog švercera, nezaposlenog novinara, čak ni od prosjaka. Ali su zato listom ugroženi oni debeli, u odijelima, u autima, sa stanovima, kućama, znanjima i zvanjima, oni što im je država dala sve, ili su to sami uzeli. A najugroženiji su naši ljubljeni predvodnici kojima smo dali sve što imamo, pa čak i ono što nemamo. Zato za nas i kažu da smo ludi, retardirani, sumanuti i budalasti. A oni su prvi među nama.

Zbog njih predlažem da za novu državnu zastavu uzmemo – gaće na štapu!

Gušenje zrakom

Ko je kriv? Kažu - novinari. To nije netačno. Ali, ne mogu ni oni biti krivi baš za sve.

Za petnaestak godina bavljenja ovim uzaludnim i nervoznim poslom nakupio sam lijepu zbirku etiketa. Za antikomunizam su me optuživali današnji zakleti antikomunisti. Bio sam građanska desnica za današnje ultragrađanske (i seljačke, dakako) desničare. Anarholiberal za današnje liberalne anarhiste. A od kako je stigla nova demokratska vlast (ko se ne slaže s tim da je demokratska, ima da mu fali glava!) postao sam neprijatelj svih domaćih naroda i narodnosti. Mada se ja ne osjećam tako moćnim.

I vazda isto. Čim zakačim nekoga na vlasti, odmah sam protiv cijele radničke klase, Partije i cijelog naprednog čovječanstva (nekad), odnosno protiv cijelog cjelcatog naroda, ma gdje se nalazio (danas). Pomenem ja, recimo, negdje Miloševića, samog ili u tandemu s Tuđmanom - sa svih strana čujem poruke (pogledaj čuvenu ***Politiku***): evo ga, napada srpski narod. Zamislite, ja sam samcat udario na deset miliona Srba, baška Crnogorci!

Pa hajd` to. Al` polemišem ja ljudski s predsjednikom SDA, kad - evo ga, neprijatelj muslimanskog naroda! Napišem da se krade, kažu: on je protiv demokratije. A kad sam malo kritikovao uvaženog demokratu Predraga Ješurića, šefa bijeljinske policije, što je pokušao da okupira Radio-Bijeljinu da bi informisanje uređivao pendrekom, da tek onda vidiš! Odmah su počeli vikati: to je muslimanski radio! Takav stav čak je iznijet na zvaničnom sastanku sa predstavnicima partnerske stranke, da bi se i to, kao i sve drugo, izmjerilo nacionalnim kantarom.

Vidi jada. A u tom, kako rekoše, muslimanskom radiju, od dvadeset zaposlenih samo je petero njih muslimanske nacionalnosti. Oba urednika su Srbi. I sve sam to mor`o da računam na prste, jer mi se nikad nismo tako prebrojavali. I nećemo, siguran sam. A gore pomenuti uvaženi gospodin, umjesto da se bavi nacionalnom obojenošću novinara (pošto se već brine za te stvari) mogao bi malo misliti o nacionalnoj strukturi vlastite službe. U Stanici Javne bezbjednosti radi 61 milicioner srpske, a samo 15 muslimanske nacionalnosti. Može li se to uskladiti makar s rezultatima posljednjeg popisa stanovništva iz ove, 1991. godine ? I kako će tek biti kad budu formirali policiju novoformirane Autonomne regije u kojoj, izgleda, neće biti mjesta za druge narode?

Ali, kako im objasniti šta je moral, šta je pamet, šta je svijet, kad oni ne čuju tu vrstu muzike? Kako se boriti protiv svega što nam pada na glavu?

Kako god pogledam, ostaje mi da se pokrijem ušima i da ne izvirujem iz kragne. Pošto sam neprijatelj svima i svakome, ko zna šta sve može da se desi. A lijepo reče Junuz Kečo u Sidranovom i Kenovićevom filmu *Kuduz*: „Ne more se čo`ek boriti protiv sile kad je ne zna i ne vidi."

15. 11. 1991.

16. *Bijeljinski vatrogasci na paradi u Majevičkoj ulici*

MRAK U GLAVI

Poznajem ljude koji su bili najžešći komunisti pod kapom nebeskom. Tako se bar činilo. I tako su sebe predstavljali ti oduševljeni vjernici Partije, smrtno ubijeđeni u božansku istinitost svake riječi doživotnog predsjednika i u savršenu budućnost koja nas čeka negdje iza ćoška. Bili su uvijek u prvim borbenim redovima svečanih akademija i proslava revolucionarnih datuma, prvi su počinjali aplauze, suznih očiju pjevali su himne Njemu, ljubili su Njegovu sjenku, Njegov trag, vazduh oko Njega. Svaki redak u izjavama Odgovornih Drugova za njih je bio Božja zapovijest. Bog je, bez ikakve sumnje, bio ovdje i stanovao je u njihovim glavama. Iz njihovih krvnih žila davno je bio protjeran otrov sumnje. Oni su, fanatičnošću apostola, ZNALI da je ovo ta Velika Istina, i u ime te Istine oni su premjeravali svijet, tražeći, okom sokolovim, i najmanji trag nesklada.

A kad bi otkrili nečastivog, njihovoj pravednoj srdžbi nije bilo granica. Ni jedna cijena nije bila visoka, nijedna kazna prevelika. A trudili su se da kažnjavaju, koliko se može, ravnomjerno – malo ove, malo one, bez obzira na krivicu. Uostalom, svaki je čovjek kriv, samo što još nije svjestan toga. Oni su ubijali sve što je drugačije, gazili pamet, vadili oči i jetru, cijedili bubrege i razbijali glave, kako bi, u interesu istine i svijetle sutrašnjice, svi imali jednu glavu, jednu jetru, jedno tijelo i jedan duh.

A danas, danas ti isti, ti nepokolebljivi, ti pravovjerni, ti savršeni, danas ti neuništivi čuvari komunizma pljuju po svemu što je nekad bilo njihova svetinja, pljuju prostački neumjereno, žestoko i mahnito po onome što su nekad slavili. Po Njemu, u čije ime su nas gazili, tjerali i zatvarali. Sad su i sami otkrili da su bili ugroženi, i da je sve što su oteli, dobili, prisvojili i utajili — nedovoljno da utaži njihov naglo probuđeni bijes. Njihovu iznenadnu pamet. Njihovu ubuđalu savjest. Sad bi da Mu vade kosti, da Mu zatru svaki trag, da najgore riječi, najgnusnije psovke za Njega odvoje. Da sruše svaki spomenik i svaki kamen koji su sami, u Njegovu slavu podigli.

Ti bijednici duha, te kreature ljudskog, taj sramni talog vremena, svi ti, sve brojniji gmizavci, svi su oni velika sramota ovoga naroda i ovoga vremena.

Zbog njih hodamo svijetom crvenih obraza.

Kad su jednom zamjerili slavnom Taljeranu zato što je služio različite, često i protivničke režime, on je rekao: "Ja prodajem one koji me kupuju."

Ludi i zbunjeni

U čuvenom eseju o nacionalizmu iz 1973. godine umni Danilo Kiš kaže: "Nacionalizam je, prije svega, paranoja. Kolektivna i pojedinačna paranoja. Nacionalizam je totalitarna ideologija, nacionalizam je kič. On svodi čovjeka na jednu jedinu dimenziju – na zoon politikon - političku životinju. Lišava ga svih njegovih bogatstava, njegove metafizičke misli i njegove poetičke senzibilnosti, svodi ga na dimenziju militantne životinje."

Vidite i sami: ko god nije kao oni, ko ne priziva rat, podjele, osvetu zbog istorijske nepravde, taj je neprijatelj ili izdajnik, i treba ga zbrisati s lica zemlje. Sve ostale nacije su protivničke, svi drugi njih mrze, drugi su krivi za sve...

Nevjerovatnom je snagom procvjetalo to primitivno, to mračno i mahnito, to nemoralno... to kužno cvijeće od čijeg otrovnog mirisa gubimo razum. Vrlina je konačno ubijena, pamet je mrtva, znanje je prezreno... Na isti način, o istim temama, istim rječnikom, čak i istim rečenicama pričaju i memorandumski akademici i seljaci na pijaci, domaćice i književnici, šverceri i profesori. Na istom, nivou, sa istim žarom, sa istom upućenošću, sa istom bijesnom vjerom u Njihovu istinu, u riječ Njihovog vožda, Njihovih predvodnika. Glave su se spojile, i to nepregledno mnoštvo sijamskih blizanaca ima jednu istu misao, jedan isti duh. O, divno doba ludosti, kad više niko ne mora da se pretvara da je pametan! O, divno doba u kojem su na najvećoj cijeni glupost, mržnja, ludilo, primitivizam, neznanje. O, divno doba pomračenja svijesti!

01. 12. 1991.

BOSNA, ZEMLJA KOJE NEMA

Prije ravno 600 godina umro je prvi kralj bosanski, Tvrtko I [illegible]omanić. Rođen je oko 1338. godine. Otac mu je bio knez Vladislav [illegible]omanić, mlađi brat velikog bana bosanskog Stjepana II, majka [illegible] Šubić, od roda Bribirovaca, moćnih hrvatskih velikaša. Vlast je [illegible] 1353. godine, a za kralja je krunisan 1377. godine. S njim je [illegible] nakon skoro četiri vijeka državnosti, dobila prvu krunisanu [illegible] u isto vrijeme kad i Srbija. U vrijeme Tvrtka Bosna je bila [illegible] na Balkanu. Njene granice bile su na Drini, Savi, Limu, [illegible] Zrmanji, a u njen sastav ulazio je i dio Jadranske obale od [illegible] do Boke Kotorske i ostrva Hvar, Brač i Korčula, kao i [illegible] sa Splitom i ostalim gradovima, osim Zadra. Prvi bosanski [illegible] umro 16. marta 1391. godine.

[illegible] Tvrtka I zabilježeno je kao period razvoja i prosperiteta države [illegible] Danas, šest vijekova nakon smrti svog prvog kralja, Bosna se [illegible] ni najmanjom počasti ili sjećanjem. O spomeniku da i ne [illegible] Bosna se zabavila sobom, jer samu sebe ne može da održi na [illegible]

[illegible] danas ubija Bosnu i Hercegovinu, nakon čitavog milenijuma [illegible]osti?

17. *Karta Kraljevine Bosne iz 1391. godine*

Hiljadugodišnje granice

Od doseljavanja Slovena u ove krajeve Bosna je uvijek uspijevala da bude samostalna država, sa osobenostima koje su je jasno razlikovale od susjeda. Uočio je to još u desetom vijeku car Konstantin Porfirogenet, koji u svom djelu ***De administrando imperio*** piše o državi Bosni (horion Bosnae – zemljica Bosna). Mnogi istoričari, među njima i Nada Klaić, tvrde da je u Bosni stvorena politička vlast prije nego u Hrvatskoj i Srbiji, a američki balkanolog Džon V. A. Fajn kaže: "Kao integralna teritorija, uključujući i Hercegovinu, Bosna vijekovima ima trajnije i priznatije granice od Srbije i Hrvatske."

Već 1067. godine stvorena je banovina, a u vrijeme Kulina, velikog bana Bosne, bila je to jaka, uređena država sa čvrstom državnom organizacijom i moćnom vojskom. To pokazuje i prepiska sa papom Aleksandrom III, a posebno čuvena ***Povelja*** koju je Kulin dao Dubrovčanima 29. avgusta 1189. godine (***Povelja Kulina bana***) i koja je, praktično, prvi poznati međudržavni ugovor države Bosne.

Nakon pada pod tursku vlast Bosna je, kao pašaluk, odnosno samostalni ejalet, ostala u dotadašnjim granicama sa elementima državnosti kakve nije imala ni jedna od okolnih zemalja. Te su granice potvrđene i u novije doba, i to međunarodnim aktima najvišeg ranga: Karlovačkim mirom 1699. i Berlinskim kongresom 1878. godine. Za vrijeme austrougarske uprave Bosna i Hercegovina je imala status "landa", odnosno zasebne cjeline, a 1918. godine ona je kao država ušla u sastav Kraljevine SHS, odlukom svog Narodnog vijeća i svoje Narodne (Zemaljske) vlade od 1. decembra. Čak i Vidovdanskim ustavom, kojim je podijeljena na oblasti, Bosna i Hercegovina je ostala u svojim dotadašnjim granicama. Koje su definitivno potvrđene odlukama AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a 1943. godine.

Tokom te duge istorije sve okolne zemlje, među njima i Srbija i Hrvatska, mijenjale su svoje granice i potpadale pod vlast drugih država, Mađarske i Turske, ali se danas njihovo postojanje ne dovodi u pitanje. A Bosnu bi da dijele, kao što je niko nikad do sada nije podijelio.

Bosna i Hercegovina nije "vještačka tvorevina Broza i njegovih komunista", kao što govore, niti su njene granice nastale odlukama AVNOJ-a, jer ona u tim granicama postoji više od hiljadu godina, za razliku od Slovenije i Hrvatske, na primjer. I nisu je njeni sadašnji građani, izdijeljeni na Srbe, Muslimane i Hrvate, stvorili, da bi danas imali pravo da je razgrađuju. Susjedne republike – pogotovo.

Bosanski lonac

Zaista, otkud tako nedvosmislena želja da se Bosna i Hercegovina podijeli? Da li je razlog za to njen mješoviti nacionalni sastav? Ako je tako, zašto se onda ne podijele i ostale republike, jer sve one, pa čak i Slovenija, imaju mješovit nacionalni sastav? U Srbiji, recimo, živi 37 odsto nesrpskog stanovništva, u Hrvatskoj su čitave oblasti nastanjene drugim nacijama. A ipak znamo kako su separatističke težnje prošle i u jednoj i u drugoj republici. Ako Bosna i Hercegovina, prema izjavama kreatora raznih SAO i HAO (srpskih i hrvatskih autonomnih oblasti) treba da bude konfederacija ili čak da bude podijeljena (pola tebi – pola meni) zašto to ne bi moglo biti i sa Hrvatskom ili Makedonijom, na primjer? O Srbiji da i ne govorimo.

Ove sadašnje SAO i HAO (čije je postojanje Ustavni sud proglasio neustavnim i nezakonitim) pokazuju svu apsurdnost naše današnje situacije. Na primjer, SAO Sjeverna Bosna ima samo 27 odsto Srba (tu smisle ili su uvedene i neke opštine koje imaju od 7 do 12 odsto Srba), a HAO Bosanska Posavina ima 30 odsto Hrvata. Uz to, neke opštine pripadaju i SAO i HAO. Bar na papiru.

SAO Semberija (ili Sjeveroistočna Bosna) slika je i prilika najkomičnih bosanskih podjela. Na području tri opštine (Bijeljina, Ugljevik i Lopare) živi 89.940 Srba, 52.941 Musliman, 1.861 Hrvat, 5.088 Jugoslovena i 5.012 "ostalih". Sad su i oni počeli da se dijele, pa se u zasebne opštine izdvajaju muslimanska naselja u Loparama i Ugljeviku, svoju opštinu formira i Janja, a najavljuje se i formiranje grada opštine u Bijeljini.

Tako smo, eto, počeli naš novi demokratski i višestranački život – podizanjem novih i novih berlinskih zidova. Novopečeni nacionalisti svoju nacionalnu pravovjernost dokazuju isključivo mržnjom prema drugima. Bosna je tako zaista postala "Jugoslavija u malom" – cijepaju je kao što to čine i sa Jugoslavijom, vukući sve nas dalje u rat, bijedu i međunarodnu izolaciju. Zašto sve to?

Tamo nedaleko

Pametni ljudi kažu: kad ti nije jasno šta treba da radiš, pogledaj šta radi normalan svijet. Zašto, recimo, nikom ne pada na pamet da dijeli jednu Švajcarsku, pa Francusku, Belgiju, Španiju? Kako je moguće da u Švajcarskoj (i u ujedinjenoj Evropi takođe) žive zajedno i skladno

Nijemci i Francuzi, vjekovni neprijatelji, i da im nikakve podjele ne padaju na pamet? Pa, zato što su to normalne, što će reći: građanske države u kojima je pripadanje naciji (to jest nacionalnim korijenima) privatna stvar svakog pojedinca. Oni su, kao građani, svi **državljani** Švajcarske, i time su obuhvaćena sva njihova nacionalna, vjerska, politička, kulturna i ostala prava.

Građanin je nosilac suvereniteta (tu famoznu riječ izgovaraju danas i prodavačice na pijaci, i čistači, i sobari, vozači, seljaci, o sekretaricama da i ne govorimo, i to tako glatko kao da su se s njom rodili). Suverenitet, kao najviša, ničim ograničena vlast, pripada narodu, ali ne narodu u smislu etničke ili religijske zajednice, već političkom narodu – cjelini građana te države. Otuda i riječ demokratija (demos i kratei, grčke riječi koje znače: narod i vladati – vladavina naroda tj. građana jedne države). Dakako, nosilac suvereniteta može biti i kralj, klasa ili grupa ljudi (bijelci u Južnoafričkoj Republici), ali to je ipak stvar prošlosti. A ako naciju, u etničkom smislu, označimo nosiocem suvereniteta, to je onda formula nejednakosti, jer danas u svijetu, naprosto, nema jednonacionalnih država u etničkom smislu, pa bi, u tom slučaju, svi ostali bili obespravljeni i to bi bilo utvrđeno zakonom. Aparthejd, ipak, nije put kojim normalan svijet želi da ide.

U današnjoj Evropi, tu, pored nas, granice su postale smetnja. Izjednačeni su opšti uslovi i kvalitet života i sasvim je svejedno da li čovjek živi u Njemačkoj, Francuskoj ili Italiji. Granice su danas smetnja razvoju svake pojedinačne države, jer su svi ljudi – građani Evrope, a sve države – Evropa sama. Pri tome, Nijemci i Francuzi ne moraju da se vole, ili da budu braća (i sestre). Dovoljni su interes i poštovanje zakona i građanskih prava. A kome to nije u interesu da živi dobro, bogato i mirno?

Pa, nama, naravno. A zašto? E, znaš ti nas....

Evropa malo sutra

Da se vratimo sad pitanju: zašto razgrađujemo Bosnu i Hercegovinu? Ili: zašto rasturamo Jugoslaviju? I kako to da velike i moćne evropske zemlje ustupaju dio svog suvereniteta zajednici (pri čemu su zakoni koje donosi Evropski parlament nadređeni zakonima svake države-članice), a mi se uporno dijelimo i razilazimo?

Pokušajmo malo "prizemljiti" tu čarobnu riječ **suverenitet**. Prosto rečeno: suveren danas može biti samo onaj ko to može. To jest, ko ima

ekonomsku snagu i svaku drugu sposobnost, uključujući i vojnu, da živi samostalno. Dakle, ako imaš dovoljno para (i dovoljno pameti) možeš biti i suveren, i samostalan, i nezavisan, i sve što hoćeš, u mjeri u kojoj su to, u odnosu na Evropu i svijet, jedna Francuska ili Španija. A ako nemaš ništa od toga, drži se onoga što možeš. U ovim uslovima, ni jedna naša republika ne može, praktično, biti samostalna, to jest suverena, bez tuđe pomoći. Uzmimo kao primjer Sloveniju, koja je tome svakako najbliža. Ona se razvila imajući uz sebe tržište od 20 miliona ljudi, i svi njeni proizvodni kapaciteti tako su projektovani. Sad, kad je to tržište suženo na dva miliona, Slovenci će svoje proizvode morati da prodaju Evropi, što nije lako, a onda će se, prije ili kasnije, morati okrenuti starom tržištu.To samo znači da bi i najbolje i najbezbolnije rješenje jugoslovenske krize – zajednica država – moralo ponovo računati (i to u bliskoj budućnosti) sa zajedničkim tržištem i zajedničkom razvojnom strategijom u regionu, u najmanju ruku. Dakle, opet povezivanje, jer je to sudbina Evrope. Na kraju krajeva, to diktira i logika kapitala i princip sloboda i građanskih prava na kojima počiva današnji svijet. Otvaraju se, kako vidimo, i dojučerašnji bastioni staljinizma, i to bez rata i prolivanja krvi, i uskoro niko više neće moći da ima zidove oko sebe, jer se unutar zidova neće moći živjeti.

Zašto onda mi radimo ono što niko drugi neće?

Predlažem da to pitanje postavimo našim vođama. Garantujem da odgovor ne znaju.

01. 12. 1991.

SAM SA SOBOM

Eto, prođe nam i ova suverena i demokratska godina, prva takva godina u našoj pojedinačnoj i zajedničkoj istoriji. Na žalost, neće biti i jedina. Dugo se mi ove demokratije nećemo moći kutarisati.

A što se tiče onoga prvog, to jest suverenosti, e, tu smo postigli rezultate na kojima nam zavidi cio svijet. Pa i šire. Tamo, na kojekavim zapadima, tamo ima građana, pa su oni, kao, nešto suvereni, i samo se kočopere. A mi smo o'šli korak naprijed. Ako nema i dva koraka. Mi smo sve to lijepo prenijeli na narod, a ko nije narod, može da se slika. Jal za ličnu kartu, jal za posmrtnicu.

Istina, primijećeni su i kod nas raznorazni pojedinci, takoreći individuumi, da oprostite na izrazu, koji hoće na sebe da uprte dotični suverenitet, to jest da budu njegovi nosioci. Nose oni, tako, svoj suverenitet, ali vidi se - nije im lako. Jedva čekaju da ga zbace s ramena, pa da sjednu k'o ljudi. A de će ga, opet, baciti, naletjeće kogod, saplešće se, more čo'ek pasti, i jebeš suverenitet kad si u ležećem položaju!

Pa ti se mi lijepo dosjetimo, i suverenitet uzmemo namah svima, pa ga damo – kome? Narodu, jakako. Pa sad niko ne može da ga proda ili otuđi, jer je narodno vlasništvo. Tako smo mi, prvi u svijetu, istrijebili građane bez ijednog metka. Druge republike mogu da ih imaju, i Srbija, i Hrvatska i ostale oči u glavi i van glave, ali Bosna je, k'o, naprednija, šta će njoj građani kod toliko sela? Dosta nam je što imamo narode. Tako su ukinuti i oni zlobnici što govore: joj, kako bismo lijepo živjeli da nema naroda! Oni su najopasniji. E, sad ih nema, i gotovo. Evo, ja! Ja nisam ja, već sam ja – mi, i to u pojedinačnom izdanju. Znači: **mi, komada jedan!**

Pričanje u vjetar

Al' naš svijet pokvaren, pa to ti je. Taman mi uveli nas, a jave se neki, vele: pa, kad smo već sve mi, što ne budemo svi mi? To jest, cijela Bosna i s njom Hercegovina da bude MI, pa da opet živimo lijepo, k'o prije demokratije? Što Bosni ne damo taj, kako se zove, suverenitet, kol'ki god da je, more ona izdurati, jaka leđa ima Bosna, svašta je ona preturila. Kad ti se oni uzbuniše! Kak'a Bosna i kak'a Hercegovina? Nema toga! Kako nema? Lijepo. To su izmislili Tito i onaj Tvrtko, potpomognuti bogumilima i tursko-austrougarsko-mletačkom kamarilom, a sve na osnovu kominternovsko-vatikansko-avnojevsko-

njemačko-indijanske (ili bješe amerikanske) zavjere. I sve to s ciljem da zatru naš nevini narod koji se razbratimio s onim njihovim, a sve u interesu demokratije i istorijskih ciljeva. Pa ćemo mi to lijepo, k'o bivša braća, da podijelimo. I dok pljuneš u dlanove, jedan – dva, pola meni, pola tebi, i gotovo. I to sve demokratski, pucajući ko u koga hoće, a ko [illegible] protiv demokratije, ima da ga nema.

Sve je to fino, al opet ima nejasnoća. Recimo: ako bismo svi bili **mi**, ko bi bili **oni**? Pa, mora neko biti druga strana, mora neko biti kriv za sve. Ako neće drugi ako neće oni, nećemo valjda mi? Al' naš čo'ek opet ubada u riječ. Veli: a šta ćemo s onima mješovitima, s onima što ne padaju u nepravni narod već su, 'nako, sami za se. Ti mješoviti su, tako [illegible] do pola mi, a od pola oni. I obrnuto. Šta ćemo s njima? E, oni ima da se odluče, il ih neće biti - hoće l' glavi il će nogama? Rasiječemo mi to fino po pola, pa ovo tamo, ono onamo, pa ono prebacimo onamo, ovo dovedemo 'vamo, nakalupimo jedno na drugo, i eto ti gotov čo'ek, odozgo do dolje, i naopako. I sav naš. Tako ti je to, savremena demokratska nauka.

Zidom u glavu

E, al sad dolazi glavno. Vide oni da ni narod nije k'o što treba, pokvario se narod, uzjogunio se, ne moreš mu više vjerovati, sad hoće, sad neće. Pa ti se oni lijepo dosjete i suverenitet prenesu na vojsku. Nego šta! Time se postižu dvije stvari. Prva i druga. To jest, neće smjeti više pojedinci da kradu suverenitet i da ga pojedinačno raznose i razvlače, da gađaju njime jedni druge ili ga prodaju za sitne pare. A, s druge strane, vojska zna šta i kome treba, i nema ti tu šta da misliš. Mirno, na mjestu voljno! I tačka! A onda će oni sav narod da strpaju u vojsku, da svi budu vojska bar malo, i riješen problem. A ono što smo svi mi godinama ulagali u vojsku dok još nismo bili raspoređeni po narodima, to će vojska fino da uzvrati udarajući po nama. Ima sve da puca od veselja.

A ovo još malo Bosne što ima, e, još su mnogi rezervisani po tom pitanju. Il su u rezervi, il im je mozak na rezervi. Pa od drveća ne vide šumu, to jest od naroda ne vide Bosnu. Udarili je friškom demokratijom po glavi, pa je sad nagovaraju da se lijepo razbaškari. Baška ruka, baška noga, baška glava. Ruka Crnoj Gori, noga Hrvatskoj, glava Srbiji, a i Slovencima valjda treba štagod da dopadne, makar kak'i manji komad. I još kažu: to je volja naroda.

E, ako je to volja naroda, ako je volja naroda da se ruši, pali i ubija, ako je volja naroda da svi, pojedinačno i skupa, stradamo k`o niko naš i hodamo svijetom bez gaća il bez glave, ako je volja naroda da ratujemo mi s nama i da se sramotimo pred svijetom, e, onda ja neću više da budem narod! Odričem se naroda, i to svih, kol`ko god ih ima. Od danas sam sam sa sobom, i niko mi više ne treba!

01. 01. 1992.

18. *Karta Bosne iz 1600.* godine

POMRAČENJE PAMETI

Sretna nova 1492. godina. Na Balkanu je počelo nacionalno buđenje. Moćni velikaši okupljaju oko sebe vlasnike manjih i većih feuda, vodeći ih u bespoštedni krstaški rat kojim će učvrstiti svoju vlast nad divljim balkanskim plemenima. Vođeni vrelim nacionalnim zanosom, napajani mitovima junačke prošlosti, ratnici u talasima kreću da iscrtavaju nove granice. Viču na sve četiri strane: ko neće da ide, kukala mu izdajnička majka. Svi u boj za nacion svoj! Da se ispravi ono što je istorija iskrivila. Da sad njihova majka zakuka. Svi u boj protiv Turaka, to jest onih što liče na njih. Ovoga puta njih je šaka jada i taj će narod nestati s istorijske pozornice.

Viču, i od njihovih povika ledi se krv.

Pred nama svima je još dobar komad srednjeg vijeka, pa tek onda, kao što znamo, dolaze buržoaske revolucije.

Ko će to dočekati....

Boja mraka

A nakon svega ostaće pepeo i mržnja. Gusta magla koja nam neće dati da dišemo. I ako, nakon svega, bude suđenja za ratne zločine, nadam se da će se na optuženičkoj klupi, uz voždove i očeve nacija, generale i političare, naći i novinari. Oni su svemu ovome dali veliki doprinos.

Neki dan u ***Sremskim novinama*** čitam naslov: Vukovar slobodan grad. Slobodan? Od čega? Slobodan od života, slobodan od ljudi i od ljudskosti. Slobodne ruševine. Slobodni bijeda i jad. Slobodni zločinci. Vukovar-simbol žrtve i slika zločina, slika fašizma na djelu. A nakon njega, ostaje vječiti stid. Stid zbog ubijene, raseljene, unesrećene djece, zbog izbjeglica, zbog bezumlja, stid zbog slike Dubrovnika u plamenu, zbog naše nemoći da bilo šta učinimo. I zbog činjenice da smo okretali glavu.

Kako god ovo da se završi, taj stid će nas nadživjeti.

Djeca - heroji

Zbog svega što se događa, naš ovogodišnji izbor ličnosti godine u Semberiji biće najkraći do sad. Na prvom i svim ostalim mjestima nalaze se djeca, Dječija ambasada iz Međaša i Duško Tomić. Njima dajem sve svoje glasove. Oni su istinski heroji našeg vremena, oni bude nadu da ipak nije sve izgubljeno i da opšte pomračenje pameti nije još pokrilo sve oko nas i u nama. Duško Tomić je svoj brod doveo, od neshvatanja i pljuvanja, do Ujedinjenih nacija, Peresa de Kueljara i Džordža Buša. Njegova ideja je postala veliki svjetski projekat. Ujedinjene nacije dolaze u Međaše, a dječiji konzulati počinju da niču po svijetu. Kapu dolje pred tim plemenitim i hrabrim ljudima.

Oni čine da ne utrne u nama onaj posljednji žižak zlata koji je još preostao. Dječija ambasada je zaloga naše budućnosti.

U Njujorku su predstavnike Dječije ambasade iz Međaša pitali: «Zašto ih trpite? Zašto trpite te svoje vođe i lidere?»

Nisu znali da im odgovore.

Zbilja, zašto ih trpimo?

Braća po nožu

U ovom ratu bez nade i pameti ratuju zaluđeni i prevareni, ratuju unesrećeni i osiromašeni, ratuju progonjeni i izgubljeni. I ratuju divlji, gramzivi, bezdušni, ratuju oni željni krvi i tuđe zemlje, ratuju bezumni koji vraćaju imaginarne dugove od prije šest vijekova, ratuju vampiri nacionalizma. A svi mi ratujemo s bijedom, s mržnjom, sa strahom od sutrašnjeg dana, ratujemo sami sa sobom, krvavo, teško i beznadežno.

A oni, oni to rade drugačije. U vilama i rezidencijama, u avionima i salonima, s viskijem u ruci i cigarom među zubima. Za bogatom trpezom, okruženi čuvarima i poslušnicima. Krvavi dvojac bez kormilara: ekspanzivni nacional-socijalizam, s jedne, i pinočeovska diktatura fašističkog profila, s druge strane. U cijenu rađanja dva nova carstva oni su već ukalkulisali po milion glava. Naših glava, ne njihovih! Oni svako veče računaju koliko još treba običnih ljudskih života da žrtvuju u toj partiji pokera, da bi navukli protivnika na tanak led, pa dobili još po neko selo, po neki grad u krilo svoje imperije. Računaju, pa vide: još je nedovoljno. Fali. Pa legnu da spavaju, da bi sutradan, odmorni i naspavani, mogli izdati odgovarajuće naredbe.

Ako bude po njihovom, nas neće biti. Ali, ni njihovi narodi, s takvim vođama, ne treba da se brinu kakva će im biti budućnost.

S njima niko od nas neće ni imati budućnosti.

Slavni lideri, vožd i vrhovnik, omogućili su nam tako slobodu izbora. Možemo birati u kojoj ćemo državi živjeti.

Birajući između Nezavisne države Hrvatske i SAO Jugoslavije, mnogi su već izabrali Njemačku, Ameriku, Kanadu...

Ko ne umre - preživjeće

Najgore je danas kad vas neko štiti.

Štiteći Hrvate u Hrvatskoj Tuđman je postigao da su ti Hrvati masovno izginuli, unesrećeni, raseljeni... Štiteći Srbe u Hrvatskoj Milošević je postigao da su ti Srbi takođe masovno izginuli, unesrećeni, raseljeni... Štiteći svoje narode, naše nacionalne stranke dovele su nas sve do prosjačkog štaba, a neke, bogami, i do groba. Štiteći državu doveli su nas na rub rata. Štiteći sebe od onih koje ona napada, JNA je posijala polja smrti i vratila mnoge svoje vojnike kućama – u mrtvačkim sanducima.

Molim nadležne da me nipošto ne štite, kako god da mi bude.

Dosta je meni i mog belaja.

A zašto šute intelektualci, pitaju neki. Zašto šute, kad vlast ponovo, kao što je nekad činila, pokušava da nam svima odredi šta je za nas dobro, a šta nije? Čuva nas da se ne pokvarimo. Zašto su se zavukli u puževe kućice, pa nit` smiju, nit` imaju šta da kažu? Pa, da šute, ni po jada, već su oni najglasniji u odbrani ideja svojih krvožednih predvodnika.

U staroj bosanskoj priči pitaju nekog bega zašto samo šuti.

«Ako govorim što oni hoće, ode obraz», veli beg, «a ako govorim što ja mislim – ode glava!»

Bajka je mrtva

Ova prošla (ne ponovila se) godina ostaće upamćena i kao godina koju je pojela demokratija. To je godina u kojoj je država progutala samu sebe. I u kojoj su očevi nacija upropastili majku domovinu.

Kad nas pogledam, čini mi se k`o da je ovo zemlja iz bajke. Vidim sve same aždahe, akrepe, karakondžule, vještice, zle čarobnjake i vampire, Ali-babe sa po četrdeset razbojnika, i više.

Bajka jeste, i to horor-bajka. I u njoj smo svi budni. A neki su već mrtvi hladni.

Spavaju samo oni koji ishod znaju unaprijed.

Pustinja u glavi

Govorili smo do sad u više navrata o uvođenju vjeronauke u škole. Iz srednjih škola su izbacili filozofiju, a uveli religiju. I to ne istoriju religija (svih) ili sociologiju ili kulturu religija, što bi bilo primjereno civilizovanom svijetu. Umjesto da se uče na djelima mislilaca koji su stvarali civilizaciju, umjesto da čitaju knjige Platona, Heraklita, Hegela, Ničea, Kjerkegora ili Spinoze, djeca će da uče kako da se svako moli svom Bogu. Valjda zato što nam još samo Bog može pomoći. A to mirne duše mogu učiti i u crkvi ili džamiji, ako im se uči.

Nakon ovoga svakako ćemo uvesti izučavanje naše istorije, naše geografije, naše književnosti, naše umjetnosti, a nije daleko dan kad ćemo uvesti i našu matematiku, našu fiziku, našu fiskulturu.

Poseban predmet biće veličanje svoje nacije. Pa ćemo da ubacimo i vještinu preživljavanja u prirodi bez hrane i igdje ičega, odbranu i napad na mrskog neprijatelja i ostale vojne vještine, pa pravljenje skloništa, gađanje iz topa i tenka, a baška učenje napamet misli naših vođa i akademika.

Ima škola da nam bude k`o nigdje u svijetu! K`o što smi i sami.

Ipak, stigla nam je Nova godina, mada joj se nisam mnogo nadao. A, ako ćemo pravo, šta će nama Nova godina? Šta će nam godina u kojoj nas čekaju još gori jad i bijeda, dok se olovni oblaci rata i smrti gomilaju nad našim glavama?

Sjećam se kako je nekad bilo. Nekad smo za Novu godinu slali i primali čestitke. Sa cvjetićima i upaljenim svijećama. Ujutro otvarate poštansko sanduče, a srce vam radosno lupa: ko li me se to danas sjetio? Danas radite to isto, samo vam srce drugačije lupa. Otvarate sanduče, a zebnja vas guši: ko me se danas sjetio? Da nije Uprava prihoda, il je račun za struju, da nije uplatnica za grijanje kojeg nema, ili rata kredita? Da nije vijest da je neko poginuo? Ili, ne daj Bože, poziv za rezervu?

I sretni ste kad vidite da ovih dana niko nije mislio na vas.

BOSNA VIŠE NE STANUJE OVDJE

Ni najstariji ljudi ne pamte da je nebo ikad bilo ovako nisko nad Semberijom. Kao da će užareni oblaci svakog časa eksplodirati nad glavama ljudi. Sjeveroistočni ćošak Bosne i Hercegovine ne silazi ovih dana sa stranica novina, iz televizijskih i radio dnevnika. Otmice, mahinacije, svađe i podjele, bombe i rafali, policijska okupacija informativne kuće, najave mitinga i blokada, strah i krv u očima. Ispod začuđenog neba tresu se i zemlja i ljudi.

A čitav ovaj kraj, i bez tektonskih poremećaja, klizi sve više u stranu (u desnu, kad se gleda iz Sarajeva). I već za koji dan moći ćemo stati pred kartu Bosne i Hercegovine i reći: Semberija i Podmajevica su otplovile. Otišle. Nema ih više ovdje.

Udarila vlast na narod

Stoljetni mir široke i lijene semberske ravnice počeo je da se kruni nedugo nakon (kako kažu) prvih slobodnih izbora. Polako, pa zatim sve brže i brže, da bi sve prosto eksplodiralo nakon najave referenduma o nezavisnosti i suverenosti Bosne i Hercegovine.

Srijeda, 29. januar: Skupština SAO Semberija i Majevica objavljuje svoje otcjepljenje od Bosne i Hercegovine i poručuje: ko neće s nama, neka se seli.

Četvrtak, 30. januar: Skupština opštine Bijeljina odlučuje da okupira ***Radio-Bijeljinu*** i ukloni direktora SDK.

Petak, 31. januar: milicija pod oružjem sprovodi odluke vlasti. Isto veče eksplodira bomba u prostorijama bijeljinske SDA, a sutradan i pred zgradom te stranke u samom centru grada. Rafali trijumfa paraju noć. Strah pritiska grad.

U noći između 1. i 2. februara pijani rezervista ubija šestero ljudi. Nevjerice je sve manje. Ništa nas više ne može iznenaditi.

Mjesecima je, inače, vlast ubrzanim tempom pljačkala narod, dodjeljujući sebi i svojima lokale i placeve, stanove i kredite, plus direktorska i slična radna mjesta. Jer, pobjedu na izborima vladajućoj Srpskoj demokratskoj stranci donijela su sela u kojima isključivo živi srpsko stanovništvo. U gradu Bijeljini ova je stranka bila posljednja po izbornim rezultatima. A da bi se selo preselilo u grad, bilo je potrebno

obezbijediti pobjednicima mjesto za život i rad. I to se radilo bez pardona. Ono što je do juče bilo društvena, to jest zajednička imovina, sad je slobodno lovište za nove desperadose. Sve im je na raspolaganju, i sve je njihovo. Donijeta je, na primjer, odluka da se pedeset lokala u privremenim objektima, kojima su istekli ugovori s dosadašnjim korisnicima, dodijeli «svojim» ljudima. A grad je, i inače, iskićen kioscima kao aljkavo uređena novogodišnja jelka. Šakom i kapom su podijeljeni krediti, radna mjesta i stanovi, čak i borački. Takve, boračke stanove, su, među ostalima, dobili i šef Urbanizma Đorđe Krsmanović (valjda zbog zasluga u domenu popularnih kioska) i Mirjana Lazić, sekretarica bijeljinskog svemoćnog šefa policije Predraga Ješurića, čovjeka koji vuče sve konce SDS-ove politike u ovom kraju, i koji se proslavio policijskom cenzurom nad novinarima, a zatim i policijskom okupacijom ***Radio-Bijeljine***. Pomenutoj Mirjani je prilično pomoglo i to što je Branko Lazić, njen otac, predsjednik stambene komisije SUBNOR-a. Ko će kome, ako neće svoj svome?

Naveliko se priča o mahinacijama s naftom (o tome je pisao i sarajevski «As»), sa putarinom i sa gradnjom puta do nove, Pavlovića ćuprije, a posebna tema je odliv para s ovog područja na desnu obalu Drine. Sve to je, razumljivo, zavadilo i ljude u rukovodstvu SDS-a, jer mnogima se čini da su premalo naplatili svoje stranačke zasluge. Pravi rat je buknuo između predsjednika SDS-a čitave regije dr Milana Novakovića, poslanika i saborca Alekse Buhe, i njegovog kuma, pomenutog Predraga Ješurića, čija je policija (u potpunosti pod kontrolom SDS-a) najsigurniji garant svih stranačkih podviga u Semberiji.

Postupi po naređenju

Sve se ovo mjesecima dešavalo pod pokroviteljstvom parlamentarne glasačke mašine, čiji je jedini moto: mi smo na vlasti i nikakvi nam zakoni i nikakva pravila ne mogu smetati. Uobičajena strategija formiranja srpskih regija odvijala se nešto sporije nego što su republički šefovi željeli, ali se ipak odvijala. Kad je Bosnom počeo da kruži bauk zvani referendum, stvari su postale ozbiljne. I krenulo se u žestoki juriš.

Slaba i neorganizovana Stranka demokratske akcije i mlađe opozicione stranke nisu bile nikakva prepreka. Vrata ovom jurišu otvorila je Skupština SAO Semberije i Majevice koja je objavila da se u

ovom kraju ubuduće neće poštovati odluke bosanskohercegovačke Vlade o uzvratnom embargu na izvoz hrane iz Srbije. Jedini argument je bio da Drina za srpski narod nije i neće biti granica sa Srbijom. To što roba iz Srbije neće ni do njih samih doći, nikoga nije uzbudilo.

Ovom prilikom su regiji, sasvim jednostavno, pripojene i takozvane «srpske oblasti» (nepoznate do sad) Tuzle, Brčkog, Zvornika, Kalesije i Srebrenika. Uz Bijeljinu, Ugljevik i Lopare, to je sasvim pristojan komad države koja se sve do sad zvala Bosna i Hercegovina. Zanimljivo je da su nedavno građani Bijeljine na referendumu izglasali formiranje gradske opštine. Za to je bilo 75 odsto punoljetnih Bijeljinaca. Ali, ta volja naroda nije ona volja naroda na koju se vođe naroda pozivaju. Pa je predsjednik bijeljinske opštine Cvijetin Simić hladno izjavio da o tome ne može biti ni govora. «To su gluposti koje se ne mogu realizovati,» rekao je novinaru *Asa*. A još jasniji su bili članovi Skupštine SAO, koji su u zvaničnom saopštenju rekli :

«Zato s ovog mjesta moramo još jednom poručiti svima kojima se ne sviđa ova zemlja, u kojoj su 70 godina uživali sve njene blagodeti, neka odu! Mi, Srbi, imamo svoju državu i ne treba nam tuđa».

Okupirani novinari

Slučaj ***Radio-Bijeljine*** je posebna karika u ovom strmoglavom lancu. Od proljeća prošle godine vlast je uporno pokušavala svim i svačim (izuzev pameću i zakonom) da ovu nestranačku i nezavisnu informativnu kuću uzme pod svoje. U martu mjesecu stvari su, nakon stranačkog dogovora, bile dovedene dotle da odbornici u Skupštini opštine samo dignu ruke i da Radio-Bijeljina postane javno preduzeće, sa statutom koji je diktirala opštinska vlada i sa direktorom kojeg je predložio SDS. I – nisu htjeli! Tačnije, nisu htjeli dogovorom, jer je trebalo, po svaku cijenu, pokazati silu. Pa su tog istog svog kandidata, umjesto na već završenom konkursu, imenovali dizanjem ruku za v.d. direktora, iako žena koja je bila predložena nije radila u ***Radio-Bijeljini***, pa po zakonu nije nikako mogla biti v.d. direktor. Naravno, takva odluka se nije mogla primijeniti, što je bilo unaprijed poznato. E, ali zato su krenuli pritisci svih vrsta. Najprije je opština, bez ikakve odluke (i bez ikakvog prava) uzela pare koje za informisanje, namjenski, već godinama iz svojih ličnih dohodaka, izdvajaju zaposleni u privredi Bijeljine i Janje. Nacionalna struktura stanovništva ova dva mjesta , u najmanju ruku, nije nikakav argument u prilog politici SDS-a, jer u

Bijeljini živi preko 60 odsto Muslimana, a u Janji više od 90 odsto. Selo ne daje ni dinara, kao što nije dalo ni dinara za gradnju zgrade *Radio-Bijeljine*. Treba znati, uz to, da opština nije ni osnivač ***Radio-Bijeljine***, što potvrđuje dokumentacija u Sudu u Tuzli. To, ipak, nije smetalo opštini da pokuša, u tom istom Sudu, da ***Radio-Bijeljinu*** registruje kao javno preduzeće (o čemu zaposleni u ovoj informativnoj kući nisu imali pojma).

Da bi cirkus bio potpun, opštinske vlasti su se složile da se ***Radio-Bijeljina*** registruje kao dioničarsko društvo, ali su se brzo predomislili – kad su otkrili da opština ima samo 10,6 odsto kapitala. Pokušali su i sa gvozdenom policijskom cenzurom u režiji šefa policije, što je izazvalo zaprepaštenje čitave Evropske misije i natjeralo ministra policije Bosne i Hercegovine Aliju Delimustafića da bijeljinskim novinarima pošalje javno izvinjenje.

I pošto sve to nije uspjelo, ostalo je posljednje (i željeno) rješenje – policijska okupacija. Gomila policajaca s automatima stigla je u tri vozila i opkolila zgradu ***Radio-Bijeljine***. Podsjetilo je to na davnu akciju hvatanja čuvenog gangstera Džona Dilingera. Ipak, ovoga puta policajci nisu pucali, samo su saopštili direktoru Jusufu Trbiću da mora napustiti posao i pokazali mu rješenje koje je na jednoj stranici napisao i potpisao predsjednik opštine Cvijetin Simić. To nije bila smjena (jer bi u tom slučaju smijenjeni direktor ostao da radi na nekom drugom radnom mjestu), to je bilo brutalno istjerivanje s posla i pokazna vježba za sve koji su sumnjali u odlučnost i namjere SDS-a. Odbornici su odmah nakon toga donijeli odluku (ne obazirući se ni na kakve zakone i slične sitne kučine) da ***Radio-Bijeljina*** istog časa postane javno preduzeće, a za v.d. direktora su imenovali novopostavljenog ministra (sic!) za informisanje SAO Semberije i Majevice Peru Simića. Da, usput su promijenili i brave na vratima. I posao je bio gotov. A Pero Simić, koji ima srednju stručnu spremu (pa po tome ne bi mogao biti ni novinar u Radio-Bijeljini), ali ima najviše kvalifikacije karadžićevske velikosrpske škole, odmah je donio odluku da se umjesto Dnevnika ***Radio-Sarajeva*** prenosi Dnevnik ***Radio-Beograda***. Da se ne gubi vrijeme. Istog časa nestale su sa radio-talasa bosanske narodne pjesme i sve što podsjeća na Bosnu i Hercegovinu. Došle su nove teme, došli su novi ljudi i novi govor, došle su prijetnje jednima i obećanja drugima, a ***Radio-Bijeljina*** i *Semberske* ***novine*** postale su glasnogovornici najžešćih nacionalističkih krugova.

SMRT JE STIGLA U BIJELJINU

Smrt je majstor iz Njemačke, pisao je nekada proročanski Paul Celan u pjesmi «Fuga smrti». Smrt je majstor iz Srbije, parafrazirao je Marko Vešović. Da, smrt je majstor koji je u Bijeljinu došao iz Srbije, obučen u nove, šarene maskirne uniforme, s crnim kapama na glavama, u vojnim vozilima, s vojnim naoružanjem. U beogradskom TV Dnevniku iz prvih aprilskih dana 1992. godine dana prikazan je prilog o ubistvu Mile Lukića Kurjaka, uz koga su nastradali i slučajni očevici, stara Antonija Ostojić i mladić Zvonko Lazarević. Ubili ih, kažu, «muslimanski ekstremisti». A sin Antonijin kaže u kameru: «Došli su ljudi u šarenim uniformama i s crnim kapama na glavama». Šarene uniforme i crne kape imali su tih dana samo – arkanovci.

20. *Arkanovci u Krpić džamiji, kod bijeljinske bolnice*

Ti majstori ubijanja, izvučeni iz srbijanskih zatvora i stavljeni pod komandu Željka Ražnjatovića Arkana, poznatog kriminalca i udbaškog likvidatora (kome je, nakon ubistva bivšeg direktora INE i emigranta Stjepana Đurekovića u Njemačkoj, Stane Dolanc dodijelio

visoki čin u specijalnoj policiji,) stigli su na obalu Drine znatno prije aprilskih događaja u Bijeljini. Pero Simić u ***Semberskim novinama***, u broju 264 od 1. aprila, najavio je dolazak «legendarnog» Arkana kome je kako on kaže, i «Los Anđeles Tajms posvećivao svoje stranice». On je stacionirao svoje momke u blizini Pavlovića ćuprije, čime je obezbjeđenje ove značajne građevine uvišestručeno. Primijećeno je sada od Bosanske Rače pa do mosta na Šepku mnogo manje švercera koji preko Drine prebacuju hranu i stoku u Bosnu. Znaju oni ko je Arkan i legenda o njemu se širi ovim krajevima brzinom munje. U povjerenju sam čuo da će doći i u Bijeljinu u privatnu posjetu nekim prijateljima i da bi razgledao spomenike kulture».

A kada je taj legendarni ljubitelj spomenika kulture stigao u Bijeljinu, nebo se srušilo na moj grad.

Ali, sve je počelo znatno prije tog 1. aprila 1992. godine.

Koliko smo puta čuli da Srbi nisu krivi za rat, već su krivi Bošnjaci koji nisu htjeli da žive u Jugoslaviji, pa su, uz pomoć Hrvata, izglasali na referendumu nezavisnost Bosne i Hercegovine. Ne može se jedan narod preglasavati – slušali smo tada, a slušamo i danas. Ne mogu se odluke donositi mimo volje jednog naroda, govorili su tada, a govore i danas. Ali, činjenice su drugačije. Referendum o suverenosti i nezavisnosti Bosne i Hercegovine održan je 29. februara i 1. marta 1992. godine. O tome je odluku donijela Skupština BiH, a pozvani su svi građani da se izjasne, kako je to Ustav predviđao. Rezultat je poznat. A poznato je i to da je inicijator referenduma bila međunarodna zajednica, u skladu sa opšteprihvaćenim pravilima. Rezultate referenduma je svijet priznao, i Bosna iHercegovina je ubrzo postala članica Ujedinjenih nacija. Prema pisanju ***Semberskih novina*** (broj 263 od 15. marta) u Bijeljini je na referendumu glasalo 20.169 glasača ili 70 odsto biračkog tijela, a u Janji je, od 7.500 upisanih glasača na glasanje izašlo 7.042, što je više od 90 odsto. Osim neznatnog broja nevažećih listića, svi su glasovi bili za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu. Ali, to kao da nikoga nije interesovalo.

Međutim, u Bijeljini je još 19. septembra 1991. godine, pet i po mjeseci prije referenduma o nezavisnosti Bosne i Hercegovine, formirana Autonomna regija sjeveroistočne Bosne, kao «neodvojivi dio SFRJ i sastavni dio federalne jedinice BiH koja će se pripojiti Jugoslaviji», kako piše u osnivačkom aktu. Takva regija ne samo što nije bila moguća ni po kakvim zakonima, već njeno formiranje nije bilo čak ni predmet skupštinske rasprave. Odluku je donijela samo jedna stranka

– SDS. Odmah nakon toga je Skupština opštine Ugljevik prekrojila sopstveni Poslovnik o radu. Srpski odbornici su unijeli odredbu da se, zbog neposredne ratne opasnosti, važne odluke mogu donositi natpolovičnom (a ne dvotrećinskom većinom, kao do tad), pa su odmah odlučili da Ugljevik pripoje novoj regiji. Bošnjake i ostale, naravno, niko ništa nije pitao. Niti je koga zanimalo preglasavanje ne jednog, već dva naroda.

A već 9. i 10. novembra 1991. godine, tri mjeseca i dvadeset dana prije bosanskohercegovačkog, održan je referendum srpskog naroda o ostanku u Jugoslaviji, mada referendum samo jedne etničke grupe ili jednog naroda nije moguć nigdje na kugli zemaljskoj. Naravno, nije se radilo samo o narodu, već o teritorijama koje je trebalo pripojiti Velikoj Srbiji. Činjenica da su na tim teritorijama Srbi u manjini ili ih ima u minimalnom procentu – nije ih interesovala, kao što ih nije interesovalo šta o svemu tome misle drugi narodi. Pravo na samoopredjeljenje pripalo je, tako, samo jednom narodu, i to na teritorijama na kojima je taj narod bio u manjini, pa se ispostavilo da 20 ili 30 procenata stanovništva na nekoj teritoriji (recimo u Brčkom) ima pravo na samoopredjeljenje, a 70 ili 80 odsto stanovništva to pravo nema. Mjesec i po dana prije referenduma o nezavisnosti Bosne i Hercegovine proglašena je Srpska Republika BiH. Bilo je to 9. januara 1992. godine, i taj se datum i danas obilježava kao Dan Republike Srpske. Tom prilikom, kako izvještava beogradska *Politika* od 1o. januara 1992. godine, Radovan Karadžić je izjavio da « nema više jedinstvene BiH».

Dan prije državnog referenduma, 28. februara, donijet je Ustav Republike Srpske, kao i paket zakona kojima su, pored ostalog, formirani policija i Služba platnog prometa nove srpske države. Dakle, sve je već bilo završeno prije referenduma građana Bosne i Hercegovine o nezavisnosti njihove države. A šta su mislili o preglasavanju naroda, oni koji su držali vlast u Bijeljini pokazali su još jednom – izbacivanjem svih Bošnjaka i ostalih iz Skupštine opštine. Svuda na teritoriji nove srpske države formirana je isključivo srpska vlast, pa preglasavanje naroda u organima vlasti, jednostavno, nije više bilo moguće. Tim prije što je uskoro na svim srpskim teritorijama ostao samo jedan narod - srpski.

Vrijedi možda zabilježiti najvažnije aktere ovih dešavanja u Bijeljini uoči i na samom početku rata. Predsjednik opštine bio je Cvijetin Simić, šef SDS-a dr Milan Novaković, šef policije i najuticajniji član SDS-a Predrag Ješurić, komandant Kasarne pukovnik Dragiša Masal, pa Mićo

[illegible] predsjednik Izvršnog odbora SO (i kasniji šef Ratnog predsjedništva, gospodara života i smrti u Bijeljini), glavni [illegible] Pero Simić, šef radikala vojvoda Mirko Blagojević, [illegible] Savić Mauzer, pa Moco Stanković, Boro Stević, Stojan [illegible] Prvi predsjednik Skupštine SAO bio je Miladin Stjepanović [illegible] dok su na čelu Vlade SAO bili Đojo Arsenović, [illegible] i Rade Tešić, potpredsjednik. Članovi Vlade SAO [illegible] Majevice : Stojan Majstorović, Ratko Petrović, Dobrila [illegible] Dimitrije Ivančević, Mira Jezdić, Dragan Burić. Savo Kojić [illegible] postao predsjednik SDS-a, a u junu je na mjesto predsjednika [illegible] Zlatko Joković, Dragan Anđelić je postao predsjednik [illegible] odbora, a Aco Pantić šef policije.

Poruke za gluhe uši

Mjesecima su do nas stizale vijesti o tome kako JNA naoružava [illegible] ma. Kao novinar, pokušavao sam da provjerim neke od tih [illegible] [illegible] eviku je nestalo oružje iz velikog skladišta koje su čuvali [illegible] rezervisti. Slučaj se završio već posloviċnom rečenicom: to je [illegible] Onda je 29. novembra nestao Abdulah Kovačević, [illegible] Muslimanske bošnjačke organizacije (MBO) i inicijator [illegible] zasebne opštine od dijela opštine Lopar (ta nova opština bi [illegible] sastava Srpske autonomne oblasti (SAO). Rezervisti JNA [illegible] iz njegove kuće u Vražičima, a 6. januara njegovo tijelo je [illegible] iz helikoptera blizu kuće. Slučaj je ostao nerazjašnjen, mada ni [illegible] nije bila tajna ko ima helikoptere i ko komanduje srpskim [illegible] Bila je to jasna poruka Bošnjacima. Samo što mi tada [illegible] nismo htjeli da primamo. Kao što nismo htjeli da čujemo [illegible] topova iz pravca Vukovara ili da vidimo kamione pune [illegible] stižu noću u semberska sela.

[illegible] dana februara 1992. godine ja sam primio poruku o koju se [illegible] mogao oglušiti. Poruku je poslao predsjednik opštine Cvijetin [illegible] Na jednom listu papira pisalo je da me smjenjuje sa mjesta [illegible] glavnog i odgovornog urednika *Radio-Bijeljine* i *Semberskih* [illegible] a poruku je donijelo, ni manje ni više, nego trinaest policajaca [illegible] automatima. Stigli su u tri policijska vozila i rasporedili se [illegible] zgrade i u našim kancelarijama. Nije mi ostavljena mogućnost da [illegible] premješten na neko drugo radno mjesto u mojoj firmi, nije dato [illegible] kako to predsjednik opštine može da smjenjuje direktore

firmi koje nisu vlasništvo opštine. Imao je jake adute. Ti su aduti bili automati u rukama policajaca i mogli su zapucati svakog časa. Pokupio sam nešto papira i izašao. Istog časa se na moje mjesto uselio Pero Simić, koji će uskoro početi da gradi karijeru bez premca – karijeru najboljeg đavolovog šegrta.

Na sličan način smijenjeni su, tačnije - istjerani s posla i svi ostali direktori - Bošnjaci, pa uskoro ni u jednoj bijeljinskoj firmi nije bilo Bošnjaka na rukovodećim mjestima. U skupštinskim službama to je učinjeno mnogo ranije. Od kako je SDS preuzeo vlast, ni jedan Bošnjak nije bio ni na jednom funkcionerskom mjestu u opštini, mada je, po popisu (na kome su se mnogi Bošnjaci, po inerciji, izjasnili kao Jugosloveni) Bošnjaka bilo 31,3 odsto. Policija je postala «srpska policija», a i vojska je vrlo brzo i ovdje pokazala kome se priklonila. Već na početku rata Pero Simić je ***Semberske novine*** preimenovao u ***SIM novine***, to jest novine Semberije i Majevice, Srpske autonomne oblasti. U broju od 15. juna 1992. godine Dragiša Masal, komandant bijeljinske Kasarne «Vojvoda Stepa Stepanović» (ranije se ona zvala «Narodni heroj Fadil Jahić Španac») objašnjava: «Pošto muslimanski narod nije prihvatio JNA kao svoju vojsku, transformacijom je Armija prerasla, odnosno transformisana u srpsku teritorijalnu odbranu. Tako je stvorena teritorijalna odbrana u Srpskoj Republici BiH».

Bivši komandant te armije u Bosni i Hercegovini Milutin Kukanjac bio je mnogo precizniji u jednom kasnijem intervjuu: «Glavni inicijator svih naredbi bio je Slobodan Milošević. Armija je raspoređivala svoje jedinice na što bolja mjesta. Gradovi su bili u okruženju, nisu mogli ništa da učine na organizaciji nekakvog otpora. Sve što je u Bosni i Hercegovini vrijedilo, čitave fabrike, odnijeli smo u Srbiju i Crnu Goru».*

Saznali smo naknadno da je prije agresije u Bosni i Hercegovini stacionirano ovdje pet korpusa bivše JNA, sa preko 100.000 vojnika, 900 tenkova, 1.100 oklopnih vozila, nekoliko hiljada različitih artiljerijskih sredstava, 78 borbenih aviona, 30 helikoptera i druga ratna tehnika. Uz to, od Teritorijalne odbrane je oduzeto kompletno naoružanje u skoro svim opštinama i podijeljeno Srbima, pa je tako dodatno naoružano 100 000 ljudi.

---

* Gojko Berić: «Sarajevo na kraju svijeta», ***Oslobođenje***, Sarajevo 1994. str.197.

[illegible] ljeto 1992. godine objavljen je poziv na mobilizaciju svih [illegible] Srba. Oni se pozivaju da se jave: «sa oružjem koje ste ranije [illegible] srpskog naroda i srpske vojske»*. Tako je jednim potezom [illegible] istina o naoružavanju Srba u predvečerje rata.

[illegible] smo to saznali onda kad je već bilo kasno. Saznali smo da je [illegible] srpske republike na tlu BiH davno prije rata bio razrađen [illegible] detalja. Opkoljavanje gradova, progoni stanovništva, uloga [illegible] formacija, koncentracioni logori, masovna silovanja, režim [illegible] oslobođenim gradovima», trgovina civilima, zastrašivanja, [illegible] Sjećam se jednog teksta Đure Kozara u «Oslobođenju». Prateći [illegible] vojnu vježbu u okolini Prijedora, grupa novinara je naišla [illegible] koncentracioni logor. Bodljikava žica, stražarske kule, [illegible] su viđali na fotografijama iz Drugog svjetskog rata. Na [illegible] novinara odgovoreno je da je to velika štala za konje. Kad su se [illegible] začudili što se štale prave od hangara i obezbjeđuju [illegible] žicom, stigao je odgovor s kojim se nije moglo polemisati: [illegible] Bilo je to 1990. godine, dvije godine prije početka rata.

21. *Logori*

---

* [illegible] oglas objavljen u ***SIM novinama*** i drugim medijima

Kad je 1. aprila smrt stigla u Bijeljinu, shvatili smo da joj je dobrodošlica odavno pripremljena. Na području Semberije država Bosna i Hercegovina odavno već nije boravila, sve je bilo u rukama novih vlasnika života i smrti: kompletna vlast, sve firme, policija, vojska, teritorijalna odbrana, mediji, sve javne službe, kompletan život je bio u rukama jedne stranke i jedne ideologije. Nije bilo nikakve potrebe da se nešto osvaja, jer je sve već bilo osvojeno. I Bijeljina i Janja su okružene srpskim selima, granica, koja je nekad bila tu, na Drini i Savi, potpuno je izbrisana. Pavlovica most je funkcionisao, bošnjačko stanovništvo potpuno obezglavljeno i bespomoćno. Sva srpska sela naoružana su do zuba, oružjem JNA i Teritorijalne odbrane. Većina Bošnjaka, da su ih pitali, izjasnila bi se za ostanak u Jugoslaviji, iz straha ili nekih drugih razloga. Potvrđuje to i saopštenje Mjesne zajednice Janja iz jula mjeseca, u kome potpisnici ističu: «... zadovoljstvo odnosom vlasti prema poštenim i lojalnim građanima muslimanske nacionalnosti, a istovremeno se ograđujemo od onih koji žele da unose nemir u narod».* Saopštenje je izdato nakon aprilskog pokolja u Bijeljini, i nije bilo jedini izraz lojalnosti te vrste. Sve je bilo uzalud. Bošnjaci nisu mogli biti dobri novim vladarima ljudskih sudbina, koliko god se saginjali. Jer, nije bila u pitanju politička pripadnost ili stavovi o zajedničkom životu u Jugoslaviji, nije bilo važno šta je ko učinio ili šta je ko mislio. Jedini kriterij postalo je ime i prezime. I to je za mnoge od nas bio kraj svijeta.

Uveče 30. marta bačena je bomba u kafić «Istambul», u blizini Autobuske stanice, u kojem se sakupljala mahom bošnjačka omladina. Bombaš je bio Aleksandar Zekić iz Gojsovca, a ranjeno je šestero gostiju. Atmosfera je postajala sve napetija, nešto teško je pritiskalo grad i ljude u njemu.

Zapucalo je u noći između utorka i srijede, između posljednjeg dana marta i prvog dana aprila. Tutnjalo je tu, oko nas, potmulo su odjekivale eksplozije, jedna za drugom, niko nije znao šta se dešava. Čulo se da su stigli Arkanovci, očekivalo se nešto, a niko nije znao šta, ali je iznad svega lebdjela stara, poderana iluzija da rata ovdje ne može biti, jer nema ko ratovati. Za većinu nas rat je bio ono što smo vidjeli na filmu : jedna vojska puca na drugu vojsku. Ovdje su samo Srbi imali vojsku, policiju, oružje. Druge strane, jednostavno – nema.

---

* ***SIM novine*** od 15. jula 1992.g.

Ujutro je po mene i suprugu došao njen otac i odveo nas u svoju kuću, u Ulici JNA. Računali smo : sigurniji smo ako smo zajedno, ako nas ima više, a ovo će ionako brzo proći. U kući gužva, u susjednoj takođe, tu smo svi, tu su i komšije Srbi s porodicama, svi čekamo. A negdje tamo – fijukne metak, zareži rafal, gruhne granata, niko ništa ne zna. Beogradska televizija neprekidno priča o nekakvim borbama u Bijeljini, posebno oko bolnice. Mi smo 200 metara od bolnice, ali ne čujemo ništa.

Sutradan, 2. aprila - isto. Popodne upadoše arkanovci. S njima su i Brano Filipović Šumar i vojvoda Mirko Blagojević, obojica nose automate. Brano u crnoj kožnoj jakni, Mirko u šarenoj uniformi, na glavi mu kapa koja liči na šajkaču, s kokardom. Izvedoše nas pred kuću i postrojiše pored zida. Jedan arkanovac prisloni cijev automata na potiljak mom puncu Muhidinu Osmanoviću. «Jesi li ti musliman», pita ga. «Jesam», kaže on. «Ideš li u džamiju»? Muhidin ga mirno pogleda i kaže «Idem». A znam da u džamiju ne ide, ni on ni njegova braća, svi bivši komunisti i borci iz prošlog rata. «Sad ću te ubiti», dreknu arkanovac. «Možeš činiti šta hoćeš» kaže Muhidin mirno. Arkanovac ga za trenutak pogleda s čuđenjem, a onda nas sve potjeraše u kuću.

Za nekoliko trenutaka upade u kuću Mirko Blagojević, maše automatom. «Ideš sa mnom u ***Radio-Bijeljinu***, da pozoveš da se vrati oružje», kaže, i ja vidim da nema više razgovora. Nije mi dozvolio ni da se presvučem, pa krećem u trenerci, cipele mi na nogama. Bio je četvrtak, 2. aprila, oko četiri popodne, lijep dan. Po beogradskim medijima, u Bijeljini se vode ogorčene borbe između «muslimanskih ekstremista» i srpskih snaga, a najžešće je oko bolnice. Prolazimo ispred ulaza u bolnicu. Nekoliko arkanovaca sjede pored kioska, ispred ulaza, nekoliko srpskih rezervista se sunča, jedan od njih maše Mirku, smiju se. Iz kruga bolnice izlaze dvojica u bijeloj medicinskoj odjeći, pričaju, pa jedan mahnu rukom u našem pravcu. Za trenutak pomislim da su i arkanovci i pucnjava samo ružan san. Ali, nakon stotinjak metara, na prvom uglu s lijeve strane, ispred kuće mesara Redžepa Šabanovića, leže tri tijela, među njima i žena u dimijama, a preko puta, u džamijskom dvorištu, ispruženo tijelo muškarca, pokriveno kožnom jaknom. Tek tada shvatim da je sve ovo strašna stvarnost kojoj se umaći ne može.

Skrećemo u sokak s desne strane, pa izbijamo pred Gradski park. Sjetim se u tom trenutku da je u televizijskim izvještajima na beogradskoj i novosadskoj televiziji park proglašen drugim najvećim

bojištem toga dana. A vidim da je park potpuno pust, samo na uglu prema Ulici JNA stoje dvojica rezervista i jedan mladić u civilu, dovikuju Mirku, smiju se. Šta li im je svima smiješno, pitam se. A Mirko me povede prema trgu. Kažem mu da je ***Radio-Bijeljina*** u drugoj ulici, ali on ne reaguje. Stižemo pred zgradu bivšeg Urbanizma, sada sjedištu SDS-a. Ispred ulaza dva vojna kamiona s ceradama. Na spratu na prozoru – lik poznat s fotografija : Arkan. Mirko kaže vojniku na ulazu da javi da on stiže. Kad smo se popeli na sprat, okrene se meni : »Priznaj sve što te budu pitali, oni znaju mnogo više nego što ti misliš». Bio sam zapanjen. Šta ja to mogu priznati?

Na spratu, u velikoj sali, preuzimaju me dvojica arkanovaca, a jedan od njih mi odmah prisloni cijev automata na potiljak. U tom trenutku ulazi Arkan. «A, ti si taj književnik», kaže. «Ti si opasniji od sto snajperista, vi pametni ste sve ovo i zakuvali». Ne znam kakav sam ja to književnik, mislim, ali nemam vremena ništa da kažem, jer napolju odjednom odjeknu pucanj. Arkan skoči prema prozoru i poče da viče da niko ne smije pucati. «Sad ću te ubiti» urla, i otrča niz stepenice. Ona dvojica u šarenim uniformama ne smiju ni da dišu. Samo jedan od njih prošaputa, tako da i ja mogu čuti: «Budala, on ne zna da komandant ima pravo da ubije koga hoće».

Nakon nekoliko trenutaka dvojica arkanovaca ubaciše u sobu čovjeka obučenog u pohabanu jaknu, i jedan od njih nonšalantno kaže «Ovo je snajperista». U tom trenutku počeli su da ga udaraju – kundacima, nogama, rukama, i za nekoliko trenutaka lice tog čovjeka, koje mi se činilo poznatim, pretvorilo se u krvavu masu. Podigli su ga i odnijeli, a doveli drugog. Njega sam poznavao. Imao je nadimak Hajrov, zvao se Hajrudin Salihagić i radio je kao krojač u Konfekciji ***Kurjak***. Sve se ponovilo, samo su ovoga puta naredili meni da zajedno s jednim od arkanovaca snesem njegovo beživotno tijelo u prizemlje. Od Hajrova se širio zadah alkohola, bio je pijan i vjerovatno nije ni znao šta ga je snašlo. Vidio sam njegovo lice, lice koje i danas srećem u noćnim teškim snovima. Ništa se nije moglo razaznati, ni usta, ni nos, ni čelo, samo su iz krvi izranjala dva izbezumljena plava oka.

Onda su me odveli Ljubiši Saviću Mauzeru, komandantu Kriznog štaba. S njim je bio i poznati bijeljinski ljekar dr Milivoje Kićanović, u novoj vojnoj uniformi. «Eto kakvi ste vi muslimani», rekao mi je, «napadate bolnicu, ne date mi da radim, pucate na doktore...» Šta sam mogao da mu kažem? Da laže? Znao sam da bi to bio moj kraj.

Mauzer je ustao, poveli su me i smjestili u malu prostoriju, na vrhu [illegible] Jedan domaći Srbin, koga sam viđao u gradu, sjeo je za sto, [illegible] mene, s automatom koji nije ispuštao, a mladi arkanovac bez [illegible] u kožnoj jakni, stao je iznad mene. Mauzer me upitao: »Ko je [illegible] je muslimane u Bijeljini«, ali nije čekao odgovor, niti ga je [illegible] zanimao. Udario me je nogom u lice jednom, pa još jednom. [illegible] da sam pomislio da je dobro što na nogama ima patike, a ne [illegible] je krenulo. Mladi arkanovac je bio dobro uvježban. Udarao [illegible] gumenom palicom, rukama, nogama, neprekidno pričajući, [illegible] u kafani, a ne u čekaonici za smrt. U jednom trenutku, na [illegible] mučenja, otvorila su se vrata i pojavio se dr Milan [illegible] šef SDS-a, nekada moj dobar poznanik. Nisam mogao [illegible] Rekao sam mu: «Milane, vidiš li šta ovi rade»? On se samo [illegible] u mene, slegnuo ramenima, i polako zatvorio vrata.

22. *Arkanovac udara nogom mrtvu ženu*

Nakon toga ugasili su svjetlo. Ušao je arkanovac koga su zvali Bokser. Poslije sam ga vidio na čuvenoj fotografiji Rona Haviva na kojoj arkanovac udara čizmom u glavu mrtvu ženu ispred kuće Redžepa Šabanovića, mesara, a dvojica njih okrenuti su licem prema kameri.

Jedan od njih je Bokser, stručnjak za bezbol. Došao je s bezbol palicom. Nikada nisam mogao ni zamisliti toliki bol. Nakon drugog udarca u rebra izgubio sam dah, mrak mi je pao na oči. Na moju sreću, Bokser je bio povrijeđen, uganuo je nogu, pa nije mogao dugo obavljati posao u kojem je očigledno uživao.

Odmotava se i danas pred mojim očima ta noć užasa. Udarci, psovke, pištolj na čelu, smijeh koji podsjeća na smrt, krici trijumfa, pa opet udarci. Kao na pokretnoj traci teku krvave minute i ja sve manje osjećam i udarce i bol. Samo se negdje, u uglu srca, javlja sjećanje na ono što volim, i pitanje koje za trenutak učini da zaboravim užas: «Zar sve to moram napustiti?» Najgore je bilo kad su me pitali šta sam po nacionalnosti, a ja rekao: «Jugosloven». Ta riječ je za njih bila crvena krpa pred očima i njihov bijes sručio se na mene kao uragan. Udarali su me tako da sam izgubio svijest. Zatim se sve nastavilo uobičajenim tempom.

Onda su me vodili da me ubiju, desetak puta. I svaki put me vraćali, uz obećanje da će to učiniti kasnije. «Ujutro ćeš ti na ahiret», kaže mi Mauzer, «zar misliš da ćemo te ostaviti nakon što si čuo sve ovo»? Znao sam da misli ozbiljno, jer u susjednoj sobici on je na nekakvoj telefonskoj centrali izdavao naređenja. Sjećam se da su bila tako precizna, da sam se i ja nekoliko puta začudio, u pauzi između udaraca. Mauzer je poručivao nekome da pređe zelenu ogradu, broj taj i taj, i da uđe u sljedeću kuću, tu živi taj i taj, nema oružja, ali ga treba dovesti... Sve im je bilo poznato, do najsitnijih detalja. Sjećam se i kako se, negdje pred zoru, kod Mauzera skupila probrana ekipa, da pozdravi «srpske junake» i čestita im što su «oslobodili» Bijeljinu. Bili su tu: dr Milan Novaković, predsjednik SDS-a, Miladin Stjepanović, predsjednik opštine Ugljevik, Dragiša Masal, komandant kasarne, pa Mirko Blagojević, dr Milivoje Kićanović... Čestitke herojima koji ubijaju žene i djecu. Bio je to najcrnji cinizam koji se mogao zamisliti.

Čudio sam se još nečemu. Bio sam prebijen, vilica me je jako boljela, na jedno oko nisam vidio, ali – bio sam živ. Čak me ni bezbol palica nije polomila, mogao sam da mičem rukama i nogama. U jednom trenutku sam pomislio: ako bude ikakve prilike, ja bježim, pa šta bude...

Uskoro sam saznao šta je u pitanju. Negdje pred zoru zazvonio je telefon, zovu Mauzera, s druge strane žice je Biljana Plavšić. On dugo sluša, a zatim izgovara rečenicu koju nikada neću zaboraviti: «Ne brinite, nećemo mi njega, znamo mi koga treba, pa mi ovo mjesecima pripremamo».

I meni je tad sve bilo jasno.

Oko mene se suviše prašine dizalo u posljednje dvije godine. Ako [illegible] dođe da vidi šta se to dešavalo u Bijeljini, biće mu teško objasniti [illegible] ubijen poznati novinar. A Arkan je bio profesionalac koji je [illegible] naređenja i nije ga interesovalo ko je ko. Na žalost, onima koji [illegible] poznati kao ja, ni Bog nije mogao pomoći.

Živ, nakon svega

Neposredno nakon razgovora s Plavšićkom došao je jedan [illegible] koji mi je, sasvim pomirljivo, potvrdio da ću ostati živ i [illegible] sam Arkan primiti. U tom trenutku začula se galama. Bio je to [illegible]. Niko nije smio ni da se pomakne, a on je urlao – javili su mu da [illegible] zaklali na gradskom stadionu 27 Srba i ubili Milu Kurjaka, [illegible] tamo da to provjeri. «Nikoga nema tamo, to su četnici slagali, [illegible] ubili Kurjaka, četnici su za sve krivi», vikao je tako da su zidovi [illegible]. Mora neko biti kriv, pomislio sam, i neko mora preživjeti da [illegible]. Izveli su me zatim u hodnik i tad sam, onim jednim okom na [illegible] još malo vidio, spazio prizor koji je ličio na horor film. Na [illegible] maslinastozeleni vojni sanduci s municijom, a zidovi i tepisi [illegible] Kao da ih je neko krvlju okupao. U tom trenutku stigao je Mirko [illegible]. Kad me vidio, zaprepastio se. Jedno vrijeme je šutio, [illegible] se hodnikom, a zatim je zatražio od Mauzera da me preda [illegible] jer sam s njim i došao. Znao sam da bi me on rado dovršio, da [illegible] svjedoka. Ali, Mauzer se izderao na njega, i sve se završilo tako [illegible] su me smjestili u veliku prostoriju u koju sam prethodnog dana [illegible] doveden. Mirko mi je prišao i rekao mi: «Ja sam ti spasio život, a htjeli su da te ubiju». Sad sam ja bio zaprepašten. On me je odveo iz kuće, predao me ubicama na koje nije mogao uticati i koji su mogli da rade šta [illegible], predao me njima da me ubiju, a sad, kad se čini da ću preživjeti, [illegible] njegove volje, sad mi, eto, on spašava život. Pa da, treba se pripremiti za vremena koja dolaze, a ja ću možda ipak ostati živ... Pomislio sam kako bi bilo pravedno da ja njemu jednom na isti način spašavam život. Ali, nisam ništa rekao.

Pored mene su sjedila dva mala Belkića, dječaci od 16-17 godina. Čuo sam kako odgovaraju na pitanja arkanovaca koji su pristizali. Bili su u Kasarni, pa su pošli kući da povedu i nenu. (Tih dana su Bošnjaci još vjerovali da će ih JNA zaštititi, pa su se mnogi sklonili u Kasarnu. Istina je da tamo nije bilo većih problema za njih). Našli su ih, kažu, na

ulici i doveli ih ovdje, da ne stradaju u pucnjavi. Rekao je to i Mauzer koji je poznavao jednog od Belkića. Kasnije sam saznao da su dječake ujutro odveli u Gradski park i tamo ih pobili.

Ubrzo zatim čuo sam Mauzera kako se dere u slušalicu: «Dovedite ga ovamo, pucajte mu u ruku i nogu da ne pobjegne». Bio je oduševljen i došao je da mi kaže: uhvatili su bivšeg bokserskog šampiona Salka Nargalića Ćosu. Bio je to dobroćudni momak, bokser kakav se rijetko viđa. Bio je u stanju da sa desetak dana treninga ode na prvenstvo Bosne i Hercegovine i pobijedi sve suparnike bez po muke. Nikad nisam čuo da je Salko Nargalić napao nekoga u gradu. Ali, njega su se mnogi bojali, kao što su se bojali svakoga ko im se mogao suprotstaviti, kao što su se bojali svakoga za koga se znalo da ima oružje, makar samo lovačku pušku ili pištolj. Zbog toga su i tada, i kasnije, na svim teritorijama koje su okupirali, tražili od Bošnjaka i ostalih da predaju oružje. Tek pred potpuno golorukim, bespomoćnim ljudima mogla se rasplamsati njihova nadaleko čuvena hrabrost. Prvo što su činili svuda gdje su počinjali etničko čišćenje bio je poziv da im se preda oružje. Da mogu mirno raditi «svoj posao», bez ikakve bojazni i rizika.

Počeli su da stižu arkanovci, da traže Ćosu, htjeli su da ga tuku. I kako koji uđe, prisloni cijev automata meni na čelo, hoće da me ubije. Kasnije, kad sam vidio svoje lice u ogledalu, shvatio sam da sam tada bio neodoljivi mamac za ubice. Na moju sreću, u sobi je oficir koji je sa mnom razgovarao, i on im objašnjava: «Pustite, treba nam čovek». U sobi sjedi nekoliko arkanovaca, u polumraku, jedan od njih je Bokser. Pita me zbog čega sam doveden. Ja mu kažem da sam tu da pozovem narod da preda oružje. «Pa zbog čega su te onda tukli», pita filozofski. A djevojka koja sjedi pored njega, Bijeljinka, kaže mu da sam ja novinar koji je kritikovao i Srbe i Muslimane. Čini se da ga je to zadovoljilo, jer me čak nudi i koka-kolom, ali meni nije do pića.

Dovedoše Ćosu. Jedan arkanovac držao ga je s leđa za kosu, ruke su mu bile vezane žicom, sjećam se da je bio u roze džemperu. Ubacili su ga u sobicu u vrhu hodnika i uletjeli, njih desetak, da ga tuku. Ubrzo je jedan od njih izašao, kaže: «Ne mogu da dođem na red da ga udarim, znaš kakvi su naši kad navale». Pomislim kako bi bilo da ga odvežu, pomeo bi ih sve, bez mnogo muke. Neko je odnio kofu vode, da ga osvijeste. A onda su ga doveli u sobu u kojoj sam ja bio, da sačekamo Arkana. Pogledali smo se, šutke. I razumjeli se, bez i jedne jedine riječi. Bilo mi ga je žao, kao brata, bio sam u tom trenutku siguran da se više

nikada nećemo vidjeti. Tada uđe Arkan. Pita Ćosu: «Jesi li ti taj bokser»? On klimne glavom. «Svi kukaju na tebe, ali nisi ti kriv, ti si bokser, krivi su ovi (pa pokaže na mene), ovi su opasniji od snajperista». Bože, zar opet, pomislim.

Ćosu su zatim odveli, a Arkan je čak naredio da ga više ne vežu. Onda je ušao u sobicu preko puta, sjeo, digao noge na sto i počeo pričati sa mnom kao da ćaskamo na sred Knez Mihajlove. Ispričao mi je da i on mrzi političare, jer su oni sve ovo zakuhali, da su u Bijeljini četnici krivi za ubijanje naroda, da će on spriječiti veće krvoproliće. Umiješao se ubrzo i Mauzer i zatražio od mene da napravim spisak viđenijih muslimana, da i oni dođu i pozovu narod da prestane s pucanjem. Sledio sam se. Ko god bude na spisku, ko god bude doveden – možda neće više izaći. Srećom, reagovao je Arkan: «Slušaj, ako neko treba da dođe, ja ću ga dovesti, i ja mu garantujem bezbjednost». Mauzer više nije pomenuo nikakav spisak. Shvatim tad: da se pitaju samo ovi «naši», bilo bi krvi do koljena. Arkan je tu da zločin drži pod kontrolom, jer ako neko iz svijeta dođe da vidi šta se tu dešavalo, ubijanje viđenijih muslimana moglo bi se pokazati kao velika greška.

Došao je i Pero Simić i dobio nalog da ide sa mnom u Radio-Bijeljinu, da pozovemo da se prestane s pucanjem i da muslimani predaju oružje. Čak i da mi daju kafu, a da me policija odvede kući. «Zovi ih i reci da sam ja naredio», rekao je Arkan. Krenuli smo, a onda se desilo nešto neobično. Arkan me zaustavio kad sam već bio na vratima i pozvao me nazad. «Slušaj», rekao mi je, «skloni se ti na nekoliko dana poslije ovoga». Znao sam šta to znači. On je poslušao naređenje, ali bijeljinski Srbi se neće na to obazirati. Ako me nađu – gotov sam. I znao sam, ako ikada izađem odavde, da me više živog neće uhvatiti.

Izašli smo na ulicu. S pratnjom, naravno. Pamtim mrak i stravu u centru grada, pamtim naoružane ljude na svakom koraku. Bilo ih je toliko da sam odmah shvatio koliko su bile smiješne moje misli o bjekstvu iz ovoga pakla. I pamtim kako sam se užasnuo kad sam vidio svoje lice u ogledalu, u toaletu ***Radio-Bijeljine***. To što sam vidio nije ličilo na čovjeka. Jedno oko je bilo na vrhu glave, drugo pri dnu, a sve ostalo - bezoblična masa. Osjećao sam se kao da mi je svaka kost polomljena. Pa ipak, uspio sam izgovoriti nekoliko rečenica pred mikrofonom, o tome da mora prestati pucanje, da mora prestati ubijanje. Na moju sreću, Pero Simić je dugo govorio prije mene i rekao sve što se moglo reći o tobožnjim borbama, o «muslimanskim ekstremistima», o

srpskim «herojima» i njihovoj «pravednoj borbi», pa je meni ostalo samo da nekako obavim zadatak koji mi je dodijeljen. A na taj zadatak neprekidno me upozoravao moj pratilac, arkanovac, koji cijev automata nje skidao s mog potiljka, čak ni za vrijeme dok sam govorio. Činilo mi se da ljudi u studiju, kad su me vidjeli onako prebijenog, nisu ni očekivali ništa naročito od mene. Znao sam da nema nikakvih borbi u Bijeljini, da Bošnjaci nemaju oružja i da je sve to velika farsa. Velika, krvava pozorišna predstava. Znao sam da bi i jedan jedini, makar slučajni metak, ispaljen na nekog od arkanovaca, donio smrt desetinama nevinih ljudi. Bio sam kratak, nisam pominjao ni muslimane, ni Srbe, već samo građane, moleći ih da ne čine ništa što bi moglo donijeti nova ubijanja. Imao sam utisak da i ljudi oko mene jedva čekaju da završim. Onda su po mene došla dvojica policajaca, jednog od njih sam poznavao. Ali, moj pratilac im je rekao da sačekaju, nazvao je pred nama nekoga motorolom, i taj neko s druge strane kaže: «Dovedite ga ovamo da se dogovorimo». Ta rečenica je, kao santa leda, ostala u zraku. Znali su svi šta to znači, znao sam i ja, znali su i policajci. Obavio sam što su tražili, sad će me ubiti. To je bilo jasno. Tonski tehničar, koji je godinama radio sa mnom, spustio je glavu. Izašli smo.

Napolju nas je čekao policijski auto. Krenuli smo puževom brzinom, i ja ni o čemu više nisam razmišljao, samo sam želio da se sve što prije završi. Kad smo prišli zgradi Muzeja, iza koje je bio štab SDS-a, spazio sam, kao u magli, tri uniforme. Jedna od njih pripadala je Arkanu. Sageo se, pogledao kroz prozor i upitao me: «Kuda si ti pošao»? Objasnio sam mu da želim kući, ali su me zvali opet da se nešto dogovorimo. Razbjesnio se. «Šta ima da se dogovarate, rekao sam im da te ne diraju. Idi gore i reci da te ja ovde čekam». Čudno, do tada sam jedva hodao, a onda sam odjednom imao snage da odem u štab, da se popnem uz stepenice, da kažem Mauzeru kako me Arkan čeka dolje, pa moram odmah nazad, i da se, i pored njegovog gunđanja, vratim.

Kad smo krenuli, čuo sam Arkanovu naredbu «Ovde 99, dovešće čoveka, u redu je».

Grad je bio sablasno pust. Samo sjenke ljudi u uniformama, ni ptica da se čuje, ni lavež psa. Doveli su me do ulaza u bolnicu, ne smiju dalje, kažu. A kod kioska, pred ulazom, pet-šest naoružanih ljudi. Arkanovac pored rampe prilazi iz mraka i viče mi: «Dođi ovamo», mašući zloslutno puškom. Ja jedva izmolim mlađeg policajca da im kaže ko nas šalje. Kad je čuo da je to naredba «99», arkanovac pored rampe mahne rukom: «U redu je ». Ja se okrenem i krenem beskrajnom ulicom. I tek

onda shvatim, pucaće mi u leđa, šta će im značiti čovjek u okrvavljenoj [illegible] mrtav na trotoaru, pa takvih je pun grad... Ne znam jesu li me ponijele sile ili moje izubijane noge, uletio sam u jedno dvorište, pa preko ograde, pa pužući kroz travu. I našao vrata. Moja žena je odmah počela plakati. Ali, bio sam živ, živ!

Konačno slobodan

Ubrzo je svanulo. Petak, 3. aprila. Rafali su zaparali prohladno jutro. Odjednom u avliji gužva. Po komšije koji su bili s nama došao je neki kombi, vozač je bio sin jednog od komšija, svi smo se utrpali unutra, mene su unijeli, i krenuli smo. Kuda? Znao sam: ko god me vidi i prepozna – to će biti moj kraj. Iza nas – trešti muzika rafala. Kasnije smo saznali da je na tih sto-dvjesta metara oko čitaonice u Gvozdevićima ubijeno 18 ljudi. Među njima i otac i dva sina Komšići, koji čitavog života ni mrava nisu zgazili. Stari ljudi, žene. Ali, bilo je u tome sistema. Ubijanje nedužnih – to je najbolja taktika zastrašivanja i to se dešavalo tokom cijelog rata.

Naš komšija Đojo Krstić odveo nas je u kuću svog brata Drage. Kad sam mu rekao da ja želim da odem odatle, da ne bih njima navukao zlo na vrat, stao je pred mene i rekao mi: «Ti ćeš biti naš gost, i ako u ovoj kući treba neko da pogine, prvo ćemo poginuti moj brat i ja, pa tek onda ti». Čuvali su nas, mene su liječili, do nedelje, kad je dozvoljeno kretanje. Bio je Bajram, spremili su nam bajramski ručak, izljubili su nas kad smo pošli. I danas kad mislim o tome, mala topla ptica zaigra mi u grudima. Ljudi su ipak ljudi. A takvih slučajeva, znam to, bilo je mnogo tih dana i to je ono što i danas daje nadu u bolji život.

Kasnije sam saznao još nešto. Neko je iz blokirane Bijeljine uspio da javi Radio-Sarajevu da sam ja odveden i da uputi apel za moje spašavanje. I to je ponovio još jednom. Poziv su prenijeli i ostali sarajevski mediji, uključujući i ***Yutel***, jer drugih vijesti direktno iz Bijeljine nisu imali. I to mi je spasilo život. Neki su ga prepoznali po glasu. Bio je to, kako su mi rekli, Ramiz Šehović. Zvali smo ga Ramiz Droga. Mršav, ispijen mladić koji nije krio svoju narkomansku prošlost. Dosta je putovao, poznavao rok muziku i o tome je u više navrata, dok sam ja bio urednik, pisao u ***Semberskim novinama***. Mnogi su ga izbjegavali, kako to u palankama često biva. Izgleda da sam ja bio jedan od rijetkih ljudi u čaršiji koji su se prema njemu odnosili kao prema normalnom čovjeku. I to mi nije zaboravio. Čim je prestala pucnjava u

Bijeljini, otišao je u Brčko i priključio se bosanskoj armiji. Bio je sjajan borac, rekli su mi. Poginuo je već prve ratne godine, i njegovu fotografiju vidio sam u albumu brčanskih boraca.

A mene su odmah počeli tražiti. Tih dana je u novosadskom TV Dnevniku objavljen prilog u kojem novosadski novinar Vladimir Vukašinović, između ostalog, kaže i ovo: «Muslimani su predali oružje, jer su na to pozvali i neki od viđenijih muslimana, među njima čak i Jusuf Trbić, bivši direktor *Radio-Bijeljine*, za koga svi kažu da je glavni vinovnik svega što se dogodilo u Bijeljini». Čovjek iz Novog Sada nije mogao znati ko je ko u Bijeljini, morao mu je to neko reći. Ali, sad to više nije bilo važno. Krio sam se dok nisam uspio izaći. Noćima nisam spavao, trzao sam se na svaki šum vjetra, na svaki zvuk automobilskog motora, u snu me i danas pohođe tadašnje noćne more. Ipak, nisu uspjeli da me ubiju. Ali, ubili su deceniju mog života, ubili su radost u meni, ubili iluzije, ubili moje drugove i prijatelje, ubili ono što sam volio i u što sam vjerovao.

Ipak, i nakon svega, život ide dalje. Ako ništa drugo, naučili smo da ne smijemo zaboraviti. Nikada više. Jer, što bi rekao mudri Santajana, ko zaboravi, moraće još jednom sve da preživi. I ja ispisujem ove zakašnjele redove zato da ne zaboravim. Ni ja, ni ostali. To je najvažnije što možemo danas učiniti za sebe i one koji dolaze.

23. *Demolirana unutrašnjost Krpić džamije*

Zašto Bijeljina?

Na čuvenoj fotografiji Rona Haviva, koju sam pomenuo, vidi se Arkanov vojnik, pod punom ratnom spremom, kako čizmom udara u glavu mrtvu ženu koja leži na trotoaru. Fotografija je snimljena iz neposredne blizine, sa nekoliko metara udaljenosti. Dvojica vojnika stoje licem okrenuti prema kameri. U to vrijeme ulicama Bijeljine se kretala smrt i sve živo je bježalo da se sakrije. Otkud foto-reporter tako blizu, da snimi ono što će biti dovoljan dokaz za svaki sud na svijetu? Kako je došao i, što je još važnije, kako je otišao odatle, iz tog pakla, i odnio snimljeni materijal?

Amerikanac Ron Haviv je bio slobodni foto-reporter koji je u Bijeljinu došao s Arkanovim ljudima. Njegove fotografije ubijanja na ulicama Bijeljine, a zatim i nekih drugih gradova u Bosni, objavili su svi važniji listovi u svijetu Nešto kasnije su u Bijeljinu došli i odabrani novinari, dopisnici velikih listova i TV stanica. Neki od njih nisu napisali ono što se od njih očekivalo, pa su na početku rata protjerani iz Beograda. Zašto su dovedeni u Bijeljinu, kad se znalo da oni mogu biti svjedoci zločina nad civilima koje su počinili vojnici iz druge države?

Odgovor je jednostavan. Bijeljina je bila generalna proba rata. Milošević je htio da provjeri hoće li održati obećanje one velike sile koje su dale zeleno svjetlo za komadanje Bosne. Arkan je imao zadatak da kanališe zločin, da spriječi preveliko krvoproliće i ponudi svijetu dokaze da se vrše zločini nad civilima, ali u ograničenom obimu, u obimu koji neće isprovocirati reakciju, pogotovo ne vojnu intervenciju Zapada. To je najlakše bilo napraviti upravo u Bijeljini, koju su u potpunosti držali SDS-ovci, u kojoj su sve pripreme za rat bile davno završene, u kojoj se tačno znalo ko od Bošnjaka ima čakiju, o pištolju da se i ne govori, u kojoj nije bilo ni najmanje opasnosti za bilo kojeg Srbina. Vojska, policija, teritorijalna odbrana, «naoružani narod», pogotovo u selima, sve strukture vlasti, sudstvo, sve firme i ustanove – sve je bilo u njihovim rukama. Ostalo je samo da se presijeku veze s bosanskim medijima – i veliki, krvavi teatar mogao je da počne. Uloge su bile davno podijeljene, predstava uigrana, režija maestralna, a pripremljena je bila i publika. Nije manjkalo ni aplauza. A meni je najviše u sjećanju ostalo oduševljenje aktera i onih koji su se iz partera tiskali da i sami daju kakav doprinos, makar i minimalan, da i oni, opijeni, zapjevaju horsku pjesmu pobjede. Njihova pjesma još me ponekad budi iz sna i još me ispunjava teškim mirisom gađenja i stida.

Naslušali smo se tih prvih dana aprila (ali i kasnije) pjesama trijumfa sa talasa Radio-Bijeljine. «Ne može nam niko ništa, jači smo od sudbine», «Ko se s nama druži, život mu je duži», «Sprem'te se, sprem'te četnici»... A naslušali smo se i propagandnih laži kojima su nas zasipali u ogromnim količinama ***Radio-Bijeljina***, nove ***Semberske novine*** i mediji iz Beograda i Novog Sada, posebno državna televizija. Neke laži su bile toliko apsurdne, da je bilo prosto nevjerovatno kako niko na njih nije reagovao. Najveća, je, svakako, bila gromoglasna priča o borbama na ulicama Bijeljine, o «muslimanskim ekstremistima» koji su, pojačani «šiptarskim teroristima», «zelenim beretkama» i snajperistima nepoznatog porijekla, zauzeli vrhove munara i svih većih zgrada, ušančili se u Gradskom parku, gdje su čak i bunker iskopali, kako je iznio Milošević u Hagu (koga li su mogli pogoditi iz parka i kako su pobjegli?), ulogorili se u Bolnici, popeli se čak i na kran u centru grada, izvirali su iz zemlje i padali s neba, a da pri tome nikoga nisu ni ranili, ni ubili, niko od njih nije ubijen niti zarobljen, nikoga nisu pokazali novinarima i foto-reporterima, nikoga nisu izveli pred sud. Nestali su kao magla. Čak ni snajperista koji je, kako su rekli, bio na munari Atik džamije, pedeset metara vazdušne linije od Štaba SDS-a u kojem su se nalazili arkanovci, nije uspio nikoga pogoditi. Pa, da se kamenjem bacao, neko bi morao imati razbijenu glavu! Ali, i on je nestao, poput ptice, bez traga. Pričali su kako su muslimanke nosile u dimijama municiju u Patkovaču. Kome u Patkovači? Pa, u tom srpskom selu bila je kasarna! A u Kasarni – srpska vojska. Kažu da su nekakvi «muslimanski ekstremisti» (zanimljivo je da niko od Srba nije proglašen ekstremistom) pucali sa silosa. Ali, ni oni nisu nikoga pogodili, niko ih nije vidio, a nestali su, mada je silos bio opkoljen. Odnio ih vjetar. Srpske vlasti nisu iznijele ni jedan jedini dokaz o bilo kakvim borbama, niti su imali za to potrebe. Cijela predstava je igrana zbog svijeta i zbog onih Srba koje je trebalo ubijediti u ispravnost svega što se čini i, još više, u ispravnost onoga što će tek biti učinjeno.

Istina je da su prvog dana aprila Bošnjaci u nekim dijelovima grada postavili improvizovane barikade od malih kontejnera za smeće, bojeći se onoga što je dolazilo. Na barikadama je bilo po nekoliko mladića, poneki od njih s pištoljem ili lovačkom puškom. Na drugoj strani stajala je pripremljena, uvježbama i do zuba naoružana sila kojoj bi svaki incident bio dobrodošao. Barikade su istog dana pale lako, kao kamen u vodu. Za iskusne ubice to je bila dječija igra.

Beogradska televizija je prikazala Arkana koji gostima iz Sarajeva, članovima Predsjedništva Bosne i Hercegovine, Fikretu Abdiću i Biljani Plavšić pokazuje specijalni snajper sa (zamislite) zelenom drškom, specijalno izrađen u Hrvatskoj za potrebe bijeljinskih «ekstremista». Ali, snajperista nigdje nije bilo. Predstava je upotpunjena kad je Krizni štab SDS-a, na čijem je čelu tada bio Ljubiša Savić Mauzer, iznio ključni dokaz velike laži. Bio je to spisak ubijenih muslimanskih ekstremista, tih žestokih, teško naoružanih i na sve spremnih fanatika koji su bili tako opasni, da Srbima u Bijeljini, u borbi protiv njih, nisu bili dovoljni ni mnogobrojni policajci, ni vojska, ni teritorijalna odbrana, ni civilna zaštita, ni hiljade naoružanih ljudi po selima i u gradu, već su u pomoć pozvali Arkanove profesionalne ubice, da bi se odbranili. I kad su ti opasni ekstremisti pobijeni, mir je zavladao istoga časa. Na tom spisku je ukupno 40 imena, sa sljedećim podacima:

Ziberi Ajruš, rođen 1968. godine; Maid Sinanović; Salko Nargalić Ćosa (1960.g.); Ešef Beganović (1960); Alija Mujkić (1927); Sead Krajnović, otac i dva sina Komšići: Mustafa, Rijad i Ado, Bejtula (1956), Hamijeta (1953) i Abdirami (1954) Pajaziti; Husein Dizdarević (1941); Sabit Arifović (1935); Redžep Šabanović, njegova žena Tifa i sin Admir; Husein Geljo (1933); Haso Imširović (1929); Feriz Karasuljić (1959); Bisera Bišanović, njene kćerke Nermina (1954) i Mirsada (1962) i unuk Damir Danović (1976); Antonija Ostojić (1926); Zvonko Lazarević (1972); maloljetna braća Ibrahim i Almir Belkić; Ivica Vrhovac (1945); Dževad Osmanović (1978); Dževad Jašarević (1956); Elmazi Mersim (1969); Muhamed Mulabdić (1964); Majda Izić (1929), Bego Šindrić (1942); Huso Benić i jedna neidentifikovana osoba. Uz njih i: Milo Lukić, Mirjana Ilić i Radmila Novaković.

To su, dakle, ti strašni borci, «muslimanski ekstremisti» koji su zaprijetili da zauzmu Bijeljinu i pobiju sve Srbe. Ti mirni Albanci koje smo svi viđali kako vrijedno rade u buregdžinicama, te žene od 60 godina koje su se, kako kažu, verale na munare i krovove sa snajperima u rukama, ti stari ljudi koji su izvirivali kroz prozore ili iza taraba, pa ih pogodio metak. Poznavao sam porodicu Bišanović. U njihovu kuću su, vjerovatno na zahtjev nekog od komšija, kako se to i kasnije često dešavalo, upali Arkanovci i odmah zapucali. Ubili su staru Biseru, njene dvije kćerke, 15-godišnjeg unuka i stanarku, Srpkinju, kroz zatvorena vrata kupatila. A zatim i psa. Valjda je lajao. Biserinog sina, koji je slučajno bio u susjednoj kući, spasio je sutradan komšija Srbin, kad su ga poveli. Poznavao sam mesara Redžepa Šabanovića. Imao je suviše

veliku kuću, na koju je neko bacio oko. Starog Sabita je pogodio metak dok je gledao kako ubijaju dobre i *mirne* Komšiće. Male Belkiće su odveli u park i streljali ih, djecu od 16 i 17 godina. Poznavao sam Milu Lukića, koji je četnicima bio trn u oku, jer je bio brat narodnog heroja Veljka Lukića Kurjaka i čovjek koga su poštovali svi Bijeljinci. Jedan mi je očevidac pričao kako je Šešelj savjetovao svoje bijeljinske sljedbenike: ako muslimani ne ubiju ni jednog Srbina, moraju ga ubiti oni, jer kako će se sve prikazati kao sukob, ako budu ginuli samo muslimani? Arkanovci nisu znali ko je ko, ubijali su one na koje su prstom pokazali domaći «rodoljubi» ili one koje su nasumice pogodili, poput Srpkinje koju su pogodili na prozoru, ne znajući ko je. Lukići su bili poznati antifašisti, a Milo se dodatno zamjerio četnicima, jer nije dozvolio da sruše spomenik njegovom bratu. Uz njega su arkanovci ubili i očevice zločina – Antoniju Ostojić i mladića Zvonka Lazarevića, kome su nakon toga skinuli pantalone da vide je li obrezan. Kad se ispostavilo da nije, odmah je saopšteno da su ga ubili muslimani. Niko nije mislio o apsurdu – da su «muslimanski ekstremisti» ušli u opkoljenu Bijeljinu, da bi, pokraj svih arkanovaca, vojske, policije i rezervista ubili baš Milu Lukića, čovjeka od 70 godina, i nikog drugog.

Znao sam i starog Gelju, i Majdu Izić koja je imala 72 godine... Spisak ubijenih «muslimanskih ekstremista» objavljen je u prvom broju ***SIM novina*** od 15. maja 1992. godine. Zapitao sam se stotinu puta: koliko je mojih sugrađana Srba stalo pred ovaj spisak, i zastidjelo se?

Svjedok zločina

Evo jedne od bezbrojnih priča svjedoka velikog zločina.

«Dana 2. aprila 1992, između 12 i 14 časova, pripadnici Arkanove garde su, pucajući, ušli u Ulicu Bogdana Žerajića, u blizini Gradskog parka. Počeli su pretresati kuće, pa su ušli u podrum kuće Amira Softića, u kome su, uz šest žena i petero djece, bili i Edhem Musemić, star 70 godina, Feriz Karasuljić (33 godine) i Haso Imširović (63). Posljednju dvojicu su izveli iz podruma i ubili ih na licu mjesta, hicima u potiljak, pred svima. S arkanovcima je bila i djevojka po imenu Slavica, koja je ranije radila ili je bila često prisutna na recepciji hotela ***Krin*** u Bijeljini, u kojem su bili smješteni arkanovci. S njima je bio i mladić iz komšiluka, Srbin, koji je spriječio arkanovce da nastave s ubijenjem, jer je prepoznao djevojku koja je bila u podrumu, Sandru,

[illegible] ubijenog Feriza Karasuljića. Taj mladić je kasnije izvršio [illegible]. Ferizov brat je, slučajno, nekoliko minuta prije dolaska [illegible] izašao iz podruma, i to mu je spasilo glavu.

[illegible] je u istoj ulici ubijeno još sedmero, i to četiri žene i tri [illegible], među njima je bio i jedan dječak.

Tijela ubijenih su ostala cijelo popodne i cijelu noć na mjestu gdje [illegible] zatekle ubice, u avliji i u kući, a ujutro je došao u autu lično Arkan [illegible] je pobio te ljude. Kao da nije znao. Naredio je da se tijela koja [illegible] avliji sklone u kuću. Tu su ostala još jednu noć, a sutradan su [illegible] uniformisani ljudi i naredili da se tijela ubijenih prebace u bolničku [illegible] koja se nalazi u blizini. Za njima je došao bijeli kombi u [illegible] arkanovaca i odvezao ubijene.

[illegible]dan, 5. aprila, pozvana je rodbina ubijenih da ih identifikuje. [illegible] došli pred mrtvačnicu vidjeli smo mnogo tijela poredanih po [illegible]. Feriz Karasuljić je bio među njima, pokriven. Porodica ga je [illegible], preuzeli smo tijelo i dobili potvrdu od ljekara na kojoj je [illegible] zaveden pod brojem 77. A na livadi je otprilike toliko tijela i [illegible]

[illegible] smo 6. aprila sahranili po vjerskim običajima u harem [illegible]

Priča Rona Haviva

Na jednoj od fotografija koje je u bijeljinskom paklu napravio Ron Haviv, vide se dvojica arkanovaca kako, napeti, s puškama na gotovs, [illegible] na nekakve neprijatelje u blizini. Ta fotografija, kao rijetko koja, pokazuje prirodu zločina. Bijeljinci i oni koji poznaju Bijeljinu znaju o čemu se radi. Vojnici se nalaze pored zadnjeg zida Doma omladine, leđima su oslonjeni na njega, s njihove lijeve strane, pravo prema objektivu fotoaparata nalazi se zgrada nekadašnjeg Urbanizma, u kojoj je bio smješten Krizni štab SDS-a, a s njim i Arkanov štab. Tu, u toj zgradi, tridesetak metara od zgrade Skupštine opštine, u samom centru grada, ubijeni su mnogi bošnjački civili. Tijela nekih od njih nađena su u dvorištu iza Urbanizma i susjedne kuće u kojoj je bio smješten kafe bar Šico. Vojnici ciljaju – pravo u zid zgrade Službe društvenog knjigovodstva (SDK).

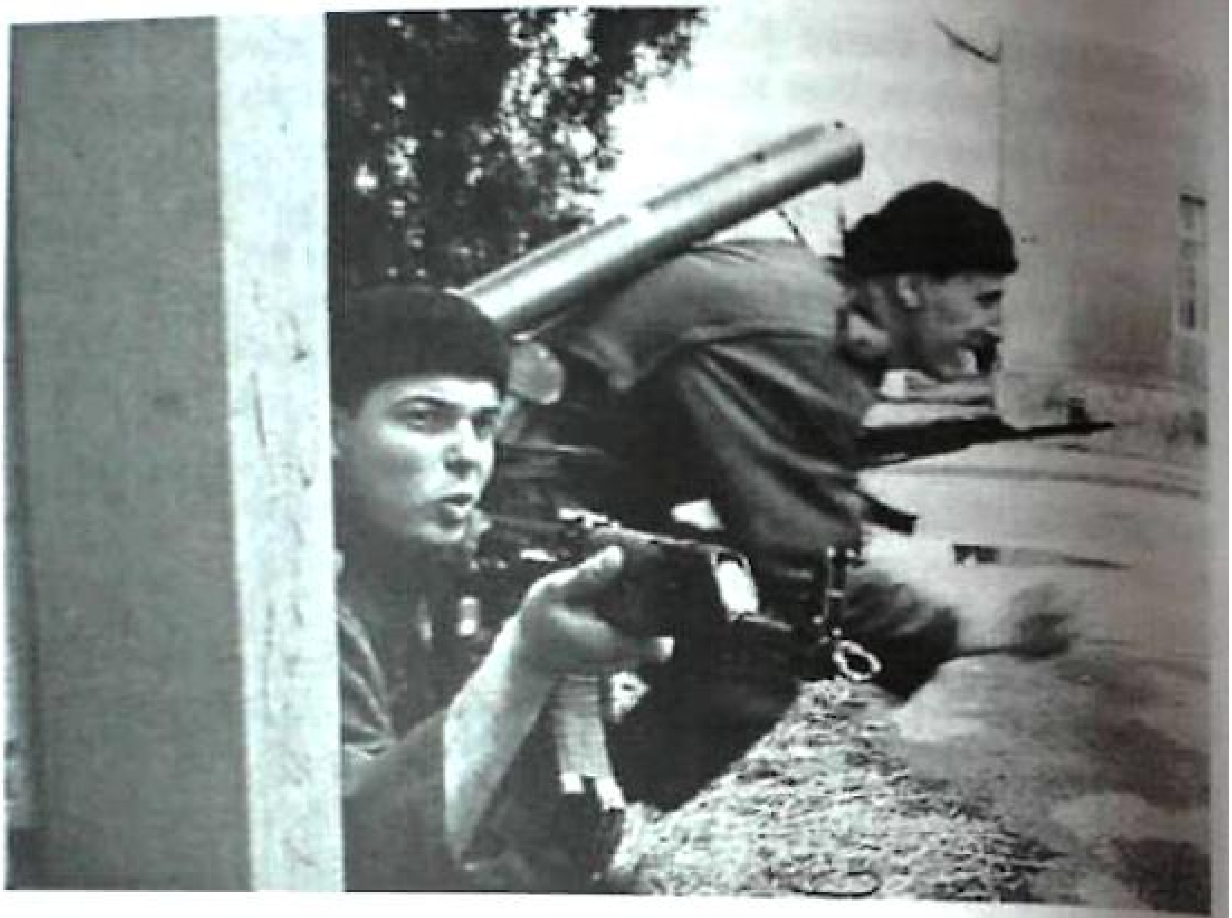

24. *Poziranje*

Ovi manekeni zločina imali su vremena da poziraju, kao što su pozirali u Krpića džamiji, kao što su pozirali za TV kamere pucajući iz PAM-a na trgu ispred Skupštine opštine. O tome je pričao i sam Ron Haviv, kada je 2. aprila 2005. godine, nakon 13 godina, došao da vidi mjesto u kojem je fotoaparatom zabilježio početak bosanskohercegovačke kataklizme. Slike bijeljinskih zločina koje je ovaj slavni američki fotoreporter napravio obišle su svijet, kao dokaz početka rata i prirode toga rata.

«U Bijeljinu sam stigao 2. aprila 1992. godine vođen nekakvom intuicijom. Grad je već bio blokiran. Svi smo znali da rat uskoro počinje, ali nismo znali kad i gdje. Taj momenat, kad su «tigrovi» došli u Bijeljinu prepoznao sam kao početak rata. Arkana sam upoznao u Hrvatskoj, u Vukovaru, i kad sam stigao u Bijeljinu, pitao sam ga mogu li fotografisati, radi dokumentovanja svega što će se dešavati sa srpske strane. Arkan je rekao da je to u redu, da mi vjeruje, i odredio jednu malu vojnu jedinicu, oko dvadesetak vojnika, da idem s njima i da mogu raditi slobodno. Bilo je mnogo pucnjave u gradu, ali samo u jednom smjeru. Ono što smo prvo uradili, što je jedinica htjela, bilo je da odemo u bolnicu, jer tamo, kako su rekli, ima mudžahedina. Proveli smo neko

[illegible] u bolnici, ali tamo je sve bilo mirno i nismo našli ni jednog od [illegible]. Prešli smo zatim preko ulice, do džamije preko puta bolnice. «Tigrovi» su ušli u džamiju, popeli se na munaru i skinuli muslimansku zastavu, a stavili srpsku. Pitao sam mogu li da ih slikam i oni su mi dozvolili. Pozirali su u džamiji, s muslimanskom zastavom, i pokazivali tri prsta. U isto vrijeme čuo sam neko komešanje u jednoj prostoriji u džamiji. Ušao sam i vidio da su od jednog čovjeka, civila, tražili ličnu kartu, da se identifikuje. Pokazujući njegovu ličnu kartu rekli su da je pogledam, jer je on fundamentalist sa Kosova.

25. *Hapšenje „fundamentaliste" sa Kosova*

Poslije nekoliko minuta čuo sam vrištanje napolju i izašao sam iz džamije. Preko puta džamije ima jedna kuća, a vojnici su iz te kuće izveli muškarca i ženu. Žena je vrištala i na nju su vojnici galamili. Čuli su se pucnji i čovjek je pao na trotoar. Tada su «tigrovi» na mene vikali da ne slikam, da prestanem da slikam. Bilo je još nekog komešanja i vriske, ja sam se malo izvukao prema kamionu koji je bio u blizini. Shvatio sam da su to muž i žena, čovjek je bio još živ i ona je pokušavala da mu pomogne, a ja sam uspio brzo napraviti još nekoliko fotografija. Krenuo sam prema grupi «tigrova», a kad sam se vratio, i

žena je već bila ubijena. Onda su našli jednog mladića, od nekih 17-18 godina, i uveli ga u dvorište džamije. Izgledalo je da je uspio pobjeći, ili su ga pustili, ali kad je vidio da iza džamije nema izlaza, on se vratio, i tu su ga ubili. Nekoliko minuta nakon toga izveli su iz druge kuće još jednu ženu, ona je bila sestra ubijenog čovjeka, pa su ubili i nju.

U jednom momentu rekli su da se vraćamo u štab SDS-a, a Kosovara su uzeli sa sobom. Kad sam vidio da se vraćamo, rekao sa sebi da moram sačuvati dokaz da su srpski vojnici to uradili. Pred štabom sam čekao Arkana da mi da dozvolu da odem iz Bijeljine, i u tom trenutku oni su bacili Kosovara sa prozora na spratu. Bacili su ga na beton. Bio je, nekim čudom, još živ, kad su istrčali napolje i počeli da ga udaraju čizmama, polumrtvog, a onda su ga podigli i odnijeli u kuću. Ja sam to slikao, a uskoro je stigao Arkan i jedan vojnik mu je rekao nešto o tome da sam ja fotografisao. Arkan je tad tražio da mu predam aparat, zajedno sa svim filmovima koje imam, raspravljali smo, i na kraju sam uspio da ga ubijedim da mi uzme samo aparat i film u njemu. On je obećao da će to razviti u Beogradu, i ako bude smatrao da su neke fotografije dobre, vratiće mi ih. Ali, ja sam prije toga uspio izvući iz aparata i sakriti film koji sam već bio «ispucao», i njega sam razvio. Izgubio sam sliku čovjeka kojeg bacaju s prozora, ali imam onu kad su ga tukli, kad je već pao na zemlju. Sutradan sam se vratio u Bijeljinu, ali mi nije dozvoljeno da uđem u grad. Dan kasnije dozvolu sam ipak dobio i vratio sam se u grad. Sve je već bilo završeno i Arkan je šetao gradom s nekim zvaničnicima. Otišao sam u bolnicu da vidim ima li Kosovara, ali ga nisam mogao naći. Pretpostavljam da je i on ubijen. Fotografije koje sam napravio u Bijeljini objavili su mnogi svjetski listovi, među njima i ***Tajms, Pari mač, Štern***, a kasnije sam od prijatelja Francuza u Beogradu čuo da je Milošević galamio na Arkana zbog tih fotografija. Kasnije, u izjavama za medije Arkan je, kad je već morao da komentariše slike koje su objavljene, tvrdio da su na njima Srbi koje su ubili muslimani. U nekim intervjuima je govorio da sam njegov prijatelj, a u drugima, opet, da jedva čeka da se napije moje krvi. Nakon tih dana ne znam šta je bilo s Arkanom, niti smo se ikad više sreli.

Bio sam, inače, i u drugim mjestima u Bosni i Hercegovini, u Sarajevu, Mostaru, Jajcu, Banjaluci, Manjači, Trnopolju, ali Bijeljina ima posebno mjesto u mojim sjećanjima i u knjizi fotografija koju sam objavio. O tome ovih dana snima film i ekipa japanske državne televize ***NHK*** iz Tokija, i to će biti prava priča o onome što sam vidio i zabilježio.»

Plavšićkini poljupci

Da li je išta jasnije otkrilo prirodu bijeljinskog pokolja od dnevnik TV snimka na kojem Biljana Plavšić oduševljeno ljubi Željka Ražnatovića Arkana ispred zgrade Skupštine opštine? Generalna proba je uspješno završena, ubijanje nedužnih i nemoćnih civila postalo je herojski i rodoljubivi čin, nakon kojeg treba čestitati ubicama i tako pokazati narodu šta i kako treba činiti, da bi se planirani prostor Velike Srbije očistio od svih koji ne pripadaju nebeskom narodu. Svoje poštovanje egzekutoru iskazao je i general Sava Janković, komandant Tuzlanskog korpusa, koji je salutirao Arkanu, onako kako to rade potčinjeni. U Skupštini opštine – Arkan i vladika Kačavenda vode glavnu riječ na sastanku sa Biljanom Plavšić i Fikretom Abdićem, ignorišući žrtve i iskazajući jedinstvo zločina i vjere, kakvo smo kasnije gledali. Sjećam se jedne Arkanove izjave koju je prenijela sva štampa: «Moj vrhovni komandant je patrijarh Pavle», rekao je on. Tako je crkva popela na pijedestal duhovnog vođe jednog zakašnjelog i anahronog fašističkog projekta koji je, u osvit trećeg milenijuma, vratio [illegible] mrak etničke mržnje, logora i masovnih zločina nad civilima.

Priprema bijeljinskog krvavog teatra bila je sveobuhvatna i iscrpna, jer su režiseri morali voditi računa o viševjekovnoj tradiciji zajedničkog života i velikom broju Srba koji sigurno ne bi odobrili zločine. Bezbroj je primjera da su u istim podrumima i kućama boravili tih dana i Srbi i Bošnjaci, da su Srbi čuvali svoje prijatelje i komšije, i to je bila najveća prepreka brižljivo isplaniranoj plimi zločina. Zato smo četiri noći slušali neprekidno tutanj granata, u vrijeme policijskog časa, kad je svima bio zabranjen izlazak na ulice. Šta je mogao pomisliti čovjek zatvoren u kući uplašen, dok mu u ušima odjekuju eksplozije, a u glavi bjesomučna medijska propaganda koja ne prestaje pričati bajku o islamskim fanaticima i borbama na ulicama Bijeljine? Sve je to bilo namijenjeno i Srbima i Bošnjacima. Srbima – da ih uvjere u ono čega nema. Bošnjacima – da razmisle o tome hoće li ostati da žive tu, gdje se ekstremistima proglašavaju žene od sedamdeset godina i ubijaju zbog toga.

Koliko je ljudi ubijeno tih dana u Bijeljini?

Tačna brojka vjerovatno se nikad neće znati. Izvori u Haškom tribunalu govore o 400-500 ubijenih. Ako znamo da taj sud uvijek barata najmanjom, nesumnjivom brojkom, nije daleko od istine da se broj ubijenih civila kreće između sedam stotina i hiljadu. Mnoga poznata

imena ne nalaze se na listi koju je objavio Krizni štab SDS-a, a Des
Trevizan, londonska dopisnica, koja je tih dana bila u Bijeljini, pisala je
o »gomilama leševa na Drini«. Mnogo posmrtnih ostataka bijeljinskih
žrtava nalazi se na groblju u Sremskoj Mitrovici, neki su već
identifikovani, a neki su, kako se saznalo, odvezeni odatle i bačeni u
masovne grobnice širom Srbije. Mnogo ljudi je nestalo tih dana, o
mnogima se ni danas ništa ne zna. Asima Fidahića je, u papučama, iz
podruma njegove kuće, odveo Brano Filipović Šumar. Hasib Kupu,
bivši komandir Stanice milicije, otišao je da vidi šta mu je s komšijama,
i nije se nikad vratio. Ubijen je i Ramo Avdić, trgovac. Kad su poveli
trojicu braće Delića, njihov otac Redžo tražio je da i on ide s njima.
Jednog od braće, Sulejmana, našli su krajem 2004. godine u Sremskoj
Mitrovici. Kao i Himzu Ferhatbegovića, koga je, sa dvojicom komšija,
odvela domaća policija, i nikad se nisu vratili. Ubijeni su i Dževad
Musliјević i njegov brat, i mnogi drugi, desetine ljudi je nestalo bez
traga. Ne zna se koliko je bijeljinskih Roma ubijeno, i teško da će se
ikad saznati.

Janja je tih dana bila opkoljena tenkovima. Stigla je jedinica koja je
razarala Vukovar, i samo se čekao znak, pa da i Janja bude sravnjena sa
zemljom. Događaji iz aprila 1992. godine i danas su tabu-tema, danas,
2005. godine, deset godina nakon završetka rata, o tome se ne smije
javno govoriti, istraživanje sudbine nestalih da se i ne pominje. Ne zna
se ništa ni o kasnijim ubijanjima pojedinaca i čitavih porodica, o
progonima i deportacijama, o brojnim logorašima i njihovim patnjama,
niti o logoru u Batkoviću, o silovanjima, o pljačkanju, i niko se nikada
nije javno upitao ko to i zašto ubija, pljačka, siluje, progoni i ponižava
nevine ljude. Ne govori se javno o strahu, o noćnom upadanju u kuće,
o plaču djece, o poniženjima, o najvidenijim Bošnjacima koji su morali
da čiste ulice. Muk prekriva dženaze bošnjačkih civila čija su tijela
nađena u Srbiji, o zločinima se niko ne oglašava, kao da je smrt stotina
nedužnih ljudi dječija igra, kao da su hiljade unesrećenih, prognanih i
opljačkanih tek mali incident. U Bijeljini i Janji, u kojima nije bilo rata,
nisu nikada pokretane ozbiljne istrage zbog zločina, deportacija, rušenja
džamija, policija je odvodila ljude koji su nestajali. Sud je uništavao
ionako oskudne dokaze o zločinima, politika je šutjela, građani se bavili
svojim poslom, popovi pokrštavali muslimane, novinari pričali o »onima
tamo«. Nakon svega, ispada da su svi ubijeni Bošnjaci sami sebe ubili,
da su mnogobrojni zatočenici logora i kopači rovova na Majevici tamo
išli svojom voljom, da je 35 hiljada Bošnjaka (od 37 hiljada, koliko ih je

živjelo u Bijeljini i Janji) otišlo, ostavljajući sve što imaju, sav svoj život, isključivo zbog turističkih pobuda, da su džamije same pale... Mrak je ušao u glave i u srca ljudi. Zločini su opravdani. Niko nije kriv. Ubijanje Bošnjaka nije grijeh.

Mnogo je primjera koje pamtimo.

U Bijeljini se, recimo, već godinama obilježava tragični događaj od 15. maja 1992. godine – Tuzlanska kolona. Toga dana, kao što je poznato, u napadu na kolonu JNA koja se povlačila iz Tuzle poginuo je veći broj vojnika, pa se taj dan obilježava kao dan žalosti, a na bijeljinskom groblju podignut je i spomenik poginulima. I ništa tu ne bi bilo sporno – ni žalost za stradalima, ni zahtjevi da se kazne počinioci, ako je zločin i treba da bude ispitan i kažnjen, da nije nečeg drugog. Naime, do tog dana, do 15. maja, počinjeni su strašni zločini nad civilima u Bijeljini, Zvorniku i Brčkom, a udio semberskih »patriota« u tim zločinima je bio veliki. U Bijeljini je ubijeno više stotina civila, u Zvorniku 3 do 5 hiljada, u Brčkom i više od toga. A u ***SIM novinama*** od [illegible] maja 1992. Veljko Milić, predsjednik Srpske opštine Tuzla, kaže: »Većinu mrtvih smo preuzeli i oni su upućeni na VMA na identifikaciju. Treba još da preuzmemo 35 tijela poginulih i veliki broj ranjenih.«

U Tuzli je, pod još nerazjašnjenim okolnostima (istinu će, nadajmo se, utvrditi sudski proces koji uskoro počinje) stradalo nekoliko desetina vojnika, mahom regruta, i to jeste tragedija. Ali, do toga dana rat se već [illegible], hiljade Bošnjaka je već bilo pobijeno, mnogi i ovdje, u Bijeljini, ali to nije vrijedno pažnje! Da je stradalo nekoliko hiljada [illegible], uzbunili bi se i vlast i narod! Ali, ubijanje Bošnjaka nije vrijedno ni jedne jedine riječi, o danu žalosti da se i ne govori. Prijedlog da se postavi spomen-ploča civilima ubijenim u toku rata propratio je muk. Za političare i vlast, za novinare i sveštenike, ali i za mnoge obične ljude – zločini nad Bošnjacima u Bijeljini i Janji, daleko od ratnih dejstava i linije fronta, progoni i poniženja, rušenje džamija, sve je to normalno i dozvoljeno. I nije vrijedno pomena.

Poljupci Biljane Plavšić označili su tako početak duge noći u glavama i dugi san ljudskih savjesti. Čestitajmo ubicama i krenimo u ljepšu i srećniju budućnost!

ČETIRI GODINE UŽASA

Pokolj u Bijeljini u prvim danima aprila, pokazalo se ubrzo, bio je samo ulaz u dugu i strašnu noćnu moru od koje Bošnjaci nisu mogli pobjeći naredne četiri godine. Arkanovci su najprije oskrnavili najljepšu bijeljinsku džamiju – Atik džamiju, koju je prije četiri i po vijeka sagradio Sulejman Veličanstveni. A onda su počela odvođenja ljudi, premlaćivanja, zastrašivanja, i to po detaljno razrađenom scenariju. Poginuo je Refik Selimović Mačak. Gomila novopečenih gardista opkolila je njegovu kuću, da se obračuna s jednim čovjekom koji je imao samo jedan pištolj. I taj pištolj je imao samo jedan metak, velikog kalibra. Bio je to Refikov ručni rad. U tome je nađen razlog za likvidaciju, to je, istovremeno, bio način da se pokaže junaštvo novih «oslobodilaca». Najprije su opkolili kuću, pa su «zoljom» razvalili kapiju, a zatim pucali i pucali ... U tijelo Refika Selimovića ispalili su na desetine metaka. Gomila srpskih gardista, naoružanih do zuba, uspjela je tako savladati jednog civila. Bio je to model kojim je obilježen čitav kasniji velikosrpski pohod na Bosnu.

Ratna propaganda počela je s prozivkama ljudi i plasiranjem najbezočnijih laži, koje su se, ma koliko besmislene bile, završavale na isti način: odvođenjem i ubijanjem ljudi. Pero Simić je još prije rata u *Politici* prozvao profesora Ferida Zečevića, mirnog čovjeka koji je držao kafanu na početku Račanske ulice, i to, ni manje - ni više, već - kao komandanta nekakve nove Handžar divizije. Zamislite: čitava divizija, formacija od desetak ili više hiljada ljudi, s teškim naoružanjem, u Bijeljini? Tome je pridodata i tvrdnja o postojanju iste takve divizije i u Brezovom Polju, koje ne bi moglo sastaviti toliko ljudi pod oružjem ni kad bi ustali svi koji su tamo umrli i sahranjeni u posljednjih trista godina. Ali, ni tako velikim lažima niko nije gledao u zube. Ferid Zečević je odveden u logor u Batkoviću, zajedno sa Ejubom Smajićem i Huseinom Ćurtićem Apakom. Tukli su ga dva dana bez prekida, dok nije podlegao. Isto tako je prošao i Husein Ćurtić. Njihove ubice još šetaju Bijeljinom.

Krizni štab SDS-a bio je vladar života i smrti u Bijeljini. Njemu su, direktno iz Beograda, upućivane dnevne naredbe, o kojima je govorila i Biljana Plavšić, a njegovi članovi su onda sve to stavljali na papir: koga ubiti, koga protjerati, koga samo opljačkati, koliko Bošnjaka može danas izaći, ako plate, a koliko ih treba vratiti iz Rače. Taj krvavi posao naslijedilo je Ratno predsjedništvo opštine. Policijski čas je sve

Bošnjake držao noću u kućama. Pa su tako Vojkan Đurković i njegovi, ali i ostali iz policijskih i vojnih službi i paravojnih jedinica koje su se slegle u Bijeljinu, mogli da biraju koga će posjetiti i šta će mu raditi. U Bijeljini i Janji je otvoreno slobodno lovište na Bošnjake.

Pored toga, vrlo brzo su se semberski Srbi priključili Miloševićevoj armadi i zajedno s njom krenuli na Zvornik. Nekoliko dana je bilo dovoljno da se ispita raspoloženje svijeta i da se vidi da ništa više ne stoji na putu brutalnoj sili. Ubice su došle s obje strane Drine. Ništa ih više nije sputavalo, nikakvi obziri, nikakav strah od svijeta. Krv je potekla potocima, pobijeni su hiljade ljudi, žena i djece u sklopu starog plana čišćenja Podrinja, kao dijela buduće Velike Srbije. Niko im se nije mogao suprotstaviti, osim male grupe boraca, koja se utvrdila u starom Kula-gradu. Ali, sve je to kratko trajalo. Ogromna sila bivše JNA, pojačana raznim paravojnim formacijama koje je vojska skupila i obučila, i arkanovci, kao glavna snaga, sručili su se, kao lavina na bespomoćni narod. Obala Drine je bila puna leševa, logori puni zatočenika. A kad su završili sa Zvornikom, krenuli su na Brčko.

Bio je 1. maj te 1992. godine. Znajući da im se ni u Brčkom, kao i u Zvorniku, nema ko suprotstaviti, semberski Srbi su u ubijanje i pljačku krenuli kao što se ide na izlet. Autobusi okićeni cvijećem, dr Milan Novaković, šef SDS-a, s velikim krstom u ruci, ide od jednog autobusa do drugog, sveštenici blagosiljaju, a narod kliče. Sve je ličilo na veliko narodno veselje.

U Brčkom je sve išlo kao i u Zvorniku. Hiljade mrtvih, orgija ubijanja, u kojoj je prednjačio bijeljinski monstrum – Goran Jelisić, koji je samom sebi dao nadimak Adolf. Fotografija na kojoj on, u policijskoj uniformi, ubija na ulici bošnjačkog civila, proglašena je fotografijom godine u svijetu. Novi Adolf nije mogao da se zasiti ubijanja, pa mu je data prilika da se pokaže – postavljen je za komandanta logora Luka, logora smrti u kome su stotine ljudi ubijene na najbestijalnije načine. Ono što su radili Goran Jelisić, njegova vjerenica Monika i njen brat Kosta Simeunović, Ranko Češić i ostali – ljudski um, jednostavno, ne može shvatiti. Ali, čitavo Brčko, i logor u njemu, kao i Brezovo Polje, bili su zona pod kontrolom bijeljinskih vojnih i paravojnih formacija, i njihova odgovornost za sve ove zločine je nesumnjiva.

Mauzer i njegova garda slavljeni su tih dana kao «oslobodioci» Brčkog. Naslijedivši posao od svojih uzora – Arkana i njegove Srpske dobrovoljačke garde, oni su postali specijalisti za civile i njihovo uklanjanje sa teritorije koja treba da pripadne Velikoj Srbiji. Njima su se

pridružili i bijeljinski i ugljevički četnici. Ugljevičani su se posebno «istakli» kao čuvari u logoru Luka.

A Bijeljinom se tih dana širio glas o bogatstvu Brčaka. Ratni plijen je postao pitanje časti. Dok su prema Brčkom tutnjali tenkovi, topovi i kamioni puni vojnika iz Srbije, Semberci su iz suprotnog pravca dovozili sve što se može dovući – od automobila i frižidera, do zidnih utičnica.

Na žalost «oslobodilaca», u Brčkom su progonjeni i ubijani počeli ubrzo da se brane. Liniju fronta, tada formiranu, Karadžićevi Srbi nikada više nisu mogli značajnije da pomjere. Počeli su i sami da ginu. A nakon svakog poraza vraćali su se u Bijeljinu, da se osvete na civilima. Već prvih dana izvedeno je devet Bošnjaka koji su radili na utovaru u mlinu. Nikada se nije saznalo za njihovu sudbinu. Bijeljinski Bošnjaci su sa strahom počeli da osluškuju eho borbi na brčanskom, a zatim i na teočanskom ratištu. Svaki poraz Srbi su «namirivali» ubijanjem civila. Pakao više niko nije mogao zaustaviti.

U Bijeljini je, po nekom mračnom scenariju, počela serija ubistava viđenijih Bošnjaka. Bila je to jasna poruka svima koji to još nisu shvatili, da pripadnicima jednog naroda ovdje nema mjesta. Početkom ljeta, 2. juna, ubijen je Salko Kukić, nakon čega se dobar dio Bijeljine, u strahu, iselio. Predveče toga dana u stan Kukićevih u centru grada upala su trojica pripadnika Vojne policije iz Ugljevika, po nalogu Odjeljenja za obavještajno-bezbjednosne poslove Komande istočno-bosanskog korpusa Vojske RS. Imali su nalog da Kukića privedu, zbog apsurdne optužbe da je on, Bošnjak, preprodavao oružje po semberskim selima. Po selima koja su bila naoružana do zuba i u koja ni bošnjačka ptica nije smjela da uđe. Dok je Istok Pojatar čuvao suprugu i dijete Salke Kukića u spavaćoj sobi, Oliver Rodić i Slaven Lukić su od njega tražili pare. Nezadovoljan ponuđenom sumom, Lukić je pucao u Kukića iz «škorpiona» s prigušivačem i teško ga ranio. Pokupili su zatim pare, više od 50 hiljada maraka, i otišli. Salko je ubrzo preminuo. Ali, to nije bio kraj.

Kad su njegovo tijelo to veče prenijeli u roditeljsku kuću, pojavila se domaća policija koja je opkolila kuću i izvršila pretres, tražeći, navodno, oružje. Živima je, tom prilikom, zaprijećeno. Mrtvima više ništa nisu mogli učiniti.

Mnogi Bijeljinci su shvatili poruku. Na žalost, oni koji su ostali, imali su pred sobom dugi period muka.

Ubijanje Boga u Batkoviću

Pošto je Brčko imalo logor smrti, poznat danas u čitavom svijetu, ni Bijeljinci nisu htjeli da zaostanu.

Logor u Batkoviću bio je pripreman dugo uoči rata, pa je otvorio svoja vrata čim je ubijanje počelo. Dovođeni su tu (uglavnom) civili iz Bijeljine, ali i iz drugih mjesta, najviše iz Podrinja. Svojevremeno je u Ljubljani objavljen djelimičan spisak zatočenika logora u Batkoviću koji su, u jednoj «turi», tada razmijenjeni nakon dugotrajnog zatočeništva. Bilo je među njima civila iz Vlasenice (121), Zvornika (20), Šekovića (16), Kalesije (69), Koraja (10), Brčkog (5), Tuzle (10) , i još 50 iz ostalih mjesta. U toj razmjeni su 42 zatočenika prebačena preko granice, prema zapadnim zemljama. Ovaj konc-logor je bio mučilište i za mnoge Krajišnike. Samo iz Manjače su dovedena 532 logoraša. U prosjeku je u ovom logoru bilo zatočeno oko 2.500 ljudi. Neki su ovdje dugo tamnovali, a neki su razmjenjivani za zarobljene srpske vojnike. Među zatočenima je bilo i žena i djece. Svi su bili smješteni u dva hangara dužine 50 i širine oko 30 metara, u kojima se nekad skladištilo žito. Logoraše je čuvala vojna policija iz Bijeljine. Kako se ona odnosila prema logorašima, pokazalo je i suđenje Draganu Iliću, bivšem vojnom policajcu iz Batkovića. On je bio komandir unutrašnjeg obezbjeđenja i mnogi logoraši su ga prepoznali kao mučitelja koji je svoje žrtve svakodnevno zlostavljao, tukao ih, izgladnjivao i tjerao na prisilni rad. Zapamtili su nekadašnji logoraši i druge mučitelje, od kojih su najgori bili: Gligor iz Goražda, zvijer u ljudskom obliku, pa Marko, nekadašnji čuvar u KPD Zenica, Dragan, koga su zvali Drago, Piklić, Bošnjak iz Brezovog Polja...

A prisilni rad je bio običaj u Batkoviću. Logoraši su radili na državnom poljoprivrednom dobru, ali su bili često ustupani i seljacima iz Batkovića i okolnih sela, da rade na njihovim imanjima. Iživljavanja i maltretiranja od strane čuvara, pa čak i seljaka na čija su imanja odvođeni, bili su svakodnevna pojava. Mnogi logoraši svjedočili su o užasnim uslovima u logoru. Hrana se uglavnom sastojala od čorbe sa tragovima graha, krompira ili riže, sa jednom kriškom hljeba dnevno. Bolesti su harale, zbog nečistoće i bijede u kojoj su živjeli, ali su najgora bila stalna prebijanja logoraša, pogotovo nakon srpskih poraza na frontu. Samo u julu i avgustu 1992. od tortura i nedostatka lijekova umrlo je 17 logoraša. Mrtve su iznosili pred hangare, među postrojene logoraše, a

zatim ih negdje odnosili. Ni do danas se ne zna gdje su ih sahranjivali, kaže jedan od logoraša, koji je u Batkoviću proveo pet i po mjeseci.

26. *Ljeto 1992., iz jednog od logora u BiH*

Uz Batković, u Bijeljini je bio formiran i veći broj malih, uglavnom privatnih logora, o kojima je svjedočila i Biljana Plavšić, koja je pobrojala sva ta mjesta. Logoraši su tu tretirani kao robovi, koje su vlasti dodijelile svojim zaslužnim ljudima, da rade za njih. Većina njih nije preživjela rat. Likvidirani su da ne bi bili svjedoci užasa koje su vidjeli i doživjeli. Neke od njih pobili su srpski borci, da se osvete zbog vojnog poraza, nečije pogibije na frontu ili, jednostavno, iz obijesti. Tako je dvojicu logoraša, koji su radili u *Žitoprometu*, zaklao četnik iz Ključa. Bili su njegove komšije, pa ih je prepoznao. Jednom od njih odsjekli su glavu, pa je iznijeli na sred ceste, kao fudbalsku loptu.

U Janji su 27. januara zaklani Izo (rođen 1950) i Suada (1958) Milkić. To veče su u njihovu kuću došla trojica nepoznatih ljudi u uniformama srpske vojske. Natjerali su domaćine da ih služe jelom i pićem, Izo je morao da im svira. Ujutro je Izin brat zatekao ispreturane stvari, sto pun ostataka jela, tri čašice za rakiju i dvoje zaklanih. Pored Ize je bila harmonika puna krvi. Policija je izašla na lice mjesta, ali se

se završilo kao i obično – bez istrage, bez sudskog postupka, bez krivaca, bez kazne. Tišina je prekrila još jedan zločin u Semberiji.

Patnja kao usud

Mnogi od logoraša nisu ni vidjeli hangare u Batkoviću. Bili su odmah upućivani na kopanje rovova, najčešće na Majevicu, ali i u Pelagićevo i u druge krajeve.

Stotine ljudi je prošlo kroz muke na samoj liniji fronta. Izgladnjivani, prebijani i neuhranjeni, svakodnevno su morali raditi najteže fizičke poslove, pod stalnom prijetnjom od metka s jedne, ili druge strane. Veliki broj njih i danas živi u Bijeljini i Janji, mnogi su se razišli po Bosni i po bijelom svijetu, ali sve njihove priče su slične. Svjedoči o tome i nekadašnji logoraš iz Janje.

„Do septembra 1994. godine krio sam se u Janji, spavao u šumi, snalazio se kako sam znao. A onda su nas pokupili Vojkanovi ljudi, među njima je najrevnosniji bio Pero Doknić iz Čengića. U noći između 8. i 9. septembra pokupili su dosta porodica iz Janje, a u Brijestu su skinuli s kamiona nas pedeset muškaraca. Bilo je to onda kad je Mauzerova garda, koja je kupila ljude, zaprijetila da neće ići na front, ako cijela Janja ne bude iseljena. Malo im je bilo što su nas svakodnevno progonili, što su tukli i ubijali ljude (ubili su, sjećam se, Asima Topalovića, pa onda jednu ženu, jednom su pucali na đenazu, gađali su tabut), sve to je bilo malo. Istovarili su nas, naše porodice uputili dalje, u nepoznatom pravcu, a nama rekli da idemo na prisilni rad. Kad se pobunio Husein, nastavnik istorije u školi u Janji, tako su ga prebili, da ga nismo mogli prepoznati. Uz njega su istukli još dvojicu. Mene je Vojkan pozvao na stranu i rekao mi da će me on lično ubiti ako ikome budem rekao da mi je tražio pare, jer 16. septembra dolazi Crveni krst da nas popiše. Uskoro zatim došla je i druga tura iz Janje. Smestili su nas u Vidinu kuću na Panjiku kod Priboja. Dva mjeseca smo tu svakodnevno kopali rovove, a zatim su nas, u četiri grupe po deset ljudi, odveli na Majevicu, u Podgoru. Svako jutro su nas vodili od Jojine kafane do releja, na kopanje rovova.

Kad je 22. decembra 1944. pobjeglo devet Janjaraca, mi smo doživjeli pakao. Tukli su nas, mučili, a nas šestericu osudili su na smrt, kao da smo mi imali ikakve veze s tim bjekstvom. Moja krivica je, kako su rekli, bila u tome što sam tih dana dobio pismo od sestre iz Tuzle. Obično, kratko pismo. Presudu su nam izrekli neki Gavro i bezbjednjak

Lazić. Odveli su nas u Donje Pipere da nas streljaju. Ali, poštedjeli su nas, trebali smo im za rad. Tu sam ostao sve do 10. januara 1996. godine, ravnih šesnaest i po mjeseci. Bio sam u jedinici Riste Radića, nekadašnjeg načelnika SUP-a iz Lopara, 3. pješadijski bataljon 3. Majevičke brigade, na liniji od Lopara do Čelića, na koju su dovođeni oni koje je trebalo likvidirati. Mnogi logoraši su tu platili glavom. Šest Janjaraca je poginulo 13. maja 1994. na Tomanića kosi, a prije toga, u martu, ubijen je Jusuf Spahić. Neki su pobijeni zato što su drugi logoraši pobjegli, na primjer sin Šahbaza Korajčevića, Nedžad. Sjećam se kako su 20. jula 1995. godine, u toku velike ofanzive Armije BiH, poginuli Mustafa Hamzić i Sakib i Mehmed Ćelahmetović, a dvanaest ili trinaest logoraša je ranjeno. Te godine poginuli su i Mehmed Huremović, Asim Potoković i drugi. Braća Šerifović, Suljo i Šerif, natjerani su da uđu u minsko polje. Suljo je izgubio obje noge, a Šerif jednu. Sjećam se i Ohre Huremovića, bio je tako prebijen, da mi nije jasno kako je preživio. Moram reći da nisu svi bili mučitelji, bilo je i onih koji su nam pomagali, jedan od njih je Zvonko Pleić iz Bijeljine, koga svi poštujemo.

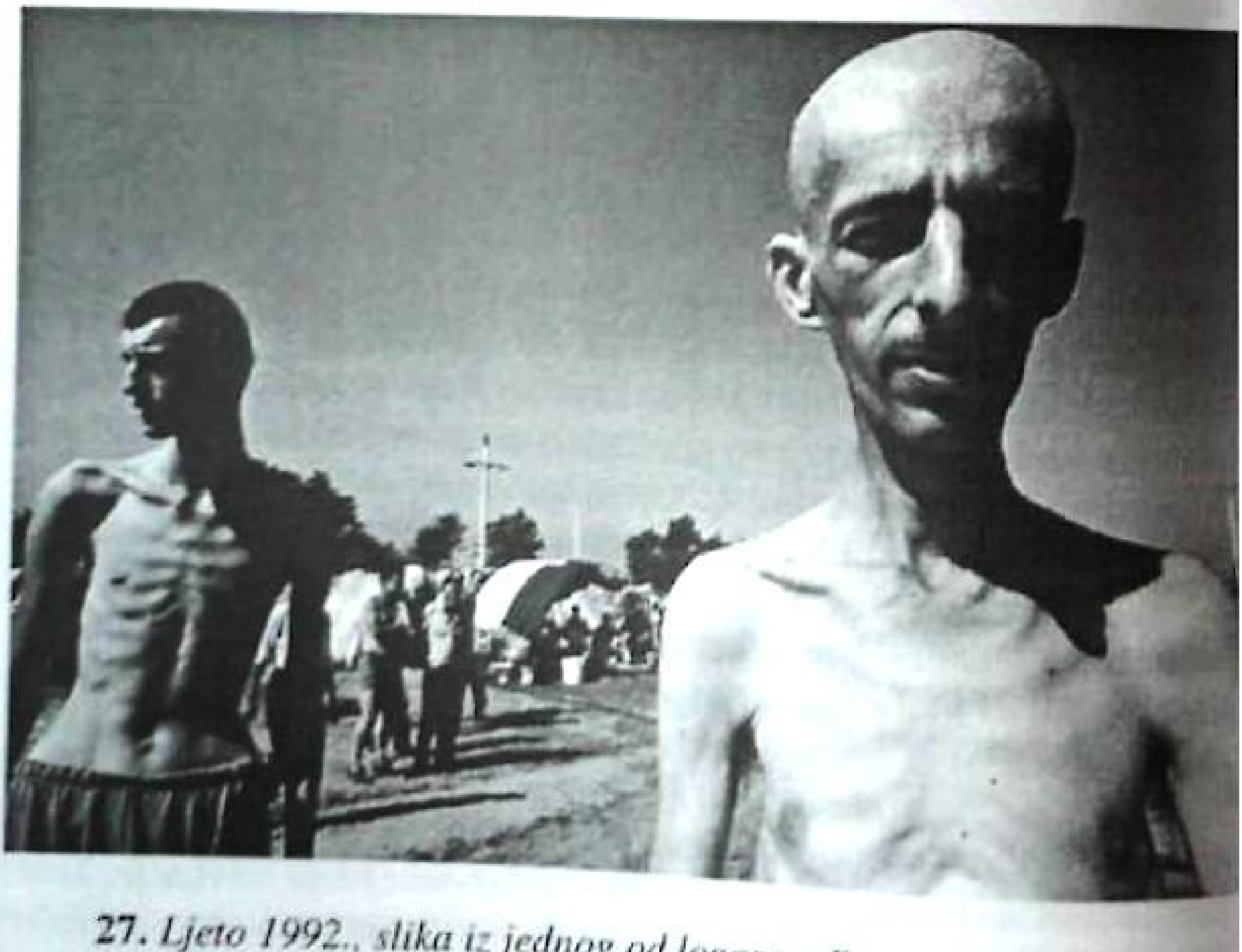

27. *Ljeto 1992., slika iz jednog od logora u Bosanskoj Krajini*

Hrana je bila loša, samo da se preživi. Ali, jedan detalj posebno pamtim. Pobjegao je jedan od logoraša, pa su nas žestoko pretukli, dvojici su polomili rebra, tjerali su nas da tučemo jedan drugog, a zatim su nam naredili da jedemo so. Kašikama. Umalo nismo pomrli. U mučenju su prednjačili Drago, zvali smo ga Slani, pa četnik s nadimkom Ozrenac i Gavreša, komandir interventnog voda iz Pipera. Neću to nikad zaboraviti. A najgore nam je bilo u periodu od oktobra do decembra 1994. godine, tada su bile stalne borbe, pa su se linije često pomjerale. Kopali smo rovove danonoćno. A Crveni krst više nikad nije došao, sve do 3. decembra, nakon Dejtona. Međutim, ja sam oslobođen tek 10. januara, mada u evidenciji koju sam dobio od Crvenog krsta piše da je moja »radna obaveza prestala 3. 08. 1994.g.». Kakva radna obaveza? Ako se pakao podvodi pod nekakvu radnu obavezu, onda su oni u pravu.»

Od logora do logora

D.D. je rođen 1927. godine i imao je punih 67 godina kad je odveden. Za nešto više od pet mjeseci prošao je osam logora, prošao teški rad, mučenja, gladovanje. Kad je odveden imao je 102 kilograma, kad je vraćen – 61. Težinu je vratio, ali posljedice patnji niko ne može otkloniti. Evo njegove priče.

«Uveče 15. jula 1994. pokupili su i mene i sina (njega su odmah uputili u Pelagićevo), bilo je nas 29 iz Janje, i još šestericu iz Bijeljine, i odveli nas u Hase, u staru školu. Zgrada razvaljena, čuvaju nas, i tuku. Bijeljince su strašno tukli, ne znam zbog čega. Među krvnicima su se isticali braća Vitomir i Ratomir Draganić iz sela Bjelimići kod Jablanice. Ratomir je bio i komandir te jedinice, ali je najgori bio Ljuban Gavrić iz Popeci. On i danas živi u Janji, u Lugovima. Tukao je ljude kundakom, nogama, čim stigne. Tjerao ih je da stoje licem prema zidu, s podignutim rukama, a on ih udara. Najviše je tukao Nidžu Hadžihajdića i Refudina Zečevica, ali nije štedio ni ostale.

Tu smo bili do iza pola noći. Onda su dovezli mali kamion i sve nas izveli. Oni se postrojili u dvije vrste, i mi moramo proći između njih. Udaraju svi, koliko ko može. Onda su nas strpali u taj kamiončić i krenuli prema Zabrđu. Na raskršću stanu i počnu nas istovarati, a dogovaraju se, vele: rupa je iskopana, krenite. Hoće da nas pobiju. Uto naidoše svjetla, bijeli mercedes, i nekakav oficir poče da se dere na njih:

«Šta to hoćete s ljudima, marš odatle!» Ni danas ne znam ko je to bio, ali spasio nam je živote.

Odatle nas odvedu u Lopare. Ujutro nas podijele u dvije grupe po 17 ljudi, ostao još ja. Pita me Stevo Bokarić iz Amajlija: u koju ću ja grupu. Kažem da ću s tom i tom grupom, pa nas odvedu u Jablanicu kod Lopara. Taj je Stevo bio komandir čete, maltretirao nas je cijelo vrijeme. Spavali smo u staroj zgradi nadomak linije, ni u WC nismo smjeli izaći, nuždu smo vršili u sobi. Zamjenik Stevin je bio Risto, iz Visokog, radio je kao nastavnik u školi u Janji, dobar čovjek, svi ga se po dobru sjećamo. Tu mi preko dana idemo na liniju, kopamo, a ja nosim hranu, municiju, prenosimo mrtve. Ginulo se stalno, tada je od straha zanijemio Ibro Nurkić, hadži Selimov sin, i danas je takav. Tukli su, Suljo Skokić je bio tako isprebijan da bijelog mjesta na tijelu nije imao, sav modar. A nisam rekao da nam je Stevo sve pokupio, pare, dokumenta, sve, ništa nismo imali. Jednom su natovarili na mene gajbu sa 30 kila paradajza, da je nosim na liniju, uz brdo koje je bilo tako strmo, da konj nije mogao da se popne. Hoće da me ubiju ako ne iznesem to. Kad tada nisam umro, neću nikad.

Poslije mjesec dana kažu da idemo kući. Mi srećni. Ali, vraga. Vrate nas u fazaneriju, kad tamo oni isti što su bili u Hasama, s njima i Ljuban. Bili smo tu tri-četiri dana i za cijelo to vrijeme dobili smo po jedan hljeb i konzervu, i jedan kanister vode za sve. Odatle – u Blaževac kod Pelagićeva, na kopanje rovova. Pošto sam bio iznemogao, ja sam nosio hranu u rovove i prao suđe. Trajalo je to jedan mjesec dana, pa nam opet kažu da idemo kući. Al´ nas opet vrate u fazaneriju. Pa odatle ponovo u Pelagićevo, u bivšu zemljoradničku zadrugu. Tu smo opet bili oko mjeseca dana.

Iz Pelagićeva su nas prebacili u Batković. Tu je nas 526 bilo smješteno u hangaru, isljeđivao je potpukovnik Čekić. Spavali smo na betonu i svaki dan išli kod seljaka, da radimo na njihovim njivama. Tada su odveli 110 mlađih ljudi na Kulu i na Treskavicu, da kopaju rovove. Mnogi su tamo poginuli. Bio sam toliko slab, da je bilo pitanje dana kad ću umrijeti. Da ne bih umro tu, poslali su me u Tuzlu s jednom grupom logoraša. Svi su to morali platiti po 200 maraka, ko nije imao od koga pozajmiti, nije ni mogao ići. Samo je od mene Vojkan tražio 400, veli da sam ja imućan čovjek i mogu uzajmiti koliko hoću.

U Batkoviću sam dobio rješenje da sam bio na radnoj obavezi, u jedinici JRO- 9090/23 V.P. 7328 Pelagićevo, potpisao je major Vlado Simić.

A kad sam se konačno vratio iz Tuzle u Janju, u mojoj kući je i dalje bio Dobrinko Simić, sin Todorov, iz Tičića kod Kaknja. Sve mi je rasprodao, a ja sam mnogo imao, svi smo u kući radili, i imali. Vikendicu mi je srušio. Nije izašao iz moje kuće dok nije morao. Ja sam bio u Tičićima, on ima tamo veliku, lijepu kuću, on i brat imaju takve kuće, jedna pored druge, sve novo, a on i sad, 2005. godine, živi ovdje u kolektivnom smještaju i čeka da mu država napravi kuću u Janji.

Šta da kažem nakon svega? Živ sam, ali i sad ne prođe dan, a da ne mislim o onome što me potrefilo. I ne prođe dan, a da ne pomislim kako bi bilo dobro da odgovaraju svi koji ljudima učine zlo, da im se vrati ono što su radili drugima.»

Krv i suze

I. T. iz Bijeljine pokupila je domaća policija na samom kraju rata, nakon što je četiri godine radio bez naknade, krio se i strahovao. Odveli su ga u podrum jedne bošnjačke kuće, koju su još ranije ispraznili.

„Čim smo ušli počeli su da nas udaraju, mene i Muhameda, i to krvnički. Ja sam krupan čovjek i mogu dosta da izdržim, ali sam puzao, sav u krvi, nisam mogao ustati. Ni danas ne mogu da shvatim zašto su to radili. Vezali su nam oči i udarali dok nam obojici nije pošla krv i na nos i na uši. Nakon svakih deset udaraca palicom, kundakom ili nogama, morali smo pojesti po jednu kašiku soli. Pa opet udarci.

Čini mi se da je to trajalo čitavu vječnost. Onda su nas izveli, bolje rečeno: iznijeli, i povezli nekud. Naprijed, u džipu, bili su Vojkan, Peto Šarov i Pajo Bokser. Istovarili su nas na Majevici, i ni na zemlju nismo stali, a oni su počeli opet da nas tuku. Bilo je tu još naših ljudi, bilo je 25 Bošnjaka iz Bijeljine. Toliko su nas tukli, da se tih sedam-osam dana sjećam kao kroz maglu. Znam samo da su jednom spremili ražanj, da nas peku.

Na kraju ja više nisam znao za sebe. Probudio sam se u bolnici u Loparama, život mi je visio o koncu. Kad sam se malo oporavio, došao je Vojkan. Za izlazak je trebalo naći 2.400 maraka po osobi, uključujući i djecu koja su ostala kod kuće. Kad sve skupe, da to daju nekom Dragašu, pa da nas zajedno prebace do linije. A prije nego što smo krenuli, Vojkan je zaprijetio da nikome ne smijemo pričati šta nas je snašlo.

PAKAO NA ZEMLJI

U ovom krvavom i prljavom ratu žene su možda bile najveće [illegible]. Prenosim priču N.N. iz Cerske kod Vlasenice koju su 15. maja [illegible] godine uhapsile srpske vlasti, zajedno sa dvoje maljoljetne djece, [illegible] od dvije i devet godina i odveli ih na farmu u Pilici. [illegible] neizrecivih patnji, prebačene su u logor u Batkoviću. Užas se [illegible]

Krvava Pilica

Moja patnja je počela 15. maja 1992. godine, kada sam sa [illegible] maljoljetne kćerke išla prema Novom Selu (ne onom kod [illegible]). Tamo sam pošla da mojoj staroj majci pomognem oko [illegible] krompira. Išle smo pješice. Mlađu, dvogodišnju kćerku, nosila [illegible] naručju, a stariju, devetogodišnju, vodila sam pored sebe, držeći [illegible]. Oko deset sati ujutro, ispred jednog tunela, zaustavili su me [illegible] srpske policije, njih sedam. Pitali su me gdje idem, i ja sam [illegible] odgovorila. Nisu mi vjerovali, i počeli su me vrijeđati, [illegible] dirati za grudi i bedra, a moje kćerke su počele plakati. Malo [illegible] zaustavili su jedan kamion u kojem su nekud vozili civile [illegible], i natjerali me, prijeteći mi oružjem, da se sa djecom popnem u [illegible]

Nakon 2 – 3 sata vožnje dovezli su nas pred farmu u selu Pilica, [illegible] se nalazi između Janje i Zvornika. Dok sam izlazila iz kamiona [illegible] sam da su mi cipele umazane krvlju. Kad sam bolje pogledala, [illegible] sam lokve krvi na patosu kamiona.

Uveli su nas zatim u neku salu, uz psovke i viku. Tu je bilo mnogo [illegible], mislim da je ih je bilo više od hiljadu. Sve civili. Ja sam bila [illegible] odraslo žensko. Sve su to, kako su mi rekli, uglavnom bili mještani bošnjačkih sela sa područja opštine Zvornik. Djeca su bila sa mnom. Tu smo proveli dva dana i dvije noći. Stalno su dovodili nove grupe ljudi, koji su prema kraju sale potiskivale one dovedene ranije, sve dalje od vrata, jedinog otvora kroz koji je ulazio zrak. Bilo je užasno zagušljivo i pretrpano ljudima, zbog čega su se neki gotovo ugušili. Možda bi se to dogodilo i mojoj djeci, da mi nije pomogao neki stariji čovjek, koji je u više navrata molio policajce da mene i djecu premjeste u neku drugu prostoriju.

U toj drugoj sali zatekla sam oko dvadeset djevojaka, uglavnom iz Vlasenice, Zvornika i Bratunca. Najmlađa je mogla imati oko 13, a najstarija oko 22 godine. Na podu je bilo vrlo malo slame. U susjednoj sobi su bile starije žene, neke od njih su bile majke djevojaka iz sobe u kojoj sam bila i ja. Međusobno nismo smjele kontaktirati. Srpski policajci su to strogo kažnjavali, udarajući najčešće čizmama one koje bi se usudile progovoriti.

Jedno veče odveli su mi stariju curicu, a kad sam ih pitala kuda je vode, nisu htjeli ništa da mi kažu. Čekala sam, prošlo je više od 24 sata, ali je ne vraćaju. Drugo veče, poslije ponoći, došli su i po mene. Mlađu sam kćerku morala ostaviti u sobi. Uveli su me u neku prostoriju u kojoj, osim zategnutog paravana, nije bilo ništa. Na podu nije bilo nikakve prostirke. Bilo ih je sedam u sobi, sjećam se samo dva imena, Petra i Matije. Jedan od njih mi je naredio da se raspremim, ako želim da opet vidim kćer. Morala sam ih poslušati. Dok sam se skidala, govorili su mi razne pogrdne riječi. Zatim su mi naredili da legnem na pod. Silovali su me svi, jedan za drugim. Sve je to trajalo, mislim, oko dva sata. Dok su mi to radili mislila sam samo na curicu. S vremena na vrijeme gubila sam svijest. Kad su se zadovoljili, naredili su mi da se obučem. Potom su mi rekli da pođem iza paravana i ponesem svoje prase. Bila sam iznakažena, prljava i iscrpljena, ali sam bila kao gromom pogođena kad sam vidjela moju curicu. Ležala je na leđima, sva u pjeni, modra i bez svijesti, bez donjeg veša i krvava između nogu. Moja devetogodišnja kćerka je dva dana bila zlostavljana od životinja u ljudskom obliku. Od bola i straha izgubila sam svijest i pala na pod. Ne znam koliko sam tu ležala. Kad sam došla sebi, uzela sam malo vode iz plastičnog kanistera koji je stajao u uglu, umila malu i nakon izvjesnog vremena nekako je vratila svijesti. Uzela sam je u naručje i stražari su me pratili dok sam se vraćala u sobu.

Svako veče su odvodili po nekoliko djevojaka, silovali ih, a potom vraćali nazad u sobu. Najgore su prolazile one koje su odupirale na bilo koji način. Neke su, zbog toga, poslije silovanja ubijene.

U Pilici sam sa djecom provela više od dva mjeseca, maltretirana, silovana, gladna i žedna. Od hrane smo dobijali krišku hljeba i jedno kuhano jaje. To je bilo sve u toku 24 sata. A onda su nas poveli u logor u Batkoviću, pored Bijeljine. Pored mene i mojih kćerki, u kamionu je bilo još dvadesetak Srba. Tokom vožnje ti su nam četnici psovali tursku majku, nazivali nas balinkurama. Povremeno su nas šamarali, pljuvali i udarali nogama, pesnicama i nekakvim palicama. Pokušavala sam

[illegible] djecu svojim tijelom, ali to ih je još više razbjesnilo. Udarci su [illegible] po meni.

[illegible] smo stigli u Batković.»

Pakao se nastavlja

N. N. nastavlja s pričom.

Tako se završila vožnja koja je meni trajala kao vječnost. Kad [illegible] kamiona uveli su nas u veliku sobu, u kojoj je moglo biti oko [illegible] djevojaka, starosti od 13 do 25 godina. Kasnije sam vidjela da su [illegible] zatvoreni i muškarci i žene, čak i djeca.

Moja patnja se nastavila. Pored svih poniženja koja sam [illegible] i u Pilici, vodili su nas, i muškarce i žene, na njihovu [illegible] ekonomiju, da radimo najteže poslove. Pod prijetnjom [illegible] ustupali su nas i srpskim seljacima, da radimo na njihovim [illegible]. Pored toga što smo i tu morali da radimo teške poslove, seljaci [illegible] nama i seksualno iživljavali, silovali nas, vrijeđali i tukli mnogo [illegible] stoku.

Stražari su svake noći odvodili žene i djevojčice. Po mene su [illegible] otprilike, svaki treću ili četvrtu noć. Vodili su nas u jednu [illegible] praznu prostoriju. Uvijek ih je bilo po nekoliko, a uglavnom su [illegible] put bila nova lica, tako da ih nisam mogla sve zapamtiti. Bilo je [illegible] iz Srbije, iz Zvornika, iz Bijeljine. Najgori su bili Ilija [illegible] i Jovan Lazić. Zapamtila sam ih, a zapamtile su ih sve žene i [illegible] zbog njihove krvoločnosti i mržnje prema nama Bošnjakinjama. Svaki put kad su me odvodili osjećala sam se kao da [illegible] na vješanje. A silovanje je trajalo za sve vrijeme mog boravka u Batkoviću.

U tom logoru sve su žene odvođene na kopanje repe, vađenje [illegible] krompira i druge poljske radove. Išle smo u grupama od po dvadesetak žena, a pratilo nas je obično po 7-8 stražara. Radile smo svaki dan po 7-[illegible] sati. Često su nas tjerali da sa sebe skinemo odjeću i tako gole [illegible] kopamo. Djecu sam ostavljala starijim ženama, kojih je također bilo u logoru.

Jednog dana kad sam se vratila sa prisilnog rada na njivi, zatekla sam stariju kćerku kako plače. Prišla sam joj i tek tad vidjela da su joj usne rasječene. Pitala sam ženu koja je pazila na nju šta se desilo. Rekla mi je da je u njihovu sobu došao vojni policajac, izvadio žilet i prijeteći joj, učinio to gnusno djelo. Zvao se Luka Mitrović i ranije je u nekoliko

navrata tukao moje curice. Uz pomoć djevojaka iz sobe zaustavila sam djetetu krvarenje. Svim logorašima je bilo teško zbog toga....

Slanina za ručak

U ovom iskazu želim da izdvojim jedan moj paćenički dan, iz mnoštva teških dana u logoru.

Početkom septembra 1992. godine srpska straža odvela nas je iz logora kod jednog bogatog seljaka da vadimo krompir. Sa mnom su bile još tri žene, Duda i Hitka iz Vlasenice i Murada iz Bratunca. Na njivu smo stigle prije sedam sati i radile smo zajedno sa nekoliko seljanki, Srpkinja, sve do podne. Tada su nam donijeli ručak. Sjele smo na travu, 15-20 metara dalje od Srpkinja, kojima je u isto vrijeme bila donijeta hrana. One su počele jesti, i dok su jele, stalno su pogledale prema nama, smijuljeći se. Kad smo razmotale bošču u kojoj je bila hrana, vidjele smo da je to slanina. Pošto mi, muslimani, ne jedemo slaninu, hranu smo samo odgurnule od sebe.

Kad je to vidio stražar, zvao se Jovica, počeo je galamiti na nas. Zatim nam je prišao, dohvatio slaninu i počeo nam je, jednoj po jednoj, silom trpati u usta. Mi smo se izmicale i branile, govoreći mu da mi nikada nismo jele slaninu. On nas je onda počeo vrijeđati i psovati nam tursku majku, govoreći: «Naučićemo mi vas dobro šta je srpsko!» A ja sam tad, uvrijeđena i gladna, uzvratila: «Mi ćemo vas naučiti svemu što je civilizacijsko. Živjeli ste na zemlji zajedno sa stokom, niste se znali okupati ni u pola godine. Od nas muslimana ste primili kulturu stanovanja, naučili spravljati hranu...» Ne znam šta sam još tada rekla tom bradatom četniku, ne razmišljati o tome šta će mi se desiti. Nisam ni završila, a Jovica je skočio na mene, zajedno sa stražarem Simićem. Uhvatili su me za nadlaktice i odnijeli do potoka koji je tekao uz njivu. Otimala sam se, trzala nogama, ali bez uspjeha...

Kad su me donijeli do potoka bacili su me u plitku vodu i počeli da gaze po meni, govoreći mi u bijesu: «Jeste, naučili ste nas svemu, ali sad je naše vrijeme. Nema cara Lazara, ali došao je njegov unuk Sloboda. Sad ćemo ti dobro oprati guzicu, balinkuro...»

Pošto su me izgazili nogama u vodi, svukli su me i ostala sam potpuno gola. Izvukli su me iz vode na sitni pijesak i obojica me grubo silovali. Prvo me je čvrsto držao Simić a Jovica silovao, pa su se onda zamijenili. Dok su mi to radili, uzvikivali su parole o Srbiji, o četničkim vojvodama, o Slobodanu Miloševiću i Šešelju...

Bila sam klonula, gubila sam svijest. A oni, kad su se zadovoljili, izvadili su noževe i zaprijetili da će me zaklati, da će mi jezik odrezati... Onda su iz potoka izvadili kamenje veličine jajeta i, uz vrisku, nekoliko kamenčića ugurali mi u vaginu... «Nećemo te danas zaklati», rekli su, «[illegible] nam roblje za rad na njivama. Kad se berba završi, odrezaćemo ti jezik». Zatim su otišli na njivu i odatle poslali Hitku i Muradu da me [illegible] odvedu. Izvadile su mi ono kamenje i pomogle mi da ustanem...

Nakon toga morale smo nastaviti rad. Na njivi smo bile sve do šest sati, kad smo se, izmučene i gladne, vratile u logor.

Najzad spas

U srpskom logoru Batković provela sam skoro pet mjeseci. Zahvaljujući uspjesima Armije BiH, koja je zarobila dosta četnika, organizovana je razmjena. Mene i moje curice, sa još 30 žena i 28 muškaraca – civila, četnici su dali u zamjenu za svoje zarobljene srpske [illegible] 51-nog.

Tako sam, zajedno s djecom, najzad bila slobodna.

Kad sam došla u Tuzlu saznala sam da su mi muža ubili kod Zvornika, da mi je i majka ubijena i zapaljena zajedno s njenom kućom, da je u bližoj familiji ubijeno 19 rođaka.

Sve su to učinili oni isti koji su i meni nanijeli toliko zla. I meni i [illegible] nama.

Da bih nekako našla svoj mir, da bih odužila dug svojim unucima, prijavila sam se za svjedočenje protiv ratnih zločinaca...»

SLUČAJ SARAJLIĆ

U jesen te, krvave 1992. godine, lanac zločina se nastavio, slijedeći neki monstruozni plan. Najprije se čulo da je nestala porodica Isić, koja je iz Tešća stigla u Bijeljinu, da bi nastavila put za Njemačku. Otac porodice Rahman Isić tada je živio i radio u Njemačkoj i poslao je vize članovima svoje porodice – supruzi Belkisi, dvogodišnjoj kćerki Kemali i četvorogodišnjem sinu Kemalu, majci Devli, 18-godišnjem bratu Mirsadu i 16-godišnjoj snahi Nermini. Oni su na bijeljinskoj autobuskoj stanici izvedeni iz autobusa, pa su morali da se jave Crvenom krstu. Primio ih je Đoko Mihajlović i smjestio ih u hotel, uzevši od njih pasoše. Nekoliko dana kasnije Isići su, posredstvom agencije «Evropa», koja se bavila razmjenom ljudi i dobara, pokušali da izađu iz zemlje. Međutim, vraćeni su tada s granice, a nestali su 15. septembra. Kako se saznalo, u hotel su, u dva sata poslije ponoći, po njih došla dvojica vojnih policajaca koji su ih odveli, navodno zbog saslušanja. Posmrtni ostaci djece pronađeni su na groblju u Sremskoj Mitrovici polovinom 2002. godine.

Inače, agencija *Evropa*, koja je za pare prebacivala ljude preko granice, bila je pod patronatom MUP-a Republike Srpske, na čijem je čelu bio Tomislav Kovač. Pošto su u Semberiji tada djelovale još dvije takve organizovane grupe, koje su vodili Ljubiša Savić Mauzer i Vojkan Đurković, često je među njima dolazilo do razmirica, najčešće zbog para, a u mnogo slučajeva nesretne ljude je, umjesto puta u neku od evropskih zemalja, čekala hladna Drina, koja je nosila leševe do Sremske Mitrovice.

Strah je pritiskao ljude i zemlju. Šta će sljedeće učiniti oni koji ubijaju djecu od dvije godine?

Na odgovor nije trebalo dugo čekati. Nije prošlo ni deset dana a Bijeljince je šokirao novi zločin. U noći između 24. i 25. septembra 1992. godine odvedena su i pobijena 22 člana porodica Sarajlić, Malagić i Sejmenović, sve familija, iz tri kuće u naselju Bukreš, u neposrednoj blizini Kasarne. Među njima je bilo i sedmero djece i četiri žene starije od 60 godina. Kako se ubrzo saznalo, specijalna policijska jedinica s Pala, koja je po Bijeljini kupila i odvodila s ulica ljude i slala ih u logore ili u smrt, dobila je s visokog mjesta nalog za još jedan strašni zločin. Domaća policija je obezbjeđivala mjesto zločina, a specijalci MUP-a RS, pod komandom Dušana Malovića (koji je kasnije poginuo) izveli su iz kuća one koje su tu zatekli, njih dvadeset dvoje, utrpali ih u kamione

Odvedeni na obalu Drine kod Balatuna. Začula se prvo rafalna, pa onda pojedinačna paljba. Ujutro su dovedeni mještani iz okolnih kuća da leševe pobacaju u Drinu. Jedan od njih je kasnije opisao stravičnu sliku: ljudi na gomili, krv na sve strane, prosuti mozak, i plava mašnica u dugoj kosi desetogodišnje djevojčice.

29. *Alma, Admir i Zekerijah Sarajlć*

Preživjeli članovi porodice, koji su živjeli u Janji, pokušali su doći do istine, ali niko nije htio razgovarati s njima. Mustafa Skokić, muž Zumrete Sarajlić, kojoj je čitava porodica pobijena, priča:

«Njihove kuće su naspram garnizona, i kada je zao glas došao do nas u Janji, mi smo odmah požurili u Bijeljinu. Naišli smo na pet opljačkanih kuća. Zaista, nismo tada mogli ni pretpostaviti da su ubijeni. To nam nikako nije ulazilo u glavu... Onda smo otišli u MUP, i to Branku Steviću, načelniku CJB.

Dobro se sjećam koliko smo čekali da nas Stević primi, a pored nas ojađenih, marširali su tamo-ovamo srpski policajci. Konačno smo ušli u kancelariju. Rekao je da su te porodice razmijenjene na Čeliću, i to je zvanični stav MUP-a, ali i da se, zbog svoje sigurnosti, više ne bi trebalo o njima da raspitujemo.»

Mustafa je Branku Steviću rekao da se po Bijeljini priča da su svi pobijeni na Drini, i da želi da ode da vidi te leševe. Odgovor prvog čovjeka bijeljinske policije je bio da su to neki Cigani koji su htjeli preći granicu, pa su ih ubili policajci iz Srbije.

Inače, na ostalim odgovornim dužnostima u bijeljinskoj policiji radili su u to vrijem: komandir policije Vajo Andrić, šef kriminalističke

policije Radomir Marjanović, a Drago Vuković, koji je bio šef DB-a, označen je kao organizator ovog zločina «na terenu.» U ovu grupu policijskih funkcionera spadaju i Predrag Ješurić i Aco Pantić, a posebnu odgovornost snose tadašnji šefovi republičke policije Tomo Kovač i Mićo Stanišić, koji su bili u Bijeljini i čija je specijalna policija izvršila zločin. Istine radi, treba reći da su tada u Bijeljini bili i Centar javne bezbjednosti (kojem je bijeljinska Stanica policije, na čijem je čelu bio Branko Stević, bila podređena), tu je bilo i sjedište MUP-a Republike Srpske, regionalni Centar Državne bezbjednosti i Specijalna brigada MUP-a. U toj strukturi bijeljinska policija je bila na najnižoj stepenici i imala je najmanje ovlasti. Ali, treba reći i to da niko nije podnio nikakvu krivičnu ili bilo kakvu drugu prijavu ni tada, niti u makar jednom od hiljada slučajeva progona, ubijanja, istjerivanja iz kuća, odvođenja u logore, rušenja džamija.

Dok sam pisao drugi dio ove knjige dobio sam pismo od Zumrete Skokić-Sarajlić iz Amerike. Između ostalog, ona piše i ovo:

«Na nekoliko dana prije nestanka moje familije situacija u Bukrešu je bila veoma teška. Privodili su Muhu, Rašida i mog brata Osmana u SUP na nekakva saslušanja. Noću su nepoznati ljudi u više navrata bacali bombe u njihova dvorišta, u vrijeme policijskog sata. Srbi su mogli da rade što god požele, da upadaju u kuće, da uzimaju šta hoće, da pljačkaju i ubijaju, i da nikome ni za šta ne odgovaraju. Kuće moje familije su bile u bivšoj Ulici Maršala Tita. Na broju 254 bila je kuća Rašida Malagića, na broju 256 kuće mog oca i brata Ize i Osmana Sarajlića, na broju 258 kuća Muhe Sarajlića i na broju 26o kuća Jusufa Sejmenovića. Te noći, između 24. i 25. septembra, nije bilo struje i mog brata Osmana je komšinica Anđa vidjela na kapiji oko 21 i 30. U 22 sata počinjao je policijski čas i tada je i on ušao u kuću. Ujutro su naše kuće bile pune nepoznatih ljudi, pretpostavljamo da su to bili pripadnici vojne policije, jer su bili u uniformama i s bijelim opasačima. Oni su čuvali kuće dva dana, i tada je tamo uspio ući moj muž Mustafa, s prijateljem Lazom Petrovićem iz Čađavice. Ja sam otišla u policiju da pitam šta je s mojom familijom, ali me nisu pustili. Prepoznao me je jedan milicioner, imao je nadimak Pajo i bio je prijatelj mog brata Osmana. Pitala sam ga šta je bilo, ali on mi nije mogao ništa reći. Samo je zaplakao. Taj isti dan otišla sam u fabriku ***Mladost*** i našla Lazu Petrovića. On mi je rekao da su svi pobijeni. «Zar i djeca », pitala sam. «Da, i djeca», rekao je on.

30. *Almir i Elvir Malagić*

...ucama sam vidjela da su svi podignuti sa spavanja. Pidžame i ... su bile na posteljini. Mislim da je moj mlađi brat Senad ... da pobjegne, jer smo našli njegovu kožnu jaknu na ... stepeništu, bila je pocijepana, kao da je silom skinuta s ... ličnu kartu moje snahe Amire našla sam u njihovoj kući. Ormari ... garderobom bili su otvoreni, to znači da je Amira obukla ... babinoj kući zatekla sam nekoliko boca alkohola na stolu. Moj ... pio. Dakle, zločinci su bančili dok su kupili moju familiju. U ... kažu da ništa nisu čuli, ili nisu smjeli da govore.

... noći nakon povlačenja vojnih lica nastala je pljačka u svih pet ... o tome niko ništa nije znao. Ili nije htio da kaže. Umjesto ... izmišljali su razne priče: da je u kući Ize Sarajlića, mog oca, bila ... a Caco Petrović iz Janje rekao je mom Mustafi da su ... počinili Hrvati. Takvih morbidnih priča mi smo se svi naslušali i ... u Bijeljini, za cijelo vrijeme rata.

Danas, kad mislim o svemu, ne želim nikoga da mrzim. Želim samo ... saznana istina. I da neko odgovori na pitanje: ko su i kakvi su ljudi ... naredili da se svi oni pobiju, da se i žene i djeca pobiju, kakvi ... koji su naredbu izvršili i ko su i kakvi su oni koji su sve to ... do dana današnjeg? Uključujući i naše bivše komšije i ... građane koji su nešto od toga znali, a nisu htjeli da kažu».

Tako piše žena koja je izgubila čitavu porodicu u jednoj noći.

Zanimljivo je da su povodom ovog zločina najžustrije reagovali bijeljinski četnici, jer su organizatori zločina počeli širiti vijest da su oni ... Tadašnji komandant srpskih četnika za sjeveroistočnu Bosnu vojvoda Mirko Blagojević poslao je, u ime Srpske radikalne stranke,

najvišim organima Srpske republike informaciju o zločinu i zahtjev da se on ispita. Odgovora, naravno, nije bilo. Niko nije reagovao ni tada, ni kasnije – ni policija, ni sud, niti drugi organi. Čak ni onda kad je Duško Tomić, osvjedočeni i žestoki borac za istinu, inače osnivač Dječije ambasade Međaši, pokrenuo sudski spor i o ovom zločinu obavijestio tadašnje najviše političke funkcionere Republike srpske Mirka Šarovića, Mladena Ivanića i Dragana Kalinića. Poslao im je i imena ubijene djece iz ove grupe: Almir (Rašida) Malagić, 17 godina, Admir (Osmana) Sarajlić, 6 godina, Alma (Osmana) Sarajlić, 10 godina, Selma (Muharema) Sarajlić,12 godina, Zekerijah (Muharema) Sarajlić, 16 godina, Edin (Jusufa) Sejmenović, 13 godina. Nisu se oglasili ni sud ni tužilaštvo, nisu se oglasili ni političari ni mediji... Kao da se nikad ništa nije desilo.

Kako navodi Duško Tomić, mnogi su tražili od Mileta Škorića, pripadnika Nacionalne bezbjednosti iz Balatuna, i Drage Vukovića da objasne zašto su doveli i pobili te ljude u Balatunu, ali odgovora nema. Sestre iz porodice Sarajlić išle su u Osnovnu školu «Vuk Karadžić» (bivša škola «Marko Filipović») da se raspitaju šta se desilo sa njihovom dječicom koja su bila učenici te škole. U školi su im rekli da su za njih to djeca koja su napustila školu. I ništa više.

Niko da se zapita: pa čiji je to, i kakav je to monstruozni um koji negdje u hladu kabineta zamisli takav zločin, pa naredbu proslijedi dalje. Ko su i kakvi su ljudi koji su sve to organizovali u Bijeljini i o čemu su mislili oni koji su pucali u stare žene i djecu od šest godina? Zar ih nisu mogli sve izvesti u Srbiju, pa ih natjerati da idu dalje? Zar nisu mogli....?

31. *Edina i Edin Sejmenović*

Uzalud pitanja. Jer, ni danas, 2005. godine, 13 godina nakon zločina, niko ne želi o tome da govori. Bijeljinski Bošnjaci nalaze svoje mrtve na groblju u Sremskoj Mitrovici i sahranjuju ih u Bijeljini, a ni jedan bijeljinski medij ništa ne želi ni da vidi ni da čuje. Političari šute.

[illegible] savjest odgovornih, muk ispunjava duše svih koji o tome [illegible] niko od njih nema svoju, ili barem komšijsku djecu, zar [illegible] dječiji vrisak, zar se niko od njih ne boji ni ljudi ni [illegible] i dalje mirno spavaju? I oni koji su smislili, i oni koji [illegible] oni koji su organizovali, i oni koji su pokazali rukom na [illegible] Kasarne, i oni koji su pucali? Žive li oni i dalje tu, oko [illegible] nove poduhvate?

32. *Dženaza*

LANAC ZLOČINA

O bezbrojnim zločinima u Bijeljini i Janji mogu posvjedočiti hiljade ljudi. Hiljade poniženih, opljačkanih i pretučenih ljudi, hiljade uplašenih, hiljade deportovanih. Nakon aprilskih događaja, koji su označili početak rata, lanac zločina se počeo odmotavati lagano, ali sigurno, dan po dan, noć po noć. Umjesto Kriznog štaba, formirano je Ratno Predsjedništvo opštine. Bijeljina je postala ratno središte, kroz nju su prolazile snage iz Srbije, tu su se kao kod kuće osjećali zlikovci iz najrazličitijih paravojnih formacija. Pljačke i progoni mogli su se organizovati mirno, bez žurbe, od kuće do kuće. Bošnjaci su istjerani s posla, mnogi su upućeni u logore ili na prisilni rad, sve je imalo svoju cijenu: izlazak iz pakla morao se platiti. A Vojkanovi i Mauzerovi ljudi, ali i mnogi drugi, stalno su Bošnjacima i ostalim nepoželjnim osobama davali do znanja da otići moraju. Što prije – to bolje. Opomene su bile namijenjene onima koji, ni nakon aprilskog pokolja civila, nisu shvatili o čemu se radi. Uslijedila su ubistva u raznim dijelovima grada, koja su se ponavljala slijedeći neki tajanstveni ritam. Nestajali su ljudi preko noći, smjenjivali su se upadi u kuće, odvođenja, premlaćivanja. One koji su pokušavali da pobjegnu, skidali su na granici i vraćali nazad. Strah je rastao, stezao se obruč, ništa više nije bilo sigurno.

Smrt je kružila Bijeljinom i Janjom. Bošnjake su istjerivali, a nisu im dali da odu. Morali su stradati, morali su se napatiti, morali su platiti, morali su doživjeti takve strahote, da im više nikad ne padne na pamet da se vrate. Kružili su uveče vojni džipovi gradom tražeći žrtve, po naređenju Ratnog predsjedništva ili po nečijoj ličnoj inicijativi. Jusuf Hodžić i njegova supruga odvedeni su i ubijeni na Drini, cijena je bila: 100 maraka po glavi. Srpske izbeglice su masovno nadirale, opštinska vlast ih je pozivala da dođu i odaberu kuću koju žele. Ako domaćini neće da se isele milom, riješiće se to silom. Došlo je vrijeme novih Jevreja, čiji život ništa ne znači, koji nemaju pravo da rade, nemaju pravo na kuću i imovinu, nemaju pravo da žive. SDS-ova vlast je naredila najviđenijim Bošnjacima da čiste ulice u centru grada, da se opanci ne zaprljaju. Dva grada na sjeveroistočnoj kapiji Bosne postala su logori, a logori služe za to da se ljudi ponize, da budu svedeni na krpu za brisanje prašine, da se u njima ubije otpor, da se ubije ljudskost u njima. Bošnjaci nisu više imali prava da izlaze na ulicu, da se druže, da se mole Bogu, da sahranjuju svoje mrtve kako su to uvijek činili, nisu imali prava ni da zaključavaju svoje kuće, da bi im kasni posjetioci

[illegible] kad god požele. Svako dijete moglo ih je šamarati i šutirati [illegible] svako je mogao da im uzme što god poželi, za njih su i šupe [illegible] smještaj, za njih nije više bilo mjesta pod ovim nebom.

33. *Odlazak u neizvjesnost*

Pošto nisu mogli istjerati sve Bošnjake istovremeno, novi [illegible] ljudskih života pokrenuli su ogromnu mašineriju smrti. Cilj je [illegible] proklamovan – broj Bošnjaka ne smije biti veći od 4 ili 5 [illegible] od nekadašnjeg broja. Eskadroni smrti obilaze grad, upadaju u [illegible] pljačkaju, tuku, trpaju u kamione, odvode neznano kuda. Niko ne [illegible] ništa da pita, niko ne smije ništa da zna. Mnogi Bošnjaci, u strahu [illegible] svoje porodice, pristali su da idu u srpsku vojsku, ali im ni to [illegible] pomoglo. Mali broj njih je ostao u Bijeljini. Većinu su, nakon [illegible] deportovali, među njima i one koji su im najviše služili, i bili [illegible] poslušnici novih gospodara.

Mnogi su se pokrstili. I ostali da žive u strahu i sramoti do kraja [illegible] dok su se bijeljinski sveštenici hvalili uspjesima u vraćanju [illegible] njihovim «pravoslavnim korijenima».

Svakoga dana su bile dženaze, kakve nisu viđene nikad ni u [illegible] ni u Janji. Nekoliko najodvažnijih rođaka i prijatelja stižu u

harem, na brzinu spuštaju mejt i odlaze. Nema uobičajene vjerske sahrane, nema čak ni gasulenja, ni žalosti javne nema. Na većini sahrana u Bijeljini bila su tri čovjeka čija imena treba zabilježiti: Fridrih Šumaher, poznat Bijeljincima kao Fric kovač, Gojko Jakovljević i Bajro Hasičić. Oni su mrtve Bijeljince pratili na njihovom posljednjem putu. Oni su bili njihovo posljednje društvo, posljednja toplina koju su osjetili prije konačnog odlaska na put na kojem više nema patnje.

Vrtlog strave

Semberski Bošnjaci su odlazili, kako je ko znao i umio, bježali širom bijeloga svijeta. Svaki je od njih nosio u sebi parče staroga sna, i u tom snu nadu da će se jednog dana sve to završiti, da će se probuditi i biti srećni kad vide da su sve to sanjali.

34. *Srušena Atik džamija u Bijeljini*

Ali, u martu 1993. godine probudila ih je vijest da su srušene sve džamije u Bijeljini i Janji, među njima i najstarija i najljepša, Atik džamija koju je prije više od četiri vijeka sagradio Sulejman Veličanstveni. Bio je to definitivni znak, konačna poruka da Bošnjaka pod tim parčetom neba više nikada neće biti. Vijekovi su protutnjali

Bosnom više je krvi u njenu zemlju otišlo nego vode, ali bogomolje niko nikad nije rušio. Novi varvari su to učinili planski i sistematski – na cijelom prostoru koji su kontrolisali, na 70 odsto teritorije Bosne i Hercegovine, nije ostala ni jedna jedina džamija, ni kamen na kamenu, nista. Odluka o rušenju bijeljinskih džamija, kako se saznalo, donijeta je na inicijativu Biljane Plavšić. Formalnu naredbu je dala bijeljinska vlast, a policija je obezbijedila stručnim ekipama da u miru završe posao. Tri dana je trebalo za to. A onda su policajci obišli okolne kuće u kojima je bilo Bošnjaka, i zaprijetili im da zastakle prozore i poprave štetu, jer će ih, u protivnom, pobiti. Prašina se ubrzo slegla, a mjesta na kojima su džamije dodirivale nebo postala su đubrišta, pijace, parkinzi. U Dašnici je postavljena velika prodavnica. A prazna mjesta na kojima su do juče stale džamije postala su teške rane u srcima Bošnjaka, bili oni vjernici ili ne.

35. *Srušena Čaršijska džamija u Janji*

Mnogi su tada otišli, ali se talasi etničkog čišćenja nisu smirivali.

«Pitate me kako smo došli, pričao je u sarajevskom *Oslobođenju* jedan od protjeranih. Nas 23 imalo je uredne vize za odlazak u neke zapadne zemlje. Vojnom odsjeku morali smo platiti po 100 DM za dozvole, a po 600 smo platili Agenciji MUP-a za prevoz do Mađarske, gdje su nas uglavnom čekala djeca, koja su odranije u inostranstvu. Pozvali su nas u subotu (16. jula) i dali nam dozvole na kojima je pisalo da odlazimo «radi spajanja s porodicom». Poveo nas je autobusom Vojkan Đurković. Pred Dvorovima nas je čekala vojna policija.Ta su nam oduzeli pasoše i vize, zatim nas vratili prema Bijeljini. Na Brčanskoj malti su nas dugo držali u zatvorenom autobusu. Skuhali smo se. Kroz sat-dva počeli su dolaziti kamioni s ljudima koje su kupili iz kuća i po pijaci. Veći dio su natjerali u naš autobus. Krenuli smo prema Brčkom, a u Bukovici smo skrenuli na šumske puteve. U Pukišu je ušao jedan policajac sa pištoljem i kamom, dok su drugi opkolili naš autobus. Taj što je ušao nosio je plastičnu kesu i strogo naredio: «Slušajte dobro, sve devize i zlato predajte meni»! Ženama koje nisu skidale ogrlice zlikovac ih je nožem trgao sa vrata. Opeljušili su nas do posljednje pare i na liniji u Šatorovićima istjerali iz autobusa i potjerali prema našima», suznih očiju govori Muharem Karić (60) koji je pošao djeci u Švedsku, a opljačkan i bez vize – koju su mu, kao i drugima, oduzeli fašisti – sada je u tuzlanskoj Univerzitetskoj dvorani.*

Bezbrojne su priče deportovanih. Bezbrojne slike noćnih upada u kuće, vrištanja, suza i krvi nevinih. Čitave generacije ljudi zločinci su istjerali iz njihovih života i preveli u ljude bez doma i budućnosti. Samo u jednom danu, 18. jula 1994. godine, ubijeno je deset Bošnjaka, a sedamdeset njih je uhapšeno i odvedeno na Majevicu. Bošnjacima je zabranjeno kretanje i bilo kakvo okupljanje; ne smiju kupovati u prodavnicama, jer ih policija može privesti zbog posjedovanja deviza; na ulicama kupe ljude i odvode ih na prisilni rad; upadi u kuće organizuju se svake noći, a u toku jednog dana, 17. jula 1994. godine, Vojkan Đurković je organizovao pljačku i protjerivanje 138 Bošnjaka iz Bijeljine. Teror se zahuktava, niko više nema obzira, i vrtlog strave guta živote, bez kraja. Pljačka je posebno popularna, a gramzivost nema kraja. Sve bošnjačke vikendice su opljačkane i porušene. Nekada veliko i lijepo vikend naselje u Amajlijama pored Drine izgledalo je nakon rata kao Hirošima.

* *Oslobođenje*, 30.07.1994.

[illegible] same sa [illegible]
[illegible] ne da [illegible]
[illegible] imaju novcem, imovinom ili životom, a
[illegible] Bile su to godine koje [illegible]
[illegible], mržnja za mržnjom, patnja za patnjom,
[illegible]

36. [illegible]

ZLOČIN UOČI DEJTONA

Kako su počeli, tako su i završili. Zločinom. Ujutro 11 septembra 1995. godine, uoči potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, nađeni su u svojoj kući Hamzići. Ajša Hamzić, rođena 1930 godine, Razija Hamzić (1933), Ćamka Hamzić (1927), Hamdija Hamzić (1928) i mladi Isak Mešić zvani Elvir (1971). Mrtvi, svi ubijeni metkom u potiljak. Ostala je sinija za koju su tek sjeli da večeraju.

U kući Hamzića bila je tih dana žalost. Tri dana prije toga umro je domaćin, Huso Hamzić, skrhan bolom zbog gubitka sina. Njegov sin Mustafa bio je prisilno mobilisan, odveden na Majevicu i gurnut u prve borbene redove. Poginuo je 24. jula 1995. godine.

Tišina je zavladala u dušama malobrojnih preostalih Bošnjaka, od kojih je većina živjela u šupama i garažama u sopstvenim avlijama ili u komšiluku. Za njih je to bila jasna poruka – mir može doći, ali vi ovdje ne možete ostati.

Nekoliko dana prije zločina počeli su dolaziti Vojkan Đurković i njegovi ljudi. Premjeravali su plac i kuću, nešto se dogovarali, a sutradan, rano ujutro, u kuću se uselio Dušan (Mile) Lovro iz Glamoča. Kad se čulo za zločin, došli su neki od prijatelja i preostale rodbine. Vojkanovi ljudi su bili u avliji i pred kućom, i nikom nisu dali da priđe, sve dok nisu doveli ženu iz komšiluka da opere krv, a zatim i molera da ponovo ofarba zidove. Da nema tragova krvi.

Tijela je odvezla Hitna pomoć, na lice mjesta je izašao čak i istražni sudija, ali sve se na tome završilo. U zvaničnim dokumentima je zapisano da su Hamzići umrli prirodnom smrću, svi za jedan dan. Potvrđuje to i uvjerenje MUP-a, Centra javne bezbjednosti Brčko od 1.jula 1997. Uvjerenje je dato naknadno, na zahtjev kćerke ubijene Ćamke Hamzić, (rođene Muminović), zbog upisa u knjigu umrlih. Načelnik CJB Brčko Andrija Bjelošević poziva se na potvrdu o smrti Ćamke Hamzić koju je izdao Dom zdravlja u Bijeljini i u kojoj piše da je imenovana umrla prirodnom smrću dana 11. 10. 1995. godine. Nema krivične prijave, nema sudskog postupka, niko nije kriv, Dom zdravlja potvrđuje da su tog 11. septembra 1995. ljudi s metkom u potiljku umrli prirodnom smrću. Tako im, valjda, došlo.

A dok je komšiluk još stajao pred kapijom kuće ubijenih Hamzića, Vojkan Đurković je doviknuo Dušanu Lovri, da svi čuju: «Ako neko priđe kući, pucaj !»

Nešto prije toga kćerka Hamdije i Ćamke Hamzić, Merima Duraković, protjerana je iz svoje kuće, zajedno sa porodicom. Do tada, kako kaže, nije bilo večeri, u toku cijelog rata, da nisu očekivali da im zlikovci upadnu u kuću. Bila je to sudbina svih Bošnjaka Bijeljine i šire – da po cijelu noć, mjesecima i godinama, drhte i čekaju da čuju korake i psovke, da vide lica na kojima nema milosti i koja ih vode u neizvjesnost ili smrt. A onda vrisci, prijetnje, batine, trpanje u vozila, odvajanje muškaraca i žena... Vojkanovi ljudi su prvo pokupili Meriminog muža Senada i njegovog oca i odveli ih na Majevicu, da kopaju rovove. Onda su preostali ukućani dobili radnu obavezu – da čiste novu zgradu kod pijace. Tu radnu obavezu, zvanično i sa pečatom, dobili su i mala Selma, koja je tada imala samo tri godine, i njena nena Zumreta Duraković, stara 87 godina. Nikada nisam čuo da je i u Hitlerovo doba tako nešto bilo moguće. U Bijeljini – jeste.

I onda se dogodilo ono što su Durakovići čekali i čega su se bojali: pred noć upali su u kuću Vojkan i njegovi ljudi. Odmah su ih istjerali na ulicu, pa nisu stigli da ponesu ništa od stvari, a mala Selma je ponijela lutku. Tu istu lutku ona je vratila kući, kad se i porodica konačno, nakon svega, vratila u Bijeljinu.

I da ne zaboravim ono što mi je Merima posebno naglasila. «Molim te da napišeš da, i pored svega, niko od preživjelih članova familije Hamzić nije ni prodao ni zamijenio kuću. Neki još žive van Bijeljine, ali vratiće se. Mi svoje ne damo.»

DODAJTE SVOJU PRIČU

U ovoj knjizi navedeno je nekoliko zločina i nekoliko izjava žrtava tih zločina, bez pretenzija i bez mogućnosti da se ispriča sve što se dogodilo. Jer, zločina je bilo toliko da je nemoguće ovdje sve pobrojati i opisati. Ljudi su rasuti širom svijeta, i svako od njih ima svoju priču – o patnji, o progonu, o ubijenim bliskim osobama, o poniženjima, o tugovanju za rodnim krajem. Imaju šta reći i oni koji su se vratili, i oni koji su rat proveli u svom gradu.

Pozivam zato svakog čitaoca da na ovom mjestu ispiše svoju priču ili priču nekoga koga poznaje. Da sve to ostane na papiru, da se ne zaboravi. Jer, ako zaboravimo ono što nam se dogodilo, biće to kao da nikada nismo ni postojali.

Biće to kao da smo u zločinima, svojom šutnjom, i sami učestvovali.

NOVI RAM ZA STARU SLIKU

«Njegova mržnja živi u našim suzama.»
BEDA ŠAKIR EL-SEJAB

ABECEDA ZLA

Kad danas, deceniju nakon završetka rata, gledamo na predratno vrijeme, pitamo se, ne bez čuđenja, kako je sve to moglo da se dogodi. Imali smo neku vrstu «mekog» socijalizma u kojem smo živjeli neuporedivo bolje od Poljaka, Mađara, Čeha, Rumuna, Rusa...U vrijeme kad je predsjednik jugoslovenske vlade bio Ante Marković činilo se da smo uhvatili dobar «kurs» prema Evropi i da nam malo fali pa da počnemo živjeti kao sav ostali normalan svijet. Ali, našli smo se u vrtlogu koji nas je spustio na dno evropskih civilizacijskih vrijednosti i koji će crnom bojom obilježiti budućnost koja je pred nama.

Zašto je propao Ante Marković?

Danas je sasvim lako odgovoriti na to pitanje. Propao je zato što je dao šansu miru, radu i redu, tako rijetkim biljkama u ovom našem podneblju. Propao je zato što je stvorio izglede jugoslovenskim narodima da krenu putem modernog razvoja, u pravcu svijeta i Evrope, i da izbjegnu teške oblake koji su se nagomilavali nad našim glavama. Propao je jer je ponudio zaustavljanje haosa u koji su nas vukle nove populističke elite. Prisjetimo se: u 1990. godini standard života je izrazito porastao, plate su skočile, počeo je da buja privatni sektor, a uz njega i zdrava konkurencija, državne rezerve su dostigle 7,1 milijardu dolara, što je bilo dva puta više nego prethodne godine, smanjeni su inostrani dugovi, ekonomska situacija je stabilizovana, ljudi su počeli da se okreću sebi i sopstvenom životu. Marković je tvrdio da nije važno hoće li ili neće biti dotada jedine političke partije i kako će se zvati buduća zajednička država. Važno je samo da bude sastavljena tako da funkcioniše i uđe u evropsku zajednicu naroda.

Bila je to crvena krpa pred očima novih lidera, koji su već uveliko planirali prekrajanje i uništenje zajedničke države. Posebno brutalne napade Marković je doživio u Srbiji, u kojoj je već sve bilo spremno za otvoreni rat za teritorije. Kako piše Vesna Pešić, «već u januaru 1991. godine između slovenačkog i srpskog rukovodstva postignut je sporazum da se Slovenija otcepi, a da Srbi imaju pravo da «žive u jednoj državi.»*To je bila koalicija protiv Hrvatske, što je postalo očigledno odlukom Predsedništva SFRJ, jula 1991. da se JNA povuče iz Slovenije.»*

---

*«Srpska strana rata», *Samizdat*, Beograd-Zrenjanin 2001. str. 84

Ali, uskoro je lista aktera raspada Jugoslavije bila kompletirana 25. marta 1991. godine u Karađorđevu Milošević i Tuđman su postigli čvrsti sporazum o ratu protiv Bosne i Hercegovine i njenoj podjeli, kao i o savezu protiv Ante Markovića. Tako su tri nacije koje su se ugradile u prvu Jugoslaviju (Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca) rasturile ono što su nekada s toliko oduševljenja stvarale.

Uzalud su bili prijedlozi poput rješenja Alije Izetbegovića i Kire Gligorova o budućoj Jugoslaviji sastavljenoj od suverenih država. To se nije mnogo razlikovalo od ranijeg zajedničkog prijedloga Hrvatske i Slovenije o Jugoslaviji koja bi bila napravljena poput Evropske unije. Ali, Karađorđevo je Tuđmanu otvorilo nove apetite u koje se njegov sopstveni prijedlog više nije uklapao. Milošević je javno zagovarao rješenje kojim bi se Hrvatskoj i Sloveniji dozvolilo otcjepljenje, s tim što bi on Hrvatskoj oduzeo one dijelove u kojima su Srbi u većini. Kompromis je nađen u Karađorđevu. Kako je svjedočio Stipe Mesić, srpski prijedlog je jasno iznio Borisav Jović: «Vi možete raditi s hrvatskim Srbima što god hoćete», rekao je on, pod uslovom da «mi uzmemo 70 posto Bosne, jer to je vekovna srpska zemlja.»

Srpske ratne ciljeve otkriva Latinka Perović: «Revizija unutrašnjih granica, razmena stanovništva i prestruktuiranje balkanskog političkog prostora.».* Vesna Pešić ističe: «Rat za promenu granica između republika i proterivanje drugih etničkih populacija iniciralo je političko vođstvo Srbije kao način stvaranja srpske nacionalne države. Hrvatsko vođstvo izabralo je u osnovi sličnu strategiju dolaskom HDZ-a na vlast, koja se ogledala u diskriminaciji i otvorenoj netrpeljivosti prema Srbima u Hrvatskoj i teritorijalnim pretenzijama prema Bosni i Hercegovini. Ovu republiku je, prema dogovoru, trebalo podeliti između Srbije i Hrvatske.»**

Narastajući nacionalistički talas, koji je iz Srbije krenuo na zapad, počivao je na koaliciji ekstremno desne crkvene i svjetovne inteligencije sa starim kadrovima iz okoštale partije, iz vojske i policije koje su željele po svaku cijenu sačuvati vlast. Armijska sila i moćan državni aparat bili su, činilo se, dovoljna garancija za ostvarenje starog sna – Velike Srbije, kad već nije mogla opstati komunistička Jugoslavija pod srpskom kontrolom.

---

* «Srpska strana rata», ibid. str. 85

** ibid. str. 31

Svjedoci smo tadašnje opšte politizacije kulture i medija i njihove masovne produkcije misaonih obrazaca koji su skoro sasvim izjednačili, i po stilu i po dubini, misli akademika i čobana, stvarajući jednu ideologijsku amorfnu masu koja je, kao velika zavjesa, prekrila i istinu, i moral, i logiku, i savjest... Posebnu su ulogu odigrali mediji. Latinka Perović kaže o tadašnjoj Politici i njenoj čuvenoj rubrici «Odjeci i reagovanja»: «To je izvor na kome se može precizno pratiti razvojna linija srpskog nacionalsocijalizma.»*

Kao i izvorni nacionalsocijalizam, i ovaj je negirao ne samo logiku, nego i istorijske činjenice, krivotvoreći sve što se može i svodeći nacionalna prava na golu silu. Stare nacionalsocijalističke parole o svim Nijemcima u jednoj državi, o pravu Nijemaca, ma gdje bili i ma koliko ih bilo, da žive u zajedničkoj državi, obučene u novo ruho, izbrisale su, kao spužvom na školskoj tabli, sva prava koja mogu imati drugi ljudi i drugi narodi. Slobodan Inić je na početku rata pisao da Srbi, koji žele etničku podjelu Bosne, moraju objasniti svijetu i sebi samima s kakvim opravdanjem žele teritorije na kojima su oni sami u manjini. Recimo, u Goraždu je po posljednjem popisu Muslimana bilo 26.316 ili 70,2 odsto, Srba samo 9.884 ili 26,2 odsto. Kako to, onda, Goražde može biti srpska etnička teritorija? Zvornik je imao 59,4 odsto Muslimana a 38 odsto Srba, Višegrad 62,8 odsto Muslimana a 32,8 odsto Srba, a Srbi su čak i u Foči bili u manjini – bilo ih je 45,3 odsto, a Muslimana 51,6 odsto. Šta reći za Brčko i ostale gradove u Posavini, a pogotovo za Bihać? Međutim, velikosrpskim ideolozima to nije smetalo da sve ove gradove smjeste u budući srpski etnički prostor. Inić nabraja sedam do tada poznatih kriterija kojima se ti ideolozi služe da bi opravdali osvajanja. Tamo gdje su Srbi u većini – nema nikakvih dilema. To je srpsko. Tamo gdje su u manjini zalažu se za istorijski princip, a ako ni to ne «pali», okreću se tzv. metaetničkom principu, polazeći od etničkog stanja prije 1941. godine. Ako ne odgovara ni to, uzmu strateški princip: neku teritoriju proglase strateški važnom za srpske nacionalne interese, i to je dovoljno. Često se koristi i gruntovni princip. Sjećamo se tvrdnji o tobožnjoj srpskoj tapiji na oko 70 odsto bosanske zemlje, posve neutemeljenoj i netačnoj, ali propagandno efektnoj. Sva zemlja koja im treba jeste srpska. I gotovo. Sarajevo je podignuto na srpskoj zemlji, i to ne treba dokazivati. Ni činjenica da bi se i u tom slučaju radilo samo o imovinsko-pravnim odnosima, a ne o principima etničke podjele, nije ih

---

* «Srpska strana rata», ibid. str. 151

a malo zbunjivala. Postoji, najzad, i ekonomski princip: Muslimani su dobili najkvalitetniju zemlju, pa da Srbi ne bi ostali osiromašeni.... Kad se sve to sabere, velikosrpske apetite teško bi zadovoljila i kompletna teritorija Bosne i Hercegovine. Ali, to nije sve. Kako navodi Slobodan Inić, u to vrijeme je, u toku operacija prema Goraždu, iz komande srpske vojske stiglo obrazloženje da se «na taj način stiču uslovi da Srbi ostvare svoje vjekovno pravo da žive na Drini.» Tako su Srbi, koji su vijekovima živjeli na Drini, otkrili da imaju vjekovno pravo da tu žive.

Istorija se, ipak, ponavlja. Podjela Bosne, etničko čišćenje, Velika Srbija. Sjetimo se samo Garašaninovog «Načertanija» ili velikosrpskog programa četničkog ideologa Stevana Moljevića. U listu ***Naš put*** objavljen je juna 1941. godine Moljevićev memorandum pod nazivom ***Homogena Srbija***. Po njemu, četnički konačni cilj je «da stvore i organizuju homogenu Srbiju koja ima da obuhvati celo etničko područje na kome Srbi žive, i da joj osiguraju potrebne strateške i saobraćajne linije i čvorove, te privredna područja kako bi joj bio omogućen i obezbeđen slobodan privredni, politički i kulturni život i razvitak za sva vremena. Te strateške i saobraćajne linije i čvorovi potrebni za sigurnost, život i opstanak Srbije, iako gdegde ne bi imale srpsku većinu, imaju da posluže Srbiji i srpskom narodu da se ne bi više ponavljala teška stradanja koja Srbima nanose njihovi susedi čim im se pruži prilika.

Preseljavanje i izmena stanovništva, naročito Hrvata sa srpskog i Srba sa hrvatskog područja, jedini je put da se izvrši razgraničenje i stvore bolji odnosi između njih, a time otkloni mogućnost da se ponove strašni zločini koji su se dešavali u prošlom ratu, a naročito u ovom sadašnjem, na svemu području na kojem su Srbi i Hrvati bili izmešani, i gde su Hrvati i Muslimani s planom išli na istrebljenje Srba».*

Moljevićev dokument ne pominje nigdje otpor fašizmu, već samo stvaranje Velike Srbije, i po tome je kopija Garašaninovog «Načertanija.» U ljeto 1941. četnička komanda je predložila da se, u cilju stvaranja Velike Srbije, protjera 2.675.000 Muslimana sa teritorija koje ce uzeti Srbi, a da se na tim teritorijama naseli 1.310.000 Srba koji će tu biti dovedeni. U decembru te 1941. godine, u pismu Dragiši Vasiću, koji se kasnije pridružio štabu Draže Muhajlovića, Moljević predlaže preuzimanje znatnog dijela teritorije Hrvatske i «čišćenje Srbije od svih nesrpskih elemenata.» On traži da Muslimani budu protjerani u

---

* Filip J. Koen, «Srpski tajni rat», ***Ljiljan***, Sarajevo 1996.

Tursku, uz pomoć Engleza. Konačni cilj obnarodovala je četnička komanda 20. decembra te godine: stvaranje etnički čiste Velike Srbije koja se sastoji od Srbije, Crne Gore, BiH i Vojvodine...«očišćenih...od svih nacionalnih manjina i nenarodnih elemenata.» Ova naredba naglašava potrebu za «čišćenjem muslimanske populacije iz Sandžaka i BiH».*

Kao što je poznato, četnici su pobili preko 100.000 muslimana u Drugom svjetskom ratu. Najviše-crnogorski četnički vojvoda Pavle Đurišić, koga je Nedić, šef srbijanskog profašističkog režima, unaprijedio u čin potpukovnika i imenovao ga za pomoćnika Ljotićevog Srpskog dobrovoljačkog korpusa, fašističke vojne formacije koja je djelovala u sastavu okupacionih snaga. Pavla Đurišića je 11. oktobra 1944. godine za zasluge odlikovao Adolf Hitler, dodijelivši mu Gvozdeni krst.

Dakle, granice Moljevićeve Velike Srbije bile su «etničke granice srpskog naroda», ma šta to značilo, a cijela područja ulaze u sastav države, bilo na njima Srba ili ne. A da se to uredi, pobrinuo se Draža Mihajlović sprovođenjem etničkog čišćenja.

Pola vijeka kasnije Slobodan Milošević je započeo rat tražeći pravo naroda na samoopredjeljenje, ignorišući činjenicu da takvo pravo, naprosto, u praksi ne postoji, jer u svijetu ima oko 200 država i čak 2.600 naroda u etničkom smislu. Kakav bi haos nastao ako bi svi prihvatili Miloševićeve ideje! Zamislite Ameriku u tim okolnostima! Svijet je davno definisao narod kao «politički narod», tj. skup svih građana jedne države, pa ni Ujedinjene nacije nisu društvo etničkih naroda, već država. Međunarodna zajednica je prije raspada komunističkih država utvrdila pravila (Badenterova komisija), ali za Miloševićevu silu nikakva pravila više nisu bila važna. Kod njega je pravo naroda na samoopredjeljenje bilo rezervisano samo za Srbe. Nisu to pravo imali ni Albanci, ni Bošnjaci, ni Mađari, niti drugi u Srbiji, nisu to pravo mogli imati ni Bošnjaci u Bosni i Hercegovini, ni ostali. Niko drugi. Tako su se iscrtavale etničke granice srpskog naroda, obuhvatajući sve one teritorije koje su im bile potrebne. Etničko čišćenje je ponovo postalo sredstvo za ostvarenje tog cilja. Istorija se, dakle, ponovila, samo još krvavije.

Ali ne samo istorija Balkana.

---

* Filip J. Koen, «Srpski tajni rat, *Ljiljan*, Sarajevo 1996.

...država, jedan narod, jedan vođa – taj smrtonosni poklič ... iz mračne istorije dvadesetog vijeka. Prvi član programa ... objavljen 1. aprila 1920. godine, glasi: «Tražimo ... Nijemaca sa ciljem formiranja Velike Njemačke po ... samoopredjeljenje naroda.»

... član: «Zahtijevamo ravnopravnost njemačkog naroda pred ... i poništavanje Versajskog i Sanžermenskog mira» (ko ... zahtjev za poništenje odluka AVNOJ-a ?)

... član: «Zahtijevamo da se udovolji potrebama njemačkog ... životnim prostorima, kako bismo prehranili naš narod».

37. *Uoči dženaze u Potočarima*

Stare parole su dobile novo ruho. U pokličima: «Svi Nijemci u jednoj državi», «Gdje je 5 odsto Nijemaca, tu je Njemačka», «Gdje je grob njemačkog vojnika, tu je njemačka država», promijenjeno je samo ime naroda, sve drugo je ostalo isto. Arijevski narod je postao nebeski narod. A taj narod ima pravo da osvaja za sebe «životni prostor»

Tursku, uz pomoć Engleza. Konačni cilj obnarodovala je četnička komanda 20. decembra te godine: stvaranje etnički čiste Velike Srbije koja se sastoji od Srbije, Crne Gore, BiH i Vojvodine...«očišćenih...od svih nacionalnih manjina i nenarodnih elemenata.» Ova naredba naglašava potrebu za «čišćenjem muslimanske populacije iz Sandžaka i BiH».*

Kao što je poznato, četnici su pobili preko 100.000 muslimana u Drugom svjetskom ratu. Najviše-crnogorski četnički vojvoda Pavle Đurišić, koga je Nedić, šef srbijanskog profašističkog režima, unaprijedio u čin potpukovnika i imenovao ga za pomoćnika Ljotićevog Srpskog dobrovoljačkog korpusa, fašističke vojne formacije koja je djelovala u sastavu okupacionih snaga. Pavla Đurišića je 11. oktobra 1944. godine za zasluge odlikovao Adolf Hitler, dodijelivši mu Gvozdeni krst.

Dakle, granice Moljevićeve Velike Srbije bile su «etničke granice srpskog naroda», ma šta to značilo, a cijela područja ulaze u sastav države, bilo na njima Srba ili ne. A da se to uredi, pobrinuo se Draža Mihajlović sprovođenjem etničkog čišćenja.

Pola vijeka kasnije Slobodan Milošević je započeo rat tražeći pravo naroda na samoopredjeljenje, ignorišući činjenicu da takvo pravo, naprosto, u praksi ne postoji, jer u svijetu ima oko 200 država i čak 2.600 naroda u etničkom smislu. Kakav bi haos nastao ako bi svi prihvatili Miloševićeve ideje! Zamislite Ameriku u tim okolnostima! Svijet je davno definisao narod kao «politički narod», tj. skup svih građana jedne države, pa ni Ujedinjene nacije nisu društvo etničkih naroda, već država. Međunarodna zajednica je prije raspada komunističkih država utvrdila pravila (Badenterova komisija), ali za Miloševićevu silu nikakva pravila više nisu bila važna. Kod njega je pravo naroda na samoopredjeljenje bilo rezervisano samo za Srbe. Nisu to pravo imali ni Albanci, ni Bošnjaci, ni Mađari, niti drugi u Srbiji, nisu to pravo mogli imati ni Bošnjaci u Bosni i Hercegovini, ni ostali. Niko drugi. Tako su se iscrtavale etničke granice srpskog naroda, obuhvatajući sve one teritorije koje su im bile potrebne. Etničko čišćenje je ponovo postalo sredstvo za ostvarenje tog cilja. Istorija se, dakle, ponovila, samo još krvavije.

Ali ne samo istorija Balkana.

---

* Filip J. Koen, «Srpski tajni rat, *Ljiljan*, Sarajevo 1996.

...država, jedan narod, jedan vođa – taj smrtonosni poklič ... mračne istorije dvadesetog vijeka. Prvi član programa ... objavljen 1. aprila 1920. godine, glasi: «Tražimo ... Njemaca sa ciljem formiranja Velike Njemačke po ... samoopredjeljenje naroda.»

... član: «Zahtijevamo ravnopravnost njemačkog naroda pred ... ma i poništavanje Versajskog i Sanžermenskog mira» (ko ... zahtjev za poništenje odluka AVNOJ-a ?)

... član: «Zahtijevamo da se udovolji potrebama njemačkog ... životnim prostorima, kako bismo prehranili naš narod».

37. *Uoči dženaze u Potočarima*

Stare parole su dobile novo ruho. U pokličima: «Svi Nijemci u ...ednoj državi», «Gdje je 5 odsto Nijemaca, tu je Njemačka», «Gdje je ...grob njemačkog vojnika, tu je njemačka država», promijenjeno je samo ...ime naroda, sve drugo je ostalo isto. Arijevski narod je postao nebeski narod. A taj narod ima pravo da osvaja za sebe «životni prostor»

(Lebensraum) i da taj životni prostor etnički očisti od svih drugih i drugačijih. I da sam odredi koji i koliki prostor mu treba. Dakako, ako bi sav taj prostor ušao u sastav Velike Srbije bez progona nesrpskog stanovništva, Srbi bi u takvoj državi bili u manjini. Zbog toga je svaki zločin postao unaprijed opravdan, ako služi svetoj nacionalnoj stvari – državi u kojoj će živjeti svi Srbi na svim teritorijama na kojima ih ima i koje su, kao u slučaju Bihaća, potrebne novoj državi, makar tu i ne bilo Srba. Doktrina krvi i tla dobila je novi život, a sve je, kao i nekada, pratila masovna indoktrinacija masa čije posljedice još zadugo neće nestati.

Tako je krvava poplava dobila opravdanje u idejama od kojih je cijeli svijet još davno okrenuo glavu - prava država je samo etnički čista država, teritorija je snaga, životni prostor je zalog budućnosti, različitost je pogibeljna, civilizacija je neprijatelj, bezakonje je demokratija, laž je istina, zločin je patriotizam, lopovluk je umijeće, primitivizam je budućnost... «Civilizacija laži» počela je da trijumfuje već sa dogovorenim sedmodnevnim ratom u Sloveniji i tvrdnjama da je proglašenje nezavisnosti Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Makedonije razlog raspada Jugoslavije. Kako kaže Olivera Milosavljević, «ne možemo da previdimo činjenicu da se to desilo sredinom 1991, odnosno početkom 1992. godine, kada su sve aktivnosti za poništenje Jugoslavije i otpočinjanje rata bile već završene.»*

Naslušali smo se priča o pravu samo jednog naroda na samoopredjeljenje, o ugroženosti, o najstarijim i još starijim narodima, o tome kako ni jedan pripadnik izabranog (nebeskog) naroda nije sposoban za zločin, o novim svjetskim zavjerama i podvalama, sabirnim logorima u kojima su Bošnjaci ubijali sami sebe, o odbrani Moskve u Kninu, o džamijama koje padaju same od sebe, o prognanicima koji odlaze od svojih kuća sa zavežljajem u ruci zbog turističkih razloga, o opštoj krivici za rat u kome se više ne zna ko su napadači, a ko napadnuti... Nagutali smo se toliko magle, da se i danas malo šta jasno razaznaje. Osim gole, krvave nesreće koja je progutala ljude i godine, živote i imanja, snove i stvarnost. Nesreće koju živimo i danas, svi zajedno, kao kaznu i kao opomenu.

---

* «Srpska strana rata», ibid. str. 113

UBIJANJE ISTINE

U početku bijaše riječ. U početku svega, pa i ovoga rata. Riječ akademika, pisaca, političara, riječ koja je tutnjala s ekrana, iz zvučnika, sa stranica novina. Gorjele su ponovo davne vatre, vojevale se izgubljene bitke s Turcima, vraćali izmišljeni dugovi, slamale se evropske i druge bjelosvjetske zavjere pred očima zadivljenog puka željnog krvi i propasti. Srbi su bili ugroženi svuda i od svih, a cijeli svijet je bio kriv što ne razumije i ne opravdava njihovu potrebu da osvoje tuđe teritorije, da pobiju i protjeraju, da prekrše sva pravila, da uspostave nebesku pravdu koja važi samo za nebeski narod. Umni Radomir Konstantinović pisao je još daleke 1966. godine: «Fašizam je paranoidan. Gde se bolje otkriva fašizacija duše ove zemlje, ako ne u jednoj Srbiji koju mrzi celi svet? Fašizam nas čini neodgovornim, u tome i jeste njegova ogromna privlačna moć: predavanje fašizmu jeste predavanje neodgovornosti, neka vrsta slobode, strašna sloboda od slobode.»

«Mi nismo protiv cijelog svijeta, cijeli svijet je protiv nas», izjavio je 7. maja 1993. Radovan Karadžić na ***NTV Studio B***. U takvoj situaciji, sve je bilo dozvoljeno. Pogotovo laganje, laganje u ime nacije. To je bilo nametano svakodnevno, iz časa u čas, tutnjala je teška artiljerija Miloševićevih medija, a vatrena podrška je stizala iz crkvenih krugova. Srpski narod je kosovskim mitom postao od Boga izabrani narod, a Srbija sveta zemlja koja drugima donosi Boga, tvrdili su pravoslavni sveštenici. U toj ekleziologiji, rat za osvajanje tuđih teritorija slavi se kao sveti rat, a to učenje zasniva se na religijskom nacionalizmu Nikolaja Velimirovića, velikog poštovaoca Hitlerovog djela. Uzalud su, nakon prvih masovnih zločina, bila upozorenja i iz redova same crkve. U listu ***Monitor*** od 20. marta 1992. godine episkop banatski dr Atanasije Jeftić piše: «Pitajte one kao što su Milošević, Adžić i drugi, šta su mislili kada su započinjali taj rat. A to je ne samo prljav rat, nego takav rat da smo ostali poraženi i obraza koji ćemo teško oprati, osim časnih izuzetaka».

Veličanje mita, popravljanje prošlosti, istorijska osveta, jedinstvena prava izabranog naroda, sloboda da se čine zločini u ime naroda i eliminisanje krivice zbog zločina, rat protiv svega novog i boljeg, psihologija gomile, čitav taj arsenal nacionalne paranoje, kako bi to rekao Danilo Kiš, sve je to već viđeno u najkrvavijoj priči dvadesetog vijeka. Taj duhovni poduhvat Hitler je označio kao revoluciju duha, kao

ujednačavanje (Gleichschaltung), sjedinjenje pojedinca i naroda, odnosno integracija svakog pojedinca u jedinstveno blato krvi i tla. U tu svrhu stvoren je zastrašujući aparat kontrole kojim se upravljalo iz jednog centra i koji je iz jedinstvenog kulturnog kalupa izbacivao sve što se nije uklapalo – svaku knjigu ili sliku, svaki umjetnički izraz, svaku misao. Sam Hitler je cilj svoje politike označio kao ulaženje u dušu masa. U stvarnosti, to je bilo ulaženje u glave ljudi, u čemu je Gebels odigrao izuzetnu ulogu. U to doba radio je bio udarni medij. Naslijedivši od ministarstva pošta kontrolisanu radio-difuziju Gebels je, preko svog ministarstva propagande, kontrolisao i program i proizvođače radio-prijemnika. Besplatno su podijeljeni milioni radio-aparata koji su bili tako konstruisani da nisu mogli hvatati ni jednu stranu radio-stanicu.

Film je takođe bio važan, pa su nacisti 27. oktobra 1937. godine zabranili filmsku (umjetničku) kritiku jer je, kako su govorili, narod najbolji sudija. Tokom vremena uklonjeni su svi disonantni tonovi, sve različitosti u sferi javnih odnosa, da bi narod i vođa postali jedno, to jest da bi svi mislili i javno govorili isto. Narod je sve, pojedinac nije ništa. Diktat «narodne volje» zahtijevao je slijepu poslušnost, potvrđivanu neprestano u klimi masovne opijenosti kojoj su temelj bili ideologija nacionalne ugroženosti, s jedne, i nacionalne superiornosti, s druge strane. Režija kompletnog javnog života, «obrađivanje naroda» (Volksbehandlung) – to je bila stalna proizvodnja iluzija u kojima su se gubili svi moralni obziri. Ubijanje drugih i drugačijih, progoni, logori, masovni zločini svih vrsta – sve je bilo unaprijed opravdano i dozvoljeno, jer je to bilo u interesu države. Slijepa vjera u božanstvo države stvorila je idealnu klimu za otvaranje najkrvavije stranice u sveukupnoj ljudskoj istoriji.

U knjizi ***Hitlerovi dobrovoljni dželati*** Daniel Goldhagen objašnjava kako se grade tkz. «kulturni modeli» koji oblikuju mišljenje masa. Te kulturne modele stvara duhovna elita – naučne ustanove, akademije, političari, mediji – koji grade niz stereotipa satkanih od ideoloških obrazaca, mitova, nametnutih uvjerenja i predrasuda koji se plasiraju kao vrhovna istina. Tako koncipirani modeli javnog mišljenja, ponavljani i varirani u bezbroj različitih oblika, polako postaju temelj javnog mnenja, pravnih regula, načina ponašanja u svakodnevnom životu. U nacističkoj Njemačkoj, kaže Goldhagen, ti kulturni modeli su, nakon više od stotinu godina, konačno krunisani holokaustom.*

---

* Slavenka Drakulić, «Mali čovjek ...», ***Feral tribune***, 6.06.1996.

Nacistička propaganda se nije obraćala razumu, već osjećanjima. Masama se ne vlada pomoću argumenata i činjenica. Masama se vlada dogmama, pisao je Hitler u *Main Kampf*. Treba se odreći svake argumentacije i masama govoriti neprestano o konačnom cilju, istakao je na više mjesta u toj programskoj knjizi. Govoreći o masovnoj psihologiji fašizma Vilhelm Rajh je naglašavao to spretno manipulisanje masama i izbjegavanje svake argumentacije.

U bivšoj Jugoslaviji kulturni model izrastao je iz ideologije, a zasnivao se na stalnom strahu od neprijatelja, unutrašnjeg i spoljašnjeg, na borbi (klasnoj, ideološkoj) protiv svjetske zavjere i vjeri u jedinstvo naroda i vođe, kao inkarnacije države, klase i naroda. Sve te stereotipe preuzeo je srpski režim, i to se dešavalo tako da su se na prvim mitinzima mogla vidjeti i Titove i Dražine slike i zastave s petokrakom i sa ocilima, s tim što se internacionalizam, radnička klasa i bratstvo i jedinstvo vrlo zamjenjuju nacionalističkim parolama, očekivana sretna budućnost zamjenjuje mjesto sa herojskom prošlošću, a komunistička doktrina se pred pravoslavljem. Novi kulturni model snažno je povezan u umjetničkim djelima, posebno poeziji i komponovanoj istoriji, pa su pjesnici i pisci postali prvoborci nacionalističke revolucije. Sve su to snažno podržali mediji u službi, okupirajući gotovo u potpunosti prostor javnog mnenja, stvarajući masovnu histeriju i ubijajući istinu na svakom koraku. Ostala samo masa na političkoj pozornici, pojedinci su odbačeni. Hana Arent napisala: «Totalitarizam je sistem koji se trudi da ljude učini suvišnim». I ti, rijetki pojedinci koji misle kritički naprosto su izbačeni na periferiju društva i označeni izdajnicima.

Kaže Filip David u ***Zapisima iz mračnih vremena***: «U društvu koje uvažava argumente pojedinac je bez ikakve moći, njegovo suprotstavljanje proglašava se intelektualnom paranojom, što ono u totalitarističkom okruženju i jest. On je izoliran kao što se izolira svaki opasni virus».

Krojači javnog mnenja stvorili su poseban oblik izobličavanja stvarnosti, u kojem se gube sve norme i sva dotad uobičajena shvatanja. Iznošenje dokaza o velikim slučajevima korupcije i kriminala samo je zabavno štivo u žutoj štampi i povod za zabavu i duhovite dosjetke poslanika u skupštinskim klupama. Vijest da su politički lideri prisvojili milione dolara nailazi na tiho odobravanje. Istina o genocidu u Srebrenici, o ubijanju Sarajeva, o masovnim zločinima u Prijedoru, o

progonima u Bijeljini udara u zid ravnodušnosti. Ubijanje djece, silovanja, zvjerstva raznih vrsta, sve to ne izaziva čak ni čuđenje. Vjernici pozdravljaju rušenje bogomolja, profesori ubijanje đaka, a ogromna mreža ravnodušnosti prekriva mirnu savjest miliona ljudi.

Nevjerovatna je istrajnost običnih ljudi koji, zatvorenih očiju, nastavljaju ispunjavati apsurdni nalog da lažima šire istinu o svojoj borbi, uživajući u svojevrsnoj «religiji rodoljublja», kako bi to rekao Migel de Unamuno. Na pitanje kako tumači ponašanje običnih Srba prema svojim komšijama, Alija Isaković kaže u jednom intervjuu: «To je programirana mržnja koja će srpskom narodu nanijeti najveće nedaće za dugi period zajedničkog života na ovim prostorima. Ta politika uči svoje ljude da su neravnopravni ako su ravnopravni. Da su ugroženi ako nisu dominantni»

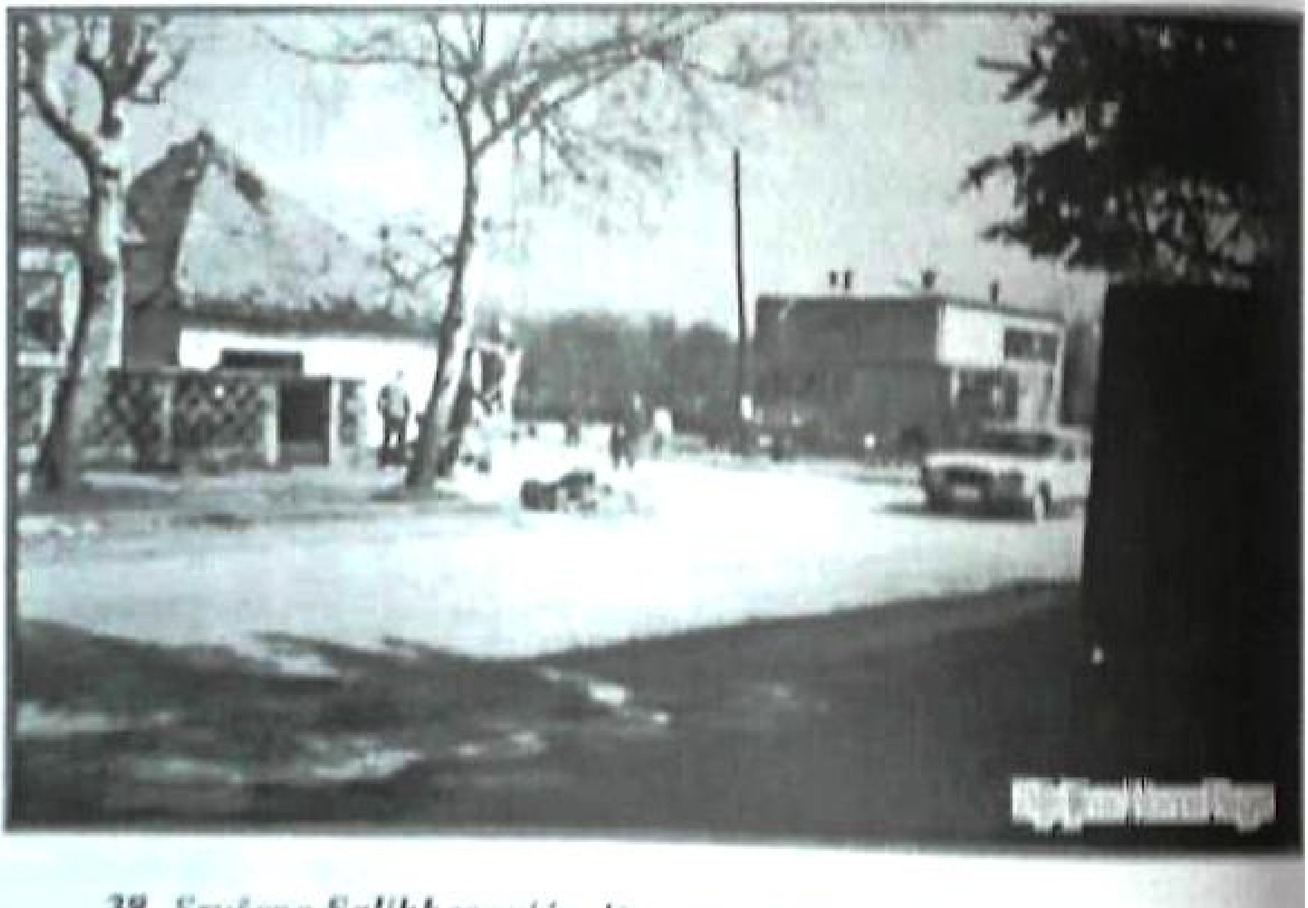

38. *Srušena Salihbegovića džamija u Selimovićima, Bijeljina*

Da li su za sve krivi isključivo pojedinci, ili ima i onoga što bi se moglo nazvati kolektivnom krivicom ili bar kolektivnom podrškom režimu? Da li su krivi i manipulatiri i manipulisani?

Istorija totalitarnih pokreta, a posebno nacionalsocijalizma, i ovdje daje mnoge odgovore. Kolektivna odgovornost je «ugrađena» u program, njegovana, podsticana i razvijana svim sredstvima. U Bosni

[illegible] Bosna je, za razliku od Jugoslavije, [illegible] [illegible]čkog života, specifični kolektivni identitet koji je nadilazio [illegible] razlike. Učiniti sve Srbe, ili što veći broj njih, [illegible] to je bio prvi zadatak ideologa etničkog čišćenja. Jer, [illegible] Noel Malkolm u knjizi ***Bosna – kratka istorija*** (***Bosnia – A*** [illegible] funkcija etničkog čišćenja, tog modernog oblika genocida, [illegible] dvije etničke populacije i da radikalizira treću, to [illegible] kolektivnom krivicom veže sve slojeve srpskog stanovništva, [illegible] neodlučne. Masovni zločini, ubijanje djece, silovanja kao [illegible] logori, protjerivanja, rušenja svih džamija na teritorijama [illegible] Karadžića – to je bila poruka svim Srbima: za ovo smo [illegible] ako bude trebalo, svi ćemo odgovarati. Progonjeni su i [illegible] Srbi koji su odbijali da učestvuju, a svi su, bez izuzetka, [illegible] ići na front ili preuzeti nekakav ratni zadatak, da niko [illegible] da nije bio uključen. Vlast je podsticala otimanje tuđih [illegible] i pozivala Srbe iz drugih dijelova Bosne i Hercegovine [illegible] dođu u Bijeljinu i da izaberu kuću koju žele, i sve će to biti [illegible] Danas je to zamijenjeno dodjelom besplatnih placeva srpskim [illegible] cilj je ostao isti: što veći broj saučesnika u zajedničkom [illegible]

39. *Srušena džamija u Dažnici*

Poznato je da su najveća zvjerstva počinjena u onim mjestima u kojima je tradicija zajedničkog života bila najjača. U knjizi eseja *Sociologija nakon Bosne* Kit Daut (Keith Doubt) kaže: «Razlog zašto je etničko čišćenje poprimilo najbrutalniji oblik u Bosni ne leži u dugoj historiji plemenske mržnje u toj zemlji. Naprotiv, etničko čišćenje je poprimilo najbrutalniji oblik u Bosni zato što u njoj postoji duga historija tolerancije i otvorenosti. K tome, među Bosancima postoji duga tradicija dobronamjernosti jednih prema drugima i prema različitim svetim predmetima.»

Uvući u zločine sve ljude, učiniti ih saučesnicima, uvjeriti ih u opravdanost zla, dobiti njihovu tihu podršku i u danima rata, ali i nakon toga, podijeliti s njima krivicu i ujednačiti se u toj krivici, pretvoriti sve ljude u masu koja misli isto i čini isto – to je temelj novog totalitarizma koji nam se osvetio o glavu. «U Bosni su moralni osjećaji srpskih nacionalista bili pretvoreni u jednoumlje gomile», kaže Daut. «G. Le Bon je tvrdio da čitava nacija može postati gomila, pod uticajem ideologije.» On navodi i jedan primjer: nakon pokolja u Srebrenici Ratko Mladić je izjavio: «Ovaj grad poklanjamo srpskom narodu». A šta je u tom poklonu? Najveći zločin u Evropi nakon Drugog svjetskog rata, masakr nejakih ljudi, genocid koji je zaprepastio svijet, sramota koju Srbi nadugo neće oprati. Poklon dat narodu vlasništvo je toga naroda. I dok se srpski narod tog poklona ne oslobodi, nosiće na leđima prokletstvo zločina.

Zanimljivo je da se niko od onih koji su proklamovali «osvetu Turcima za Kosovo» pa tu osvetu sprovodili nad nemoćnim Slovenima muslimanske vjere, nije sjetio da se Turcima na Kosovu nikada nisu osvetili Srbi, već upravo bosanski muslimani, Bošnjaci. U ljeto 1831. godine sukobile su se na Kosovu, kod Lipljana, blizu čuvenog Gazimestana, sultanova vojska, koja je pošla da uguši autonomističku pobunu u Bosni, i bosanska vojska na čijem je čelu bio Zmaj od Bosne, Husein-kapetan Gradaščević. Vojska bosanskih muslimana do nogu je porazila Turke na Kosovu, na vojnički način o kojem ni Radovan Karadžić ni Ratko Mladić nisu mogli ni sanjati.

Ali, kad govorimo o ratu u Bosni i Hercegovini od 1992-1995. godine, mora se reći i ovo. U slučaju ubijanja Bosne zločinu se, na poseban način, pridružila i međunarodna zajednica, ili njen dobar dio. Saučesništvo se iskazalo najprije u držanju embarga na oružje žrtvama agresije, zatim u nijemom praćenju etničkog čišćenja, čak i kad su brutalno osvojene enklave zaštićene od Ujedinjenih nacija, u predugom

mučenja Sarajeva, u tolerisanju čak i onih postupaka Srba koji su ponižavali međunarodnu zajednicu (hapšenje i njihovo vezanje za bandere). Kad su u pohodu na postavljene jedinice Armije BiH i HVO-a, napravljen je novi pun pravde i pravednosti – priznata je Republika srpska, cilj velikosrpskog pohoda na Bosnu i Hercegovinu. potvrđena logika etničkog čišćenja i podjele, koja se zločin ne samo što nije kažnjen, već je, praktično, mogući način rješavanja političkih konflikata.

čini da je pitanje ima li ili nema kolektivne odgovornosti rano. Jer, svi su znali o čemu se radi – i domaći i svjetski i svjetska javnost, i obični ljudi i akademici. A ako svi glavu, ako svojim nečinjenjem ili svojom šutnjom da dovrši žrtvu, kako to nazvati?

nema kolektivne odgovornosti, onda nema ni kolektivne kaže Slavenka Drakulić. Da li je opšta podrška režimu u Srbiji dokaz kolektivne odgovornosti, da li je masovna podrška borcima za očuvanje rezultata etničkog dokaz, da li je tolerisanje diskiminacije manjinskih od strane međunarodne zajednice, pokazatelj da u nepravdi ne jenjava, ima li potrebe da se sagleda uloga sopstvenoj propasti? Čini mi se da su odgovori na sva ova potvrdni. «Nema kolektivne krivice», kaže Jirgen Habermas. je kriv mora za to da odgovara kao pojedinac. Ali, postoji kolektivna odgovornost za intelektualnu i kulturnu situaciju u mogući masovni zločini».

kolektivno mišljenje naroda je samčesništvo», kaže mladi nacista Viskontijevom filmu *Sumrak bogova*. Poznato je da je Broh do kraja života govorio o kolektivnoj krivici njemačkog kao i Tomas Man. Karl Jaspers je u knjizi *Pitanje krivice*, iz serije predavanja o duhovnoj situaciji nacije, napisao: «Da Njemci, da je svaki Njemac na neki način kriv, u to... ne može umnije». I Hans Magnus Encensberger je tvrdio da bez podrške nedužnih civila» i njihovog oduševljenja nacisti nikad ne bi došli na

Čini mi se da je najjasniji stav o ovom pitanju iznio sineasta Hans Jirgen Ziberberg u filmu *Hitler, film iz Njemačke*.

On pita: «Ko bi Hitler bio bez nas»? Odgovor znamo.

GEBELS IZ NAŠEG SOKAKA

U jesen 1946. godine sud za ratne zločine u Nirnbergu osudi je na smrt Julusa Štrajhera, koji je obješen zajedno s generalim Kajtelom, Ribentropom, Kaltenbrunerom, Frankom... Štrajher je bi novinar. U njegovoj presudi piše: «U svojim govorima i novinskin tekstovima on je trovao njemačku dušu otrovom antisemitizma podsticao njemački narod na progon Jevreja. Svaki broj njegovo tjednika ***Jurišnik (Der Stuermer)***, koji je godine 1936. dosegnuo tira od 600.000 primjeraka, bio je ispunjen takvim tekstovima, čest amoralnim i ogavnim.»

Štrajher je, dakle, bio novinar i jedino je njemu, od svih optuženih, suđeno samo po jednoj tački optužnice – zbog zločina protiv čovječnosti. Presuda se temeljila isključivo na njegovom novinarskom i uredničkom radu.

Novinar – ratni zločinac?

Davno je rečeno da misao (i riječ) uvijek prethode velikom zločinu. U svojoj programskoj knjizi ***Mein Kampf*** Adolf Hitler ovako kaže: «Snaga koja uvijek stavlja u pokret velike istorijske lavine, ili religiozne i političke pokrete, jeste magična moć izgovorene riječi. Široke narodne mase prije se odazivaju pozivu govornika nego ma kojoj drugoj sili.» O Gebelsovoj genijalnoj mašineriji zla sve je, uglavnom poznato. Negdje sam pročitao priču o svjedočenju američkog novinara W. L. Širera, koji je bio dopisnik iz nacističke Njemačke. Kao stranac mogao je, za razliku od većine Njemaca, da prati i inostrane medije. Pa ipak, bio je zapanjen snagom nacističke propagande. U svojim sjećanjima pisao je koliko je i njemu bilo teško «izbjeći razorno djelovanje dobro sračunate, neprekidne propagande». Pokušavao je o tome govoriti svojim prijateljima Njemcima, obrazovanim i pametnim ljudima, ali oni ga, naprosto, nisu razumjeli. Neki od njih su bili zapanjeni, kao da je hulio na Boga, i nikakva logika nije ih mogla prenuti iz tog stanja. Albert Šper, Hitlerov ministar naoružanja, u knjizi ***Sjećanje na Treći Reich*** potvrdio je da su upravo radio i štampa podigli i učvrstili nacističku diktaturu, mobilišući najšire slojeve običnog svijeta za monstruozne ciljeve i nudeći im opravdanje za sve učinjeno.

Kao i svaka druga totalitarna ideologija, i nacizam se najpotpunije iskazao u jeziku i medijima. Taj jezik je isključiv, u njemu nema sumnje, nema izbora, s njim nema polemike. Stalnim ponavljanjem

čitavih misaonih obrazaca on, kao u nekom ritualu, mijenja podsvijest pojedinca koji čitavu stvarnost zamjenjuju riječju, govorom, slikom. Zato Danilo Kiš i kaže da je nacionalizam paranoja – bolest kod koje ljudi često izgleda i ponaša se normalno, ali gubi mogućnost logičnog rasuđivanja, ne razlikuje stvarnost od fikcije.

Hitlerov prvi saveznik Musolini tvrdio je da u odlučujućim trenucima riječi postaju činjenice. Pa se više vjeruje riječima nego onome što čovjek vidi sopstvenim očima ili zaključi sopstvenom pameću.

Snaga riječi oduvijek je bila pokretač ljudskih postupaka. Uostalom, *Biblija* kaže: «U početku bijaše riječ...» U kabalističkoj ***Knjizi stvaranja*** piše da su dvadeset i dva glasa, uz deset božanskih emanacija, praosnova svih stvari. U tibetanskoj mistici postoje dva svijeta: svijet utvara (tulku – stvoren magijskim procesom) i naš materijalni svijet. Ta dva svijeta se prepliću. Svijetu utvara odgovaraju riječi koje ubijaju i stvaraju, a našem svijetu riječi koje stvaraju. Savremena propaganda koja je slijedila drevna predanja – omogućila je da se ljudski umovi pokoravaju mračnim riječima, riječima-ubicama, riječima-dželatima, riječima-noževima, i to masovno i bez otpora, pa mnoštvo ljudi dolazi u stanje u kome je ubijanje čitavih naroda opravdano i razumljivo, u kome su neviđeni zločini i ljudske patnje legitimno sredstvo za postizanje proklamovanog cilja.

Američki autor G. V. Alport postavio je petostepenu skalu razvoja nacionalističke ideje. Prvi stepen je ocrnjivanje ili ogovaranje, a posljednji – istrebljivanje. Zadatak propagande je upravo to: okriviti drugog i drugačije za svu nesreću, stvarnu i izmišljenu, a od toga do zločina mali je korak. Zbog toga su u balkanskim ratovima, posebno onom u Bosni, tako veliku ulogu odigrali mediji.

Dakle, snose li novinari krivicu za zločine?

Ne znam hoće li i na prostoru bivše Jugoslavije biti održani sudski procesi novinarima, ali ako toga bude, bojim se da će sudnice i zatvori biti mali da prime sve okrivljene. Posebno se istakla beogradska ***Politika*** i njena čuvena rubrika ***Odjeci i reagovanja***, koja je predstavljala svojevrsni plebiscit zagovornika velikosrpske ideologije i rata. Ova zvijezda-vodilja Miloševićevog «medijskog fašizma», kako bi to rekao Gojko Berić, izrodila je nepregledno mnoštvo sljedbenika na svim stranama. Nekoliko mjeseci prije početka bosanskog rata sjedio sam u jednoj vikendici nadomak Bijeljine, u društvu u kome su bili i Smiljko Šagolj i Ilija Guzina, tada poznati sarajevski novinari komunističkog

usmjerenja i poznati lovci na nacionaliste svih boja. «Sad nam treba diferencijacija – ko je za Tita, a ko protiv Tita, i s ovim drugima se moramo obračunati», pjemo je Šagolj. Nedugo potom, obojica su presvukla i odijelo i kožu. Njihov doprinos razbuktavanju najprljavijeg nacionalizma zaista je nemjerljiv, posebno Šagoljev. U beogradskoj *Dugi*, u broju od 8. maja 1993. godine, Ilija Guzina kaže: «U Prijedoru su samo u ovom vijeku bila dva ili tri genocida nad Srbima. Dobro, Srbi su sada vratili za sve i naplatili se na muslimanskim civilima».

Guzina je bio urednik srpske televizije s Pala koja je srpskom narodu na svim stranama svijeta servirala informacije o tome kako u opkoljenom Sarajevu Bošnjaci ubijaju sami sebe, tamaneći usput sve Srbe koje dohvate, dok Karadžićevi artiljerci i snajperisti sjede mirno na brdima, ne miješajući se u sukob. Ratne godine proveo sam u Njemačkoj, gledajući svakoga dana na brojnim TV stanicama kako gori Sarajevo. Bila je to opsada pred televizijskim kamerama, pa je Sarajevo bilo top-tema u svim medijima, i to svakoga dana. Grad je bio pun stranih vojnika, diplomata, novinara i špijuna, i ništa se nije moglo dogoditi a da oni to ne znaju i o tome ne obavijeste svijet. Pa ipak, srpski mediji su neprekidno plasirali takve laži, da je to bilo nevjerovatno. Bezbrojni su primjeri tih propagandnih laži. Gojko Berić naveo je jedan: «U Sarajevu je neki dan od četničke granate poginulo šestero djece dok su se sanjkali. Imala su između četiri i trinaest godina i slučajno su svi bili Muslimani. A sinoć slušam komentatora ***Radio-Beograda*** kako bezobzirno laže, tvrdeći da se ne zna ko su poginula djeca, niti ko ih je pobio. Podaništvo Miloševićevih medija je morbidno. Oni tvrde da Muslimani ubijaju svoju djecu i tako prinose nove žrtve Alahu. Među novinarima ima pravih psihopata»

Sarajlije su imale za vratom Ristu Đogu, koji je svojim huškačkim novinarstvom toliko dosadio svima, da je tih ratnih dana lansirana dosjetka: «Da nam je uhvatiti Karadžića, pa da ga mijenjamo za Ristu Đogu». Đogo, koji je izabran za predsjednika društva srpskih novinara, bljuvao je vatru mržnje sa brda, a Bijeljina je imala Peru Simića koji je radio to isto, ali u gradu u kome su pripadnici nesrpskog naroda njegove novinarske podvige plaćali životima, logorom i progonima. Da, Pero Simić je bio sekretar tog istog udruženja, prvi do Đoge.

Simićev ratni put počeo je znatno prije rata. Beogradske novine, posebno ***Politika***, bile su i za njega poligon za pripremu završnog obračuna. Njegove česte prozivke potencijalnih neprijatelja srpstva već na početku rata dobile su željeni epilog, kad su oni koje je prozivao

... nestajati ili bili odmah brutalno ubijani, poput Ferida Zečevića, ... i mnogih drugih.

Prvi dan aprila 1992. godine donio je eksploziju Simićevog [illegible]. Dok su Bošnjaci drhteći sahranjivali svoje mrtve, ***Radio-Bijeljina*** je grmjela pjesmama trijumfa i saopštenjima od kojih se ledila [illegible]. I tako je to trajalo do kraja rata. A svoj upečatljivi rukopis [illegible] Simić je ostavio na stranicama ***Semberskih novina***, koje je brzo [illegible] u *SIM novine* – novine Semberije i Majevice, kako se zvala i [illegible] oblast. Te su novine pratile vrijedno sve tokove rata i [illegible] velikosrpske propagande, trudeći se, u duhu provincijskog [illegible] mentaliteta, ići i korak ispred u dokazivanju privrženosti [illegible] idejama. Brojne tekstove je on u tim novinama napisao i [illegible] citaćemo samo neke.

Prvi broj ***SIM novina*** nosi datum: 15. maj 1992. godine. U njemu [illegible] događaji iz prvih dana aprila u Bijeljini. Pero Simić piše: «Muslimanski ekstremisti iz Bijeljine, pojačani ubačenim naoružanim [illegible] i pripadnicima «zelenih beretki» 1. aprila ove godine pokušali [illegible] srušiti legalnu vlast i [illegible] najbrutalniju agresiju na srpski narod, srušiti legalnu vlast i [illegible] proglašenja suverene, sada već bivše Bosne i Hercegovine, [illegible] Bijeljinom. Prosto rečeno htjeli su prvom islamskom [illegible] Aliji Izetbegoviću za Bajram podariti srpsku Semberiju. [illegible], nisu uspjeli». I tako dalje, u istom stilu. U tom broju je [illegible] Savić Mauzer, kao komandant Kriznog štaba SDS-a, izrekao i [illegible] programatsku rečenicu: «Mi sada na teritoriji SAO Semberije i Majevice zaokružujemo jednu državu». I dodao da na teritoriji SAO ne [illegible] više ni jedan zakon Bosne i Hercegovine. U istom broju je i šef [illegible] SDS-a dr Milan Novaković, bliski Karadžićev saradnik, [illegible] tekst pod naslovom «Džihad u Semberiji». Predsjedništvo [illegible] opštine je objavilo da je obustavljena uplata poreza državi, da [illegible] blokirane republičke robne rezerve i da su ulice i osnovne škole [illegible] dobile nova imena.

U tom broju je objavljen i spisak ubijenih «muslimanskih ekstremista.» Te žene i djeca, ti stari ljudi, ti mirni građani, to su bili ti strašni muslimanski ekstremisti kojih su se Srbi toliko bojali, da su pokrenuli na njih ogromnu silu. Oni su pucali sa munara bijeljinskih džamija, sa krovova, iz parka. I nisu uspjeli nikoga pogoditi, nikoga raniti, čak ih niko nije ni vidio s oružjem u ruci. A, priznajmo, čudno bi bilo vidjeti 60-godišnje žene sa snajperima, u ogorčenoj borbi s profesionalnim vojnicima. Nije viđena ni jedna beretka, ni jedan

šiptarski ekstremista, niko nije zarobljen, nikome nije suđeno, niko nije izveden pred kamere. Odletjeli su neznano kuda, a ni snajperista sa munare Atik džamije nije uspio pogoditi nikoga, mada je Arkanov štab bio pedeset metara od džamije, u zgradi bivšeg Urbanizma. Svi su nestali. Ipak, Pero Simić piše: «Arkan i njegovi momci nisu mogli dozvoliti da gine nedužni civilni srpski narod u Bijeljini pred dobro organizovanim muslimanskim ekstremistima, ubačenim Šiptarima i zelenim beretkama»

40.** Pero Simić, Arkan i Đojo Arsenović u studiju **Radio-Bijeljine

Bio je to samo početak. Već u sljedećem broju Simić izvještava o granatiranju Vladičanskog dvora u Tuzli. Ređaju se priče o muslimanskim zločinima i srpskom herojstvu. U broju od 15. avgusta Simić piše: «Bijeljinu smo branili oslobađajući Zvornik, zatim Brčko i sada oslobađajući Majevicu». U sljedećem broju **SIM novine** uvjeravaju čitaoce kako nema koncentracionih logora ni u Semberiji ni u čitavoj Republici Srpskoj, a novinar Tomislav Perić objašnjava otkud priča o logorima: «Zaista je sramota da Alija sa svojom mašinerijom laže svijet».

...govora ni o e... ...dije u broju od marta 1993. godine, u udarnom tekstu koji ...ako «U Bijeljini džamija više nema, ali nema ni etničkog ...kako to tvrdi Alija Izetbegović». A zašto nema džamija? Simić ... U ranu zoru 13. marta istoga dana kada je sahranjeno 15 ...ubijenih Srba u Brčkom, Semberijom su odjeknule detonacije ...porušile prvo tri, a zatim još dvije džamije». Predstavnici opštine ...stranaka su, kaže on, osudili ovaj čin, a policija se dala u ...za počiniocima. I nastavlja: «Ko bi mogao biti egzekutor rušenja ...još se ne zna, kao što se ne zna ni ko je na području zvorničko-...eparhije srušio preko 30 crkava, dvadeset totalno onesposobio ...oštetio sa mogućom opravkom. Vrlo je vjerovatno da se ...odnosno počinioci neće ni pronaći.

Pretpostavke se kreću od ozlojeđene grupe Srba koja je u ovom ratu ...mnogobrojne članove porodica upravo od muslimanskih ...vnika, pa do terorističkih muslimanskih ili ubačenih hrvatskih ...grupa. Međutim, zanimljiva je pozicija bijeljinskih džamija, ...ako ćemo biti iskreni, nisu, po međunarodnom pravu, ni imale ...tus vjerskih objekata, još od 5. aprila prošle godine kada je završen ...u samom gradu.

Sa minareta četiri džamije za vrijeme ratnih sukoba u Bijeljini ...je snajper, a nekoliko lica je ubijeno upravo od tih ...snajperskih hitaca. U petoj džamiji se nalazio dobro sakriven arsenal ...koji je u prvoaprilskoj ratnoj noći podijeljen muslimanima. Svima ...poznato kakav je status vjerskih objekata sa kojih se puca i ... Nakon bijeljinskih ratnih događaja, džamije, kojih više nema, ...stale su da budu vjerski objekti.»

Do kraja rata ***SIM novine***, su, pod uredničkom rukom Pere Simića, ostale arsenal mržnje, laži i primitivizama, denuncijacija i podvala. ...odinu dana nakon rušenja džamija Simić ponavlja istu priču, a ...idružuje mu se i bijeljinski proto Nedeljko Pajić. Ovaj sveštenik, koji se istakao pokrštavanjem muslimana tokom rata, tvrdi u martovskoj broju 1994. godine da ne pokrštava muslimane masovno, već pojedinačno, i samo na njihov zahtjev. A kad su u pitanju džamije, proto ističe da je «protiv rušenja svih bogomolja i svih objekata uopšte, ako služe svojim vjerskim funkcijama i ako ne služe u ratne svrhe, kao što se dešavalo da sa njih tuče snajper ili su bile skladišta oružja i municije».

U istom broju Pero Simić proziva odgovorne za aprilski rat u Bijeljini i izdvaja tri imena: Nedžib Osmanović, bivši direktor ***Željezare***,

Nešad Banjanović, direktor ***Zenita***, i Jusuf Trbić, nekadašnji direkto ***Radio-Bijeljine i Semberskih novina.*** Bilo je to vrijeme najžešćil progona Bošnjaka i najvećih zločina. Ja sam bio daleko, kao i ostal dvojica prozvanih. Ali, u Bijeljini su živjeli moj otac i sestra i to je z njih bila smrtna presuda. Pero Simić je to znao. Srećom, za mog oca se brinuo nekadašnji bijeljinski sveštenik, danas starješina Saborne crkve u Beogradu, Petar Lukić, pa su moji najbliži živi dočekali kraj rata. Moj otac, stari bijeljinski limar Huso Trbić, radio je na stotinama crkava širom bivše Jugoslavije, i svojim radom i poštenjem zaslužio je takvu zaštitu. Uz to, kad je svojevremeno komunistička vlast optužila Petra Lukića zbog nacionalizma, kako se to često radilo u ono vrijeme, moj otac je svim snagama stao u odbranu svog prijatelja. Petar Lukić, kao častan čovjek, nikada to nije zaboravio.

Preduga bi bila priča o vodećem ratnom bijeljinskom novinaru. Za kraj dodajmo još samo zanimljivo objašnjenje o tome zašto Bošnjaci napuštaju Bijeljinu u tim ratnim godinama. U tekstu pod naslovom: «Ima li etničkog čišćenja», u broju ***SIM novina*** od septembra 1994. godine, Pero Simić piše:

«Šta je u stvari prava istina o laganoj migraciji jednog broja muslimana iz Semberije ka Tuzli odnosno Saveznoj Republici Jugoslaviji?

Pre svega želja da se živi na prostorima kojima vlada islamski duh i na kojima je način života regulisan po kuranu (malo slovo je Simićevo, kao i ekavica). Već duže vreme velika većina muslimana iz Semberije želi da ode na slobodnu muslimansku teritoriju u Tuzlu da se spoje porodice, živi sa rođacim i istomišljenicima.

...Pojačana želja muslimana da odu iz Semberije usledila je nakon što je SR Jugoslavija uvela ekonomske sankcije prema Republici Srpskoj. Svesni da će i Srbi imati problema u nabavci hrane, odeće i obuće te sredstava za normalan život muslimani su izrazili želju da odu u Tuzlu gde je mogućnost uvoza slobodna i gde nema nikakvih sankcija. Poznati kao dobri trgovci, zanatlije, oni su zbog toga poželeli da pod svaku cenu odu u Tuzlu gde bi na prostoru bez sankcija, koje ovde dele sa Srbima, mogli da imaju lepu perspektivu. Pošto nije bio moguć dogovor sa Tuzlom koja je odbijala razmenu civilnog stanovništvam, muslimani iz Semberije su organizovano sprovođeni do tuzlanske teritorije. Možda je negde bilo i pojedinačnih primera grubosti, netaktičnosti itd, ali velika većina muslimana je bila zahvalna majoru

... za korektnost zašto postoje i video zapisi, ...

... samo cinizam ili slika ideološkog i medijskog temelja ...? Da li će novinari ovakve vrste ikad odgovarati za ono ...? Ako budu odgovarali, njima ne smije biti oprošteno, jer oni ... srećne.

41. *Čišćenje ruševina džamije u Dašnici*

RASPRODAJA MORALA

Nirnberški proces je, uz prvu smrtnu kaznu za novinara samim tim, osudu novinarstva i medija koji rade u službi zločin postavio i neke nove standarde za današnje međunarodno pravo. Između ostalog, definisan je i zločin genocida kao zločin protiv čovječnosti. I je najstrašniji zločin zbog motiva koji ga pokreće, jer genocid je nasilj ubijanje, progon ili nad osobama koje pripadaju jednoj nacionalnoj i socijalnoj grupi, sa ciljem da se ta grupa djelimično ili u potpunos eliminiše. Pri tome je uzrok nasilja sama činjenica da ta osoba postoj da je, recimo, Jevrej, a sve drugo je nevažno. Ujedinjene nacije su 9 decembra 1948. usvojile Konvenciju o genocidu u kojoj, između ostalog, stoji da je genocid «svaki akt počinjen sa namjerom da uništi djelimično ili u potpunosti jednu naciju, etničku, rasnu ili religijsku grupu.» U djela genocida ne spada samo ubijanje ljudi, već i ugrožavanje uslova za život, nanošenje ozbiljnih boli, ali i priprema i podsticanje zločina, dakle propaganda u medijima, koja se preduzima u svrhu mobilisanja jednog naroda ili grupe protiv drugog naroda.

Haška presuda za genocid u Srebrenici otvorila je zato nova pitanja o karakteru rata u Bosni, jer je potvrdila namjeru uništenja ljudi zbog njihove etničke pripadnosti. U presudi stoji i ovo: «U svom stremljenju da eliminiše jedan dio bosanskih Muslimana, snage bosanskih Srba izvršile su genocid. One su imale za cilj istrebljenje četrdeset hiljada bosanskih Muslimana koji su živjeli u Srebrenici, grupu koja je simbolično predstavljala bosanske Muslimane uopšte». I kao što je nirnberški sud, presuđujući pojedincima iz Hitlerove mašinerije zla presudio jednom režimu, jednoj državi i njenom aparatu (a ne narodu u cjelini), tako i haška presuda ne tereti narod, već sistem na vlasti, režim koji je doveo do zločina. I zato su sve značajnije figure tog režima pod lupom pravde.

Ali, za nas, obične ljude koji smo vrijeme zla osjetili na svojoj koži, ostaće vječita zagonetka kako je tako mnogo ljudi, slobodnom voljom prihvatilo postulate zločina, ignorišući moralna pravila, činjenice i dokaze, lupajući glavom u jasni i tvrdi zid istine i zagovarajući opravdanost zla čak i danas, kad je sve, ili skoro sve, isplivalo na površinu blatne balkanske kaljuge u koju su nas gurali sve ove godine. Kad sam se nakon izbjegličkih godina vratio u Bijeljinu, očekivao sam da ću na licu svakog od nekadašnjih prijatelja, poznanika, kolega i drugova vidjeti makar tračak stida. Jer, u ratnim godinama u Bijeljini i

... ubijeno mnogo ljudi, od 37.000 Bošnjaka protjerano je više od ... Bošnjaci, Hrvati, Romi i ostali prošli su kroz neopisive patnje ... što nisu bili Srbi i što su nosili pogrešna imena, a da za sve to ... Srbin nije pogođen ni ružnim pogledom od strane neke ... Nisam čuo da se iko glasnije pobunio zbog tih zločina, nisam ... zastidio kad je vidio spisak ubijenih «muslimanskih ... prvih dana aprilskih zločina, kad je shvatio da je sve to ... da žene i djeca ne mogu biti snajperisti.

... oduvijek bila multietnički grad. U turskoj carevini to je ... grad na granici s Evropom, pogodan za trgovinu i ... njegovi žitelji dolazili sa svih strana svijeta: iz arapskog ... Bugarske, Slovačke, Njemačke, Austrije, Srbije, ali ... zabilježeni nikakvi međunacionalni sukobi u gradu, čak ni ... Drugog svjetskog rata. U Bijeljini je potpisana jedan od ... ***Muslimanskih rezolucija*** iz jeseni 1941. godine. Bile su to ... građana upućene ustaškoj vlasti, za spas Srba, čiji su ... širom Bosne i Hercegovine. Tim peticijama osuđeni su ... Pavelićeve vlasti, što je u ono vrijeme bilo pravo herojstvo. ... da su prvu ***Rezoluciju*** potpisali pripadnici ilmije, ... ulemama u Sarajevu, i to 14. avgusta, na Glavnoj godišnjoj ... *El-Hidaje*, organizacije ilmije. U tom dokumentu, između ...

... osuđujemo sve one pojedince muslimane, koji su na svoju ... napravili bilo kakav ispad i učinili kakvo nasilje. Konstatujemo da ... što mogli učiniti samo neodgovorni elementi i neodgovorni ... čiju ljagu odbijamo od sebe i od svih muslimana. Pozivamo ... muslimane da se u duhu visokih uputa svoje vjere strogo klone ovih ... Molimo državne vlasti da zavedu zakonsku sigurnost u svim ... krajevima, ne dozvoljavajući bilo kome da što učini na svoju ruku, kako ... nevinih ljudi stradali».

Ubrzo nakon toga, 12. oktobra 1941. godine, 106 uglednih muslimana Sarajeva potpisalo je ***Rezoluciju*** u kojoj traže zaštitu za ... po cijenu da i sami budu progonjeni i hapšeni zbog otpora režimu. ... istaknut je zahtjev da se osigura sigurnost života, časti i imovine za sve ... u državi, «bez ma kakvih razlika», da se «onemogući svaka vjerska netrpeljivost», da se «pozovu na sudsku odgovornost svi stvarni krivci, bez razlike kojoj vjeri pripadali»...

U ***Rezoluciji muslimana grada i kotara Bijeljine*** piše i ovo: «Zemlja u kojoj živimo je Bosna, u kojoj su živili i žive Bosanci bez

razlike na vjeru i pleme. U ovim krajevima je bilo isto toliko srpskog koliko i hrvatskog uticaja. Govori se istim jezikom, isti su običaji i jednaka je ljubav prema rodnoj grudi. Govorimo na prvom mjestu kao Bosanci, jer se veliki dio nesreće sadašnje sručio baš na našu Bosnu i Bosance.

... Kao što su muslimani do sada u ovim krajevima uživali sva prava koja i Srbi i Hrvati, tako i sada traže da svi budemo jednakopravni pred zakonom, da nam svima bude obezbjeđen i osiguran porodični i vjerski život, kao i privatna imovina».

Kako navodi Abdulah ef. Budimlija, danas jedini živi potpisnik ove ***Rezolucije***, u knjizi «Moja sjećanja», bijeljinsku ***Rezoluciju*** su 2. decembra 1941. potpisali najviđeniji muslimani Bijeljine, njih 73, a među njima i svih osam imama.

Reakcije ustaške vlasti su bile oštre, od upozorenja do otvorenih prijetnji, a tadašnjem reisu-l-ulemi Fehimu ef. Spahi upućen je zahtjev da se s tim prekine, uz prijetnje drastičnim kaznama. Potpisnici su proglašeni sljedbenicima boljševika, a takva optužba je u ono vrijeme imala sasvim jasne posljedice. Ali, niko od potpisnika nije se povukao. Naprotiv, nakon prijetnji uslijedila je akcija da se sačuvaju životi zeničkih Roma. U Rezoluciji koja je tim povodom potpisana ističe se da «sveta, uzvišena i zakonom priznata vjera Islama ne poznaje podjelu ljudi po rasi i klasi».

Vladimir Dedijer navodi da je čak i Draža Mihajlović, u jednom pismu Kraljevskoj vladi u Londonu, izrazio ličnu zahvalnost muslimanima zbog toga što su ustali u odbranu Srba. Nedugo zatim taj isti Draža Mihajlović poslao je pismenu naredbu Sergiju Mihajloviću, komandantu Drinskog korpusa, da počne sa «čišćenjem» Podrinja od muslimana. Kad su sarajevski muslimani zatražili od svojih sugrađana Srba da sad oni ustanu u zaštitu muslimana u istočnoj Bosni, odgovora nije bilo.

Interesantna je priča koju sam stotinu puta čuo: kako su bijeljinski muslimani najzaslužniji za podizanje stare crkve u centru grada. Muslimanka iz poznate begovske porodice dala je plac i kesu dukata da se počne s gradnjom hrama, a onda su svi čaršijski ljudi dali priloge. Takav je tada red bio. Nešto slično dogodilo se i kod podizanja crkve u Janji. O tome su sveštenici često govorili vjernicima, pogotovo prilikom susreta sa predstavnicima druge dvije vjerske zajednice.

Kad su srušene džamije u Bijeljini i Janji (najstarija od njih, bijeljinska Atik džamija, bila je stara više od četiri i po vijeka) nije se

... protesta. Čak ni od pravoslavnog sveštenstva. Učutale su ... su obziri. Zajedničku istoriju pojeo je mrak.

... se jednog TV priloga na beogradskom ***Studiju B***, ... 15. jula 1995. godine, nakon tragedije Srebrenice. U jednom ... se pravoslavna crkva, nedirnuta. Sutradan je Miladin ... da je ta crkva bila «čitava, previše čitava da bi bila ... propagande. Jer, eto, hteli, ne hteli, imamo dokaz da tu ...mani nisu digli u vazduh, takvo se «neodgovorno» lice, eto, ... tom nesrećnom gradu. Stvar nezamisliva s džamijama u bilo ... srpskom mestu».

...-avgustovskom broju bijeljinskih ***SIM novina***, koji je ... pokolja u Srebrenici, objavljen je intervju sa Miroslavom ... ratnim zločincem, tadašnjim predsjednikom Ratnog ...stva Srebrenice.

... novinara Tomislava Perića: «Dogodilo se nešto na području ... što smo svi priželjkivali i očekivali. Kako vi sve to vidite?»

... odgovara da je «ovo jedna od najvećih vojnih pobjeda. ... oduševljen», kaže on.

Narod je, dakle, bio oduševljen onim što se dogodilo u Srebrenici i ... Tako su se ***Radio-Bijeljina i SIM novine*** direktno uključile u ...onoga što je sud u Hagu nazvao genocidom. Ali, ako medijska ...anda spada u djela genocida, onda Pero Simić i njegovi pomagači ... mnogo toga da kažu. Od bogatog repertoara rodoljubivih pjesama ... «ubićemo, zaklaćemo ko sa nama neće» do gromoglasnih laži o ... kako muslimanski ratnici ruše crkve i ubijaju sve Srbe do kojih ... od nerođene djece do stogodišnjaka. Nakon svakog od tih izliva ...dijskog rodoljublja uslijedio bi novi val ubijanja i progona u Bijeljini ...anji.

Prelistavam ratne brojeve ***SIM novina***, tu bogatu arhivu za neki ...duci sud, i ne znam šta da izdvojim. Možda jednog od bošnjačkih ...slinga Rasima Jusufovića, koji je uz neke druge, vjerno služio onima ... su za svoj ratni cilj postavili «istrebljenje neprijatelja», što je svaki ...d njih morao ovjeriti potpisom na zakletvi. Neprijatelj je, naravno, bio ...šnjački narod. Nakon istupa na talasima ***Radio-Bijeljine***, Rasim Jusufović u dva duga teksta u ***SIM novinama*** uvjerava Bošnjake da su ...oni, u stvari, Srbi. Naslov: «U potrazi za identitetom». Pored ostalog, on kaže: «Pozivam vas da zajedno sa braćom po krvi stanete u iste redove u ...odbrani svog roda i poroda, sadašnjosti i budućnosti». Dakle, svi Bošnjaci treba da se uključe u borbu za uništenje Bošnjaka. A za Aliju

razlike na vjeru i pleme. U ovim krajevima je bilo isto toliko srpsko[g] koliko i hrvatskog uticaja. Govori se istim jezikom, isti su običaji jednaka je ljubav prema rodnoj grudi. Govorimo na prvom mjestu ka[o] Bosanci, jer se veliki dio nesreće sadašnje sručio baš na našu Bosnu [i] Bosance.

... Kao što su muslimani do sada u ovim krajevima uživali sva prava koja i Srbi i Hrvati, tako i sada traže da svi budemo jednakopravni pred zakonom, da nam svima bude obezbjeđen i osiguran porodični i vjerski život, kao i privatna imovina».

Kako navodi Abdulah ef. Budimlija, danas jedini živi potpisnik ove ***Rezolucije***, u knjizi «Moja sjećanja», bijeljinsku ***Rezoluciju*** su 2. decembra 1941. potpisali najviđeniji muslimani Bijeljine, njih 73, a među njima i svih osam imama.

Reakcije ustaške vlasti su bile oštre, od upozorenja do otvorenih prijetnji, a tadašnjem reisu-l-ulemi Fehimu ef. Spahi upućen je zahtjev da se s tim prekine, uz prijetnje drastičnim kaznama. Potpisnici su proglašeni sljedbenicima boljševika, a takva optužba je u ono vrijeme imala sasvim jasne posljedice. Ali, niko od potpisnika nije se povukao. Naprotiv, nakon prijetnji uslijedila je akcija da se sačuvaju životi zeničkih Roma. U Rezoluciji koja je tim povodom potpisana ističe se da «sveta, uzvišena i zakonom priznata vjera Islama ne poznaje podjelu ljudi po rasi i klasi».

Vladimir Dedijer navodi da je čak i Draža Mihajlović, u jednom pismu Kraljevskoj vladi u Londonu, izrazio ličnu zahvalnost muslimanima zbog toga što su ustali u odbranu Srba. Nedugo zatim taj isti Draža Mihajlović poslao je pismenu naredbu Sergiju Mihajloviću, komandantu Drinskog korpusa, da počne sa «čišćenjem» Podrinja od muslimana. Kad su sarajevski muslimani zatražili od svojih sugrađana Srba da sad oni ustanu u zaštitu muslimana u istočnoj Bosni, odgovora nije bilo.

Interesantna je priča koju sam stotinu puta čuo: kako su bijeljinski muslimani najzaslužniji za podizanje stare crkve u centru grada. Muslimanka iz poznate begovske porodice dala je plac i kesu dukata da se počne s gradnjom hrama, a onda su svi čaršijski ljudi dali priloge. Takav je tada red bio. Nešto slično dogodilo se i kod podizanja crkve u Janji. O tome su sveštenici često govorili vjernicima, pogotovo prilikom susreta sa predstavnicima druge dvije vjerske zajednice.

Kad su srušene džamije u Bijeljini i Janji (najstarija od njih, bijeljinska Atik džamija, bila je stara više od četiri i po vijeka) nije se

... protesta. Čak ni od pravoslavnog sveštenstva. Ućutale su ... su obziri. Zajedničku istoriju pojeo je mrak.

... se jednog TV priloga na beogradskom **Studiju B**, ... 15. jula 1995. godine, nakon tragedije Srebrenice. U jednom ... se pravoslavna crkva, nedirnuta. Sutradan je Miladin ... da je ta crkva bila «čitava, previše čitava da bi bila ... propagande. Jer, eto, hteli, ne hteli, imamo dokaz da tu ... Muslimani nisu digli u vazduh, takvo se «neodgovorno» lice, eto, ... tom nesrećnom gradu. Stvar nezamisliva s džamijama u bilo ... srpskom mestu».

...-avgustovskom broju bijeljinskih ***SIM novina***, koji je ... pokolja u Srebrenici, objavljen je intervju sa Miroslavom ... ratnim zločincem, tadašnjim predsjednikom Ratnog ... Srebrenice.

... novinara Tomislava Perića: «Dogodilo se nešto na području ... što smo svi priželjkivali i očekivali. Kako vi sve to vidite?»

... odgovara da je «ovo jedna od najvećih vojnih pobjeda. ... oduševljen», kaže on.

Narod je, dakle, bio oduševljen onim što se dogodilo u Srebrenici i ... Tako su se ***Radio-Bijeljina i SIM novine*** direktno uključile u ... onoga što je sud u Hagu nazvao genocidom. Ali, ako medijska ... ganda spada u djela genocida, onda Pero Simić i njegovi pomagači ... mnogo toga da kažu. Od bogatog repertoara rodoljubivih pjesama ... «ubićemo, zaklaćemo ko sa nama neće» do gromoglasnih laži o ... kako muslimanski ratnici ruše crkve i ubijaju sve Srbe do kojih ... od nerođene djece do stogodišnjaka. Nakon svakog od tih izliva ... rodoljublja uslijedio bi novi val ubijanja i progona u Bijeljini ...

Prelistavam ratne brojeve ***SIM novina***, tu bogatu arhivu za neki ... sud, i ne znam šta da izdvojim. Možda jednog od bošnjačkih ... Rasima Jusufovića, koji je uz neke druge, vjerno služio onima ... su za svoj ratni cilj postavili «istrebljenje neprijatelja», što je svaki ... njih morao ovjeriti potpisom na zakletvi. Neprijatelj je, naravno, bio ... bošnjački narod. Nakon istupa na talasima ***Radio-Bijeljine***, Rasim Jusufović u dva duga teksta u ***SIM novinama*** uvjerava Bošnjake da su ..., u stvari, Srbi. Naslov: «U potrazi za identitetom». Pored ostalog, on kaže: «Pozivam vas da zajedno sa braćom po krvi stanete u iste redove u odbrani svog roda i poroda, sadašnjosti i budućnosti». Dakle, svi Bošnjaci treba da se uključe u borbu za uništenje Bošnjaka. A za Aliju

rezervom, da se raščisti pitanje statusa bivše BiH. To ne može biti jedna država.

...Moram reći da je Demokratska stranka Srbije uporno, menjajući možda samo retoriku ili prilagođavajući je prilikama u kojima smo delovali, uporno pokušavala da postigne ono što je naš zajednički cilj. A to je jedna srpska država i tu dvoumljenja nema»

Možda bi, rekoh, Vojislav Koštunica, da može, sad promijenio ovu retoriku u skladu s prilikama u kojima danas djeluje. Možda bi, a možda i ne bi, ko zna.

42. *Bijeljinska bolnica, mart/april 1992.*

VJEŽBANJE LUDILA

Američki novinar T.D. Alman objavio je 1993. godine u jednom od najtiražnijih časopisa na svijetu – *Vanity Fair* (izlazi u Americi u preko 1.5 miliona primjeraka) svoje *Pismo iz Velike Srbije* (prenio ga zagrebački *Globus* u broju od 5. marta 1993), jedno od najpotresnijih svjedočanstava o srpskim zločinima. Na jednom mjestu u svom tekstu on kaže: «U Evropi na kraju dvadesetog stoljeća vjerovati da jedan narod ima pravo na ubijanje nije uzrok ludila. To je ludilo samo.»

Sada, u drugoj godini krvavog rata u Bosni, nakon svega što je učinjeno u slavu stvaranja Velike Srbije, nakon svih programiranih pogroma, nakon ubijanja, koncentracionih logora, silovanja, razaranja gradova, nakon etničkog čišćenja golemih razmjera, nakon svega što je ostavila smrtonosna rijeka koja je izvirala u Beogradu, na Almana je najmučniji utisak ostavilo pitanje koje je od Srba, običnih ljudi, često čuo: «Šta se to radi Srbima»? Na kraju teksta on kaže: «Naime, koliko mogu predvidjeti, svačiji posjet Srbima počet će i završiti kao moj: u sastancima s bezumljem. Teror neće biti udaljeniji od nasmiješenog lica za susjednim stolom – sve dok Srbi ne iznađu način da se suprotstave, ne onome što im je učinio «svijet», nego onome što su učinili sami sebi.»

Ludilo o kojem Alman govori naprosto izbija iz njegovih razgovora s Dobricom Ćosićem, s Goranom Hadžićem, s običnim ljudima na ulicama Prijedora, Vukovara, Beograda. Ludilo koje smo svi osjetili mnogo puta u pričama ili djelima ljudi za koje smo se do juče mogli zakleti da su savršeno normalni. Za te ljude svaki je zločin bio opravdan, svaka laž vjerodostojna, a svako otkrivanje istine atak na Boga. Niko normalan ne bi mogao povjerovati da se šezdesetogodišnje žene veru na džamijske munare sa snajperima u rukama, da teroristi lete, pa ih niko ne može vidjeti ni uhvatiti, da džamije usred Bijeljine ruše muslimani sami, da 35 hiljada ljudi odlazi zauvijek bez ičega i ostavlja svu imovinu samo zato što su se zaželjeli turizma, da Bošnjaci ubijaju sami sebe da bi drugima napakostili, da se budućnost gradi ispravljanjem istorije od prije 600 godina, da jedan narod ima legitimno pravo da ubija i otima, da je laž najveća istina, da je zločin vrhunska vrlina, da je fašizam demokratija. Ljubiša Savić Mauzer je, u jednom poslijeratnom intervjuu u *Politici* potvrdio ono što smo svi znali – da su Bošnjaci u Bijeljini, u prvim danima aprila 1992. godine, u svojim

kućama imali samo nekoliko lovačkih pušaka. U Bijeljini, u kojoj nije bilo rata, počinjena su nebrojena zlodjela. Koliko je ljudi nestalo u sred noći, bez traga, koliko porodica su ljudi Vojkana Đurkovića pokupili, potrpali u kombije i opljačkali do gole kože, a zatim ih gurnuli preko ratne linije razdvajanja, a njihove kuće za male pare prodali novim stanovnicima grada? Koliko je ljudi policija odvela, i nikad se nisu vratili? Koliko je djece pobijeno? Koliko je uglednih Bošnjaka moralo da čisti ulice, koliko njih je izlazak iz pakla moralo platiti posljednjim što imaju, koliko su patnji i poniženja morali da otrpe, koliko mučnog saginjanja? Koliko je bijeljinskih Srba odbacilo svoje dojučerašnje prijatelje Bošnjake, jer se više ne može zajedno živjeti? Koliko ih je svoje prijatelje poslalo u logor, u progonstvo ili u smrt? Hoće li ikad bijeljinski Srbi progovoriti o tome, otvoreno i slobodno, kao ljudi? Ili još traje ta «ponoć na satu ljudskog razuma», kako je govorio Krleža?

Ima li u tom ludilu sistema ?

–«Ima», odgovorio je na to pitanje Šekspir u drugom činu «Hamleta». Da je danas živ, besmrtni pisac bi bio postiđen. Mašta savremenih kreatora zla daleko nadmašuje svaku tragediju koju je on mogao zamisliti.

Nakon tolikih vijekova zajedničkog života ljudi različitih nacija u Bosni i Hercegovini, u srednjem vijeku, pod turskom i austrougarskom vlašću, u staroj i novoj Jugoslaviji, odjednom smo obaviješteni da zajedno više niko ni s kim ne može živjeti i da su čista rasa i životni prostor osnovne koordinate vremena sadašnjeg. Nacionalističko ludilo i fašistička praksa udarili su nas kao čekić u lice. Vratio se duh već zaboravljenog Pola de Lagarda, koji je krajem devetnaestog vijeka tvrdio da narodi ne mogu živjeti jedan s drugim ili jedan «unutar» drugoga. Te ideje smatrane su opasnim i u to daleko doba, i tek su nacisti izvukli ponovo na svjetlo dana Lagardova djela i štampali ih 1934. godine. Gebels je tvrdio da je Lagarde «najsnažniji promicatelj ideja na kojima počiva Treći Reich Nijemaca». Kako je moguće da se i danas, nakon užasnog iskustva fašizma, te ideje potežu kao argumenti stvaranja nacionalnih država u srcu Evrope?Dakako, ludilo može biti kolektivno, ali razum je isključivo pojedinačan. Ali, kako je pisao Hose Ortega I Gaset u svom veličanstvenom eseju *Pobuna masa*, nema više pojedinaca, ostao je samo hor. Sva mjesta na političkoj pozornici zauzela je masa. Narodna volja, ta imaginarna tvorevina, postala je paravan i opravdanje za sve. Umjesto temeljne odrednice zapadne civilizacije o pravima čovjeka-pojedinca, nedefinisana narodna volja

postala je najviši izvor prava i pravde. Narod je sve, pojedinac nije ništa – ta floskula je poslala u smrt milione ljudi nesvjesnih da prilažu žrtvu obogotvorenom ludilu. Radomir Konstantinović je u ***Filozofiji palanke*** pisao da je palanački duh «duh jedno-obraznosti, duh gotovog rješenja, obrasca, veoma određene forme....duh palanke je jedan izrazito plemenski duh».* Taj duh ne priznaje ni etiku, ni istoriju, ni ljudska prava, ni slobodu, postoji samo volja naroda koja karikaturalnim čini sve standarde savremene civilizacije.

Autoritarni ili sado-mazohistički karakter mase, koji je From sjajno analizirao u ***Bjekstvu od slobode***, jeste «ljudska osnova fašizma.» Autoritarna ličnost žudi za potčinjenošću i voli nepromjenjivost, obožava lažnu prošlost i spremna je, kad se nađe u masi, da napada bespomoćne. Jedan isti narod je istovremeno ugrožen i nacionalno superioran, vječita žrtva i vječiti pobjednik, herojski i potlačeni, čuvar tradicije i garant budućnosti vaskolikog čovječanstva. U takvom svijetu sve je dozvoljeno, ako je u interesu naroda. Stvarnost, do juče ispunjena pravilima, običajima i sigurnošću, pretvorila se u mljeveno meso koje val nacionalizma oblikuje po svojoj volji. Pravednost je postala pravo jačega, kako je nekad davno govorio starogrčki sofist Trazimah. A pravedno je «samo ono što nama odgovara», kaže Mirko Kovač.

Umjesto kolektivne krivice javlja se kolektivna amnezija pokrivena vjerovanjem u istorijsku nevinost naroda, a u srpskoj kulturi, kako kaže Kovač, «nacija je iznad Boga. To stajalište zastupaju vladike i pravoslavni sveštenici: Bog se očituje u srpskoj naciji. Nikolaj Velimirović je pisao da je «sveti Sava tvorac svekolikog nacionalizma, a posebno srpskog». Temelj nacionalizma jeste neka vrsta obračuna s prošlošću, to jest ispravljanje prošlosti. «Nesposobnost da se suoče sa istinom o sopstvenoj prošlosti uništava i ljude i narode», pisala je Hana Arent. «Jer, to je nesposobnost da se vidi i nosi istina o sebi, onakva kakva jeste. Oni koji bježe od toga prave svoju prošlost, naknadno, boljom i bogatijom». Ta prošlost je onda idealan azil za nesigurne ljude koji su odjednom ostali bez sistema čija su se pravila činila vječnima. U strahu od promjena okrenuli su se lakiranoj prošlosti, kojom su ispunili prazninu egzistencije. U njima se rascvjetao duh palanke, duh koji mrzi promjene. A za promjene je okrivljena civilizacija koja udara na temelje plemenskog sna. Mit je zamijenio stvarnost, laž je zamijenila istinu, ubice su postali rodoljubi, lopovi - ugledni ljudi, prikrivanje istine -

---

* Radomir Konstantinović ***Filozofija palanke*** ,Nolit, Beograd 1981.

borba za istinu, zločin je postao vrlina, moral je ravan izdajstvu, a pamet nepotrebna i ismijana. Za obogotvoreni narod nevinost je unaprijed osigurana, bez obzira na to šta čini. Zato je svako u tom ludilu vidio šićar za sebe. Manji ili veći, svejedno. I zato je sve to ličilo na zavjerenički posao ogromnih razmjera.

«Iza svih tih fasada, lažnih rodoljuba, mitova i paramitova, razvija se, uz blagoslov države, veliki posao, organizovani kriminal koji na ratu, nesreći i stradanjima ostvaruje ogroman profit. Iza opsesije smrću, iza fascinacije smrću, otkriva se trgovina smrću», pisao je Filip David. Velike pljačke naroda u doba upada u platni sistem ili hiperinflacije, prljavo bankarstvo u službi države, šverc i korupcija ogromnih razmjera, gangsteri na vlasti, haotično bogaćenje, lopovluk raznih vrsta – sve je to postalo uobičajeno i legalno. Uobičajena je postala i nesreća običnih ljudi, a magla laži i obmana, magla velikog ludila prekrila je glave i savjesti. Stalno izluđivanje naroda je postalo forma njegovanja novog ropstva. Problem je samo u tome što je narod prigrlio to ropstvo s ogromnim oduševljenjem, sa sviješću o razlozima i posljedicama, liječeći pojedinačne i kolektivne frustracije silovanjem istine i morala.

Bjekstvo od života stvorilo je lažnu, falsifikovanu realnost koja je nahrupila sa svih strana. Namnožili su se preko svake mjere razni proroci i vračare, predskazivači sudbine i zvjezdoznanci, krilata djeca i majstori magije. U Bijeljini je 25. aprila 1993. godine održana još jedna «istorijska» sjednica parlamenta srpske republike, sa svim najvažnijim facama iz političke, vojne, medijske i poslovne hijerarhije. Glavni govornik je bio kontroverzni slikar Milić od Mačve, čije je dugo izlaganje bilo veoma pažljivo saslušano i s oduševljenjem primljeno. On je ozbiljnom skupu iznio svoju ozbiljnu teoriju o Srbiji kao «pupku planete».

Svemirom plove dvije tajanstvene magnetske ploče na kojima je zapisana sudbina svijeta. Nakon velike prirodne katastrofe ostaće na svijetu samo Srbi, koliko može da ih stane pod krošnju jedne šljive. Šljiva je, naravno, bila metafora za Srbiju. Oni će obnoviti civilizaciju. Kako navodi Gojko Berić, mag u dugom, crnom plaštu je proročanski izjavio: «Ostaće i srpski jezik kao planetarni, jedini jezik kojim se može sporazumijevati s civilizacijama drugih planeta... Srbi će biti u stanju poslije ove tektonske kataklizme jedini da obnove novu evropsku civilizaciju, jer raspolažu vasionskom snagom poput Tesline». Nekoliko godina kasnije ovu svoju originalnu teoriju Milić od Mačve je dopunio:

...su, pričao je on, po tajnom svemirskom zadatku stigli s Marsa, s
...nom misijom, ali im globalna antisrpska zajvera ne da da završe
...epohalni svemirski program, «već nas stalno tjeraju u ratove i
...pa ne možemo valjano obaviti posao po kojemu smo svojedobno
...s Marsa na Zemlju».

...što danas izgleda kao ludilo, imalo je tada mnogo ozbiljniju
...Poznato je, naime, da je Hitler bio sujevjeran i da je prije
...pohoda okupljao oko sebe zvjezdoznance, parapsihologe i
...ezoterijskih znanja, da se s njima konsultuje. Iz toga je, po
...generala Karla Haushofera, koji je kasnije osuđen kao ratni
...u Nirnbergu, zasnovana posebna okultna nauka nazvana
...tika». Ista ta geopolitika uvedena je u Beogradu kao fakultetski
...a osnovan je i Institut za geopolitku, na čijem su čelu bili
...Već 1991. godine stvoreno je u Beogradu i tajno društvo koje
...iznalaženjem formule super-oružja u Teslinoj zaostavštini, pa
...vrijeme i u javnosti govorilo o nekakvoj tajanstvenoj paučini
...su avioni JNA bacali iznad Slavonije i njome paralisali hrvatske
...To tajanstveno oružje, dakako, nađeno je u tajnim Teslinim
...u Beogradu. U tekstu u ***Feralu*** od 26. januara 1995. Mirko
...prenosi dijelove napisa pukovnika Ljubodraga Stojadinovića u
...gradskom listu ***Profil***. U Beogradu je, napisao je Stojadinović,
...etkom 1994. godine osnovan pri Generalštabu VJ poseban Odjel za
...psihološka dejstva, nazvan «Grupa 69». Taj je odjel okupljao vojne
...njake, znanstvenike, psihijatre, parapsihologe, vještice, mađioničare
...Tada je i proročica Milja Vujanović Regulus otkrila «pahuljicu»
...nacionalni simbol, kao «esenciju narodne volje i energije», i
...usredotočila nadnaravnu moć te energije na razaranje Centrale Novog
...jetskog poretka, premda se «pahuljica», dirigirana «voljom naroda», iz
...kore velikog mozga nacije» može nečujno i tiho poput snježne pahulje
spustiti na glavu svakog «dušmana srpstva» i usmrtiti ga».

Znatno prije toga objavio je Dragoš Kalajić, poznati srpski
intelektualac fašističkog usmjerenja, da je on vodio grupu «Srpsko
ogledalo» u Generalštabu VJ. Zadatak te grupe je bio da magijskim
djelovanjem navuče na glave neprijatelja srpstva smrt i katastrofe svih
vrsta, posebno na masone i tvorce Novog svjetskog poretka. Ovaj
istaknuti i uticajni senator u parlamentu bosanskih Srba, savjetnik
vojnog vođstva Srpske krajine i Karadžićev lični prijatelj proslavio se
svojim znanjem parapsiholoških fenomena i izjavama poput one da

nikad nije vidio «ljepši prizor od Sarajeva u plamenu». Kakvo su dejstvo na neprijatelje srpstva imale njegove magijske vještine – nije poznato.

U Bijeljini su u više navrata započeti i fantomski graditeljski poduhvati. Uz veliku pompu počela je gradnja pruge Beograd – Bijeljina – Banjaluka – Benkovac, ali se, iz nepoznatih razloga, nebeskom narodu nije dalo da postavi ni prvi prag na ovoj važnoj zemaljskoj trasi. Isto tako je prošla i gradnja velikog međunarodnog aerodroma ispod Obriježi, na ulazu u grad iz pravca Tuzle.

Nije nas zaobišao ni svojevremeno čuveni, a danas skoro zaboravljeni Vladimir Žirinovski. Posljednji januarski dan 1994. godine, zima, ali hladnoća nije spriječila više od deset hiljada oduševljenih građana (po procjeni *SIM novina*) da se okupe i pozdrave velikog brata. A on im nije ostao dužan.

«Vi ste veliki narod», rekao je, pozdravljen salvama aplauza. Praćen zadivljenim pogledom svog domaćina Radovana Karadžića, Žirinovski je rekao: «Ova teritorija nekad se zvala Bosna i Hercegovina. No, ovde u Srbiji, na celoj teritoriji bivše Jugoslavije žive Srbi, i zato vi treba da odlučite gde će biti granice Srbije i kako će se ona zvati, jer niko vama ne može određivati koliko vam procenata zemlje pripada... Ovde, u centru Srbije, u središtu teritorija koje su istorijski i po pravu pripadale srpskom narodu, hteo bih da vas ohrabrim.

... Uskoro ćemo biti jedna država, od Knina do Moskve, uskoro će biti mir i demokratija. To su ljudska prava, a na Zapadu kada bombarduju i kada ubijaju govore da to čine u ime demokratije. Za nas je demokratija kada čovek ima svoja prava. Valjda mi Sloveni imamo pravo da pod nebom imamo svoju slobodu i svoju demokratiju». Tako je govorio Žirinovski oduševljenoj «braći» u Bijeljini, a ***SIM novine*** prenijele u svom februarskom broju 1944. godine.

Žirinovski je bijeljinskim i svim drugim Srbima obećao i konkretnu pomoć – tajno oružje kojim će se okončati rat i o kojem će se uskoro čuti. To tajno oružje zvalo se elipton i o njemu je Žirinovski govorio javno – i u Bijeljini, ali i drugdje, pa čak i u razgovoru na CNN-u. To oružje je, kako je on objašnjavao, poput male atomske bombe koja se nosi u koferu, a ubija «zracima na daljinu». Mirko Kovač kaže da je Žirinovski na jednom sastanku sa srpskim vojnim i političkim prvacima tvrdio da elipton može da se programira tako da ubija samo muslimane, što je oduševilo sve prisutne. Ubrzo je sklopljen veliki posao. O tome je pisao beogradski časopis ***Vreme***, citirajući Predraga Ćeranića, tadašnjeg šefa DB-a Republike Srpske, koji je na konferenciji za štampu, održanoj

januaru 1995. godine ispričao kako je Žirinovski prodao licencu tajnog oružja Karadžiću posredstvom firme ***Orbal Marketing Service LTD***. Cijena je bila 60 miliona dolara, s tim da se odmah isplati 10 odsto, a za ostalo da se, kao garancija, pomenutoj firmi ustupi rafinerija u Bosanskom Brodu. Ubrzo je specijalna porudžba stigla, uz pratnju specijalaca, noću. Na Palama su se okretali volovi na ražnju, a kovčeg od pocinčanog lima preuzeo je ministar pravde Milan Ninković. Tih dana je Radovan Karadžić pričao kako Srbi imaju tajno oružje kojim će riješiti rat. Ali, već te večeri stručnjaci su ustanovili da se u kovčegu nalazi — želatin. Od tada Žirinovski nikad više nije došao ni da vidi svoju srpsku braću. A i oni njega nisu više pominjali.

Danas tajnih oružja više nema, ratni zanos je nestao, ali ludilo još traje, još nas obavija maglovita, alternativna, falsifikovana stvarnost u kojoj se i dalje ne zna ko je za rat kriv, ko je ubijao, a ko patio, ne zna se ko je iselio Bijeljince i ko im ne dozvoljava ni danas, deset godina nakon Dejtona, da na svojoj zemlji žive kao ljudi, ne zna se ko su kriminalci a ko političari, ko upravlja životima nastavljajući da izluđuje promašeni i obespravljeni narod, ne zna se kuda gazimo kroz maglu i ko nas vodi i tjera. Svi šute o zločinima koje smo svi gledali, lokalni mediji gađaju nas svakog dana krupnom artiljerijom političke magle, poturajući nam iluziju života kao život sam. Prodavnice su pune falsifikovane robe, glave pune falsifikovanih obećanja, a nad glavama lebdi papirnati duh budućnosti kojoj niko ni konture ne razaznaje. Pa se čovjeku učini, kad pogleda iza sebe, da je sve to, zapravo bio san, težak i mračan san koji mrvi kosti i meso.

A kaže Hasan Kaimija:

«Spasen je onaj ko se probudi i iz tog
sna udalji».

STRATEGIJA ZABORAVA

«Sve istine koje se prešute postaju otrovne», govorio je Niče. Da, pitanje je samo – za koga? Za ideologe i majstore zaborava, ili za one druge, za one kojima je zaborav namijenjen? Nepuna decenija nakon rata nije bila dovoljna da zacijele rane, da se sahrane mrtvi, da zašute mezarja, da se osuše suze. Premalo je to dana da izblijede pitanja, da utihne čuđenje, da se pokopa bol. Jer, industrija zaborava zatire polako patnje i smrti, progone i stratišta, užase i provalije pune nekadašnjih života. Krojači istorije sijeku, prekrajaju, sastavljaju nespojivo, slikaju neviđeno, nemoguće čine mogućim, nepostojeće stvarnim. Oni maglom posipaju sve iza nas, tvrde da nismo vidjeli ono što smo vidjeli, da nismo osjetili ono što smo osjetili, da žrtva nije žrtva, a zločinac nije zločinac, već da je sve to haos u kome se razaznaje samo to da smo svi isti, i da krivaca nema, da smo ubijali i umirali podjednako, vođeni usudom koji ne raspoznaje lica ni namjere.

Prekrajanje istorije je opšte mjesto totalitarnih režima. Zaboraviti i izbrisati ono što se do juče slavilo, to je uobičajena vijest u velikoj istoriji beščašća. «U jeziku je moć lažnog», kaže Jovica Aćin u sjajnoj knjizi ***Gatanja po pepelu***. Mnogim čitaocima slavnog Orvelovog romana ***1984*** vjerovatno se činilo da je priča o Ministarstvu istine samo zgodna literarna dosjetka, sve dok istina o «ljudskom licu» komunizma u SSSR-u nije dospjela u javnost. Ministarstvo istine, koje svakodnevno iznova piše istoriju usklađenu sa najnovijim stavovima vlasti, ispostavilo se, samo je blijeda slika onoga što je decenijama bilo stalna praksa komunističkih režima. Doduše, nastojanja vlastodržaca da sve istine potčine sebi, da sve zbrišu kako bi istorija počela od njih, da zavladaju budućnošću time što će i prošlost skrojiti po svojoj mjeri – to nije bilo ništa novo. Nove su bile samo razmjere te industrije falsifikovanja života. Poznato je da su, od osam članova prvog Politbiroa KPSS, u knjigama i udžbenicima ostala samo dva imena: Lenjin, učitelj i svetac komunističkog pokreta, i Trocki, sotona, inkarnacija svekolikog zla. Svi ostali su bili izbrisani iz istorije, njihova imena zaboravljena, svako sjećanje na njih zabranjeno. Tako su prošli svi koje je pomela džinovska metla staljinističkih čistki, pod često apsurdnim optužbama za neprijateljsku djelatnost. Sa svakom novom čistkom stizao je i novi talas prepravljanja istine. Likovi i imena osuđenih nestajali su preko noći iz knjiga, iz novina, sa fotografija, iz dokumenata, sa popisa stanovništva, sa vrata stanova, iz statistika, iz članstva u udruženjima, iz školskih

arhiva.

Kad je ubijen zloglasni Berija, svi koji su kupili Veliku sovjetsku enciklopediju (a vlast je, po običaju, imala spisak svih) dobili su tekst istog formata o Beringovom moreuzu. I naredbu, naravno, da taj tekst zalijepe preko onoga o Beriji.

Poznat je slučaj fotografije sa čuvenog ratnog broda ***Aurora***. Na toj su fotografiji bili članovi posade tog broda koji je na početku Oktobarske revolucije odigrao značajnu ulogu. Ta je fotografija krasila udžbenike, knjige istorije, muzeje. U godinama nakon revolucije, nakon svake čistke, nestajao je po neko sa te fotografije, a glava nestalog prekrivana je glavom nekog drugog, i ta glava koja je lijepljena, morala je biti nešto veća od one prvobitne, da se montaža ne bi primijetila. Onda su došli na red oni «zalijepljeni», postupak se mnogo puta ponavljao, pa je na kraju ostala groteskna fotografija na kojoj su se vidjeli ljudi sa malim tijelima i ogromnim glavama. Ta čudovišna slika postala je, tako, simbol jednog čudovišnog sistema koji je progutao milione nevinih ljudi.

Naravno, svi veliki zločini u istoriji dobijali su naknadno oreol pravednosti, u skladu sa mogućnostima onoga ko je krojio istoriju. Ovdje, na Balkanu, borba za bolju prošlost ima dugu tradiciju umotanu u maglu nacionalnih i političkih ciljeva. Nova je samo masovnost, nova je beskrajno umnožena, pojedinačna volja da se, za račun obećane budućnosti, prošlost prekroji u skladu sa patriotskim željama, nova je ta opšta spremnost za predavanjem Velikoj laži koja će sve učiniti ljepšim i časnim. Makar i sa zakašnjenjem.

U toku rata, ali i nakon njega, Bošnjaci su gotovo u potpunosti izbrisani iz života i iz istorije Bijeljine, grada u kojem su vijekovima bili većina. Već 10. aprila 1992. godine, dok su bijeljinski Bošnjaci još pokopavali svoje mrtve, Predsjedništvo opštine je donijelo odluku o izmjeni naziva ulica i škola, a uskoro su bila promijenjena i imena svih javnih ustanova. Policija se već ranije pojavila sa novim oznakama, kao srpska policija, a novi grbovi i zastave sinuli su ispod semberskog neba. Sve je bilo u znaku samo jednog naroda i jedne religije, i tako je ostalo do danas, do 2005. godine. Ostalo je svojevrsno Potemkinovo selo u kome nema ni jednog znaka države u kojoj se Bijeljina nalazi. Svuda samo Srbija – simboli, imena, ljudi, pa se čini kao da niko drugi nikada nije ovdje živio, osim Srba. Kad su Bošnjaci protjerani, a njihove džamije srušene, kad su se Srbi iz drugih dijelova Bosne i Hercegovine uselili u njihove kuće i zauzeli njihova radna mjesta, krenuo je novi talas prekrajanja istorije. U tekstovima i knjigama o prošlosti ovoga kraja

STRATEGIJA ZABORAVA

«Sve istine koje se prešute postaju otrovne», govorio je Niče. Da, pitanje je samo – za koga? Za ideologe i majstore zaborava, ili za one druge, za one kojima je zaborav namijenjen? Nepuna decenija nakon rata nije bila dovoljna da zacijele rane, da se sahrane mrtvi, da zašute mezarja, da se osuše suze. Premalo je to dana da izblijede pitanja, da utihne čuđenje, da se pokopa bol. Jer, industrija zaborava zatire polako patnje i smrti, progone i stratišta, užase i provalije pune nekadašnjih života. Krojači istorije sijeku, prekrajaju, sastavljaju nespojivo, slikaju neviđeno, nemoguće čine mogućim, nepostojeće stvarnim. Oni maglom posipaju sve iza nas, tvrde da nismo vidjeli ono što smo vidjeli, da nismo osjetili ono što smo osjetili, da žrtva nije žrtva, a zločinac nije zločinac, već da je sve to haos u kome se razaznaje samo to da smo svi isti, i da krivaca nema, da smo ubijali i umirali podjednako, vođeni usudom koji ne raspoznaje lica ni namjere.

Prekrajanje istorije je opšte mjesto totalitarnih režima. Zaboraviti i izbrisati ono što se do juče slavilo, to je uobičajena vijest u velikoj istoriji beščašća. «U jeziku je moć lažnog», kaže Jovica Aćin u sjajnoj knjizi ***Gatanja po pepelu***. Mnogim čitaocima slavnog Orvelovog romana ***1984*** vjerovatno se činilo da je priča o Ministarstvu istine samo zgodna literarna dosjetka, sve dok istina o «ljudskom licu» komunizma u SSSR-u nije dospjela u javnost. Ministarstvo istine, koje svakodnevno iznova piše istoriju usklađenu sa najnovijim stavovima vlasti, ispostavilo se, samo je blijeda slika onoga što je decenijama bilo stalna praksa komunističkih režima. Doduše, nastojanja vlastodržaca da sve istine potčine sebi, da sve zbrišu kako bi istorija počela od njih, da zavladaju budućnošću time što će i prošlost skrojiti po svojoj mjeri – to nije bilo ništa novo. Nove su bile samo razmjere te industrije falsifikovanja života. Poznato je da su, od osam članova prvog Politbiroa KPSS, u knjigama i udžbenicima ostala samo dva imena: Lenjin, učitelj i svetac komunističkog pokreta, i Trocki, sotona, inkarnacija svekolikog zla. Svi ostali su bili izbrisani iz istorije, njihova imena zaboravljena, svako sjećanje na njih zabranjeno. Tako su prošli svi koje je pomela džinovska metla staljinističkih čistki, pod često apsurdnim optužbama za neprijateljsku djelatnost. Sa svakom novom čistkom stizao je i novi talas prepravljanja istine. Likovi i imena osuđenih nestajali su preko noći iz knjiga, iz novina, sa fotografija, iz dokumenata, sa popisa stanovništva, sa vrata stanova, iz statistika, iz članstva u udruženjima, iz školskih

arhiva

Kad je ubijen zloglasni Berija, svi koji su kupili Veliku sovjetsku enciklopediju (a vlast je, po običaju, imala spisak svih) dobili su tekst istog formata o Beringovom moreuzu. I naredbu, naravno, da taj tekst zalijepe preko onoga o Beriji.

Poznat je slučaj fotografije sa čuvenog ratnog broda *Aurora*. Na toj su fotografiji bili članovi posade tog broda koji je na početku Oktobarske revolucije odigrao značajnu ulogu. Ta je fotografija krasila udžbenike, knjige istorije, muzeje. U godinama nakon revolucije, nakon svake čistke, nestajao je po neko sa te fotografije, a glava nestalog prekrivana je glavom nekog drugog, i ta glava koja je lijepljena, morala je biti nešto veća od one prvobitne, da se montaža ne bi primijetila. Onda su došli na red oni «zalijepljeni», postupak se mnogo puta ponavljao, pa je na kraju ostala groteskna fotografija na kojoj su se vidjeli ljudi sa malim tijelima i ogromnim glavama. Ta čudovišna slika postala je, tako, simbol jednog čudovišnog sistema koji je progutao milione nevinih ljudi.

Naravno, svi veliki zločini u istoriji dobijali su naknadno oreol ...vednosti, u skladu sa mogućnostima onoga ko je krojio istoriju. ...dje, na Balkanu, borba za bolju prošlost ima dugu tradiciju umotanu u ...glu nacionalnih i političkih ciljeva. Nova je samo masovnost, nova je ... beskrajno umnožena, pojedinačna volja da se, za račun obećane ...dućnosti, prošlost prekroji u skladu sa patriotskim željama, nova je ta ...sta spremnost za predavanjem Velikoj laži koja će sve učiniti ljepšim i ...šim. Makar i sa zakašnjenjem.

U toku rata, ali i nakon njega, Bošnjaci su gotovo u potpunosti izbrisani iz života i iz istorije Bijeljine, grada u kojem su vijekovima bili većina. Već 10. aprila 1992. godine, dok su bijeljinski Bošnjaci još pokopavali svoje mrtve, Predsjedništvo opštine je donijelo odluku o izmjeni naziva ulica i škola, a uskoro su bila promijenjena i imena svih državnih ustanova. Policija se već ranije pojavila sa novim oznakama, kao srpska policija, a novi grbovi i zastave sinuli su ispod semberskog neba. Sve je bilo u znaku samo jednog naroda i jedne religije, i tako je ostalo do danas, do 2005. godine. Ostalo je svojevrsno Potemkinovo selo u kome nema ni jednog znaka države u kojoj se Bijeljina nalazi. Svuda samo Srbija – simboli, imena, ljudi, pa se čini kao da niko drugi nikada nije ovdje živio, osim Srba. Kad su Bošnjaci protjerani, a njihove džamije srušene, kad su se Srbi iz drugih dijelova Bosne i Hercegovine uselili u njihove kuće i zauzeli njihova radna mjesta, krenuo je novi talas prekrajanja istorije. U tekstovima i knjigama o prošlosti ovoga kraja

«Borac je, u smislu ovog zakona, i lice koje je učestvovalo u antifašističkoj i oslobodilačkoj borbi tokom 20. vijeka kao pripadnik srpske, crnogorske vojske, borac NOR-a, Jugoslovenske vojske ili vojske u otadžbini» Šta je «vojska u otadžbini – zna se. Tako smo, eto, i mi u Bosni i Hercegovini, u polovini države, dobili naknadno četnike-antifašiste.

Filip J. Koen u knjizi ***Srpski tajni rat*** navodi niz dokumenata koji potvrđuju ne samo fašistički karakter i bezrezervnu kolaboraciju Nedićevog režima s nacistima, što je nesporno, čak i za nove ideologe s one strane Drine, već i ulogu četničkog pokreta. Četnici Koste Pećanca, zajedno sa sljedbenicima Dimitrija Ljotića, od početka su se otvoreno stavili u službu okupatora, a četnici Draže Mihajlovića, podržavani i naoružavani od Nijemaca, bili su odlučujući faktor u razbijanju partizanskog pokreta u Srbiji. Početkom novembra 1941. godine oni su, zajedno s Nijemcima, učestvovali u napadu na Požarevac (s njima je bio i jedan njemački bataljon, pripadnici mađarske Dunavske flote i Ljotićev Šesti dobrovoljački odred) a zatim i u napadu na Užice, 25. novembra 1941. godine. U toku cijelog Drugog svjetskog rata četnici su dejstvovali u saglasnosti s njemačkim okupacionim snagama, i, uprkos upinjanju novih krojača prošlosti, niko još nije naveo ni jednu jedinu borbu četnika protiv Nijemaca. Prije nekoliko godina u Hrvatskoj su objavljena dokumenta o saradnji Pavelićevog režima sa četnicima popa Momčila Đujića, poznatog danas i po tome što je lično dodijelio titulu vojvode Vojislavu Šešelju. Pa se pokajao. Kad su partizani 25. novembra 1944. godine napali Knin, taj grad su branili Đujićevi četnici (njih 4.500), zajedno sa 14.000 njemačkih vojnika i 1.500 ustaša. Knin nisu odbranili, pa je 21. decembra Pavelić izdao naredbu da se Đujićevim četnicima omogući slobodan prolaz u Sloveniju i da im se pomogne u hrani, odjeći, lijekovima i municiji. Svi ti četnici su se u Sloveniji, zajedno sa Srpskim dobrovoljačkim korpusom, Srpskom graničnom službom i Specijalnom policijom, stavili pod direktnu SS komandu. To je, dakako, samo mali dio dokaza o ulozi četničkog pokreta u Drugom svjetskom ratu i o saradnji četnika s Nijemcima i ustašama. Rehabilitovati danas četništvo, to znači – narugati se svakoj od miliona žrtava fašizma u Evropi koja, kao svoj dan, slavi 9. maj, Dan pobjede nad fašizmom.

Rehabilitovati četništvo ovdje, u ovom dijelu Balkana, to znači narugati se čitavom bošnjačkom narodu koji je platio krvavu cijenu četničkoj ideologiji i u prošlom, i u ovom ratu. To znači – pljunuti na

antifašističke borce u Drugom svjetskom ratu, na sve čime se svijet [ponosi]. Rehabilitovati četništvo, to znači – povratak u mrak u kome vrebaju noževi.

Kad sam prvi put nakon 1992. godine došao u Bijeljinu, vidio sam tadašnjeg kandidata za predsjednika Republike Srpske, [bivšeg] marksiste dr Nikole Poplašena. Bio je obučen u četničku [unifor]mu, ukrašen nekom vrstom redenika u kojem su bili noževi. [...] noževi. Noževi za klanje ljudi. Pokušao sam zamisliti sliku [...] predsjedničkog kandidata, u bilo kojoj zemlji svijeta, okićenog na [takav] način. Takva slika nikako mi nije izlazila pred oči. To je bilo [moguće] samo u apsurdnoj zemlji u kojoj ljudi ne žive stvarni, već [...] lažni život, u kojoj je stvarnost samo privid, predstava za [slijepe oči] i gluhe uši, filmski spektakl.

Tako je svijet, kažu, vidio Adolf Hitler. On nikada nije išao na [front], nikada nije vidio koncentracione logore, hapšenja, progone. [...] Za njega su se o svemu tome snimali filmovi, za njega je rat [bio fil]mska predstava. Kažu da ni Slobodan Milošević nije volio izlete u [stvar]nost. Ali, stvarnost, očito, ne vole ni obični ljudi, pa rado prihvataju [...] retuširanu sliku. Pričao mi je prijatelj, koji je živio blizu [želje]zničke stanice u Bijeljini, da se nagledao tenkova, topova i kamiona [...] vojnika koji su stizali iz Srbije. Iz Srbije koja nije bila u ratu, kako [su tvr]dili njeni zvaničnici. Jedne večeri iz suprotnog pravca, iz Brčkog, [stig]ao je kamion sa velikim crkvenim zvonom, skinutim s neke katoličke [crk]ve. Danima su, kaže on, majstori strugali slova urezana na licu zvona [i u]pisivali nova. A zatim je to zvono, u čast Božiju, ponosno zazvonilo s [pra]voslavne crkve u obližnjem semberskom selu. Što bi se reklo : Bogu svejedno, a ljudima drago. Poturiti čak i Bogu lažno zvono, to se savršeno uklapalo u lažni život koji nas je potopio.

Falsifikovanje prošlosti Bijeljine počelo je odavno, rušenjem svega što je bilo starije od vlastodržaca koji su stizali iz okolnih sela. Posebno je na meti bilo sve što je podsjećalo na prošlost Bošnjaka, pa su srušene sve stare kuće. Među njima i stari i lijepi hotel *Drina*, izgrađen u austrougarsko doba. Neko vrijeme je bila aktuelna i ideja da se poruši Atik džamija, zajedno sa zgradom današnjeg Muzeja. Prije toga su, naravno porušene sve okolne zgrade, među njima i sav džamijski vakuf, uključujući i dvije zgrade kiraethane i veliku kuću na sprat, sa lokalima u prizemlju. Rušenje je, kako mi je pričao stari Bijeljinac Idriz Hujdurović, u posljednji čas spriječio Rodoljub Čolaković. Tako se istorija grada naknadno prilagođavala istorijskim vizijama novopečenih

građana. Ali, ne samo to. Grad, kao simbol civilizacije, kao «organizovana memorija», kako kaže Sreten Vujović u eseju «Nelagoda od grada»*, kao jedinstvo prošlosti i budućnosti, grad kao mjesto tolerancije i različitosti, bio je znak svega onoga što je negiralo primitivizam i ruralnu svijest. Seljak je mrzio grad i bojao ga se, pa smo zato doživjeli novi napad varvara na Rim. Rušenjem grada i mijenjanjem njegovog lica naknadno je stvarana prošlost po mjeri novih vladara. Rušenje Vukovara, Dubrovnika, Sarajeva, pokušaj je zatiranja onoga što je ljepše, bolje, pametnije, pokušaj ubijanja tolerancije i iskustva zajedničkog života različitih ljudi. Nekadašnji Sarajlija Momo Kapor je pisao da je Sarajevo bilo «neprirodna tvorevima», i da ga zato treba uništiti, a Božidar Vučurević je na proteste zbog rušenja Dubrovnika odgovorio antologijskom rečenicom : «Ako bude trebalo, napravićemo još lepši i stariji Dubrovnik». Tako bi istorija dobila sasvim novo lice, osvajači bi prema svojoj slici skrojili novi svijet, falsifikovani svijet za ljude-falsifikate, svijet u kome bi laž dobila dostojanstvenu odjeću vječite istine. Usput bi, kako je to govorio Ernst Jinger, bila zadovoljena «duboka mržnja koja u prostačkim srcima plamti prema svemu što je lijepo».

Često se činilo da mi i ne živimo svoj, već nečiji tuđi život, da se vrijeme obrnulo pa plaćamo neke stare grijehe i vraćamo neke stare dugove, i da niko više ne zna idemo li to mi naprijed u prošlost ili budućnost. «Zbivanja u BiH su kulminacija srpskog ustanka iz 1804. protiv osmanske hegemonije», pisao je Milorad Ekmečić, jedan od duhovnih očeva modernog velikosrpskog fašizma. Davna istorija, lijepo upakovana i prefarbama, nahrupila je tako na vrata sadašnjosti, a narod, dugo pripreman za gutanje iluzija, odazvao se s neskrivenim entuzijazmom.

U esejima o fašizmu Tomas Man je pisao da ponašanje običnih ljudi otkriva «filozofiju malograđanina, oboljelog od žestokog umovanja, koji, osim nasilja, vjeruje, možda i sa još većom usrdnošću, u laž». Ovdje, na Balkanu, dvostruki govor je uvijek imao veliki značaj, a svoje veliko finale ta specifična ketmanska vještina, prilagođena domaćim prilikama, doživjela je u velikom teatru apsurda, njegovanom pod plaštom komunističke sreće.

---

* «Srpska strana rata», ibid. str. 189

U tom je teatru svako glumio svoju ulogu, sve dok se reditelj nije promijenio. «Laž je spasila srpski narod», pisao je Dobrica Ćosić, kome su do juče tepali da je «srpski Tolstoj». Pa zaboravili tu, do juče slavljenu, nacionalnu ikonu.

«Sjećanje je čitanje sebe unazad», kaže Valter Benjamin. Da se ne bismo sjećali vremena zla, glave treba popuniti prašinom zaborava, uništiti tragove i učiniti da svijet počinje od danas, od ovog trenutka. Masovna proizvodnja zaborava zapljuskuje nas sa svih strana. Na žalost, oni koji su bili žrtve počeli su prihvatati ovu očitu težnju kreatora nove društvene svijesti, čija snaga počiva na lažljivom novinarstvu, falsifikovanoj folk muzici, političkom kiču i prepravljenoj istoriji, čak i onoj jučerašnjoj. I dok vrtlog vremena melje meso i kosti sjećanja, iz magle ponovo skrojene prošlosti izranjaju ubice izjednačene s ubijenima, koljači izjednačeni sa zaklanima, laž izjednačena sa istinom, život izjednačen sa smrću.

43. *Golub mira*

U Bijeljini su se, kao što je poznato, mnogi muslimani pokrstili, da bi spasili život. Lažna vjera nije smetala crkvenim ljudima. Jednom sam na ulici vidio posmrtnicu pred kojom sam zastao, jer mi se lice na njoj učinilo poznatim. Bio je to nekad poznati golman bijeljinskog Radnika. Ime je bilo nepoznato, tuđe. Kao i imena ožalošćenih. Umro je čovjek čije ime niko ne zna i koje ništa ne znači, čovjek koji nikada nije postojao, pa je tako i smrt dobila svoju lažnu odjeću. Sahranjen je čovjek koji nema porijeklo, nema roditelje, nema rodbinu i prijatelje. Smrt kao laž. Život kao obmana. Istorija kao predstava. To je naša stvarnost. Još samo da odgonetnemo jesmo li i mi stvarni ili lažni ljudi, jesu li naši životi izmišljeni, da li zaista postojimo ili sve nas neko sanja, što bi rekao Dostojevski.

I šta će biti kad se taj neko probudi, i zastidi se ovoga što se ovdje čini?

ČETVRTI DIO

UMJESTO POGOVORA

«Ko dugo gleda u provalije
i sam postaje provalija.»
NIČE

PISMO HUSEIN-EFENDIJE UŽIČANINA UPUĆENO HAFIZU IBRAHIMU U BIJELJINU, GODINE 1887-me

Vrli moj i svake hvale vrijedni ahbabu,

Evo se u neko doba i moja duša malo smiri, te uzeh kalem, divit i hartiju da ti habere pošaljem iz ovoga novoga moga života, iz ovoga dunjaluka kojega do juče ne mogodoh ni zamisliti, a sad ga svojim prihvatam. Godine prođoše otkad iz našega rodnog kraja odosmo, evo sad će punijeh dvaest i pet, i skoro dvaes i tri kako Bosnu našu napustismo, al opet, kad treba da se javim tebi il kome drugome tamo, mene taka tuga spopane, taka slabost, ko morija kaka, ko tehre najveće, da kalem jedva u ruku prifatim. Rane mi se otvore na srcu, ko da to juče bješe, il ko da nikad bilo nije, ko da ružan san sanjam, pa jedva čekam da se probudim. Al se probuditi nikako ne umijem.

Pa mi namah na oči Užice naše iziđe, sjajno i veliko, kako je i bilo, da mu je i Stambol mogo zavidjeti. Ko god u njega dođe – jedva iz njega ode, toliko mu se teško od one ljepote rastati. Diljem svijeta bijaše Užice poznato koliko god nekad slavna Kordoba. Da se neumrli Abdel Rahman, Allah da mu osvijetli pute, pridigo iz groba, nikaki drugi grad na zemaljskom šaru ne bi našo da u njemu živi, već Užice, kad već njegove Kordobe nema i ne more je biti. Samo Užice. Užice opjevano, Užice prelijepo.

Da nas je grom udario, da nas je šejtan vrelom šakom prignječio, da se planina otvorila, ne bi nas ništa toliko ojadilo ko vijest da ići moramo. Da ići moramo, da se halaliti moramo od onoga što bijaše naše čitavu jednu vječnost, dugu i neprekinutu. I oči čim zatvorim, onaj mi silni plamen u glavi zaigra, kad nam Užice naše zapališe. I to oni isti što ih braćom svojom prifatismo, s kojima hljeb i radost dijelismo, s kojima se pobratismo. Tri je dana Užice gorjelo džehenemskim plamom, tri su dana duše naše umirale od toga plamena, tri dana se oni koje voljesmo naslađivahu našijem patnjama. I kad sve gotovo bješe, tavni se puti pred nama otvoriše, noć duboka što nam, evo, traje već dvaes i pet predugih ljeta. Skupismo se tada ko pred Silah ćuprijom, da pogled najzadnji na popaljeno Užice bacimo. A đevojke se naše, od silna prkosa i od ljuta očaja, u kolo ufatiše, pa zapjevaše:

«Oj Užice, mali Carigrade,
dok bijaše, dobro li bijaše»

I odosmo. Oni što nas, koliko juče, braćom svojom nazivahu, ispratiše nas halakanjem i pogrdama nečuvenim. A za ciglo nekolko mjeseci dođoše do nas crni glasi. Ti isti srušiše i sravniše sve što još ostade, svaku gredu, svaki ubogi zid. Nestadoše, kao rukom džehenemskom izbrisane, i džamije, i mektebi i hamami, i hanovi, sve one naše zauzeše i razvališe, sva turbeta u zemlju učeraše, sva mezarja zoraše, ne ostade ni traga najmanjega, ni kamena na kamenu, ni glasa jednoga, ni travke što naša bijaše. Ničega, ko da ničega nikad ni bilo nije. Ubiše nas žive, i ubiše sve naše mrtve, i ni trunke od našijeh stotina godina ne ostade, moj hafize. Ništa. Ko da našeg nikad ne bijaše.

Ne šćedoh tad u Aziziju, što nam je nuđaše, na Savi, no se tvome domu zaputih. A ti me ko pravoga dosta primi, i s tobom, u tvojoj mudrosti i poštenju, nešto utjehe nađoh, i smirenja nešto. Dvije godine sokoljao si me u tvojoj bijeloj Bijeljini, al ja svome hastaluku dohakati ne mogodoh. I još kad sam vidio one iste kako se i vama pod kožu uvlače, kako vas braćom svojom nazivaju, a u očima njihovijem prepoznah istu onu tminu akšamsku koja nas prekri i udavi, e, ja te tada, ...ašen, pozvah da idemo skupa. Jer će taj mrak i tebe stići, kad-tad. No, ti mi nisi povjerovo, moj hafize. Ti ostade, a ja put pod noge. Ti svoj put odloži, a ja krenuh među tuđi svijet da svoj mir susretnem. Il ahiretsku kapiju da nađem.

I kako mi je, pitaš, jesam li se konačno naviko, jesam li na svoje nogom stao za sve ove godine? Kako je našemu narodu, Bošnjanima našim, u ovom vilajetu što nije naš?

Znaš kako nam je? Ko da nas je šejtan svojeručno nebrojenim sihirima posuo, ko nekim pepelom, i mi, kad iz postojbine svoje krenusmo, ko da iziđosmo iz svojijeh života, iz svega što smo znali, kontali i činili, i uniđosmo u nečije tuđe živote. Pa nam u početku čudni ti tuđi životi, neudobni nekako, sve nas žulja, i lijepo i ružno, i dobro i loše, sve nam smeta, ni žal nam nije žalna, ni radost rahatna, ni beričet, i kad ga ima, za srce nam prirastao nije.

I dugo tako hodasmo uzduž i poprijeko tim tuđim životima, kao čikmom, bez izlaza, tražeći sebe u toj pregustoj tmini, al sebe ne nađosmo. No se, malo-pomalo, polagahno, kako je insanima jadnim suđeno i dosuđeno u nekom kutku beskrajne i nemjerljive Allahove brige, svikosmo nekako i na tuđu kožu, i na tuđu riječ, i na tuđe adete, na sav taj život koji do juče ni zamisliti nismo mogli, i taj nam život postajaše sve manje žuljevit i mučan, ko što nekad bješe. I eto, guramo

nekako svoju tegobu uzbrdicom od sabaha do jacije, i nije nam više tako zorli i turobno. Baca na sve milostivi Allah ljekovitu prašinu zaborava.

Samo se nekad, u po noći, bez razloga, probudimo ustrašeni. U mrak se zagledamo, pa se zapitamo: «Bože milostivi, hoćemo li se ikad vratiti u naše živote, poharane?»

I kako god na tebe i na tvoje mislim, moj hafize, sve se na jedno vrnem. Kako je rahmetli Evlija Čelebija, Allah mu dao svih sedam dženneta, kako dođe u naš bosanski vilajet, u kojem se još ni jedno nebo mirno ogledalo nije, pogodi i šta smo, i kaki smo. I vako zapisa u svoj blagoslovljeni defter: «Nisu oni glupi, samo im pamet sporo dolazi.»

I pogodi, vallahi billahi! I pogodi, dragoga mi Allaha! Kako nas viđe, tako i pogodi! Svi smo taki, od prvog do zadnjega. Al mi sebe poznavali nismo, makar smo sami sa sobom živjeli od kako je svijeta i vijeka. I vazda treba da nas planina u lice udari, pa da vidimo jasno one oko sebe. I sad se polahko, ko oni sa dna kace, ko prava hezela, ko da smo fukara u mozak il hrsuzi najobičniji, sad se, rekoh, mi proćerani, u pamet vrnusmo. I sve nam jasno postade. I bi nam lakše na srcu našemu, ko da progledasmo.

Al kasno, moj hafize. Sad nam pamet i ne treba, sad sve to slobodno moremo u jaliju baciti.

Mi znamo sad ko smo mi i ko su oni. I šta nam iza leđa spremaše, dok smo skupa, za jednom sofrom bili. A znate li vi, dobri moj hafize? Jes, belćim je i to suđeno, da neko zna namah, a neko podocnije – ako doživi. Pa se nadam: možda se i dušama vašim jednom istina otvori, pa da se sami sa sobom susretnete, da sami sebi u oći pogledate, da znate ko ste i šta ste i šta vam valja činiti. A ako toga ne bude – ostaće vam samo da sami sebi katil-ferman ispišete i gajtanli smrt odaberete.

Toga se bojim : da i vas jednom isto zlo od istijeh ljudi ne pogodi a da se ne nadate, pa da se, ko i mi, nakon svega probudite i osvrnete oko sebe. Al da vam bude kasno, ko nama, hafize. Pa te preklinjem : budite se dok još vremena ima, podzidajte svoje rabatne živote, uspravite se, stanite na noge, hafize, duše svoje operite, da ne morate, ko mi, glavu obarati onoga dana kad se svi budemo morali u dragoga Allaha zagledati.

A za koga će na ovome svijetu sabaha biti, a za koga neće – to mi sami određujemo, to mi sami moramo za sebe izboriti i zaslužiti, moj hafize.

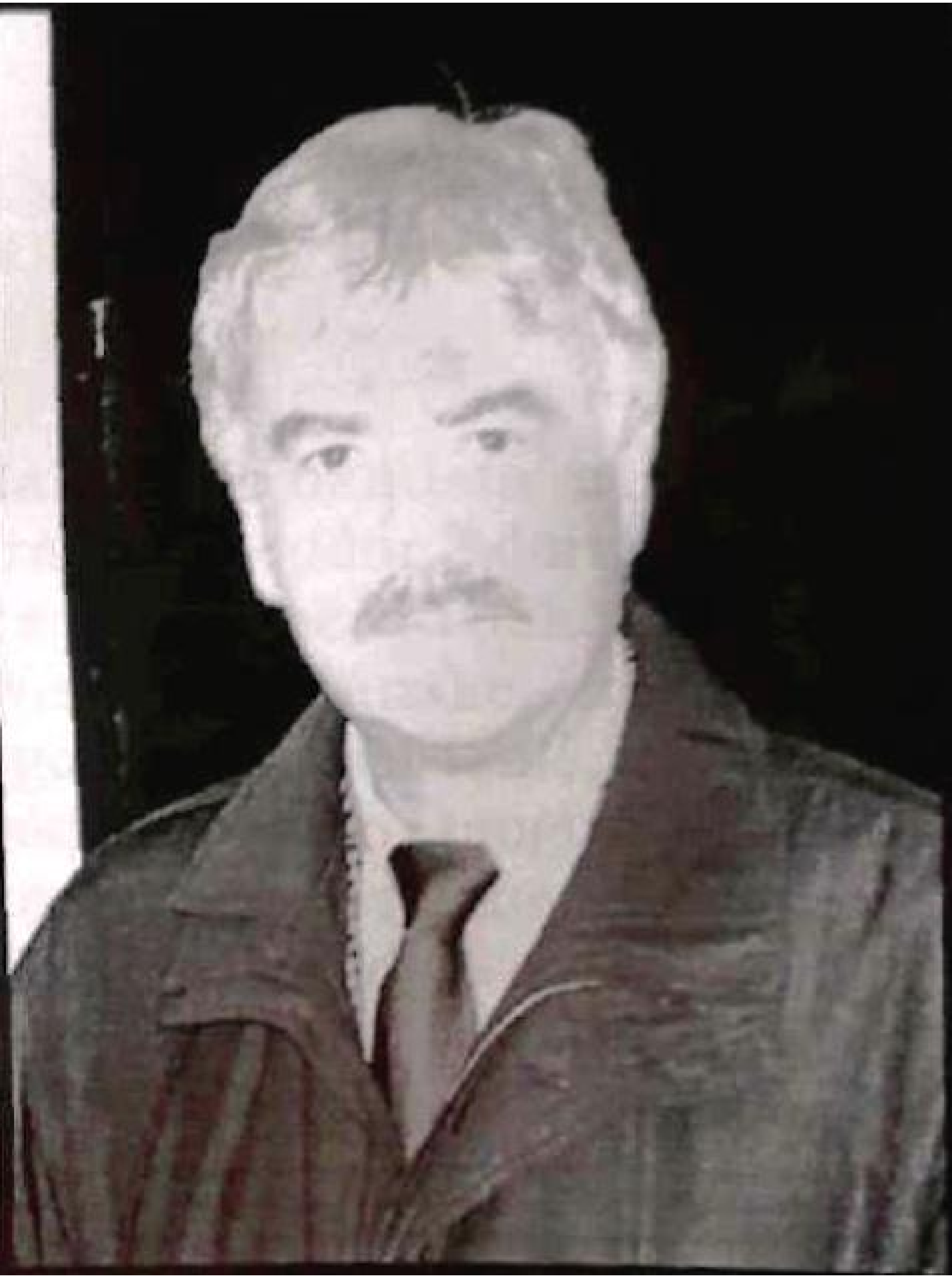

BILJEŠKA
O
AUTORU

* * *

Nakon holokausta u Drugom svjetskom ratu, Theodor Adorno se pitao: je li moguće pisati poeziju nakon Aušvica?

Poslije bosanske tragedije 1992.-1995. godine, Jusuf Trbić, upitao se isto: je li ljudski dopustivo i moguće ostati nijem, a ne zaroniti u poetski kovitlac nakon svega što nam se dogodilo?

Odgovor na to pitanje, Jusuf Trbić, dao je u ovoj, nevelikoj knjizi pjesama koje su nastajale za vrijeme rata protiv Bosne i Hercegovine, ali i nakon njega.

Uz knjigu publicistike: *Gluho doba*, koja svjedoči o zbivanjima u bijeljinskom kraju, knjiga pjesama Jusufa Trbića: *Mrakom počinje dan*, dalje produbljuje sliku o usudu pojedinca, zahvaćenog i pometenog ratom i zločinom.

* * *

Jusuf Trbić, rođen u Bijeljini 1952. godine. Osim beogradskih studentskih dana, u Bijeljini je proveo najveći dio života, radeći kao novinar, urednik i direktor Radio-Bijeljine i Semberskih novina.

Svojim radom, obilježio je predratno razdoblje u ovom dijelu naše zemlje, a javio se i pjesničkim radovima u više časopisa, posebno listu *Brazde* i zajedničkoj knjizi pjesama *Poetska rukovet Semberije*.

Danas, živi ponovo u svom rodnom gradu, potvrđujući, i vlastitim primjerom, kako je čovjek koji misli uvijek dužan svome zavičaju.

Pjesme Jusufa Trbića najbolji su način vraćanja tog duga.

Objavio knjige: *GLUHO DOBA*, memoarska publicistika i *MRAKOM POČINJE DAN*, poezija. Ovo je drugo izdanje knjige *GLUHO DOBA*.

* * *

IZVODI IZ RECENZIJA

Sinan Alić, novinar i publicista

Prof. dr. Šaćir Filandra, predsjednik BZK "Preporod" BiH

Atif Kujundžić, književnik

SINAN ALIĆ,
novinar i publicista,
glodur nezavisnog sedmičnika
"FRONT SLOBODE"

* * *

Jusuf Trbić se prihvatio nimalo laganog zadatka: on sa petnaestogodišnje distance podsjeća na bijeljinske strahote prvih godina posljednje decenije minuloga vijeka i odupire se svom snagom strahu koji zaustavlja priču, koji onemogućava svjedočenje o zločinu. A bijeljinski je bio krvav. Trbić mu je bio svjedokom. On ga je čak i slutio. Kao novinar i vrstan analitičar on već 1990. godine upozorava da se osvajanje pluralizma pretvara u galamu tipičnu za balkansku krčmu, u mržnju, u podjele koje vode klanju. Pokušao je kod sugrađana probuditi neke druge emocije, pa stoga u naslovu *Bon jour*, Trbić sa nekom nostalgijom pokušava odbraniti čovjekovo dostojanstvo pred naletom primitivizma, da bi nešto kasnije, sarkastično, primjetio kako je bavljenje ovdašnjeg *homo sapiensa* politikom, obrnuto proporcionalno njegovoj pameti. Trbić, očigledno, tih dana nije vjerovao u rasplet kakav će uslijediti. *Da je to* slutio, vjerojatno ne bi sačekao susret sa Arkanom, niti provjeravao *čojstvo* svojih dojučerašnjih komšija.

Jusuf Trbić u maniri neiskvarenog, u neka stara vremena govorilo se: poštenog intelektualca, svojim sugrađanima nudi Konstantina Porfirogenita, Nadu Klajić, Džona Fajna, podastire im znanje i iskustvo civilizovanog svijeta, da bi Bosnu odbranio. A oni njemu mašinku na čelo. On njima o demokratiji i rasizmu, oni njemu naoružane policajce u redakciju *Semberskih novina*. Zbog toga, tekstovi ispisivani u tom vremenu svjedoče o visokom novinarskom profesionalizmu Jusufa Trbića, o njegovoj moralnosti, pravdoljubivosti i nepristrasnosti, a sve to prepoznajemo u njegovom nepristajanju da se krivica za sve ono što su njegovi sunarodnici propatili izravnava na kolektivnoj ravni...

Ako ga nisu čitali, ili nisu čuli dok su, pod zaglušujućom bukom ratnih bubnjeva sa one strane Drine, pripremali krvave orgije na ovim prostorima, bilo bi dobro da sad pročitaju Jusufa Trbića. I, vjerujem, bit će iznenađeni.

vrijedan trag o onome što je bilo. I onome s čime se danas susrećemo. Knjigom *GLUHO DOBA*, Jusuf je pobijedio šutnju koja je prekrila njegovu rodnu Bijeljinu. A šutnja je, kako on zapisa, težak teret – kao da smo s njom u samom zločinu sudjelovali. Jusuf je taj teret samo skinuo sa svojih leđa. Valja nam ga prihvatiti.

I riješiti se svog.

* * *

Prof. dr.
ŠAĆIR FILANDRA

* * *

Knjiga je strukturirana na način da prati realizaciju jednog zločinačkog projekta, projekta potpunog uništenja jedne etničke skupine, od vremena njegove političke i medijske najave na jugoslavenskom prostoru, preko njegove lokalne recepcije u Bijeljini, autorove spoznaje i ocjene tog procesa, ratne realizacije projekta od 1992. do 1995. godine, te samog ocjenjivanja idejne zasnovanosti cijele te napadačke arhitektonike.

Autorova svjedočenja i analize sabrane u knjizi *GLUHO DOBA*, dijelom su tekstovi pisani uoči same agresije na Bosnu i Hercegovinu, i oni ilustriraju njegov visok intelektualni i demokratski profil u spoznaji i razumijevanju društvenih pojava i procesa, a drugim dijelom su svejdočenje o stradanjima i egzodusu civilnog bošnjačkog stanovništva u Bijeljini i sjeveroistočnoj Bosni.

Rukopis ove knjige na vrlo dokumentaran način, proznim stilom bogatim slikama i dojmovima, javnosti nudi jedno lično svjedočenje aktera nemilih povijesnih zbivanja i samim tim otvara prostor za dužno svestranije i produbljenije naučno istraživanje cjeline ovih događaja.

* * *

ATIF KUJUNDŽIĆ
književnik
DRUGO IZDANJE KNJIGE
Jusuf Trbić:
"GLUHO DOBA"

* * *

U doista izvrsnoj knjizi publicističko-memoarske proze, pod naslovom *GLUHO DOBA*, u formama: kolumni, reminiscencija, rasprava i analiza, Jusuf Trbić je pitanje reanimacije medijski *ubijene istine* i opće hipokrizije koja je vodila u genocidni pokolj, rješavao obilato koristeći ironiju, paradoks, sarkazam, persiflažu, pa i cinizam, mada – nikako nije cinik.

Trbićevi tekstovi pisani i objavljeni: 1990., 1991., 1992. godine i kasnije, virtuozno i uistinu, majstorski su realizirani, a članci, rasprave i analitički tekstovi u drugom i trećem dijelu knjige, apsolutno su činjenično zasnovani, vispreni, pronicljivi i neporecivi u svojim eksplikacijama, zaključcima, poantama i ishodištima.

Sam naslov knjige *GLUHO DOBA*, jeste sarkastična elipsa napravljena od poznate narodne uzrečice *gluho doba i ćoravo bilo*. Stjecajem uvjeta, *ćoravo i nije bilo*, jer, kao što se na koricama knjige može *vidjeti* – tu se zatekao *Ron Haviv*, taj sjajni i hrabri, taj istinoljubivi čovjek i profesionalac, i fotografirao na licu mjesta.

Sve drugo može se vidjeti već iz naslova Trbićevih tekstova. *NIZVODNO OD RAZUMA*, februar, 1992. godine i jedan podnaslov: *Šovinizam i renesansa*. Pisali riječ *renesansa* velikim ili malim slovom i shvatali je kao duhovni pokret i stilsku formaciju ili tek u nivou pukog leksičkog značenja: obnova, kako nam drago, gledajući je uz riječ *šovinizam* – dobijemo čisti užas. *ČUDE SE ISTOK I ZAPAD*, s podnaslovom: *Da nam živi, živi jad* – Jusuf Trbić je kao malo ko jasno shvatio kako, ustvari, pristižu jahači postkomunističke apokalipse. *LJUDI KOJI POBJEĐUJU ŽIVOT* i podnaslov: *Istočno od kraja*. Jedino što je jednako čovjekovom Rođenju i Životu jeste Smrt, a Trbić ispisuje tekst: *MALA PRIČA O UMIRANJU*. Ili tekst, koji sugerira bezumlje podjela i nasilja pod naslovom: *SAM SEBI GOST*, a s podnaslovima: *Pucanje na Mjesec* i *Porazna pobjeda*. Ili,

podnaslovi: *Navodnjavanje mora* i *Piši kao što oreš*, *Doviđenja u sljedećem miru*, *Svoji na tuđem*, *Dom za bježanje*, *Je li crno zelenije od crvenog*, *Omča oko mozga*, *Zidom u glavu*, *Boja mraka*..., pa naslov: *KAD OPANCI MARŠIRAJU*. Pa, *VLASNICI ISTINE*.

Etc.

Trbićeva knjiga publicističkih tekstova, uzročno-posljedično zalančana u promatračkoj i misaono inventivnoj optici svoga autora, na neponovljiv način svjedoči o jednom kompliciranom i tragičnom vremenu koje nas je sve učinilo nasagledivim gubitnicima. Možda i većim gubitnicima one, koji smatraju da su postigli svoj cilj. Naime, u cijelom galimatijasu i nema govora o nečijoj pobjedi, jer je dominanta svih zbivanja samo: ZLOČIN NAD NEDUŽNIMA.

Dakako, to, uopće uzevši, i ne može drugačije biti.

Ožujka/marta, 2006.

* * *

FOTOGRAFIJE

1. Zgrada Skupštine opštine Bijeljina, strana 5. Arhiva BZK "Preporod" Bijeljina
2. Muzika u Gradskom parku, strana 21. Arhiva porodice Hanušić
3. Stari trg ledinci, strana 26. Arhiva BZK "Preporod" Bijeljina
4. Bijeljinska kasarna u doba Austro-Ugarske, strana 28. Arhiva BZK "Preporod" Bijeljina
5. Janjica - čaršija koje više nema, strana 39. Arhiva porodice Dubravčević
6. Ulica Trešćec ne postoji više, strana 41. Arhiva porodice Dubravčević
7. Wilmastrasse (Gospodska, Titova, Karađorđeva ulica), str. [illegible] Arhiva BZK "Preporod" Bijeljina
8. Ulaz u Gradsku kafanu, desno krilo zgrade opštinske uprave, str. 55. Arhiva porodice Hanušić
9. Bijeljinsko staro korzo, strana 60. Arhiva porodice Trbić
10. Četnici, otac i sin, u Vukovaru, jesen 1991, strana 63. "Blood and Honey", fotografije Rona Haviva
11. Gradski trg u Bijeljini, početkom dvadesetog vijeka, strana 73. Arhiva porodice Berberović
12. Nekadašnji hotel "Drina", strana 81. Arhiva porodice Imamović
13. Bijeljinsko gradsko poglavarstvo, strana 86. Arhiva BZK "Preporod" Bijeljina
14. Janjica džamija prije rušenja, u pozadinii prvi gradski neboder, strana 90., Arhiva BZK "Preporod" Bijeljina
15. Zgrada Konaka, danas Muzej Semberije, strana 99. Arhiva porodice Imamović
16. Bijeljinski vatrogasci na paradi u Majevičkoj ulici, strana 102. Arhiva porodice Hanušić
17. Karta kraljevine Bosne iz 1391., strana 105. Arhiva BZK "Preporod" Bijeljina
18. Karta Bosne iz 1600. godine, strana 112. Arhiva BZK "Preporod" Bijeljina
19. Golub mira, strana 117. Arhiva BZK "Preporod" Bijeljina
20. Arkanovci u Krpić džamiji, kod bolnice, strana 124. "Blood and Honey", fotografije Rona Haviva

21. Logori, strana 129. Arhiva BZK "Preporod" Bijeljina
22. Arkanovac udara nogom mrtvu ženu, strana 133. "Blood and Honey", fotografije Rona Haviva
23. Demolirana unutrašnjost Krpić džamije, strana 140. "Blood and Honey", fotografije Rona Haviva
24. Poziranje, strana 146. "Blood and Honey", fotografije Rona Haviva
25. Hapšenje "fundamentaliste" sa Kosova, strana 147. "Blood and Honey ", fotografije Rona Haviva
26. Ljeto 1992. iz jednog od logora u BiH, strana 156. "Blood and Honey", fotografije Rona Haviva
27. Ljeto 1992. logor u Bosanskoj Krajini, strana 158. "Blood and Honey", fotografije Rona Haviva
28. "Radni" logor, ljeto 1992. godine, strana 162. "Blood and Honey", fotografije Rona Haviva
29. Alma, Admiri Zeketijah Sarajlić, strana 179. Arhiva porodice Hadžisalihović
30. Almir i Elvir Malagić, strana 171. Arhiva porodice Hadžisalihović
31. Edina i Edin Sejmenovći, strana 172. Arhiva porodice Hadžisalihović
32. Dženaza, strana 173. Tarik Samarah
33. Odlazak u neizvjesnost, strana 175. "Blood and Honey", fotografije Rona Haviva
34. Srušena Atik džamija u Bijeljini, strana 176. Arhiva BZK "Preporod" Bijeljina
35. Srušena Čaršijska džamija u Janji, strana 177. Arhiva BZK "Preporod" Bijeljina
36. Put u nepoznato, strana 179. "Blood and Honey ", fotografije Rona Haviva
37. Uoči dženaze u Potočarima, strana 191. Tarik Samarah
38. Srušena Salihbegovića džamija u Bijeljini, strana 196. Arhiva BZK "Preporod" Bijeljina
39. Srušena džamija u dašnici, Bijeljina, strana 197. Arhiva BZK "Preporod" Bijeljina
40. Pero Simić, Arkan i Đojo Arsenović u studiju **Radio-Bijeljine** strana 204, Arhiva SIM novina
41. Čišćenje ruševina džamije u Dašnici, strana 207. Arhiva BZK "Preporod" Bijeljina
42. Bijeljinska bolnica, mart/april 1992., strana 214. "Blood and Honey ", fotografije Rona Haviva
43. Golub mira, strana 229. Arhiva BZK "Preporod" Bijeljina

JUSUF TRBIĆ
GLUHO DOBA

Urednik:
Atif Kujundžić

Recenzije:
Šaćir Filandra
Sinan Alić

Korice i titularne strane:
Željko Kujundžić

Izdavač:
Kujundžić

Za izdavača:
Željko Kujundžić, direktor

Štampa:
Kade d.o.o. Tuzla

Tiraž:
500 primjeraka

Tuzla, 2006. godina

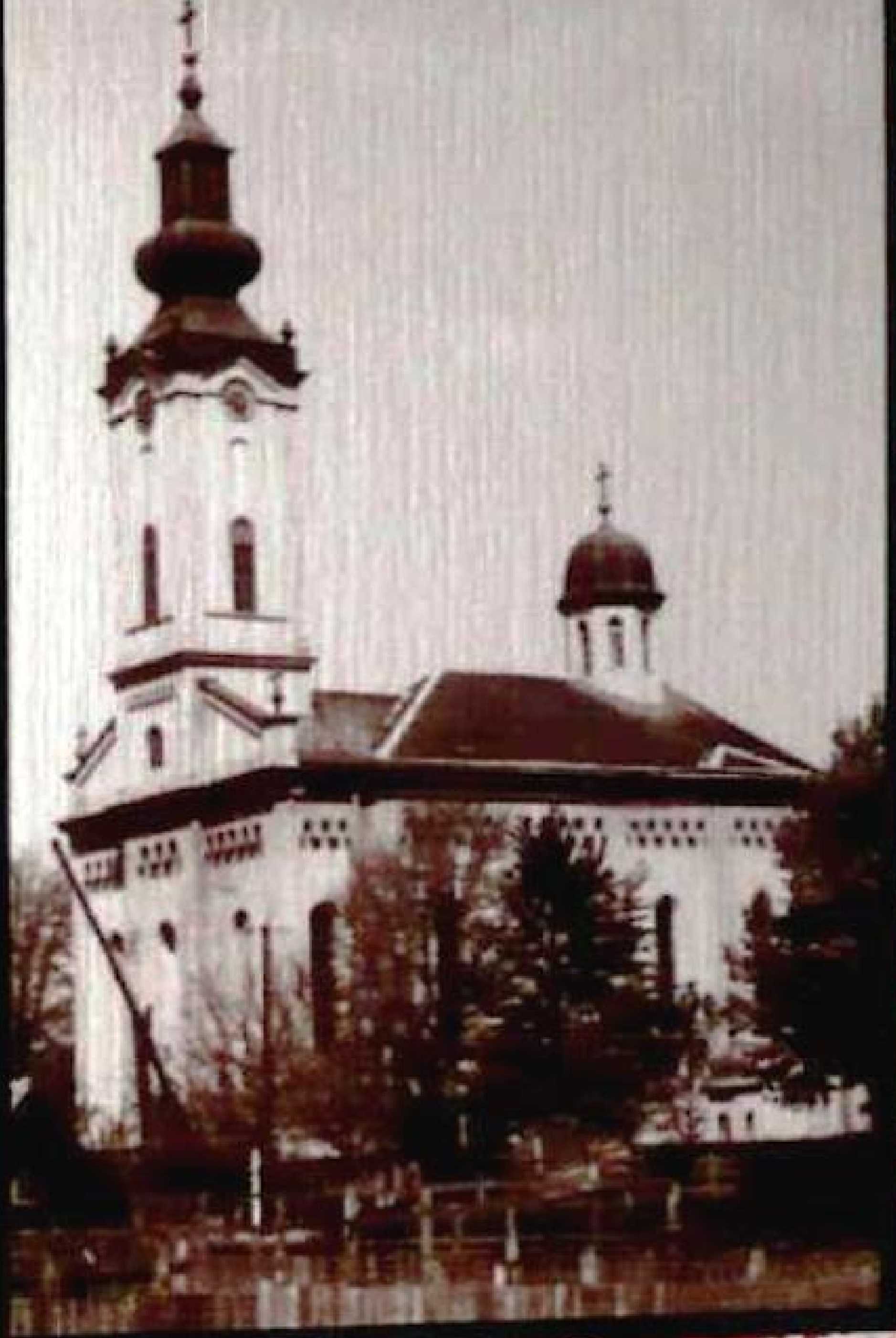

Bijeljina, Pravoslavna crkva

Bijeljina, Katolička crkva